CİLT 3

EROL TOY / İLK KIRILMA

Cumhuriyet Kitapları

EROL TOY

İLK KIRILMA

Kırılmalara Ağrt

BAĞE HARAB 3

Cumhuriyet Kitapları

Roman

3. BASKI

EROL TOY

BADE HARAB 3

İLK KIRILMA

Kırılmalara Ağıt

Cumhuriyet Kitapları

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ
Serpil ÜNAY

İDARE DAĞITIM
Göksel ÇATALORMAN

BASKI/CİLT
YAZIN BASIN YAYIN MATBAACILIK TRZ.TİC.LTD.ŞTİ.
İkitelli Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok
No: 38-40-42-44 Başakşehir / İstanbul
0212 565 01 22 - 0212 565 02 55 Sertifika No: 12028

DAĞITIM
Cumhuriyet Kitapları

3. Baskı: Kasım 2015, İstanbul

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No: 2 34381 Şişli - İstanbul Sertifika No: 10844
Tel : (0212) 343 72 74
Faks : (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr
www.kitap.cumhuriyeti.com.tr
www.facebook.com/cumhuriyetkitaplari
www.twitter.com/kitapkulubu

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.
Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

Ferec Toy

İlk Kırılma

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İlk Kırılma
Kırılmalara Ağıt

BİR

Gün Zerefşan koyağının tepesine dikilmişti.

Koyak bulutlara özenerek ışınları sıkıştırmış.. billurdan bir bulut kümesi halinde suya salıvermişti. Mahmut Han'ın gözleri kamaştı. Bir an, güneşin yıkanmaya indiğini sandı. Her yer, her nesne gümüş aynaya dönmüştü. Gazneli Mahmut Han, ilk kez gördüğü resimle irkildi. Ayaklarını toplayarak kuştüyü minderden kayarcasına kalktı. Buğra Karahan konuğunu izledi. Selamlığı dolduran vezirlerle emirler sofralarının ucunu dürerek ayaklandılar. İki ayrı elin aynı anda çaktığı benzer işaret, kıpırtıları zırp diye kesti. Kuştüyü minderlerin ortasına açılmış.. altın kasnaklar üstüne yerleştirilmiş altın sinilerin çevresinde dizildikleri gibi kaldılar. İki han uygun adım, yan yana balkona çıktı. Kaftanlarının sırmalarıyla taşları.. kavuklarının yeşim kakmalı tuğları.. yemenilerinin telkârileri billûra battı. Işın bulutunun içinde, korkuluğa ilerlediler. Mahmut Han, korkuluğa yaslanır yaslanmaz, dört kapılı içkale.. sekiz kapılı suruyla Semerkent ayaklarının altına serildi.

Koyağın doruğundan çaya inen yamaçlardaki bağları.. su kıyısında evlek evlek göletler oluşturan pirinç.. ışın bulutu içinde gümüş yollar açan kanalların suladığı pamuk tarlalarını.. pekmezi, kurusuyla yetinmeyip ipek böceğini kalın, yumuşak, pırıltılı yapraklarıyla besleyen dutlukları.. kakı pestiliyle dört bir yanın damağında tat bırakan meyve bahçelerini kıskana özene uzun uzun izledi.

İçkale kentin kurulduğu tepenin doruğuna dikilmiş.. göksaray,

içkalenin başına oturtulmuştu. Kentin her köşesini gözleyip denetlemek için demir cumbalı pencereler yeterdi. Ama bu ancak, kafasını pencereden pencereye çevirmek.. gözlerini her birinden ayrı bir bölümde dolaştırmakla mümkündü. Oysa balkon, daha adım atar atmaz kentin, koyağın ve ovanın bütün gizemini göz önüne seriveriyordu. Boynunu bükmesi, başını çevirmesi, gözünü döndürmesi gerekmedi. Bütün kent elinin altındaydı. Gözlerine önce o bütün doldu. Büyücü küresi içinde beliren top nakış yavaş yavaş ayrıştı. Alanlara, caddelere, sokaklara bölündü. Han hamam, tapınak konak, çarşı pazar, ev barınak göründü.

Tapınaklar, saray ve kamu yapılarının tamamı, her kentte olduğu gibi taştandı. Bunlar her yerde, devletin kalıcılığıyla, hazinenin varsıllığını yansıtıyordu. Konaklar, bir çıralık ahşaptandı... Yeni egemenin bağışına yenisi yapılsın diye, içindekilerin atılıp yapının yakılması kolaydı. Evler ya bir tekmelik kerpiç ya bir üfürmelik topraktandı... Ahşapların cilası, toprak damların sıvası düzgün.. çivit badanaları ışıl ışıldı. Ama her kent gibi, gören göze, insanlarının durumunu barınaklarıyla ele veriyordu. Her yapı topluluğunu belleğine nakşeden Mahmut Han; "Batı Karahan'ın başkenti, varsıl ve bakımlı. Bu henüz devletin gücüne halkın emeğini katabildiğini gösteriyor. Uzlaşırsak, güçlü bir ortak, güvenli bir dayanak sağlanır. Uzlaşamazsak, azbiraz köhnemesini beklemekten başka umar yok" düşüncesiyle gözlerini kırpıştıra kırpıştıra, arada bir; "Pek âlâ, pek güzel, pek şirin," beğenileri mırıldana mırıldana gözlemini sürdürdü. Buğra Han, yanı başında sessiz bekliyordu.

Bakışları içkaleyi, kente bağlayan kapalı yolu izledi. Her iki yanından fışkıran elvan çınarlar, kümbetini görünmez kılmıştı. Hemen başını İlek Han'a çevirdi;

— Ulu çınarlar, birbirinin içine girmiş. Yolun kümbeti görünmüyor.

"Alkış sana Mahmut Han," dedi içten içe İlek Han; "Doğrusu lafın ucunu pek bir güzel buldun. Bu yumağın ipi düşündüğüm

kadar uzunsa, kolay anlaşırız," kıvancıyla konuğunun gözlerine baktı. Yanıp sönen ışıltılardan bir şey çıkarmak mümkün değildi. "Madem o öyle başladı, biz de dileğine uyalım," kararıyla onu tamamladı.

— İki ulu güç birleşince, basıncı öyle büyüyor ki, örttüğü kimliğini yitirmesin olasız!..

"İlek Han iyi yetişmiş!.." diye düşündü anında Mahmut Han. "Çabuk anlıyor. Tez yanıtlıyor. Uzlaşmaya da yakın duruyor. Yine de yoklamak yararlı." Bakışlarını yeniden kente çevirdi. Sur dibinden çarşıya doğru yayılan ilk halka, yemyeşil meyve ağaçlarıyla sarılmış ahşap konaklarla bezenmişti.

— Ama kimliğini yitiren, çoğun gömü küpü gibi varlığı gizliyor.

— Varlık gizlendiğinde daha korunaklı değil midir?

"Bu balkona niye çıktık? Aramızda geçeni gizlemek için değil mi? Hay sen çok yaşa Karahanlı!.. Leb demeden leblebiyi anladın galiba!.. Anladı mı? Dur hemen açılma!.. Belki sözün gelişi!.. Öyle denk getirdi de, boşunu yakalarsa, pazarlığın kârlısı o olur. İyisi bir sıkı yoklamak. Ev sahibi o, bırak o açılsın," kararıyla yutkundu. Başını kente çevirdi. Toprak damlarla kerpiç evlerin bahçeleri küçüktü. Arada meyve ağaçları da görünüyordu. Ama çoğunun o bir avuçluk toprağı, rengârenk çiçeklerle bezenmiş.. yetkin bir nakkaş gibi duvar badanasında gölge oyunları sergileyerek çarşıdan sonraki konakları çevreliyor.. kenti buket buket halk bahçesine çeviriyordu.

— Yoksul varsılı bir iyice sarmış ama, rengârenk çelenklerle vira beklerce kuşatmış.

— Kuşatma gülle olunca, bülbül virayı kolay şakır.

— Yine de, her seherde bir gonca açmalı değil mi?

— Açar Mahmut Han!.. Horasan toprağı verimli, bülbülü sabırlıdır.

— Ve sabır koruğu helva eyler!.. Eyler ya, emek ister, bili ister, güç ister.

"Niyeti belli," düşüncesiyle gözlerini kırpıştırdı İlek Han. "Mah-

mur Hanımız da, Horasan'dan en büyük payı ister. Bizim olmayanı vermek kolay. Kolay da, verilirse daha çoğunu istediğinde Karahanlı neyler? Güçlüyle pazarlık, kaplanla aynı kafese girmeye benzer. Sağ esen çıksan dahi, oran buran zedelenir. Aman derim sana İlek Han!.. Aman derim, pazarlığı sıkı tut. Horasan'ı yutanın karnı geniştir. Sonra doyurmaya güç yetmez. Baştan sağlam durursan, sonu iyi gelir. Belli Mahmut Han, sözünün eri bir bahadır. Varsın payın büyüğünü alsın. Alsın ki, bir süre doysun," rahatlığıyla Mahmut'un gözlerini aradı. Bulamayınca ortaya konuştu:

— Bu cihanda, bilisiz olunuyor da, emeksiz olmuyor.

"Alkış!.." dedi içinden Mahmut. Yüzünde tek kıl oynamadan;

— Lakin ikisi bir araya gelende, ürettiği tadından yenilmiyor.

"Hint cangılının aslanı acıkmış!.." ürküsüyle irkildi İlek; "Orada yer de, ganimet de çok. Daha ne kâfir tükendi, ne işret esriği raca, diyorduk. Bu yana döndüğüne göre, acaba Umman'a mı dayandı, gücünün sınırına mı? Bir bilebilsem!.. Bilmesem de durum açık. Gazneli Mahmut, Horasan'a döndü. Besbelli niyeti burada beslenip semirmek!.. Öyleyse doyurmak gerek. Yoksa ya Selçuk'la anlaşır, başımıza iş açar. Ya Samanoğlu'yla uzlaşıp bizi yutar."

— Ama tadından yenmeyenin oburu çoktur.

— Ürün bol, sofra genişse, her oburu doyurur.

— Ya obur, en iyi parçayı kaparsa?

— Ağzına götürmeden, pençesine vurulur.

"Aboov!.." dedi kendi kendine İlek. "Bu kesin kararlı. Horasan'ı yutarken pay vermeye de razı. Ama büyük parçayı istiyor. O parça biz olmamalıyız. N'edip eyleyerek üstümüzden savmalı. İlk bize başvurmasının hakkını vermeliyiz." Yine de;

— Pençesi kaviyse? diye diretti.

— Kolu kırılır. Olmadı boynu burulur, sözleriyle başını hafifçe çeviren Mahmut, girdiği kapıyı eyvanından tanıdı. "Amma denk geldi!.." kıvancıyla dizlerini mermere dayadı. İşaret parmağıyla göstererek;

— Biz bu kapıdan girdik, gülümsemesiyle İlek Han'a baktı.

"Karşıcı çıkmasak, zor girerdin!.." güveniyle;

— Biz ona Çin kapısı deriz, dedi İlek Han. Çin'den yüklediği ipeği çöle taşıyan kervanlar, kimbilir kaç kere kaç yüz yıldır, tekin sayıp kente oradan girerler.

— Demek Çin'i, çöle bağlayan kut kapısı bu? Ve biz bilmeden oradan girdik. Ne ilginç rastlantı değil mi hanım?

— Varlık, cevherin cevhere rastlantısından doğmaz mı?

Mahmut, Biruni'nin belleğinde yanıp sönen savsözleriyle karşılaşınca, şaşırdı. İlkin; "Bu nereden biliyor?" diye düşündü. Sonra; "Kendine mukayyet ol Mahmut!.. Bilgili zayıf da olsa, hünerbazdır. Boşluğunu yakaladığı an yere çalar," derken gözleri ışıdı. Onun pîr atayla, pek bir dost olduğunu.. hatta Buhara'yı onun kışkırtmasıyla bastığını babasından duymuştu. Pîr ata da Birûni gibi *Mahabharatta*'nın peşindeymiş. Hint'te hem dost olmuşlar, hem bilimler kitabını birlikte okumuşlar. "Bilginin eli ayağı yok sanılır. Kanatları olduğu nedense hep unutulur. Demek benim Birûni'den öğrendiğimi, bu Yesevi'den bellemiş. Yeri gelende de, yerleştiriverdi hünerbaz!.." beğenisiyle şaşkınlığı geçti;

— Rastlarsa? dedi hemen.

— Rastladıysa, diyemez miyiz?

— Rastladıysa, niye demeyelim? Deriz elbet!.. Der, hatta rastlantıyı bütünleşmeye çevirmek için elden geleni ardımıza koymayız, deyince İlek Han'ın yüzü güldü.

"Birini bire bir tanımak başka oluyor. Meğer kişilik hakkında Unsûri, Ferruhi, hatta Firdevsi gibi büyük ozanların övgüsü de, sövgüsü de yeterince fikir vermiyor. İnsan söz konusu olunca, Birûni'yle İbni Sina bilgeler dahi, yetersiz kalıyormuş. Oysa biz onların tanımlarıyla, kolay ele gelir biri sanıyorduk. Çok çetin cevizmiş. Böylesiyle düşmanlık bile, dünyayla dostluğa bedeldir. Oysa Gazne'den buraya zahmet edip dostluk elini uzatıyor. Tutmazsak, çok yanar, çok pişmanlık duyarız," kararıyla gözleri parladı.

Mahmut'a sevecenlikle bakarak; "Demek bilgelerin de, nesnelliklerini kıvanç ya da öfkelerine kurban ettikleri zamanlar oluyor. Bu adam, ne Firdevsi'nin dediği zalim.. ne Razi'nin buyurduğu bilgin. Has bir bahadır. Yetkin bir devlet adamı. Hiç sözünü etmeden dostluğun yararını da, düşmanlığın zararını da apaçık önümüze koyuverdi. Pek yaman biri. Gerçek bir cihangir!..

Evet, atası, Samanoğullarının Gazne Valisi Alptekin'in kölemeni, Kara Arslan oğlu, Kara Beçkem oğlu Sebüktekin. Soykütüğüne göre, İlek değil ama, bir Karluk. Deşilse Oğuz Karahan'da buluşuruz. Çaşıtlarımız guy oynamaya bayıldığını söylemişlerdi... Uzlaşırsak bir top oynarız ki, görenlerin parmağı ağzında kalır.

Bizcileyin avcıymış. Okundan uçan, cıdasından kaçan kurtulmaz imiş... İnandırıcı!.. Sabrı aklıyla yarışıyor. Yıldırım baskınları dillere destan!.. Sakisi Safi'nin doldurduğu tasları ardı ardına dipler.. gulamları Ayaz ve Tuğrul'la işret ve şehvetin doruklarına tünermiş. Haklı!.. Her biri bir gonca, her biri bir kaymak tabağı!.. İşreti bilmekte yani!.. Doygun bir kişiliğe sahip!.. Tez kavrıyor, tez yanıtlıyor... İnceliğe incelikle karşılık veriyor. Desisesi abartılmış. Sözleri kapalı ama, davranışları içten. Dost canlısı görünüyor. Korkulacak biri değil!.. Değil ya, yine de sınamaktan vazgeçmemeli!..

Atası Sebüktekin de, yerine geçtiği Alptekin de, içten ve sadık görünürken Samanoğlu'nun elinden Gazne'yi çekip aldılar. Bu da bizden kutsal Karluk'u.. Batı Karahanlığı'nı çekip almasın. Hazır gün inmeye başladı. Koyakta gece tez basar. Bir de işrette sınayalım. Horanta selamlığa sığar. Biz hareme kapanalım. Esrik kısmete bananda, niyetini kusarmış. Kusarsa, yaşasın!.. Pazarlığın kefesini, dediydin, dedikti hülyasıyla ayınca doldururuz. Böylece han olmakla bir kölemenin Karluk soylusuyla aşık atamayacağını öğrenir. Karahanlı'nın görkemini sağlayan desise nedir anlar. Elbette, dilediğimiz çizgiye çekebilirsek. Yoksa alsın demini, kucaklasın gulamını. Gidersin meramını. Biz de yer de çok, yatak da!.." erinciyle, kolundan dürttü. Hafif kuzeye çevirerek, parmağıyla;

— Şu Buhara kapısıdır, diye gösterdi; — Çıkıp da su aşıldı mı, çöle girilir.

— Çöl tuzak!.. dedi ikircimini ele vermekten sakınmayarak Mahmut; — Otu çimeni kıt, çalı çırpısı bol. Köyden kentten yoksun, hayvanı haşadı gani. Gecesi gündüzü ayrı, obası oymağı bir, tekin değildir.

— Değil haklısınız!..

— Tekinsiz tehlikelidir.

— Tehlikenin en büyüğü de, tilki gibi sokulup kurt gibi talan eyleyenleridir.

— Duyduğum sıkı avcıymışsınız!.. Sizin kadar olmasa da, yaraşmaya çalışırım. Yerle avlak belirlenirse, gerisi kolay!.. Bir yanda siz, bir yanda ben pusuya gireriz. Kapanın birinden kurtulsa, diğerine tutulur.

— Kentler avlaktan ayrık. Çarşı pazar, büyü nazar yeridir. Alışverişi bilir... Aykırıya direnir. Oysa çöller geniş, avlağı bir uçtan ötekine pek bol!..

"Alkış sana kurnaz tilki," diye geçirdi içinden Mahmut. "Samanoğlu kentlerini lüp lüp yut. Gazneli bir ahmak ya, Kıpçak çölüyle avut. Girsin çöle, çalı dibi yoklamaktan.. böcü börtüye yem olmaktan.. açlık ve susuzluktan helak olsun!.. Dikil o zaman anacına!.. Ya sen git, ya ben defedeyim türküsünü söyle he mi? Alkış ki, on yüz bin kere alkış sana!.. Bu Karahanlılar nasıl ayakta duruyor dediğimde, Birûni vezirim, Karluk boyu katıdır.. hanları büyü bozar, demişti de pek inandırıcı bulmamıştım. Doğrusu desisede pek bir kıvrak.. davulu Gazneli Mahmut'un boynuna asıp tokmağı bir güzel ele almakta pek bir mahirmişler. Ne var ki, zor oyunu bozar denilmiş. Bir yol, antlaşalım da, görelim bakalım İlek Han... Bey mi, yoksa el mi daha yaman!.."

— Avlakta su varsa, avcının hası, yeri bulmuş sayılır.

— Kıpçak çölü yedi elvan ırmak, kırk göllü bir avlaktır. Az daha, "Al senin olsun," diyecekti, yutkundu. "Bakalım içine sindire-

bilecek mi? Bir an önce buralarda yurt tutma hevesindeyse, sindirir. Özgüveni pek bir sağlam!.. Gücü kuvveti de yerinde!.. Hele bir adım atalım, gerisi kolay, der. Nasılsa zor oyunu bozar. Bir iyice yerleştikten sonra, kentler senitte hamur, kürekte ekmek... Yak fırını, at içine, pişir pişir ye!.. Yedirirlerse!.. Bu besbelli bizi, kağşamış mihracelerle bir tutuyor. Hele bir çöle girsin. Oğuz'la cebelleşmeye başlasın. Av mıdır, avcı mı o zaman anlaşılır."

Mahmut yan gözle İlek'e baktı. "Aklından geçenler, aklımdan geçenlerse, çok bir akıllı bir han. Böylesiyle pazarlık zordur. Ne var ki, savaş daha zor. Şimdilik çöl bana yeter. Horasan'ı Gazne'ye bağladım mı, Hazar'a ulandım demek. Bunu kısa gün kârı sayabiliriz. Bir kez karargâhımızı buralarda kuralım. Ardı gelir!.."

— Su varsa sorun yok, dedi gülerek.

— Var!.. Av susuz olmaz, deyince yine başını salladı Mahmut.

Karahan o baş sallamayı yine onay diye aldı. Kalenin kapılarını tanıtmayı sürdürdü; — Şu Budist manastırı yanından batıya açılanın adı Nevbahar... Kapıdan çıkar çıkmaz bostanlar başlar. Su kıyısındakilerin turfandası pek lezzetlidir.

— Seyhun'la Ceyhun bereket kaynağı diye bilinir. İkisinin de iki yakası, altından ırmaklar akan.. yamaçlarında İrem bağları biten... Düzlüklerinde ahû ceylan gezinen cennet diye tanımlanır. Cennet bahçelerinin turfandasını tadan, bir daha başka besini tadar, zorlansa da yiyebilir mi?

"Bu bütün Horasan'a mı göz koydu?" sorusuyla dehşete düştü İlek Han. "Böyle ince ince gözetlemesi bu yüzden mi? Öyleyse uzlaşmanın anlamı ne? Eninde sonunda gücü gücü yeteneyse, aynı kundağa girmek neden? Bin dereden, bin su getirmenin bir anlamı var mı? Çağımız hatır soranın değil, vur vuranın, kır kıranın çağı. Niye uğraşıyoruz? Çatışmayı ertelemek için. Ne kadar? Belirsiz!.. Ne kadarsa, o da bir şey, İlek Han!.. Karşındaki Hindistan fatihi!.. Hazinesi dolu, ordusu güçlü ve donanımlı!.. Kalabalıkta pek belli olmuyordu. Balkona çıktığından beri, tanığısın. Salt bir bahadır de-

ğil, aynı zamanda siyaset ustası. Üstüne orduyla gelmedi ki!.. Dostluk eli uzatıyor.

Ne karşılığında?

Senin olmayan yerleri üleşme karşılığında. Bu eli böyle kime uzatsa, havada kapar. Sen böyle ikircimler içinde mızıklanırsan uzattığı eli çeker. Varır Samanoğlu'yla anlaşır. Aboov!..

O zaten kanlın. Fırsat ele gelende, takla atarak uzlaşır. Vereceği senin ülken!.. O da eski. Bundan ürktü nazlandı, diyelim. Selçuk tilkisi, Cend'de, Arslan kurdu çölde beklemekte. Gazneli'yi ardına aldılar mı, hem Samanoğlu'nu, hem seni yuğura yuğura balkaymak eylerler. Hem kolay yutulan, hem besleyici lokma olursun. Üstelik, şimdi yutacağından fazlasını, artandan toplar.

Samanoğlu köhnemiş zayıftı. Pîr ata yanılmamış. Vurduk talana da, yağmaya da doyduk. N'oldu? Varıp Selçuk'la anlaştı. Dikti âdemejderhası gibi iki oğlunu obası çerisiyle önümüze, çölden çıkamaz olduk. Biz yitirmesek, Mikâil bizi yitirecekti. Gider Türkmen'le anlaşırsa, hem çölü paylaşır, hem de Karluk ülkesini. Hazır suskunluğu rızasından kaynaklanmışken, çekiştirmek anlamsız," yatıştırmasıyla başını kaldırdı;

— Güneydekine kış kapısı diyen de var, mezar kapı diyen de!..

— İkisi de eşanlamlı. Aynı yere çıkmakta, diye güldü Mahmut Han; — Kış insanda yaşlılık... Ömrün bitimi sayılır. İyi benzetilmiş. Güzel eşleştirilmiş, dedikten sonra derin bir nefes aldı. İlek Han'ın meraklı bakışlarını bura bura dudaklarını yaladı. Sonra da bir soluk gibi; — Mezara girmeden cennete girilir mi? dedi

"Oh!.. Anan öle," dememek için zorlandı İlek. "Sen ölüme razıysan, biz de varız kötü kölemenin oğlu!.. Nereden nereye getirdi sözü. Ve ne anlamda çakıverdi. Hakkında denilenler doğru galiba!.. Besbelli ben görünüme aldandım. Sadeliği, özgeçisi, dostluk gösterisine kandım. Şuraya bakar mısın Karahan!.. Adam resmen anlaşırsak cennet turfandasını birlikte yeriz, anlaşamazsak mezara hazır ol, diyor yahu!.. Amma iş!.." Gülümsemesi bütün düşüncelerini sakladı;

— İnsanoğlunun benzetmeleri pek bir yaman oluyor.

Mahmut başını sallayarak gözlerini içkaleyle kenti birbirine bağlayan kümbetli yola dikti. "Hey gidi Birûni vezirim," diye geçirdi. "İyi ki *Âsar-ı Bakiye*'yi yazmışsın... İyi ki dikkatle okumuşum. Deminden beri ilk gördüğüm halde, bu kent neden böylesine bildik, diyordum. Her bir şeyi bir nakkaş ustalığıyla kâğıda geçirmişsin. Anlaşılan o zaman bellemişim. Şimdi her bir şey belleğimdeki Semerkent'le çakışıyor. Besbelli sen gördüğünden beri değişmemiş. Bilge gözlemi varlığın tinini görmekte eşsiz!.. Şu kümbet, içkaleyi sekiz kapılı kente bağlıyor," çağrışımıyla boynunu çarpıttı. Arapata Camisi'yle türbesinin, kemerli bingilere oturmuş kurşun kubbeleri yan yana gözüne battı. Belleğinde Birûni'nin "Mimarı pek bir ustaymış. Tuğlayı kerpiçle, ahenkli bir şiir gibi bağdaştırmış," sözleri canlandı. "Birûni. Haklıymış!.." onayıyla düşünceye daldı.

"Taşı bilirim... Göçebe balbal dikermiş... Çoban onunla yol gösterir... Keşiş inancına, devlet kalıcılığına kanıt tutar. Oysa o dikildiği yerde varlığın da, görkemin de geçiciliğine tanıklık eyler. Hepimiz, yönetim ve tapı yapılarını taştan öreriz. Sanırız ki yapılarını taşla örersek, devletimiz taş gibi başlangıçtan gelip sonsuza gidecek. Kaç devlet yıktın Mahmut Han!.. Kaç ülke aldın!.. Nice taş kaleyi kuşattın!.. Nicesini yıktın!.. Ve nicesini aynı taşlarla yeniden yaptın. Bilmez misin ki, taş kalıyor, devlet de devletli de geçiyor. Yazık!.. Her gelen kendini taş gibi kalıcı sanıyor.

Sen sana sahip ol Mahmut Han!.. Kerpiçle ahşabın geçiciliğine inanma. Birini yıkmak, birini yakmak kolay!.. Tıpkı yapıp bağışlamak gibi!.. Ne yanlış bir sanı!.. Taş yapılar görmesini bilen için geçip giden devletlerin kalıtı. Benim Gazne'de, Karahan'ın burada oturduğu sarayların duvarları taştan. Kaç kere kaç yüzyıldır dimdik ayaktalar. Kimbilir kaç kere kaçyüz egemen barındırdılar? İçlerinden dünya egemeni Dârâ'yla Zülkarneyn bile geçip gitmiş. Onlardan da eski. Düşün!.. Oysa geçici sanılan ahşap konaklarla, kerpiç evler, toprak damlarda ahali dediğimiz kitle kalıyor. Her türlü ba-

ğışa seviniyor... Zulmün her türüne dayanıyor... Tutsak ya da özgür, ürüyor, üretiyor, çoğalarak yürüyor. Erin, direncin, dayancın ve güvencin. Sayısıyla övünüyor, yoksunluğunu küçümsüyorsun. Öldürüyor, olmadı tutsaklıyor, alıp satarak eksiltiyorsun. Aklınca bağışlayıp bendediyor.. fikrince kahredip zulmediyorsun. Ama sen geçip gidiyorsun, taş yapılar gibi o kalıyor. Yuva yapmak, karşıtı, evini başına yıkmak... Cehennem ateşlerinde yakmak da deyim olduysa, hep o taş yapıları, o pek değerli postları kalıcı kılmak için değil mi?

Ama bu biçemi ilk görüyorum. Taş kadar kalıcı tuğla, toz gibi geçici kerpiç. Besbelli kuran da, uygulayan da bunca yıldır koruyan da pek düşünceliymiş. Varlığın geçiciliğiyle, yapıtın kalıcılığını ustalıkla bağdaştırmışlar. Besbelli anlayana, diye düşünmüşler. Birûni vezirim olmasa.. şiir gibi demese, gene anlar mıydım? Zor!.. Onun açtığı kapıdan gelen ışık, gizemin dehlizlerini aydınlattı. Anlayışım kamçılandı. Onun da tıpkı kuranlar gibi, kapalı anlattığını kavradım.

Bu bilgeler bir âlem!..

Ya ahmağın biri öykünmekten üşensin diye, ya zulümden sakınmak için, açık olanı dolaylı sözcüklerle imgelemin ardına gizliyorlar. İyi de ediyorlar!.. Yoksa ya cühela cehaletine ters bulup alınır... Ya zorba, zulmüne gerekçe sayıp cezalandırır. Zengin bir imgelemle belirtilen her şey, bir gizeme bürünür. Ve perdesini ancak akıl, bilgi ve birikim aralar. Aralayınca aslını görür. Gizemi kavrar. Hem kendi yararlanır.. hem başkalarına faydası dokunur. Ne buyurmuş buyuran; anlamayana davul zurna az, anlayana sivrisinek saz!.. Yalan mı?

Cennetmekân babam Sebüktekin'e minnet!..

Kendi attan inmedi. Bilgeler baş sallayıp olur verinceye beni ata bindirmedi. Yazının, okumanın ve bilmenin önemini yaşamıştı. Minnacıktım ama, unutamam!.. Kaç kere kaç kez, bir name ya da dörtlük okunurken gözlerinin yaşardığını.. gördüğümü sezince yoksunlukla boyun büküp hıçkırırken yakalamıştım. Harfleri birleştirdiğim muştusunu alınca, yazmaları kucakladığı gibi elimden tut-

muş.. taht odasında duyduğu doğrulanır doğrulanmaz; 'İşte şimdi tam insan oldun,' demişti. 'Bundan öte, tavuklar gibi yatmak yok. Her akşam, yazmanlara okuttuğum bütün bilgi ve belgeleri bir de sen okuyacaksın. O zaman kendim okumuş gibi olurum.' Hiçbir şey anlamamış, aval aval yüzüne bakmıştım. Pek bir haklıymış!.. Önceden Birûni'yi okumasam, pazarlığı bu incelikle götürür.. hiçbir şey belli etmeden, üleşimi kotarabilir miydim? Ya yarısında sıkılır, hot be hot söyleyerek Karahanlı'yı gücendirir.. ya söylediğinden hiçbir şey anlamadan, çam devirirdim.

Nur içinde yatsın!..

Gölgesinde bilgiden korkmamayı.. bilim ve sanata tutkunluğu öğrendim. En yüce bilgelerden yararlandım. En yetkinine mührümü verdim. Vezirim. Ne mutlu!.. Katkılarıyla leb demeden leblebiyi anlayabilmekteyim. Yoksa Karahanlı'nın dolaylı sözlerinden nereye varmak istediğini kavrayabilir miydim? Uzlaşma yakın görünüyor. Besbelli köhneyen Samanoğlu iştahını kabartmış. Ama onun tam zamanında Oğuz'la anlaşması bunu bunaltmış. Bir güçlü ortak bulursa rahatlayacak. Ne var ki, en iyi lokmaları yutmaya ant içmiş. Pazarlığı zorluyor. Hem de gücendirmeden. Gitgide saygısının arttığı, gitgide yumuşamasından belli!..

Örneği yakın!..

Karahanlılar güçlüyken, Seyhun'u sınır tutmak için bilgin Şaluki'yle, Serahs valimiz Doğancık'ı elçi yollamıştım. O zaman güçlüydüler. Elçilerime nasıl tepeden bakmış, nasıl küçümsemişti? Onlar Karluk soylusu, biz Samanoğulları kölemeninin kölemenliğinden gelmeyiz ya!.. Gözünde adamdan sayılmıyorduk.

Devran hep öyle döner sanıyorlarmış!.. Gazne hanının elçilerine, bir emir konağını bile çok görmüş, yüce Karahanoğlu!.. Onca yol tepmiş yaşlı bilginle, onca cengi yengiyle bitirmiş ulu bahadırı, kışlada.. acemi kölemen koğuşunda yatırmıştı. Nereden nereye!.. Şimdi yanıbaşımda, benimle birebir üleşim pazarlığı ediyor. Ve bana öyle geliyor ki, ne istesem vermeye hazır.

İstemeyeceğim!..

Benim gereksinimim güven. Horasan sınırım baskından emin olsun yeter!.. Sırtım güvendeyse, Hindistan büyük!.. Kaç Horasan, kaç Turan eder. Üstelik kaç kere kaç kat zengin. Aldığımdan biliyorum. Tek mihracesinin hazinesi, bütün Asya'yı bayındır kılar. O yüzden elim açık. Buralardan ne isterse onun olsun. Salt anlaşma pekişsin diye, ozanların öve öve bitiremediği güzel kızı, Arık Bânu'yu isteyeceğim. Bu hısımlık aradığım güvenceyi sağlar. Ama önce iyice ikircimlendirip yorayım ki, tam umudu kestiği an, istediğini verip gönlünü alayım.

Nasılsa varlıklar geçici. Varlıklar geçiciyse insan durucu mu?

İnsan yolcuysa, egemenliği hancı olsa ne yazar? Hanı taştansa belki kalır, hancı can taşımakta!.. O da gün sayar. Değil mi Gazneli Mahmut Han? Ülkeler almak iyi hoş!.. Onlara kalıcı yapılar kazandırmazsan eğer, gazavatın boş!.. Senin de boşa geçirecek bir vaktin yok. Bir an önce aklındakini işle. Tarlanı sür, tohumunu saç, meyveni devşir, güven içinde ülkene dön... Hazırladığın ordu, hiç duraksamadan seni Umman'a ulaştırır. Hazır fırsat ele gelmiş!.. Bir desise ustasıyla aşık atmaya soyunmuşsun!.. Hadi göreyim seni!.. Öğrendiğin inceliklerin tamamını uygula ki, şu yapıların mimarı gibi, geçiciyi kalıcıyla bağdaştır!..

Ben niye buradayım peki?

Karahanlı İlek Buğra'ya konukluğumun nedeni ne?"

Yüzünde belli belirsiz bir gülümseme belirdi. Düşüncesini kendinden bile saklama becerisiyle, dikkatini yeniden camiyle türbeye çevirdi. Her ikisinin de nişleri boydan boya yazı kuşağıyla kaplanmış. Çini mürekkebi sararmış kerpiç, kızıl tuğlayla örülmüş duvarlardan fışkırmış gibiydi. Bezeğe Buğra Han'ın koltuklarını kabartacak sürece uzun, beğeniyle baktı. Yalnız Semerkant değirmeninde üretilen kâğıt... Gece gündüz Zerefşan suyundan çıkarılan altın değil!.. Duyguları sanatın kanıtlarından, düşüncenin kanatlarına zıplatan yapıtlar da, varsıllığın kaynağını ele veriyordu.

Başını hafifçe çevirdi. Tepeden içkaleye, oradan kente, sonra da ovaya dek uzanan su kemerinin görkemiyle irkildi. Dağların ardına kayan günün ışıkları, kemerin yay çizdiği bölümde suya banmıştı. Su bir ayna gibi gözlerini kamaştırdı. Gizemini çözme kararı, acısını öteledi. Dikkati, su oluğunun kurşunla kaplandığını ayırdı. Sesli sesli; "Ferhat'ın kanalından görkemli," diyerek yanıbaşında dikilen İlek Han'a döndü;

— Kente suyu ataların mı getirmiş?

— A'a!.. Bize kalıt, dedi hemen İlek; — İskender'den dahi eski diyenler var. Su kemeri bilinmeyen şey değil. Taş oluğa kurşun kaplamayı, yapan mı akıl etti, sonrakilerden biri mi? Bilinmiyor. Ama kim akıl ettiyse, mekânı cennet olsun!.. O gün bugündür kent hiç susuz kalmamış... Zerefşan çavlanı çağladıkça da susuzluk çekmesi olasız. Ovadaki kanallar, atalarımdan İlek Bazır Han'ın. Kentten artan suyu, yamacın ortasında atık duru karıştırıp onlara salmış. Suyu, besini varsıllaşan toprak dirilmiş.

— Kurşun kaplı oluğu ilk burada görüyorum.

— Atalarım da ilk burada görmüşler.

— İlk burada mı görmüşler?

— He!..

— Zamanı belli mi?

— Çok eski!.. Karluk, Uygur ve Basmıl birliğinin Göktürklerden koptuğu zamanlarmış. Tirgeşler dağılınca buralara bizimkiler yerleşmiş. Kurşun kaplı olukları onlar da o zaman görmüş. Ondan sonra, kurdukları her kentin kemerlerini kurşunla kaplamışlar. Künklerle kanallara öyle dağıtmışlar. Kırgız bozgunu birliği dağıtıncaya kuzeydeki kentleri hep öyle sulamışlar.

— Kırk taştan seken su arınır diye bilirdik.

— Kurşundan akan kirlenmiyor ki!..

— Doğru buyurdun. Temizi gidermek kolay da, arıtmak kimin haddine?

— Zamanımız sınayanlarla dolu!..

— Sınamak hak!.. Yanılmak bilgi. Sen sonundan haber ver. Sonu?

— Hüsran!..

— Hüsransa yanılmaya değer mi?

— Egemenlikleri yanılmalarla, o yanılgıdan yararlanmak kurmaz mı?

— Tilki aslanı yener diyorsun yani?

— Yenmese de, yenilmeyi önler ya!..

— Haklısın!.. Devlet için yanılgı da, yenilgi de bir değerdir. Yeter ki yöneten yılgınlık.. sınayan bıkkınlık göstermeye.

— O zaman da tarihi olayların Allah'ın hangi gazabından meydana geldiği açığa çıkar.

— Birûni bilge der ki; "Tarihi olaylar, ancak ve yalnız ekonomik nedenlerle açıklanabilir. Din açısından bakış da, görüş de bilime aykırı düşer." Yanlış mı?

— Altın aktığından Zerefşan çayına bent germek ekonomik. Altın zerreleri su dibinde tortulansın.. dalgıç köleler çıkarsın diye. Çünkü ordan gelir var. Su kanalını kurşunla kaplamanın neresi ekonomik hay Mahmut Han?

— Hazır bulduğundan suyu değer saymamaktasın sanırım. Kurşun kaplı kanal, suyu sızdırmaz. Sızmayan su, başından nasıl girdiyse, sonuna öyle varır. Böylece hem her zaman aynı miktarda akar, hem dalgalanıp çalkalanmaz.

— Vay akıllılar vay!.. Bu hesapça gün değen yerleri de buhar çalmasın diye örtmüşler öyle ya!.. Alkış, o akıllı adamlara!.. Mekânları cennet olsun!.. Alkış bunu bir bakışta anlayana!.. Şimdiye hiç duymadık, düşünmediydik. Bir gün ben de senin kaplamayı sorduğun gibi, bazı yerlerin neden örtülü olduğunu sorduydum. Tıpkı senin gibi, cennetmekân atam Buğra Han da; "Kurşun kaplarsan sızıntı olmaz... Gün değen yeri örtersen buhar su çalmaz," dediydi de pek gülmüş.. sızıntıyla, buharın çaldığı sudan n'ola demiştim.

— Herhalde o da benim dediğimi demiştir?

— Dediydi... Dedi ve sen sen ol, kurduğun ya da aldığın her kentin bendini böyle onar. Ahalinin suyu bolsa, besini giysisi hazır demektir. Başlarını sokacak dam altı illaki vardır. Barınağı bulan insan, ekmeğini taştan, giyneğini posttan çıkarır. Bu üç şey yaşam güvencesidir. Güvence mutluluk merdiveninin ilk basamağı... Daha yukarı çıkamasa bile, kişi orda mutludur. Egemenlikleri kalıcı kılan da ahalinin mutluluğu.. ve dahi umududur. Çünkü basamağa tüneyen her daim yukarı bakar.

— Buğra Han çok bir akıllı kişiymiş. Her sözü kulağımıza küpe olmalı.

— Ben öyle yapmaya çalışıyorum.

— Bundan öte öğüdü benim de akıl kulpum.

— Her öğüdü, yaşamla doğrulandı. Yaşamla edinildiğinden olmalı.

— Sakıncası yok, vaktin varsa, kanalı baştan sona görmeyi dilerim.

— Sana sakınca mı olur karındaşım? Vakitsizlik mi?

— Yine de danışmak yararlıdır. Haddi karındaş da aşsa, haddini bildirmek gerekir.

— Doğru!.. "Demek pazarlık bitti Mahmut Han!.. İyi!.. Madem düzen tutulacak, açık konuşmak sakıncasız," düşüncesiyle sürdürdü; — Selçuk'un küçük oğlu Mikâil sınırı da, haddi de aştı, bildirdim. Atası ona, kaçanı bir menzilden öte kovalama, demiştir. Dinlemedi!.. Atam bana, kovalayanı öldürme, tut!.. Tutmalık alamazsan bir köle kazanırsın, demişti dinlemedim. İki yanlış birleşince bir doğru etmiyor. Selçuk köhnedi. Önemsiz!.. Ama Arslan Yabgu gibi bir bahadırı, kan davasına koştum. Tam anlamıyla had bilmez, sınır tanımaz bir çöl faresi. İki baskında iki ordumu bozdu. Çölü olduğu gibi yanına aldı. Şimdi Buhara ondan soruluyor. Tez önlem alınmazsa, çok yakında başımızı ağrıtacağı kesin.

"Ha şöyle!.." dedi içten içe Mahmut Han; "İçini bir iyice dışına çıkar ki, pazarlık gölgesiz olsun."

— Önlem ne olabilir?

— Kurultay derip neredeyse tüm Oğuz'u Müslüman ettiler. Dönme yobazdan beterdir, denilmiş!.. Gaza için yanıp tutuşmaktalar. Ne var ki, Şii Büveyhiler de içinde, dört bir yanları İslam ülkesi. Baskına sıvansalar İslamın İslama zulmü. Haram gaza olur mu? Bu cengâverleri bir yönden aşırtıp önlerine Hint, Çin ya da Bizans kemiği atılabilse, rahat eder.. bandaklanmadan Horasan'ın barış ve güvenliğini bilece sağlardık.

— Herhalde hangimizin nerenin güvenliğini sağlayacağını da, düşünmüşsünüzdür.

— Bunlar aşırtılırsa, gücüm Buhara'yla Beykent ve çevresine yeter. Horasan'ın gerisi onları oradan sürenin hakkıdır. Ve hakka saygımız sonsuz.

— Selçuk çölsüz, çöl Selçuk'suz olmaz biliriz.

— Doğru bilirsiniz!.. Ama Selçuk, bir ayağı çukurda bir koca. Kendini Mikâil'in yerine komuş. Torunlarıyla haşır neşir. Gayrı sefer eyleyemediğinden, ava gittiğinde cenk hüneri edinsin diye büyüğü Çağrı'yı yanına alırmış... Divana çıktığında küçüğü Tuğrul'u!.. Denir ki ikisi bir arada, akçanın yazısıyla turası gibidir. Biri avlamakta pek bir yaman!.. Diğeri tavlamakta cin fikirlidir. Üstelik her ikisini de Yesevi pîr eğitirmiş!..

— Selçuk koca, besbelli kendinden sonrasının da sonrasını düzene sokar. Düşünü yarım bırakmazsak, yorumu çok can yakar. Varsın o, torunlarıyla oyalansın efendim. Oğuz oymaklarının han diktiği birine dokunmak, oku kendimize atmak olur. Ama Arslan bir nice yabgu olsa, bir komutan. Yengiye koşulu. Şöyle ya da böyle yenildi mi, değeri de anlamı da kalmaz. Siz onu bana bırakın. Buyurduğunuza göre üleşim kardeş payı. Beni kardeş sayarsanız elbet!..

— Bağış sayarım!..

— Bağışına minnet!.. diyen Mahmut, içini çekerek gözlerini ufkun ötesine dikti.

Gözerinin bütün açılarını Zerefşan koyağının tepeleri doldur-

du. Ötesi düşüne kaldı. Kalır kalmaz da, Kıpçak çölü beyninde kaynaştı. "Ne büyük, yüce Tanrım!.." Sözleri ikinci bir duvar gibi gözbebeklerinde oynaştı. "Kızıl ve Kara diye ayrılmasına karşın, ne kadar geniş. Ve o genişlikte kaç kere kaç bin Oğuz obası.. kaç kere kaç bin oymak.. kaç kere kaç yüz boy deviniyor, bilen var mıdır? Birûni koca ile Firdevsî ozan bilemedikten sonra, hiç kimse!.." düşüncesiyle içi cız etti. "Çöl Selçuk'un," düşüncesi, bir hançer gibi beynine saplandı. "Bizim olmalı," istenci, bıçağı kanırttı. Yan gözle, sağına dikilen İlek Han'a baktı;

— Selçuk sağken yabgusunu yenmekle, bir sancakbeyini gidermek arasında fark yok. Hem değmez, hem hüner sayılmaz. Yeniden derilir, yeniden dikilirler. Büsbütün kenetlenirler. Ne yapacaksak, ölümle kurultay arasında yapmalıyız. Siz yakınsınız. Gözünüz kulağınız ağıtında olsun. Hemen haber iletin. Ve benden haber bekleyin. Ben Arslan'ı çözer çözmez, Buhara'ya girin. Ötesi zaten sizin!..

— Arslan sorunu çözülse, gerisi kolay.

— Öyleyse yolumuz aydınlandı. İyi ki, her bir şey aramızda!.. Bizden gayrısı bilmezse, çölün kart tilkisi Selçuk pirelenemez. Hele rahmeti Rahmana kavuştuğundan haberimiz olsun. Sonrasını bana bırakın.

— Hay hay!.. dedikten sonra Mahmut'un elini tuttu.

Akşam tez olmuş... Hava iyice serinlemişti. Ama Mahmut, akşamın dürümü çözülmüş bir yorgan gibi dalga dalga inişinden bir türlü kopamıyordu.

İKİ

Sinan daha fazla uzatmadı.

Abasının üstüne papaz cüppesini sarındı. Külahı burnuna kadar örttü. Kente uzak dağlardan gelenler işlerini erken bitirmişlerdi. Satacaklarını satmış, alacaklarını erkenden alma ivecenliğindeydiler. Yolları uzundu. Dağ yolları tekinsiz!.. Bir an önce yola düşüp gece basmadan evlerinde olmayı istiyor.. o siftindikçe telaşlanıyorlardı. Uzatmadı. Eşeğin çılbırını papaza uzattı. Derbentli peynirci Piruha, papazdan önce davrandı. Uzanıp çılbırı kaptı;

— Bunu ben götürür, sağ esen teslim eylerim, güveniyle başına dikildi.

Ses çıkaran olmadı.

Piruhi pazarın eskilerinden, peynirin ustalarındandı.

Keçilerini Derbent yaylalarının kardeleni yoncası, kekiği papatyasıyla beslerdi. Sütü eliyle sağar, bir gün bile üşenmez, peynir mayalardı. Peynir tutanda, avucunun içinde topak topak sıkarak sofra beziyle sarardı. Peynir topakları, minik toplar halinde üst üste yığılır, pazar gününden önce nemini yitirirdi. Kıvamı bulduğunda sofra bezini açar... Birbirinin aynı topakları, saya saya büyüklü küçüklü çömleklere sıralar, dolanı öncekinin üstüne kapatarak, bir güzel bohçalardı.

Çömleklerin her biri yılların alıştırdığı kişilerce alınır.. bir haftada aile boyu tüketilerek ertesi pazarda boşu, dolusuyla değiştirilirdi. Artık her bir alıcısı, onun peynirini tatma gereği duymaz ol-

muştu. O da her birinin hangi çömleği alıp kaç metelik vereceğini bilir.. küçükten bir büyüğüne geçtiğinde, ailenin genişlediğini anlardı. Çömlekler doluyken de, boşken de ağırdı. Aileler bölündükçe, çömlek sayısı artmış.. yaşı ilerledikçe, taşımak zorlaşmıştı.

Yine de her pazar, yığını sımsıkı bohçalar.. ayağı takılır, tökezleyip düşerse kırılmayacak sağlamlıkta sarmalayarak, alacakaranlıkta yola düşer.. yolda katılanlarla çoğala çoğala pazara inerdi. Alıcıları kentin önde gelenleriydi. Daha sabahın ilk demlerinde dizdiği çömleklerin kendine uygununu alır.. pazarlığı ayıp gördüğünden, başını sallayarak ederini sorar.. Piruhi kadın, parmaklarını açarak çömleğine göre, değerini belirtirdi. Alıcı adam ya da kadın hiç sesini çıkarmadan kesesine davranır, işaretine göre, üç, beş, on follisi, şıngır şıngır avucuna sayardı. O da onlarla haftalık gereksinimini alarak yaşamını sürdürürdü.

Kale strategosunun aşçısı, herkes gibi onun da belalılarındandı.

O azgın bir boğa gibi pazara girinceye çömleklerini tüketemediyse yandı!.. Çok şeyi her haftakinden eksik almak zorunda kalırdı. Çünkü herif, ızbandut gibi başına dikilir.. siftah edip etmediğine aldırmadan, çömleklerin en büyüğünü tuttuğu gibi küfesine atar.. değil para, bir selam bile vermeden çeker giderdi. Canı yandığı bir gün, çarşıyı dolanan dekarın önünü kesmiş, ona söylemişti. Onbaşı garip garip yüzüne bakmış.. omuzlarını silkeleyerek uzaklaşmıştı. Piruhi kadın hakkını arayıp derdini söylemekte kararlıydı. Birliğiyle denetime çıkan pentakontorun yolunu kesmiş, uzun uzun dert yanmıştı. Hiçbir yararı olmadı. Köyüne dönüş sırasında kale komutanı hekatontora yakınmış, strategosa başvurması gerektiğini öğrenmişti.

Dağlı inadı üşenmedi!..

Sarayına varıp strategosun katına çıktı.

El etek öperek önünde diz çöktü. Uzun uzun olanları anlattıktan sonra; "O işini bilir!.."den başka yanıt alamadı. Anlamadı sanısıyla, yeniden anlatmaya kalktığında, sırada başkaları var gerekçesiy-

le kolundan tutulduğu gibi dışarı atılmıştı. Bu keşiş nereden çıkmışsa çıkmış.. içlerinde biriken bütün kini, bir anda gidermişti. Şimdi yardım sırası onlardaydı. Piruhi Ana'nın uğraşını bilen pazarcılarla köylüler o çılbırı kapınca, "Yakışır!.." diye ses çıkarmadan, papaza benzeyen Sinan'ın çevresini sardı. Sımsıkı bir yumak gibi yola çıktılar. Ağır ağır çarşıyı dağ kapısına bağlayan sokağa yöneldiler. Her pazar dönüşünde olduğu gibi, hayvanlarında boşalmış küfeler.. kollarında aldıklarını taşıyan sepetlerle caddeyi aştılar. Gözcüler kapıya yanaşan kafilenin ortasında bir papaz görünce haç çıkardılar. Sinan yadırgamadı. Sağ elini cüppenin yeninden aldı. Havada bir haç çizerek onları kutsadı. Hızla yenine sokarken kapıyı aştılar. Kafile derin bir soluk alarak gevşedi.

Çarşı kaynıyordu. Gören görmeyene.. duyan duymayana, bire bin katarak anlatıyordu. "Gökten keşiş kılığında bir melek inmiş!.. Strategosun zalim aşçısı, eşeğini öldürmek üzereymiş. Melek keşiş bir okumuş üflemiş. Sopa kendiliğinden ine kalka, adamı yere sermiş. Per perişan kışlaya seğirtmiş. Ardına atlı iki koruma takıp öç almaya gelmiş!.. Keşiş kılığındaki Tanrı'nın meleği gelenlere şöyle bir bakmış!.. Zorbalar ellerinde kılıçlarıyla sapır sapır yere dökülmüş!.. Ve yüce Tanrı'nın meleği, gök gürültüsünü andırır bir sesle ortalığı çınlatarak; 'Bir daha halka zulmeden karşısında beni bulur,' diye haykırmış!.. Aşçıyla korumalar, süklüm püklüm kaçışmışlar. O orada öylece beklemiş. Çarşıda onu bunu bandaklayan korumaların biri bile kalmamış," söylencesi, dudaktan kulağa, dilden yüreğe ulaştı. Söylenceyi duyan; "Kalmaz elbet!.. Keşiş kılığındaki meleğin gözü değerse, onlar da ahalinin gözü önünde perişan olur. Demek yüce Rab İsa, sonunda yakarılarımızı duydu. Bizi bu zalimlerden kurtarmak için, meleğini yolladı. Oh olsun!.." diyordu.

Kent çok kısa sürede hop oturdu, hop kalktı.

Herkes Tanrı'nın keşişi kılığındaki o kutsal meleği görmek.. eteğini öpüp hayır duasını almak.. bastığı yerden ayağının tozunu derip kaynatarak içmek telaşıyla çarşıya koştu. Söylence doğru.. ama

ortalıkta tanımlanana benzer biri yoktu!.. O mucizeyi kaçırmanın düş kırıklığıyla eli böğründe kalakalanlar, olanlar karşısında bir kez daha şaşkınlığa uğradılar.

Sakallarının arasından fırlayan pembe yanaklarıyla, gözleri bildik Aya Yorgi papazı Mateos'u ilk kez böyle görüyorlardı. Sırtından cüppesini atmış, göynek çakşır kapandan gediğe koşturuyor.. Piruhi Ana'nın kasıla kasıla çılbırını tuttuğu eşeğe bir şeyler yüklüyordu. Her zaman kürsüye bile yüreklerine basa basa çıkan papaza bir şeyler olmuş.. telaşıyla ivecenliği yığılanlara pek eğlenceli gelmişti!..

Cüppesiz büyüsü bozulmuş.. görkemini yitirerek yolunmuş tavuğa dönmüştü. Yoksul dağ köylülerinden birine benziyordu. Her zaman vaftiz, kutsama, dua, vaazda ya da tespih çekerken görebildikleri elleri şimdi iş beceriyordu. Her zaman uzun kara cüppesinin içinde yiten ayakları, çarığından dolağına.. dolağından çakşır paçalarına dikilmiş birer mertek gibi oradan oraya savruluyordu. Keşiş kılığındaki meleği kaçıranlar, papazın seyriyle yetindiler. Ama tanıklıkları, söylenceyi doğruluyor.. kaçırdıklarını sandıkları olağanüstü olay bulunçlarında canlanıyordu.

Besbelli melek, ya da ermiş, kanat yerine papazın cüppesiyle uçmuştu. Keşke o an orada bulunup korumaların düşüşünü görselerdi!.. Yılgı yatışınca, çekişme başladı: Attan düşenleri bir temiz pataklamadan niye bırakmışlardı? İnsan bunca yılın öcünü almadan, zebaniyi salıverir miydi? Bir ünleseler, bütün kent pazara yığılır.. salt o üçünü değil, bütün korumaları, şimdiye değin ettiklerini burunlarından getirinceye pataklardı!.. Onca insan, korkunun tutsağı halinde büzülüp kalmışlar he mi? Tüh onlara!.. Hazır fırsatı heba etmişlerdi!..

Mateos ne kendini gösteren parmaklara, ne gittikçe yükselen mırıltılara aldırdı. Kan ter içinde kapandan kapana, gedikten gediğe dalıyor.. kucağında torbalar, ellerinde demetlerle çıkıyor.. özenle küfeye yerleştirdikten sonra, yeniden koşuyordu. Gözler onun izinde meleği aramaktan bıkmadı. Çarşı papazla bütünleşmiş.. sanki tek ki-

şiye dönüşmüştü. O bir kapana girdiğinde, ardınca giremeyenler gözleriyle izliyor.. küfeye attığı her torba ve demetle, küfede kendilerine bir yer buluyorlardı. Sonunda onca yük, eşeğin belini eğmeye başladı. Papaz Mateos, hemen dikildi;

— Görüp işittiğimize yükünün ağırlığı neden oldu, deyince, herkes elindekine baktı kaldı; — Şimdi biz de aynı hatayı işlersek, hayvanı zorlar, ermişi gücendiririz. Bu kadar yeter. Tez yetiştirilsin ki, kurtarıcımız mümkün olduğunca uzaklaşabilsin, der demez, çılbırı geren Piruhi Ana;

— Tasalanma papaz efendi!.. Rab İsa'nın yardımıyla biz onu sağ esen sahibine teslim eyler.. sağ esen yerine varmasını sağlarız, diyerek yürüdü. O ardında yüklü eşekle yürüdükçe kafile büyüdü. Eşek, atlar, katırlarla eşeklerin, Piruhi durmadan artan insanların arasında kayboldu. Sokak yürüyenlerle doldu.

Eşek yüküne karşın, yokuşları kolay çıkıyor.. inişlerde zorlanıyordu. Azbiraz destek verince, yüksünmeden ötekilere uyuyordu. "Hayvan bile gördüğü iyiliğin farkında," diye düşündü Piruhi. "Yıkıldığı ağırlığın belki de iki katını yüklendi. Bana mısın demiyor. Bir ermişin hizmetine koştuğunu biliyor olmalı. Keşişin eli umar, nefesi esenlik, bakışı mut, öfkesi somut. Kutlu hayvan!.. Senin bildiğini biz öğrenmeyelim, kabil mi? Değil!.. İnişlerde azbiraz zorlanınca uzanan eller bunun kanıtı. Hiç kaygı duyma. Gerekirse dengini biz yüklenir, taşırız!.." güvencesiyle hayvanın başını okşadığı an, koca bir yığın halinde kale kapısına geldiler.

Korumalar başlarına ilk kez gelen olayın şaşkınlığındaydılar!..

Her zaman sevecen bakışlarının karşısında dahi ezilip büzülen insanlara bir şeyler olmuştu. Bir anda diklenen keşişle bütünleşmiş.. o an Alaattin'in lambasından çıkan deve dönüşmüşlerdi. Az daha oyalansalar, üçünü de paramparça edecekleri kesindi. Yürekleri korku tutsağı, ikide bir gelen var mı kaygısıyla arkalarına baka baka süklüm püklüm kışlaya döndüler. Kalın demir kapıyı geçer geçmez derin bir soluk aldılar. Kapıyı kapatıp sırtlarını dayak eyleyerek ezik,

suskun birbirine baktılar. Aynı anda dizlerinin bağı çözüldü. Aynı anda elleriyle gümbür gümbür çarpan yüreklerini tuta tuta çöndüler. Uzun uzun gövdelerini, kalçalarını, baldırlarını yokladılar. Yara bere bulamadılar. Ağrı sızı da yoktu. Deminde sıvışma sevinci, tek kişiye yenilmenin utancıyla dikildiler. Hızla hurçlarından aldıkları çakşırlarla, ıslaklarını değiştirmek için hızla helaya koştular. Korkunun sindirip sıkıştırdığı bir nice ağırlık varsa, ıkına sıkına kurtuldular. Kışla çeşmesinde ıslanan çakşırlarıyla, yüzlerinden utanç kirini sıyırana kadar defalarca yıkadılar. Temizlenen avuçlarıyla kana kana su içerek kabaran midelerini yatıştırdılar. Koğuşa döndüklerinde, kendilerine gelmişlerdi.

Gelir gelmez, durumu komutan hekatontora bildirmedikleri akıllarına geldi. İlk ödevlerini unutmuş, yılgıdan arınıncaya çok zaman geçirmişlerdi. Gecikmeyi nasıl açıklayacaklarını.. yenilgiyi hangi nedene bağlayacaklarını bilemiyorlardı. Bilemedikleri şeyi gidip nasıl anlatacaklardı? İlkin birbirine yüklemeyi düşündüler. İçlerine sinmedi. Aşçı perişan gelip yakınınca, komutan onları görevlendirmişti. Görevi üçü de beceremeyişti. Çaresiz birbirinin yüzüne baktılar. Suskuya daha fazla dayanamayan aşçı, belli belirsiz kıpırdanarak;

— Ben anlatırım, deyince iki derin soluğun soğan kokusu geldi.

Üçü birlikte, sanki pazardan yeni geliyormuşçasına ivecen komuta kulesine yöneldi. Komutan kapı önündeydi. Besbelli onlardan, aşçıyı rahatsız eden kişinin eli kolu bağlı, ite kaka getirilmesini bekliyordu. Onları süklüm püklüm görür görmez suratı asıldı. Başlarını ezer gibi çizmelerini yere vura vura içeri girdi, divana oturdu.

Kapının önünde yürekleri ağızlarında bir süre dikildiler. Aynı anda girmeye yeltendiler. İki sövenin arasına sıkışıp kaldılar. Bir süre el ayak debelendiler. Aşçı en besililerı olduğundan aralarından fırladı. O çıkınca yüzüstü düşmemek.. komutana çarpmamak için dengelerini emekleyerek buldular. Çekine çekine yan yana dizildiler. Aşçı koğuşta söz verdiği üzere;

— O zaman korku ve telaşımdan söylemeyi unutmuşum. Bana çatan adamın ayakları yerde, başı gökteydi komutanım. Kolları aha bunlardan uzun ve kalındı, diye kapı tacını tutan sütunları gösterdi. — Pençeleri bizim kazanlar kadar büyük ve derindi. Hani Rab İsa şeytana kızdığında yıldırım ve şimşeklerle ona nasıl vuruyorsa, gözleri işte öyle bakıyordu. Ağzı açıldığında Gayya kuyuları kaynıyor.. soluğunu saldığında yanardağ püskürüyordu. Bir büyük büyücü ki, anlatılamaz, diye başladı. Sol baştaki korumayı göstererek; — Ladikli Vasil'in salladığı kamçı, kendi kendine geri dönüp onu attan attı. Sardlı Yuvan'ın çektiği kılıç, öyle bir savruldu ki, uçtu mu, düştü mü, ne o bildi, ne biz görebildik. Karşımızdaki insan falan değil.. tam anlamıyla bir devdi.

— Bre kaltabanlar, dedi bu sözleri duyar duymaz komutan. — Şuna bir kişi üçümüzün de hakkından geldi desenize!. Hay sizi asker diye besleyene!.. Yedirdiğim ekmek, içirdiğim su gözünüze dizinize dursun. Yıkılın!.. sözleriyle yerinden fırladı. Onları şallak mallak ardınca bakar bırakarak kale kapısına koştu.

Kulenin boşluğunda sallanıp kaldılar. Yapılması gerekeni bilemediklerinden boş boş birbirlerine baktılar. Daha fazla azarlanmaktan kurtulma ezikliğiyle koğuşa koştular. Kapıdan girer girmez, olanların kışkırtıcı merakıyla kıvranan yoldaşlarınca çevreleri sarıldı. Gidişlerindeki kibirle, dönüşlerindeki hiçlik, hemen hepsinin dikkatini çekmişti. Soran gözlere daha fazla dayanamadılar. Söylenceyi bu kez de, ötekilerin her sözcüğünü canla başla onayladıkları Vasili yineledi.

Kale korumaları önce alaylı alaylı baktılar.

Sonra bir kişinin, iki silahlı korumayla, bir çıngarcı aşçıya kafa tutmasının mümkün olmadığı.. bunu ancak, olağandışı birinin yapabileceği kanısına vardılar. Varır varmaz da, tüyleri diken diken oldu. Şimdiye hiç rastlamadıkları bir canavarla karşılaştıklarına inandılar. İçleri çürüdü. Yürekleri o güne değin olmadığı hızda çarptı. Yılgıyla kapıya, duvarlara, mazgallara baktılar. Bir; "Oh, sağlam!.."

diye rahatlıyor, bir "Ya burayı basarsa?" kaygısıyla sarsılıyorlardı. Biri birden halkadan koptu. Bir koşu koğuşun kapısını dayakladı.

Komutan öfkesini yatıştırdıktan sonra, bir birlikle çarşıyı basmak amacıyla koğuşa yöneldi. Kapı duvardı. "Koşup anlatmış olmalılar. Şimdi bu korkunun üstüne varırsam, bunların hiçbiri işe yaramaz," kararıyla geri döndü.

Tam sedire yeniden oturacakken, aklına gelenle zıpladı. Hemen kale kapısına koştu. Nöbetçilerle, sırasını bekleyenler toparlanır toparlanmaz;

— Şu andan sonra, çıkanları da arayın!.. Kamçılı sopalı kimi görürseniz tutuklayın, diye buyurup dönerken; — Şimdiye çıkan oldu mu? diye sordu.

Nöbetçi asker hemen dikildi;

— Az önce yolu uzak dağ köylülerinin kafilesi geçti komutanım. Sapağı yenice dönmüş olmalılar. Koşarsak tez yetişiriz.

— Aralarında öyle biri var mıydı?

— Yoktu komutanım.

— İyi, bundan sonra dikkat edin.

— Başüstüne!..

Bir an için geçenleri aklından geçirdi pentakontor. Nöbeti yeni değiştirmişti. Bu gözcü doğru söylüyordu. Bundan önceki nöbetçinin son anında, bir kafile daha çıkmıştı. O zaman arama emri olmadığından ikisi de hayvanı haşadıyla, ellerini kollarını sallaya sallaya geçip gitmişlerdi.

Geçenleri gözünde canlandırırken, kendi kendine gülümsedi. Aya Yorgi'nin her yere koşuşturan papazı Mateos hazretleri de ilk kafilenin içindeydi. Sık sık kapıdan çıkar, ya köylerden birine vaftize, cenazeye gider.. ya Derbent koyağının, balgami mermerlerine oyulmuş manastırda çileye girerdi. Yüzü külahıyla kaplı olduğundan görememişti. Ama cüppesini pazar günleri bütün garnizonu götürdüğü Aya Yorgi'deki âyinlerinden tanıyordu. Yalnız o mu? As-

kerler de tanıyordu. Cüppeyi görünce yine öncekilere benzer bir yolculuk olmalı diye, hepsi haç çıkarmış.. o da her zaman olduğu gibi, onları kutsayarak, çevresinde sıkışan kalabalığın arasında çıkıp gitmişti.

Bir an bunu komutana anlatsam mı, diye duraksadı. Sonra kendi kendine; "Aman sen de!.. Güzel güzel çıkıp gittiler işte!.. Ortada fol yok yumurta yokken, adamı fıkfıklandırmak gereksiz. Söyleyince, o da kapıda olsa aynı davranacağı halde, kuşkulu bir durum var sanır. Özellikle belirttim düşüncesiyle, varın onları da yoklayın derse başımıza iş çıkar. Kimbilir şimdi nereye vardılar? Kaçı kaç yere dağıldı? Biz atlanıp yetişinceye, evli evine, köylü köyüne çoktan varır. Kendi ağzıyla, kendi başına iş açmış biz şavalaklar da boşu boşuna deli dana gibi oradan oraya koşturduğumuzla kalırız" düşüncesiyle yutkundu. "Başüstüne!.."yi bastırır bastırmaz komutan geldiği hızla gitti. O dağılmak üzere olan eski nöbetçilere işaret etti. Kapı görevlileri çoğaldı. Çarşıdan gelen ilk kafileyi durdurdular.

"Eski köye, yeni âdet çıktı," demelerine karşın, tek tek aramaya başladılar.

Her gözcü, her yokladığının, yeni âdete alışkın alışkın duruvermesine şaştı. Oysa o güne değin, girerken güvenlik için zorunlu olduğunu bile bile arandıklarında hır çıkaranlar olurdu. Kiminin acelesi vardır, ban ya da trakeyonla konuşacaktır. Kimi kusur işlemiş, bir an önce günah çıkartacaktır... Kimi âyine yetişecektir. Kiminin yağı saçılacak, yoğurdu dökülecek, yumurtaları kırılacaktır. Bazen de gerekçeyi başkaları söyler. Adam çok duyarlıdır. Daha eller uzanırken gıdıklanıp kendini hendeğe atabilir. O yüzden o saf olduğu gibi geçip gitmeli, gerekçesiyle diretir, sakınır, öfkelenir, çırpınırlardı. Oysa bugüne değin çıkışta hiç kimse aranmamıştı. Şaşılacak şey!.. Kafile, aramayla ilk kez karşılaştığı halde hiç ikircimlenmiyor.. tersine, yüzlerinde alaycı bir gülümsemeyle kuzu gibi üstünü, hayvanını, yükünü arattırıyordu.

Bu alaycı sessizlik, hepsini ikircimlendirdi. Her şeyi didik di-

dik etmeye giriştiler. Hiç kimse sesini çıkarmadı. Sanki arananı biliyor.. o olmadığından güvenli, avara kasnak uğraşıyla eğleniyorlardı. Sonunda sıra, Piruhi'ye geldi. Çılbırına sımsıkı yapıştığı eşeğiyle, kafileden azıcık ayrıldı.

Her şeyi, büyük bir dikkatle tek tek elden geçirilirken;

— Beni boşuna didikliyorsun yavrum, dedi. — Aradığınız çoktan işini gördü, geldiği yere vardı. Siz okunuzu kuş uçtuktan sonra atıyorsunuz. Geç kaldınız!..

Çavuş zaten ikircimlenmişti. Deminden beri boşa koyuyor dolduramıyor.. doluya koyuyor aldıramıyordu. Bu söz üzerine iyice pirelendi. " Eğer şu kocakarıyı konuşturabilirsem, eski köye çıkarılan yeni âdetin gizini çözerim," diye heveslendi. Sopalı kamçılı, abalı cüppeli birini tutuklama emri, kentte bir şeyler olduğunun habercisiydi. Ama komutan ne olduğunu söylememiş, o da sormamıştı.

Askerlikte kuraldır. Ast üste soru soramaz.. üst saçmalasa bile, ona karşı fikir açıklayamazdı. Astın görevi, verilen buyruğa nedenini, niçinini sormadan aynen uymak.. varsa yanlışı ölümüyle kanıtlamaktı. O da kurala uymuş, buyruğu alır almaz, başüstüneyi çakmış, gerisine karışmamıştı. Ama yaşlı kadının o sessiz gülüşleri, kitlenin patlamaya hazır devinisi, onu iyice pirelendirdi. Gözcünün davranmasına bırakmadan atıldı. Eşeğin başına dikilen Piruhi'yi kolundan tuttuğu gibi çekiştirerek;

— Sen gel hele şöyle!.. Yapılan iş ne? Uçan kuş neyin nesi? Anlat!..

İyice aranıp temiz çıktıklarından eyvanı aşmak üzere olanlar, kapı yüzlerine kapanmış gibi zırp diye durdu. Uzun kaytanla atılmış topaç gibi fır döndü. Taş yolda hışırdayan çarıkları, çavuşun kulaklarında davul çaldırarak ağır ağır yayıldı. Çıkmak için acelesi yokmuşçasına yavaş yavaş derildi. Ucu kapandı kapanacak bir yarım ay halinde, yaşlı kadınla çavuşun çevresini sardı.

Piruhi kadın bir kalabalığa, bir çavuşa baktı. Belinin kamburu düzeldi. Dalda unutulmuş ahlat suratı, güz ayvası gibi etlendi.

Sarı pembe renklendi. Başı dikildi. Ak saçları tuğrasının altından omuzlarına döküldü. Örükleri sökülmüş gibi kıvır kıvır dalgalandı. Gövdesi büyüdü, büyüdü kapıyı kapladı. Gözleri çakmak çakmak ışıladı;

— Sen neyin hesabını soruyorsun oğlum? sorusu havada çınladı.

— Az önce dediğinin. Uçan kuşun.

— Uçan kuşun hesabı mı olurmuş hey oğul. Yaptı etti, uçtu gitti işte!..

— Netti de seni böyle bahtiyar etti?

— Bişey etti askerbaşı, diye çılbıra sımsıkı yapıştı. Sırtını kalenin taş duvarına sürte sürte çöndü. Çakır gözlerini, başına dikilen çavuşun badem gözlerine dikerek; — Öyle bişey etti ki pazarda, bunca uzun ömrümde öylesini görmedim. Olasıdır ki, o an orda olanların da bir daha asla göremeyeceği bir mucizeyi gerçekleştirdi, deyince çavuş;

— Bir çuval laf ettin. Ama her neyse o mucizeyi söylemedin.

— Gayrı ölsem de gam yemem, diye kostaklandı bu kez de Piruhi!.. — Ahır ömrümde bunu gördüm, hem de en bir yakından tanıklık ettim ya!.. Ölsem de gam yemem.

Çavuş sabırsızlanmıştı. "Bu kocakarı benimle eğleniyor. Horantası da seyirci!. Ben şimdi sana gösteririm," öfkesiyle kolunu kaldırdı. Yarım ay sıkışınca ürperdi. Başka zaman, böyle yaptığında kalabalık imamesi kopmuş tespih gibi dağılır. Şamarı yaşlı genç, kadın erkek ayırmadan anında, suratında şaklardı. Kalabalığın tutumu bu kez elini havada tuttu. Kafile, Diyegenis'in demir topuzu gibi sıkışmış, başı üstüne her an inmeye hazır sallanmaya başlamıştı. Her zamanki gibi şamarı patlatsa, başına geleceklerden ürktü. Havadaki el ağır ağır indi. İhtiyarın sırtını yepeşledi;

— Sen de destan yazdın be nine!..

— Destan gördüm, destan yaşadım da ondan oğul.

— Şu görüp yaşadığını anlatsan da, biz de öğrensek.

— Görüp işittiğim, destana sığmaz. Destandan öte!.. Bir an gençliğime kanat çırptım. Kına yaktım saçıma, el ve ayaklarıma... Gelin çiçekleri taktım bağrıma... Gerdek coşkusunda taze bir geline döndüm. Öyle civelek, öyle sevecen, öyle canlıydım, anlayacağın. Bilemezsin o an ne kadar mutlandım. Nasıl haz aldım. Bu gençlikten öte, şehvetten fazla, tarifi mümkünsüz bir anı doya doya yaşatan bir mucizeydi.

— İyi de, neydi? Söylesene gayri!..

— Bunca yıl bizim içimiz hûn oldu. Yüreğimiz sabırtaşı kesildi bre yiğidim!.. Azbiraz da siz sabreyleseniz n'olur!..

— Pek ala sabrın sonu felaket olabilir.

— Kıyamet mi kopar?

— He!..

— Sabreyle de, birlikte görelim.

— Ben sabreylerim de, sen bu lafazanlıkla köyüne gece yarısı zor varırsın.

— Gam değil bre çavuş, varmasak da, görmesek de gam değil!.. Şimdiye dualarda yakardığım.. adaklarla dilediğim, Meryem Ana'nın merhameti, yüceler yücesi Rab İsa'nın inayetiyle gerçekleşti ya!.. Ölsem gözüm açık gitmez.

— Orasını anladık!.. Her bir şeyde laf dolandırıp bir türlü söylemediğin neydi ki?

— Ha o mu? Yüce Tanrı'nın gazabını, zulmünüzün üstüne salmasıydı yiğidim!.. Saldı!..

— Hadi canım sen de, benimle alay mı ediyorsun?

— He!.. Gayrı tasviriniz çizildi. Alay da ederim, maytap da atarım.

— Atma!.. Sabah buradan kuzu gibi geçtin. Şimdi kasıntından yanına varılmıyor.

— He varılmıyor. Varma sen de!..

— Öyle yağma yok!.. Bize gidenin de gelen gibi aranması buyruldu.

— Ben de diyorum ki, o buyruk geç verildi. Eden zorbayı şallak mallak etti, çekildi gitti.

— Sus nine!.. O ne demek oluyor? Zındanı mı özledin, kamçıyı mı?

— Kamçı bildik oğul!.. Her zaman sırtımızda şakladığından!.. Sallayanı zebûn edişini ilk kez gördük. Gayrı ne zından, ne kamçıdan ürküntümüz kaldı. İşte mucize bu!..

— Ney, ney, ney!.. öfkesiyle dikilmeye devindi. Yarım ay dalgalandı. Üstüne dikilen gözler çakmak çakmak.. onaylayan başlar, her an birer gülleye dönme eğimindeydi. Ürküsü katmerlendi. "Bunlara bir haller oldu," diye düşündü. "Sabahtan öğleye mutlaka olağanüstü bir şey oldu!.. Bedava şarap mı dağıtıldı da esridiler... Strategos ya da bandan yüz mü buldular da şımardılar, bilinmez. Esrik olmadıkları belli!.. Tam tersine hepsi pek bir uyanık, pek bir ayık görünüyor. Sabahleyin bu kapıdan, birer sümüklüböcek gibi sürüne sürüne geçip gittiler. Şimdi her biri bir yırtıcı pars!.. Dayatmaya kalksam, ciğerimi sökecekler. Pazarda ne oldu da, yılgın bir serçe sürüsü gitti.. karşıma parsın söktüğü ciğeri didikleyecek kartal sürüsü döndü? Bu canavarlar orda ne gördü, ne işitti ki, bu dönüşüm gerçekleşti? Yoksul bir kez gücünün farkına vardı mı, güç yandı. Ben askerimi toplar bunları kırarım. Ama onlar da epeyce adamımı kırar. Sonunda zora yetecek birlikten eksik kalırız. Bir ayağı çukurda bir ninenin oyuncağı olduk hey Rab İsa!.. Ağzında diş yok!.. Ama Spiros kızından iyi sakız çiğniyor.

Gördüğü, işittiği neyse geveliyor, geveliyor ama, bir türlü söyleyemiyor. Zorlayamıyorum da!.. Ne oldu ki, bunlara?" sorularına bir yanıt bulamadı. İçi içini yemesine karşın; "Belli, bu kocakarıdan hiçbir şey öğrenemeyeceğiz. Bunları fiştekleyen bir şey oldu... Çok önemli bir şey oldu ki, düne kadar şamarımıza minnet duyanlar, şimdi bizimle alay ediyor. Bu çok bir tehlikeli, Yakupos Çavuş. Bunlar biraz daha azarsa, kaleyi başımıza yıkıverirler. İyisi mi kısa kes. Orada ne olduysa.. bunlara güven kazandıran her neyse, onu öğren.

Komutanına aktar. Birliğini topla, var onu gider," diyor ama, bir türlü kendini yatıştıramıyordu.

Şuraya bakar mısın? Sabah kedi eniği gibi yalvar yakar olanlar, açıktan açığa tehdit ediyor yahu!.. Sefiller!.. Sanki pazarda bedava cesaret dağıtılıyordu da, yağmaladılar. Her biri birden kaplana dönüştü. Her biri canavar kesildi. İş buraya vardıysa, gayrı dikiş tutmaz ya!.. Yine de ne oldu da, bunlar bu kadar kısa zamanda, değişti? Bir şey olduğu kesin.

Yoksa ahali, böyle höykürsün mümkün değil!..

Şu kocakarının dediğiyle, yardakçılarının ettiği yanlarına kalırsa, bu toplum zaptedilemez. Düne kadar ensesinde boza pişirdiğimiz kim varsa, tepemize çemkirir. Ne ast kalır bu dünyada ne üst. Bunların bu cesareti nerden aldığını mutlaka öğrenmeli. Ve onu kurutmalı ki, biz biz olalım, onlar onlar!..

Sabah buradaydım. Kuşluğa kadar pazarda... Ne olduysa kuşlukla öğle arasında olmuş. İnsan o kısa zamanda değişir mi yahu!.. O kadarcık zamanda, abayla kebeyi bile değiştirmek zor. İnsan bu, belli mi olur. Değişmiş işte!.. Ne olduysa, bir şey olmuş!.. Korkuyu kıran bir şey!.. Ve ısmık giden marsık dönmüş.

Ama ne? Bilebilsem, belki hakkından gelirim. Bilinmeyenle çatışmak ne zormuş yüce Rab İsa!.. Bilinmeyen ürküng!.. Eskiden onlar benden korkarlardı. Şimdi ben onlardan ürküyorum. Olacak şey mi? Bir elleri var yumacak, bir dişleri var sıkacak. Ben kılıçlı cıdalıyım. Ama bu ne mene bir şeydir? Korkuyorum!.. Ne berbat şey bu korku!.. İnsanı kendi gözünde zebûn ediyor," düşüncesiyle haç çıkardı. Başta Piruhi, kafile hemen onu izledi. Ürkü sesini iyice yumuşatmıştı. Tarazlarını yutkunmaya uğraşarak;

— Hadi var işine nine!.. Vargit de başın derde girmesin, sözleriyle kalabalığı yardı. Ne olup bittiğini at binip pazara koşanlardan öğrenmek amacıyla koğuşa yöneldi.

Kitle okşayan bakışlarla yaşlı kadını kucakladı. Onca atışma sürecinde eşeğin çılbırını elinden, olanı ağzından kaçırmamıştı.

Suskun dingin bir sevgi yumağı gibi çöndüğü yerden kalktı. Yarım ayın iki ucu açıldı. Bir taze gelin çevikliğiyle kalabalığın önüne düştü. O süreçte kafile büyümüş.. çavuşları savuşunca gözcülerin araması gevşemişti. Ağır ağır yürüdü. Çılbır gerildi. Yüklü eşek, küfelerini sallaya sallaya ardınca ilerledi. Kitle safını sıkıştırdı. Sıkışıklığı bozmadan peşlerine düştü.

Gözcülerin sessiz bakışlarını eze eze kapıdan çıktı.

ÜÇ

Bibi, tomarı özenle sandığa koydu.

Canibe yatağın kıyısına diz çökmüş, kıpırtısız onu bekliyordu.

"Akşamdan beri öyle bekliyor olmalı," diye doğruldu. "Yazık!.. Bir selamı esirgeyip görmemişim gibi geçtim. Kimbilir ne üzülmüştür?" kaygısıyla bir adım attı. Bir an devinisiz kadının başına dikildikten sonra yanıbaşına bağdaş kurarken; "Oysa ne hevesle gelmiştim. Tomarı sandığa koyar.. Canibe'yi bağrıma basarsam o bana Ulukiye Hatun'la yolculuğu anlatır. Ben ona Yani'yle âsûde gençliğimizi," dediği an, âsûde sözcüğü altın bir anahtar oldu, cırp diye belleğinin kilidine girdi... Unutma hücrelerinin tamamını gıcırdata gıcırdata açtı... Tenini bağdaşıyla Canibe'nin yanında bıraktı. Tinini kaptığı gibi, Aksaray'a o âsûde günlere attı. Canibe, ağır ağır başını kaldırdı. Bütün kandillerin ışıltısını gözbebeklerinde dererek ona baktı. Işıltılara çengellenmiş sorularla irkildi. Hafif yan dönerek kollarını uzattı. İki omzundan kavradı. Ağır ağır kendine çekti. Uzun uzun kokladı. Canibe sımsıcak sarılıverdi.

İçinin içi kabardı. Kadını bağrına basarak saçlarını okşadı. Bir süre neye, nerden, nasıl başlayacağını düşündü. Hiçbir yöntem bulamadığını sandığı an, dili çözüldü. Sözcükler âsûde günlerin esrikliğinde, birbiri ardınca savrulmaya durdu;

— Söylemiştim, Yani benim çok eski yoldaşım. Aksaray'a gittiğimizde bize bağışlanan ev onlarınkine bitişikti. Komşu çocukla-

rıyız. İlk biz tanıştık. Pek sıcakkanlıdır. Sokağa çıkar çıkmaz rastlaştık. Anında oyuna daldık, dedikten sonra hafifçe kaykıldı.

Canibe sanki bunu bekliyordu. Dizlerinin üstünde yarım döndü. Hafifleyen bedenini Bibi'nin kucağına yerleştirdi. Başını gövdesine yasladı. Kollarını sırtında kenetledi. Bakışlarında yanıp sönen yıldızlar kirpiklerinin ucunda damlalaştı. Başını azbiraz kaldırarak, gözlerini ağzına dikti. Bibi bir eli sırtına dökülen örüklerde, bir eli Canibe'nin narin teninde, gençliğinin diri günlerine gitti;

— Gayrısı kendiliğinden geldi. Birlikte büyüdük, aynı okula el ele gittik. Ben cumaları Nakkaş camisine, o pazarları Aya Yani kilisesine giderdi. O yaşlarda ayrı gayrı da olmuyor, kin ve düşmanlık da!.. Küslük bir oyuna satılıveren bir aşık, bir çam kozalağı!.. O yüzden tapınaklar da içinde her zaman, her yerde hep beraberdik. Ulu pîrimiz Mevlana Hünkâr'ın babası bilginler sultanı Bahaeddin Veled'le birlikte Aksaray'a gelişlerindeki olağanüstü şöleni birlikte izledik.

— Bir bilge geliyor diye, olağanüstü şölen mi düzenlendi?

— Olağanüstülüğü düzenlenmeyişinde!.. Her bir şeyin kendiliğinden oluşmasında!..

— Şölen düzenlenmeden oluşur mu?

— Bazen öyle oluşuyor ki, anlatılamaz!.. Bugüne değin, kaç cülûsla düğün töreni, kaç sünnet şöleni, kaç muştu şenliği izledim. Öylesine bir daha rastlamadım.

— Beni merakta bırakmayacaksınız değil mi?

— Nasıl anlatacağımı bilebilsem, bunca söz dolandırır mıyım?

— Öylesine görkemliydi yani?!

— Sapsadeydi. Ama olağanüstüydü.

— Hem sade, hem olağanüstü!.. Canlandırması pek kolay değil!..

— Anlatması da değil!.. Değil ya!.. Madem hatunumuz buyurmakta, deneyeceğiz, diye sürdürdü; — Bilginler sultanı Bahaeddin Veled'in Horasan'dan Aksaray'a gelmekte olduğu duyulmuştu. Kimi her gerçeği gören, doğruyu savunan kişi gibi, kaba sofuların sapkınlık suçlamasına uğradığını.. bu yüzden Horasan'ı terk eylediği-

ni.. kimi oğluna adını verdiği Celaleddin Harzemşah'la çatıştığından barınamadığını.. kimi yeni bir Beytül Hikme'ye dönüşen Selçuklu sarayının çekiciliğine kapıldığını söylüyordu.

Ama herkes kitaplarını üç yüz devenin ancak taşıdığı bilgeyi merak ediyordu.

Sonunda Aşıklı Höyük'ten çıktığının haberi yetti. Sanki İsrafil Sur'unu üfledi. Ahiler gediklerini kapattı. Tacirler kapanlarından çıktı. Analar bebelerini kucakladı. Babalar oğullarının elinden tuttu. Kimi ağır aksak, kimi ivecen koşarak Niğde kapısına üşüştü. İkindiye varmadan, kapı önü, mahşer yerine dönüştü.

Kalabalık sıkı bir yumak gibi birbirine sarıldığı an, nal sesleri duyuldu. Kitle Zülfikâr değmiş gibi ortasından ikiye ayrıldı. Açılan geçidin ucunda Anadolu Selçuklu Hakanı Alaeddin Keykubat göründü. Onun da karşılamaya gelmesi, kitlenin hem sevincini, hem merakını artırdı. Yüce divan üyeleri, sancakbeylerinin neredeyse tamamı onu izliyor.. Aksaray bilginleriyle imamları, İsevi, Musevi ruhbanları yemenilerini sürte sürte arkalarından geliyordu.

Hünkâr kalabalığı aştı. Kapı meydanının ucunda durdu. Döndü, geriye baktı. Atların arkasında kalan bilginlerle ruhbanlara işaret etti. İki yanında bir yarım ay çizdiler. Halk hakanlarının bu davranışını alkışlamak üzereydi. Melendiz sapağında bir atlı göründü. Bütün gözler anında o yana döndü. O yürüdü, kervanın ucu belirdi. Ağzıkara hanı kutlu konuğunu izleme telaşıyla gölgesini uzatmış, sanki arkalarından geliyordu. Bilge ardında kitaplarını taşıyan üç yüz develik kervanla, ailesini taşıyan kağnının gıcırtılı ilerleyişinde sapağı aştı. Düz ovada adım adım yaklaştı.

Günün benzi Karasu üstünde sarardı.

Sapakta çocuk oyuncağı boyutundaki kervan yaklaştıkça ireldi. Büyüdü, büyüdü, gerçek boyutlarına kavuştu. Anadolu Selçuklu Hakanı Alaeddin Keykubat o ana dek atının üstünde bir yontu gibi duruyordu, dedikten sonra kaykıldı. Gözleri uzaklara dikili, kolları Canibe'ye sarılı, o anı yeniden yaşamaya başladı.

"Böyle bir şey o ana dek ne görülmüş ne işitilmiştir.

Hakan Alaeddin Keykubat, hayretten faltaşı gibi açılan gözlerimizin önünde, pat diye atından yere atladı. Deve arşıyla ilerleyen bilginler sultanının kervanına doğru seğirtti. Kervan şaşkın gözlerimizde, durgun Tuzgölü'ne inen turna katarı.. hakan, kavuşma özleminde bir artçıyı andırdı. Bilginler sultanının atı hızlandı. Hakanın ivecenliği arttı. O karşıdan, bu beriden özlem buğusu sala sala birbirine yaklaştılar. Kale kapısında bekleşen herkes olduğu yerde nefes almaktan çekinerek sallandı kaldı. Kim neyi nasıl yorumlayabilecekti ki? Bir yanda üç yüz deve yükü kitapla yolculuk eyleyen bilginler sultanı. Öte yanda Anadolu egemeni Selçuklu sultanı. Ve bilgin atının üstünde, yetkin ayaklarının!.. Bir yanda uzayıp giden bir katar. Öte yanda bir cengâver sanki cennete koşar. Bir yan toz toprak içinde, tanınmaz olmuş. Öte yanın bezekli kaftanına ışın dolmuş. Tanrım!.. Acaba şu yeryüzünde, o gün orada bulunanların bahtına sahip kimse var mı?

Böyle bir olayı, bir başka yerde, bir başka demde, bir başkası gördü ya da görebilir mi? Ötesi biz bir daha görür müyüz? sorularıyla Yani bana bakar. Ben onun kamaşmış kara gözlerine. Sonra ikimiz birden hiçbir ayrıntıyı kaçırmamak için dört gözle İpek Yolu'na bakarız. Ne kervan durur. Ne hakan dinlenir. Ne yol tükenir. Bütün Aksaray ışıl ışıl gözleri dışında put kesilmiş olanları seyreylemektedir."

Canibe'nin kolları kendiliğinden gevşedi. Bedenini Bibi'ninkinden koparmadan azbiraz dikildi. Bibi'ye kıpırdama fırsatı vermeden iki gözünden öptü;

— Siz ki bunu gördünüz, kutsamaya da kutlamaya da değer efendim!..

— Hey yüceler yücesi, Rabbilâlemin!.. Kişiye doğaüstünü yaşattın mı, birle kalmıyor.. zincir baklaları gibi birbirine kenetliyor.. sadık müminler benzeri saf saf diziyor olmalısın. Orada başımızı çe-

virdik, kaleden çıkanla girecek olan birbirine kavuştu. Burada ağzımızı açtık gözlerimiz nura belendi!..

— Kavuşanda ay mı tutuldu benim efendim, güneş mi?

— Bizim her bir yanımız tutuldu Selen Hatun!..

Canibe içini dolduran kıvançla büyüdü. Kollarını daha bir sıkı sardı. Başını boyun boşluğuna yasladı. Sakalının bittiği yerle köprücüğünün başladığı noktayı öptü. Nefesinin kokusu aksakalların arasından süzüldü. Burnundan ciğerlerine bir çavlan gibi aktı. Bir an nefesi kesildi Bibi'nin. Derin derin soludu. Yol yorgunu gövdesi dirildi. Canibe'yi sıkıca gövdesine bastığı an, alıngan fısıltısı kulağında kös dövdü;

— Nedeni ben miyim?

— Senin de dahlin yok değil, dedi gülerek; — Ama o gün orada olup da o seyri gören herkesin, her yanı tutuldu. Çünkü ulu Kılıçarslan'ın torunu.. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğlu.. Haçlılarla Bizans'ın karabasanı.. koskoca Selçuklu devletinin hakanı Alaeddin Keykubad, onca gözün önünde hiç yüksünmeden bilginler sultanının eteğine sarıldı. Bana bilginle bilgeyi nasıl ayırırsın deseler, böyle bir seyirdeki hallerine bakarım. Bilgin egemenle eşitlikten yarar umar. Bilge her türlü yarara sırtını döndüğü halde, karıncayı incitmekten korkar. Nerde kaldı insan gibi insanın onuruna iz düşürsün. Hakan etek öpmeye eğildi. Bilgin âsâsıyla doğrulttu. Hakan, doğruldu da durdu mu? Sıradan bir seyis gibi atının dizginine yapıştı. Bu hali görende hal mi kalır?"

— Kalmaz haklısınız!.. Bu da gösteriyor ki taht, bilimin önünde eğildikçe yükselir!.

— Hay ağzını öpeyim, sözüyle eğildi. Canibe'nin başını omzundan aldı. Yüzüne çevirerek dudaklarından öptü. Sonra kuştüyü bir yastığa bastırır gibi yeniden boyun boşluğuna bastırdı;

— Öyle güzel özetledin ki bana, ulu vezir, Kemalettin Kamyar'ın bilgeler bilgesi Muhyiddin-i Arabî'ye; "Biz arı misali bal eyliyoruz. Siz insan aklıyla onu süzüp gömeç kılıyorsunuz," sözünü anımsattın.

— Siz Muhyiddin-i Arabî'yi tanıdınız mı?

— Tacülvezir'de öğrencisi.. külliyede pervanesiydik.

— Yani'yle mi?

— O zamanlar yediğimizle yuttuğumuz ayrı giderdi. Yaşam gerçekten pek tuhaf!.. Yapışık kardeşler gibi koparsak ölürüz sandığın yoldaşlarını yıllarca görmüyorsun. Hiçbir şey olmuyor. Sonra bir görüyorsun, yaşamının baharı anında önüne seriliyor.

— Ne mutlu size!.. Geçmişinizi önünüze seriverecek yoldaşlarınız var. Benim sizden başka kimsem yok, dediğinde gözleri doldu Canibe'nin.

Bibi uzun bir süre gözlerini o ıslak bakışlarda yıkadı. İkisi de aynı geçmişi paylaşmanın ortak dinginliğine kavuştuklarında;

— Geçmişin, geçmişim!.. Elimden geldiğince geçmişimi, geçmişin kılmayı dilerim.

— Bağışlayın efendim!.. Bazen şımarıyor, sizi gücendiriyorum.

— Asla!.. Biz o geceden beri biriz Selen Hatun. Geçmişimizin seni bulduğum gece başladığını bil. Şımarırsan ona şımar. Gücenirsem kendime gücenirim. Senden önce uzun bir ömür sürdüm. Neyliyeyim? Yaşlıyım!.. Ama yaşamaya seninle başladım. Ve senden önceyi yok saydığım an bir rastlantı her bir şeyi anımsatıveriyor. İncinme!..

— Kişi kendine incinebilir mi?

— Belli m'olur? İş vardır kişiyi utanca boğar. Hiçbir gerekçe bulamazsa, kendine incinir. İş vardır öğünce salar. Her gerekçe göğsünü kabartır.

— Bağışladığınız sevda ya da âsûde gençliğiniz gibi değil mi? Bilimin önünde eğilen tahtı gören herkes, sizin birikim ve olgunluğunuza erer mi?

— Övgüne minnet, can suyuma alkış!...

— Can suyu mu bilemem? Dilerim öyledir. Bilirsiniz ki övgü, hak etmeyenden esirgenir.

— Ve hak edene hiç yüksünmeden, bir özsu gibi sunulur, diyorsun.

— Kişi aldığından artığını verebilir mi efendim?

— Kişi Yunus misali Selen Hatunsa; "Alan benem, veren benem, örse çekiç çalan benem" bile deyiverir, öyle ya!..

— Bir bilisiz halayık, tahta baş eğdiren bilginin erdeminde çoğalmış birine laf mı yetiştirebilir ki, ağız çalmaya kalkar?

— Ve dahi özgeçinin gayyasında doğan ışık, çoğaldığını sananı mut pınarında böyle yıkar, he mi hatunum? O arınma bilene. Bilmeyene taht, Tanrı'yla eşdeğer!.. Önünde eğilmesi gereken bilim!.. Besbelli o ana değin biz de o düşüncedeydik ki, o eğilmeyle taht yerden kalktı. En aykırımızın dahi yüreğine kuruldu. Ben galiba bu dünyada asıl egemenin bilgi olduğunu o gün orada anladım.

— Aşınıza minnet. Gölgenizde ben de yararlandım. Taht eğilende bilge neyledi?

— Laf hep yarım kalıyor öyle ya!.. Selçuklu sultanı bilgiye yaraşırlığını ahalinin gözü önünde kanıtlar da, bilginler sultanı tahtına yaraşırlığı tanıtlamasın mümkün mü?

Bu olağanüstü seyiri uzatmadı. Yol yorgunluğuna karşın, yaşından umulmaz bir atiklikle atından atladı. Elini öpmeye devinen hakanı kucakladığı gibi üç kez sol, üç kez sağ omzundan öptü. El ele kapıya yürüdüler. Onlar mı şişti büyüdü? Bizim yüreklerimiz mi gövdemize sığmazlandı, bilemedik. Bize öyle geldi ki, Hasan dağı yerinden kalktı. Onların ardınca üstümüze yürüdü. Dehşetlere garkolduk!..

Hakan kim, bilgi ne? Ermiş hangisi, ermek nasıl? Konuk karşılayan mı, gelen mi? Gerçek değer eğmek mi, eğilmek mi? Yoksa eğileceğini bilmek mi? Hangisi, hangisidir? Bu sorulara en uygun yanıt nedir? Bir türlü bilemeyen bizlerin gözlerinden sicim gibi yaşlar indi. Hiçbirimizin eli varıp da silmedik, dediği an Canibe burnunu çekti. Bibi yeniden ıslanan gözleriyle bakınca onun da ağladığını gördü. Birbirlerinin gözlerini dudaklarıyla kuruttular.

— Oh efendim, efendim!.. dedi Canibe, daha bir sokularak; — Bu nasıl bir bilgelik dönemidir ki, taçlı tahtını, tahtlı tacını birbirine sun-

makta... Sanki Buda'yla İbrahim Etem birbiriyle buluşmakta!.. Ve kibirle görkemden arık, dünya nimetlerinden berik iki yoksul derviş mutunda el ele güneşe ulaşmakta... Dahası oradan bütün feleklerin dönencesini seyirle yetinmeyip onca insanın bilincinde doğmaktalar. Benim bilgim de birikimim de yetersiz, açıklayabilir misiniz? diyerek daha sıkı sarıldı Canibe.

— Mevlana Hünkâr sık sık; "Kişi aklına duyguyu ekleyebilirse, arşı âlâya çıkar. Arş olur, rahmet olur, sonsuzluk alanına yağar," buyururdu.

— Erdemin gizini destanlaştırmış. Akranınız mıydı?

— Biz ergendik geldiklerinde. O çocuktu. Tez büyüdü. Pîrimiz oldu!..

— Hakkıyla olmuş. Sizin gördüğünüzü gören olmasın mümkün mü? Doğrusu hakan pek bir soylu davranmış.

— Kenarına bak bezini, anasına bak kızını al derler ya hatunum!.. Bilgeliğin de soyu oluyor. Keykubat Hakan, Hünkâr Keyhusrev'in oğlu. O da bir bilgi tutkunu, bilge sevdalısı, ermiş tilmiziydi.

— Anlatacağınız çok şey olmalı efendim.

— Olmasın mı? Bu Yani'yle biz, ulu ermiş Aksarayî'yle hu çektik!.. Mecdeddin İshak bilginden kelam öğrendik. Bilgeler bilgesi, ermişler ermişi Muhyiddin-i Arabî'den hikmet edindik. Bilginler sultanı Bahaeddin Veled'le tasavvufa yöneldik. Ve hünkâr Mevlana Celaleddin Rûmi dergâhında yan yana sema eyledik. Gökten aldık, yere verdik. Yerden derdik göğe saçtık. Ne ki var dağarımızda, o laf, ben yazıyla kamuya sunduk. Çünkü daha suhte iken ben divana yazıcı oldum, o kiliseye ruhban!.. Konya'dayken zaman zaman rastlaştık. Sonra o Sırbiye'ye atandı. Ben Meraga'ya sürüklendim. İyi ki sürüklendim. Sana rastladım. Gönlüm şenlendi. Bahtım açıldı, bahtiyâr oldum, sözleriyle yüzünü, tuğrasından sarkan örülü saçlarını, sırtını sığazladı.

Canibe coşkusunu sarılmakla dizginleyerek;

— Baht benim efendim!.. Hem de katmerlisi!..

— Al benden de o kadar. Sayende gençliğimin âsûde günlerine döndüm, der demez Canibe daha sıkı sarıldı. Teni Canibe'nin sımsıcak, sevecenliğine bohçalandı. Tini Aksaray'a, Tâcülvezir Medresesi'nin hücresinde sabaha ulanan gecelere uçtu.

— Azbiraz palazlandık, diye sürdürdü kendi kendine gibi: Zinciriye medresesinde ulu Aksarayî'nin derslerine devamı düşlüyorduk. Saray Konya'ya taşındı. Ana baba yola düşmüşse, ergen oğul kalır mı? Konya'ya ilk biz vardık. Sonra o geldi. Evimiz evi, külliyedeki hücresi odam oldu. Üzüm üzüme baka baka kararırmış!..

Bilgi açlığımız, bilim tutkumuzla yarıştı!..

Altun Aba, Şerif Mesud, Sırçalı, Tâcülvezir medreselerine birlikte girip çıktık. Dergâh âyinlerine, medrese tartışmalarına, hücre söyleşilerine katıldık. Konevî, Tirmizî, Mecdeddin İshak, Muhyiddin-i Arabî gibi bilgelerden birlikte yararlandık.

— Bana onu anlatacaktınız.

— Laf lafı açınca, konu elden kaçıyor. Oysa Muhyiddin bilge bize, bilimin aykırıyla artığı nasıl arıttığını belletmişti. Yaşam mı, coşku mu, söyleşinin tadı mı? Bilmiyorum. Uzun zamandır başladığımla bitirdiğim birbirine uymuyor, diye sımsıkı bağrına basarak yanıtlamasını engelledikten sonra ivecen: Gıyaseddin Keyhusrev tahta geçer geçmez kendi eliyle mesnevi benzeri bir name yazar. Onu babama vererek öğretmeni Mecdeddin İshak bilgeyi Malatya'dan yanına getirmeye yollar.

Yollarda sadece dönüş hazırlığı buyrultusuyla oyalanmadan Malatya'ya varır. Doğru dergâhına inip katına çıkar. Gerekli saygıyı gösterip selamlaşmanın ardından, hünkâr eliyle yazılmış nameyi sunar. Bilge nameyi okur. Pek hoşnut kalır. Konuğum olmasa, hemen yola düşerdim, buyurur. Babam üsteler. Çağıran hünkârdır. Ama bilge, Nuh der Nebi demez.

Kendi kendine; "Bilgelerle ermişlerin gizine akıl ermez. Bir yoksulu hoşnut kılmak adına bin görkemi feda ederler," dese de me-

rakını bastıramaz. Hünkâr dileğini yadsıtacak konuk kim ola? Buralardayken tanıdığı bütün bilgelerle ermişlerin adlarını aklından geçirir. Hiçbirinin konukluğunda karar kılamaz. Sonunda yutkuna yutkuna konuğunun kimliğini sorar. Muhyiddin-i Arabî bilge, yanıtını alınca yerinden sıçrar. "Ben Konya'dan buraya Hakanım adına bir bilgeyi çağrılamaya gelmiştim. Tanrı, görevimi katmerledi. Nice zahmetse, kendilerine çağrınızı iletin. Üşenmezlerse bilece gidelim, demekten kendini alamaz.

Bilge ağır ağır postundan kalkar. Bir koşu konuğunun odasına girer. Yüzünde güller açarak geri döner. Meğer o da, ulu pîr Aksarayî'yi görmeyi dilemekteymiş. Çağrıyı duyar duymaz; "Sağolsun hünkâr çağrısı işimizi kolayladı," diyerek hemen hazırlığa girişir. Çağrı hakandan gelince pek bir şeye gereksinimleri yoktur. Ama zaten o ermişler mührünün hazırlanacak fazla öteberisi de yoktur. Endülüs'ün köhne kafası vaktiyle öğretmeni İbni Rüşd'ü yargılayıp kitaplarını nasıl yaktıysa, buna da öyle saldırmış.. hac gerekçesiyle yargıyı da, her bir şeyi gibi ardında bırakıp ivecen çıktığından, canını kurtararak gurbete düşmüştür.

Sabah gün ağarmadan, bilgelerin altına yürük hünkâr atları çekilmiş. Artlarına koruma birliği katılmış, hemen yola çıkılmış. Önceden hazırlıklı her menzilde törenle karşılanmış.. her konakta şölenle dinlendirilmiş.. her kentte atları değiştirile değiştirile Toroslar'ı aşıp Konya'ya ulaştırılmışlar.

Katar Konya'ya yaklaştığında babamı bir düşünce almış. Mecdeddin bilgenin yanına konuğunu katma fikri karabasana dönüşmüş. Saraylı aldığı buyrultudan tırnak ucu kadar sapamaz. Kıyamet kopsa, aynen uygulamaya koşuludur. Meğer ki veren, taşıra!.. Oysa o bir isteneni ikileyip dönmekte. Hakan bu ne iş derse verecek bir yanıt bulamamaktaymış. Oysa hünkâr babamın bir anda verdiği kararla görevini aşmasından pek bir hoşnut kalmış!..

Saraydan eve sırtında yepyeni, altın bezekli bir hil'at.. kolunda sim işlemeli bir kürk.. elinde zor taşıdığı bir torba kızılla gelmişti.

O gece iki bilge de sarayda sabahlamışlar.

Sonrasına tanıklığım pek çok!.. Ama o geceki beyin fırtınasına ne babam, ne de ben katılabildim. Sabah bilgelerin hizmetine koştuğumuzda, söyleşi bitmemişti. Zaten onların tartışması, her zaman uzundu. Denebilir ki, başlar.. ama bitmezdi!.. O sayede ne çok şey öğrendik, güveniyle kaykıldı. Canibe daha bir sıkı sarılarak;

— Hep sarayda mı kaldılar? diye sordu.

— A'a!.. Hakan henüz tartışma sürerken, bilgeler bilgesine yüz bin dirhem değerinde bir ev bağışlar. Mecdeddin bilgenin evi, babam çağrıya gittiğinde hazırlanmışmış. O hemen ertesi sabah yerleşti. Muhyiddin bilgenin işleri Yani'yle bana kaldı.

— Size mi kaldı? Ne güzel!..

— Onca vezir, onca görevli duruyorken iki acemi suhtenin görev alması tuhaf geliyor değil mi? Tuhaf!.. Ama galiba biz o zaman bilgi değerinden haberli fıtyan biliniyorduk. Anamla babamın sarayda olması da, hizmete koşulmayı sağladı.

— Ne mutlu size!..

— Dedim ya, kişinin bahtı açıksa, rastlantılar mutuna mut ekler.

— Ekliyor efendim!.. Hem de hiç umulmadık zamanda, umulmadık biçimde. Muhyiddin bilgeye evi siz mi buldunuz?

— Haciplerden biri buldu. Bir diğeri yaraşır biçimde dayadı döşedi. Bize de kala kala yerleşimi gözetmek kaldı.

Sonunda her eksik tamamlandı. Bilgeyi medreseden aldık. Sokak kapısının anahtarı bende, ev beratı Yani'deydi. Eve varınca anahtarı kuşağımdan çıkardım. Tam kilide sokmak üzereyim, hiç kimselerin görünmediği sokakta bir dilenci belirdi. Yel yepelek yelken kürek geldi. Ağır bir sınava çağrılar gibi avucunu o yüce kişinin neredeyse burnuna dayayarak; "Allah rızası için," dedi.

Bilge önce irkildi, sonra ivecen kaykıldı. Elini kuşağına atarak, kesesini çıkardı. Kese çıkar çıkmaz dertop avucunun içinde kayboldu. Yine de özenle fitilini çözdü. Parmaklarını içine soktu. Dolaştırdı dolaştırdı, tek dirhem bulamadı. Sanki o an uzanan el hançer, ak-

tarılan dilek ateş oldu. Onun da bizim de gözlerimizi yaktı. Bağrımıza battı. Ulular ulusu birden umarsızlığa düştü. Kesesini ters çevirip silkeledi. Bomboştu. Utancından yerin dibine batmış gibi çırpındı. O çırpınınca, bize ateşler bastı. Çevre halkı yeni ev sahibini görmek amacıyla tam o sıra çevremizi almaz mı? Büsbütün acze düştük. Katılıp kalmış olmalıyız. Bir dirhem çıkarıp dilencinin boş avucuna koymak ne benim aklıma geldi, ne Yani'nin. Bir gözümüz adamın bir türlü kapanmayan avucunda, diğeri dalgalanan kalabalıkta büzüldükçe büzülüyor. Zavallı bilgeyi böyle utançlı bir duruma düşürdüğümüz için yerin dibine batıyoruz.

Meğer biz öyle sanmışız!..

Kişiyi nasıl bilirsin? Kendim gibi denilmesi boşuna değil. Biz böyle utanç içinde kıvranmaktayken, o kesesinden bir dirhem bile damlamayan ulu kişi hiç duraksamadı. Anahtarı benim, ev beratını Yani'nin elinden aldı. Her ikisini de dilencinin avucuna bırakarak parmaklarını büktü; "Al," dedi; "Bundan öte bu ev senin!.. Hayrını gör, güle güle otur." Seyredenler sangı bengi oldu. Ne yana bakacaklarını şaşırdılar.

O ise yığılan kalabalığı eliyle yardığı gibi ardına bakmadan yürüdü gitti.

Biz, olan bitenin dehşeti içinde donup kalmıştık. Dilenci bizden beterdi. Kolu sanki askıya alınmış gibi öyle havada duruyordu... Hepimiz ne edeceğini, ne diyeceğini bilemeyen acemi suhte benzeri, sancak direği gibi dikilmiş sağa sola yalpalıyorduk.

Dilenci bizden önce aydı. Yumulan avucunda sımsıkı tuttuğu berat ve anahtarla kolu havada ardından koştu. Kalabalık yeniden yarıldı. Bilge sokağın başına varmıştı. Dilenci, ardından da biz açılan gedikten fırladık. Kalabalık peşimize düştü. Dilenci bilgeye bizden önce yetişti. Önünde diz çökerek ayaklarına sarıldı. Sesi de pek gürmüş; "Efendim," dedi var gücüyle. "Ben sizden, bir tike ekmek ederi diledim. Siz asla bakamayacağım bir saray bağışlıyorsunuz!.. Bu doğru değil!.."

İşte asıl olanlar o zaman oldu. O sanki bir yükten kurtulmuş gibi hoşnut;

— Sen Allah rızası için demedin mi?

— Dedim!..

— Öyleyse niye pişmanlık duyarsın bre şaşkın? Pek çok insan onun rızasını sağlamak için ömrünü heder eylemekte. Sen bana bir ev karşılığında âlemlere değer rızayı bağışladın. Eline, gönlüne, diline sağlık!.. Şu anki umudum kaç konak, kaç saray eder bilmekte misin? Hadi var, beni daha fazla borçlandırmadan hayrını gör, diyerek paçasını kurtardı. Adamı orada fırın kümbeti gibi dertop bırakıp külliyeye yöneldi.

Kalabalığın da, bizim de halimiz görülmeye değerdi!..

Onlar birbirlerine, bir ermişle dilenci masalı anlatmaya koyuldular. Biz şaşkın şavalak ardından seğirttik. Hücresine girerken zor eriştik. İçimizde pınarlar kaynıyor.. çağlayanlar gürüldüyordu. Biz olupbiteni suhtelerle fıtyana anlatmak için yerimizde duramıyorduk. Ama o, sanki hiçbir şey olmamış gibi postuna kurulmuş.. rahlesinin başına geçmişti. Hücreyi temizlerken görmüştük. Çok az kitabı vardı. Kendisine soramazdık. Azbiraz sabır, sormamıza gerek bırakmadı.

Mecdeddin İshak bilge, anlattı. Yargılama nedeniyle, Endülüs'ten ivecen çıkmak zorunda kaldığından, eşyalarını olduğu gibi bırakmış. Sadece yüce öğretmeni İbni Rüşd'ün kitaplarından taşıyabildiği kadarını almış. Kitaplarına öyle değer verirmiş ki, bir sandık ya da torbaya koyamaz.. her gittiği yere kucağında götürürmüş. Başına oturduğu İbni Rüşd'ün *Tahafut el Tahafut*'uydu. Onun olmadığı bir zamanda Yani'yle okumaya kalkışmıştık. Yarısını ezberlediğimiz halde, anlamını bir türlü çözememiş.. utancımızdan da kendisine soramamıştık. Ama şeyhül ekber, kitabını gizlice karıştırdığımızı sezmiş.. bize hiç belli etmemişti. Bir gün tam karşısına diz çöktürerek varlık birliğini doğal örneklerle açıklayıverince her bir şeyi anladık. Utançtan yüzümüz kızarmış olmalı. Yeni bir bağışla

görmezden gelmekle yetinmemiş; "Bilgiyle duyguyu tam bağdaştıramadığım zamanlar, bana da hafakanlar basar," demiş.. bir dirhemlik sadakayla, yüz bin dirhemlik sevap kazanmış cimri gülümsemesiyle kitabına eğilmişti. O anda da, şimdi nasılsa aynı dinginlikteydi.

Oysa olay bir anda her bir yere yayılmış.. dudaklardan kulaklara.. kulaklardan yüreklere küfeki taşı gibi oturmuş. Kimi ilk duyduğunda şaka sanmış. Kimi asla inanmamış. Kimi hemen yadsımış. Kimi de tam tersine, anında şeyhül ekberin kerametine inanmış.

O güne değin bilgeliğine duyulan saygı, o günden başlayarak ermişliğine ulandı. Kimi bu halin kıssasından hisse çıkarmaya uğraştı. Kimi duyduğunu duymayana aktardı. Kimi bire bin kattı.

Büyük Bilge Konyalı'nın gözünde gerçek sıfatıyla yerini aldı.

Sonunda söylence saraya da erişti. Egemen bilgeyse, bilgiye de duyguya da değerini vermeyi biliyor sevdiğim!.. Ve bilim güneşi herkesi aydınlatıyor. Zalimse, kendisi de içinde herkes zulüm zındanında.

Hem anam, hem öğretmenimiz ulu vezir Kemalettin Kamyar bilge anlatmıştı. Söylence erişir erişmez Hünkâr Keyhusrev yerinden sıçramış; "O bilgeler bilgesi, ermişler ermişi yoktan yüz bin dirhemlik ev bağışlıyor ha!.. Biz vardan esirgeyecek kadar küçülebilir miyiz? dedikten sonra Hazinedarı Hasip Molla'ya dönüp; "Hemen iki yüz bin dirhemlik bir ev alınarak gün geçirmeden sunulsun. O nedir, niyedir, farkı nedir, hem düşünmez, hem aldırmaz ama, hücrede tıkılıp kalırsa bize ayıp!.." demiş yeniden oturarak oturumu sürdürmüş.

Önceki söylencenin üstüne bu da eklenince kuluçkanın civcivleri yayıldıkça yayıldı. Her ilk kez duyanın gözleri faltaşı.. ağızları değirmen haznesi gibi açıldı. Duyar duymaz derakab meddahlığa soyunup önüne gelene anlatmaya başladı.

Ahali hurafeye mi, dedikoduya mı, yoksa gerçeğe mi daha düşkündür?

Onca ömür sürdüm, nice il, nice umur, nice yıkım gördüm, hâlâ çözemedim!..

Olayı, yıl dönmeden Konya bir yana, Anadolu, Suriye ve Horasan'da.. hatta Bizans'ta duymayan kalmadı. Dört bir yönden gelen kervanın taciri de, sarbanı da yükünü çözer çözmez ders verdiği medreseye seğirtiyor.. onu gören derhal diz çöküp eteğine sarılıyor.. bir hayır duası için etmediği umduculuk bırakmıyor.. ve ona salavat getirtinceye uğraşıyordu.

O âlemin hoşnut kılınamayacağını bile bile hayır duasını esirgemiyor.. gece gündüz ayırmaksızın dileklere yanıt vermeye uğraşıyordu.

Onu bulup göremeyenlerin.. bastığı toprak budur diye ayak izine.. su içtiği tas hevesiyle dudak izine yüz sürdüğünü kaç kez gördüm, anımsamıyorum.

Bir şehidin yedi mahalleye, bir ermişin yedi kente yararı var sözü boş olmasa gerek. Biz hizmet görmek için çarşı-pazardayız ya, ulu bilgenin görkemli gölgesinde evliya türbesine döndük. Hangi sokaktan geçsek birkaç kişi önümüzü kesiyor.. kimi elimizi ayağımızı kimi de bizi utançlara garkederek yüzümüzü, gözümüzü.. hatta gül goncası tazeler, onunla konuşabiliyoruz diye şappadak ağzımızı öpüyordu.

Canibe birden uzandı. Tam tanımladığı gibi bütün içtenliğiyle ağzını öptü;

— İnsanlar öpülecek yeri dileklerine göre seçer efendim. Mutluluk yoksunu umudunun yolunu.. mutluluğunu katmerlemeyi uman, bencileyin artıran yeri öper.

— Bak şimdi. Bu ihtiyar halimde beni şımartıp olmadık işlere kalkıştıracak.

— Hakkınız, diyerek kollarını sırtından çözdü. Birer alev yumağına dönen ellerini göyneğinin altından geçirerek pörsük tenini diriltmeye girişti.

DÖRT

Kengeş toplanacaktı.

Üyelerin neredeyse tamamı, divanhanedeydi.

Türkistan pîri Maun Bab, her zamanki gibi dergâhta dersteydi.

Ansız toplantıların çoğunda Selçuk üşenmez, varır mutlaka kendisi çağrılardı. Durum gidemeyeceği kadar ani, iş geciktirilmeyecek ölçüde ivecense, Tuğrul'dan başkasını yollamazdı. Bunu ta başından beri, pîr ataya saygının gereği sayıyordu. Gerçi dayısı ve öncülü Yesevi de, o da kimseden ne saygı, ne düşmanlık umar.. ne de tersinden yılardı. Ama Selçuk, insan ölçmekte tam bir sarraf olmuştu. Saygı ve düşmanlığın sıradan insanın harcı olduğunu biliyor.. kişinin ya saygı umducusu, ya düşmanlık kiniyle her kişi.. bunların üstüne çıkabildiğinde er kişi olacağını da biliyordu. O yüzden bir bilgeyi gücendirmektense, on devle çarpışmayı yeğlerdi. Üstelik pîr ata Yesevi'nin yeri her zaman, her bilgeden ayrıydı. O Oğuz'un Hızır'ı, Kınık'ın Bukrat'ı.. Gayrı'nın Lokman'ıydı. Dokunur acı diner.. olgörür üzgün güler.. el vurur ölüm geriler diye bilinen Arslan Bab'ın yadigârı... Bir tek Berdi koca ondan eski dosttu. Onlar göçeli, Çömçe Bey'le ikisi incinmeyen, incitilmeyen en eski, en uzun dostlarıydı... Dayısı ve öncülünün gösterdiği yön, katlandığı zahmetle uğrun uğrun oluşan Selçuk devletinin pîri, dört bir yöndeki erenlerin başı, Oğuz'un temel taşıydı.

En az kendisi kadar katkısı vardı. "Oğuz aşsız ekmeksiz kalır, toprağı eşer, fideyi diker, tohumu eker, ektiğini biçer aşa, ekmeğe

erer... Yurtsuz kalır... Akın eder, sefer eyler, cenkse cenk, baskınsa baskın yurt bulur!.. Kızsız, kızansız kalır, yiğit yüğürür, hatunu doğurur... Kendini yeniden oldurur. Kendini yeniden olduran devletsiz durabilir mi? Derlenir, toparlanır ya varolan devletlerden birine katılır.. ya kendi devlet olur. Bu yeryüzünde haksızlıkla yolsuzluk da, üstünlük hevesiyle zulüm ve zorbalık da eksik olmaz. Olmayanda birini devirir... Birini yıkar. Yenisi mutlaka eskisinin üstüne oturur," demez miydi her zaman? Demekle, yetinmedi. Şimdi dostun da düşmanın da saydığı bir Selçuk Hansa, onun katkısı yadsınabilir mi? O yüzden korkunun da, kaygının da, saygının da üstüne çıkabilen bilgelerden biri değil mi? Ve böylesi biri ya da ardılı gücendirilebilir mi?

İki eli kanda olsa, çağırmaya kendi giderdi. Şimdi gidemiyordu. Gazne Egemeni Mahmut Han veziri Ayaz Bey'i elçi yollamış. "Hanın onca veziri var. En sevdiğini yollaması, iyi bir işaret!.. Dost gelişi olmalı. Öyleyse, gönlü kırılmamalı. Değilse, bize yaraşanı işler, dost eylemeye uğraşırız. Konuk yalnız konulmaz. Mahmut Han gelse, ayrılabilir miyim? Elçisi demek, han demek!..

Ayaz Bey'in tevatürü buralara çoktan erişti.

Sadakat örneği arandığında hemen o akla gelir. Hanın bunu çok sevmesi, öteki vezirleri pek kıskandırır, o da bunu bilirmiş. Bir divan sırasında, hazinenin en değerli taşını getirtmiş. Her bir vezirine vererek, değerini sormuş. Her biri çok yüksek olduğunu söyleyince, at yere kır, buyurmuş. Hiçbiri atamamış!.. Ayaz, duraksamadan atmış. Taş nereye düştüyse paramparça olmuş. Mahmut Han, onca değerli bulduğun elması, nasıl elin vardı da kırdın? diye sormuş. Değerliydi evet demiş Ayaz Bey!.. Çok değerliydi. Ama Mahmut Han'ın at buyruğu ondan da değerliydi. O zaman tevatür bu ya, Mahmut Han, bir hakana bir sadık vezir yeter, diyerek ötekilerin idamını buyurmuş. Bu hemen öne geçmiş. Ya bağışla ya da önce benim başımı vurdur, çıkışıyla hepsini kurtarmış.

Derler ki, o gün bugündür, Mahmut Han'ın güveni daha bir

pekişmiş... Başta büyük vezir Ahmet İsferâyini olmak üzere, Hasan Meymendî ve diğerleri lafının üstüne laf koymazlarmış. Duyduğumda dikkat etmemiştim. Mahmut Han, yargısız idam eyliyorsa, yasaya uymuyor demektir. Yasaya uymayan sakıncalıdır. Onun sadık elçisi, ondan da sakıncalıdır. Çok dikkat edilmeli. Sanırım pîrimiz bu yüzden anlayışla karşılar," düşüncesiyle Tuğrul'u yolladı.

Nefes nefese dergâha vardığında, Maun Bab yerinde yoktu!..

Gözleriyle çevreyi taradı. İvecen eve giriyordu. Durdurmaya koşarken gözden yitirdi. "Eyvah!.. Eve girdi," diye bir an duraksadı. Dedesi tez çağrıla demişti. Varıp çağrıyı iletmekten başka yolu var mı? diye koştu. Kapıyı çalar çalmaz, açıldı. Çulpan Hatun, Tuğrul'u görür görmez kapıyı ardına dayadı. Hafif yana çekilerek;

— Buyur bey!.. dedi; — Maun Bab'a mı baktıydın?

— He!..

— Gir kapıda durma, azbiraz işi var.

Tuğrul tam girmek üzere ayağını atarken, anlayışlı bir çekingenlikle dikildi;

— Ben burada da beklerim.

— Olur mu? Kapı önünde umducu bekler. Buyur gir!.. El misin?

Çıkışmasıyla devinen Tuğrul'u süzdü. "Bahtım açıldı!.." kıvancıyla bir eşiği aşan Tuğrul'a, bir içerde oturan Altıncan'a bakarak; "Tanrı sesimi duydu. Galiba bana acıdı... Düşümü hayra yordu. Kaç aydır kurup durduğumun gerçekleşmesine yardım elini uzattı. Sana şükürler olsun yüce Rabbim!..

Bu kız ana babasından nasıl izin aldı... Onca yolu tepmeyi nasıl göze aldı? Hiçbir zaman bilemedim. Kişi kısmetini ararken çöl aşar buyrulmuş. Ne güzel buyrulmuş!.. Maun Bab da ben de gördüğümüz anda Tuğrul Bey'e yakıştırmıştık. Nişabur'dan kalkıp eren bacılık umuduyla Cend'e gelen bir körpe kıza kim yakışmaz ki!.. Ulu pîrin gözbebeği bir bilge can!.. Kaç kez tanığım. Derslikte, dergâhta ya da âyin-i cemde, gözlerimle gördüm, yüreğimle inandım. Kaç ke-

re kaç kez, soran bakışlarını bunun gözlerinde yakaladım. İlkin bambaşka şeyler gördüm. Bambaşka şeyler sezdim. İçim çürüdü. Meğer sezgim kusurluymuş. Sevdama güvenmez, sevdasından kuşkulanırmışım. Tövbe!.. Oysa o söylemi konusunda bunun gözünde bir küçük gölge görür.. lafını daha inandırıcısıyla değiştirirmiş. Onun semavattan aldığı esini değiştirtecek bilge kız, öğretmenlikten kaçınır ama, dergâha yeni gelmiş boy bebeleri özenciyle hizmete koşar. Ben bu erenleri hiç anlayamayacağım.

Maun Bab kaç kez ağzını bana yoklattırdı. Öyleyken ayamadım. Saf saf, beni kandırma hevesinde dedim. Öğretmenlik görmüş gibi yapıyor. Halt etmişim!.. Ama bu da az değil!.. Her önerimde, aman teyze can, öğrenmeye muhtaç, öğretmeye kalkarsa yanıltır. Ben bu vebali yüklenemem diye savuşturarak kuşkumu besledi. Göz sevda körüyse, sezgi köstekleniyor. Acayip demiştim her kezinde. Pîr hizmet buyurdu da, ne zamandan beri çekinceyle karşılaştı? Yanıtsız sorusuyla burulmaktan kendimi alamamış.. her bir şeyi yerli yerine oturtunca, anlatmış.. onun hoşgörüyle gülümsemesini içime sindirememiş.. can havliyle hoşgörünün nedenini sorduğumda; "Can var buyrulur, can var buyurur," demişti. O zaman bundan gayrı söz etmeyen Maun Bab'ın yanıtı büsbütün garibime gitmiş.. bir türlü, dengini bulmasa, böyle davranmaz... Dergâhta onca bacı can var, neden hep ondan söz eder, demiştim.

Haklıymış!..

Salt fikir ve düşüncede değil, işte de pek bir hünerbaz. Dergâhtayken dergâhta, geldi mi bizde, mutlaka hayır çıkar. Bugün dergâhta limon şerbeti tutmuş. Kim içtiyse içi ferahladı. Dedim ki konuklarım olacak. Bana da tutar mısın? İkiletmedi. Bir hay hay, deyişi vardı. Sanki şerbet kendiliğinden oldu.

Bunca zamandır Tuğrul Bey'le karşılaşsın diye neler eyledim!.. Ya gönüllü koşacağı bir iş buyruldu. Ya Tuğrul bey dedesi yerine bir işe koştu. Kaç âyin-i cemde bir araya getirmeyi diledim. Kısmetinde olmayanın, kaşığında çıkmıyordu!.. Kişi mutluysa, muttan

umudunu kesmiyor!.. Rastlantı el vermedikçe, yeni fırsatlar kolladım, yeni yollar aradım. Kısmet Gazneli elçisinin geldiği güneymiş.

Hazır Tuğrul Bey gelmiş!.. Ne kapıda umducu gibi diker, ne iletirim güveniyle savabilirim. Gökte aradığım punt, burnumun dibine geldi. Minnet ola!.. Demek yüce Tanrı, yakarılarımı duydu. Dileğim dileğine yakın geldi. Ne etsem de, şu iki canı buluşturtsam diye karabasanlara düşmemi.. daha çok düşünüp kafamı eskitmemi istemedi. Hemen karşılığını verdi.

Altuncan'ı tanıdığımdan beri anaçlığım tuttuydu. Daha ilk anda, yakışığı budur dedim. Çağrı ve Tuğrul Beyler Selçuk Han'ın gözbebekleri. Arslan Yabgu'ya oğulları Kutalmış'la Mansur'dan yakın. Onlar gözünde nasılsa, bunlar onlardan ileri. Mikâil Bey'in acı sonuna engel olamadı ya!.. Kendini sorumlu sayıyor. Babasının yetimlere düşkünlüğüyle yarışıyor. Sevgisine zerre kadar kıskançlık koymuyor. Hem zaten koysa da Selçuk Bey'i etkilemek olasız. Bey herkesin katkısına açıktır. Dinler, yargılar, bazen uygular. Ama önceleri ulu pîr Yesevi, şimdilerde Maun Bab dışında herkesin etkisine kapalı. Saygısından mı? Yoksa İbni Sina bilge benzeri; 'Sınanmış, sınanmamışa yeğ,' belledığinden mi? Bilinmez! Pîrin her değini gerçekleştirmek amacıyla bir can gibi koşunur.

O yüzden Mikâil Bey'in öksüzlerini gözü önünden bir adım uzaklaştırmazken, ulu pîr vaktidir deyende sabahları ellerinden tutup ayağıyla dergâha götürdü. O bu dünyadan sonsuza yürüdü. Bu bıkıp usanmadı. Yesevi postuna geçen Maun Bab yetişir diyene, üşenmedi. Her sabah getirdi. Her akşam sağ esen götürdü. Cend dışına gidende, ödevi nineleri yüklendi. Nur içinde yatası Belecek Hatun!.. Belini doğrultamazken, bir taze gelin gibi seğirtirdi. Han kent dışında değilse, her bir işi bırakır onlarla çocukluklarında fıtyan, erişiklerinde suhte sofrasına otururdu.

Çağrı Bey evlendiğinden beri, n'etsem eylesem de, şunları bir araya getirsem diyorum. Birbirlerine pek bir yaraşıyorlar. Görseler,

tanısalar içleri ısınır. Mutlaka birbirlerine yanaşırlar. Maun Bab da anlayışlıdır. Bir görüşte sevdayı kendinden bilir. O yüzden çöpçatanlığıma kızmaz. Olmadı, gönlümden geçeni der demez, dengi dengine görürse, benden artık çırpınır. Denginin dengine düşmesi, sınamadan olmaz ki!.. Bu çağda kim kime düşünde sevdalanır? İnsanlar masallarda ayrı gayrı. Bizde herkes eşit!.. Bey de hizmetli, er de!.. Beyçenin oyu da bir, bacınınki de!.. Böyle bir düzende, gönlü olmayan kızla kızanı kim başgöz edebilmiş?

O masallar, insanların ayrıştığı, insanların bazısının üstün, diğerlerinin aşağı sayıldığı zamanların söylencesi... Nedense hepsinde de, filanca ülkenin padişahının oğlu, falanca ülke padişahının kızını düşünde görür. Görür görmez tutulur. Oysa sevda Tanrı'dan, Tanrısal bir duygu... Ve Tanrı'nın önünde herkes eşit!.. O eşitliktir ülkeleri aşırtan, yasakları şaşırtan, yüreği yüreğe ulaştıran, düşü düşe kavuşturan. Ve sevdalı şehzadeyi, habersiz sultanın düşüne yerleştiren. Artık o da yanar tutuşur. Bizim göre göre düştüğümüz yangına, onlar düşlerinde düşerler. Gayrısı hak yolunda pişmenin çilesidir. Bizimki öyle mi? Gördük, sevdik, güleştik, yenildik ve evlendik.

Ne dediydi o zaman Maun Bab. Sen pes etmesen, ben edecektim. Dayımdan ürktüm. İkimizin de içinden geçeni bilir. İkimizi de sınamak için, gönülsüz deyiverir korkum olmasa, sana kıyamazdım. Kıyamaz Maun'um!.. Bunca yıldır aynı yastığa baş koymaktayız. Niyazımı dinledi, nazımı çekti. Kıyamadı hiçbir zaman. Bunların biri bensem, biri o... Bir görüşseler... Bir bulsalar birbirlerini, diye içim içimi yiyordu. Kısmet ayağımıza geldi. Tutup çeksem mi, Maun ayakyolundan çıkmadan? Tutup çeksem de, karşı karşıya oturtuversem mi?

Yok, bu kutlu rastlantının gizemi yiter. Zorlanan direnir, bilmem mi? İyisi kendi girmeli. Her bir şey rastlantıya denk gelmeli ki, attığımız taş, ürküttüğümüz kurbağaya değsin. Sonunda dengi dengine gelirse, anlatır eğlenirim. Gelmezse, kimsenin günahına girmemiş olurum," kararıyla dikildi. Kapı ardına kadar açık... Çulpan

ayakta dimdik... O da tam dediği biçimde umducu gibi kapının ağzında bekliyordu.

Tuğrul, daha duraksarsa, umducu sayılmaktan çekindi. Sofaya girmek için devindi. Eşikten adımını attığı an, Çulpan Hatun'un konuğu, zümrüt bir ırmak oldu gözlerinden yüreğine aktı. Sanki yemyeşil bir çağlayandan, çevrintisinin dibine düştü. Bedeni bir burgaca saplandı. Nefesi kesildi. Teni ürperdi. Dokuları damla damla kabardı. Sendeledi mi, sallandı mı ayıramadı. Irmağın içini göle çevirdiğini sandı. Ayağından başına ürperdi. Yüreği göle döndü. Kabardı, şişti, taştı. O dikildiği yere çakıldı. Konuk oturduğu yere.

Çulpan bir birine baktı, bir birine. Sonunda dayanamadı;

— Altuncan, dedi adını duyurmak isteyen bir sesle; — Tuttuğun şerbetten sunsana konuğumuza... Azbiraz içi serinlesin!..

Altuncan uyarıyla yerinden fırladı. Bir koşu aşdamına yönelince, oda boşaldı. Tuğrul'un gözlerindeki ırmak o an çekildi. Yatağında doğan boşluk, birden dipsiz bir kuyuya döndü. İçinde yanardağlar kaynadı. Bedeni ateşlere düşmek üzereyken, kendini yemyeşil bir çimenlikte buldu. Altuncan elinde şerbet tası, karşısına dikilmişti. Uzanıp tası almak için yandı tutuştu. Sanki kolu bedenine yapışmıştı. Köklü bir ağacı söker dibi omzundan kopardı. Tas avucunun içinde bir alev yumağına dönüştü. Teni ocağa düştü. Gövdesi ağır ağır dikildi. Tası ağzına götürürken, yapış yapış bir sesle;

— Sağol!.. diyebildi.

— Afiyet olsun!..

Irmak gözlerinden taştı. Tasa doldu. Her yudumu Issık Göl oldu, yeniden içine aktı. Yüreği büyüdü, genişledi, çırpındı. Kaburgaları mehter kösü gibi gümbürdedi. Kulakları zonkladı. Şakakları kızardı. Tepesinden bir çığ koptu. Ensesine yuvarlandıkça büyüdü. Börkü başına dar geldi. Saçları sırılsıklam ıslandı. İçi şerbet tadında serinledi. Dışı Nevruz ateşlerine düştü. Boş tası, kendinin olmayan bir sesle;

— Elinize sağlık, dileğiyle uzattı.

Altuncan, tasa uzandı. Tas avuçların yangınını birbirine aktardı. El ele olsalar anlatamayacakları ne varsa, tasın ısısından yüreklerine yazıldı. Elleri tası kavramış, bir uzatıp almada, bir ömür bir gözden ötekine aktı. Altuncan tası alır almaz, Tuğrul'u yine kör kuyulara attı. Boşlukta sallanıp kaldığı an Maun kapıdan girdi. Tuğrul'un ağzı memeden kopmuş bebe benzeri bozgun dağılmışlığına baktı. İlkin; "Buna ne oldu böyle? Tıknefes soluğuna dönmüş. İçi mi donmuş, lavını mı bastırmaya uğraşıyor, belirsiz. Basılı tulum benzeri, sofaya konmuş sanki," diye düşündüğü an, kendi geçmişini yakaladı. "Sanki Seyhun kıyısındaki ben. Çarpılmış!.. Bir aşılmaz duvara tosmuş gibi, aklı başından yitmiş. Bayılmakla ayılmak arasında gidip gelen salıncağa binmiş. Bir o yana savruluyor, bir bu yana. Yazık!.. Kuşkuyla karar, bilinmezle duyulan arasında gidip gelmek ne zordur. Bilmez misin Maun Bab? Su kıyısında yanına çönünceye çektiğini, cehennemde zebaniler çektirebilir mi? Kişi aradığını bulanda, o çekilmez işkenceye nasıl da kıvançla katlanıyor?

Bıraksam o da katlanır. Ne kadar? Tuğrul Bey bu, pek sabırlıdır. Atasının ivecenliği Çağrı Bey'e, sabrı buna geçmiş. Ağzını açıp tek söz etmeden, ömrünün sonuna kadar böyle kalır. Ama ivecen ve önemli bir iş olmalı. Yoksa peşime düşmez, eve girmezdi," bilisiyle başını çevirdi. Çevirir çevirmez; "Aboov!.." diye irkildi. "Olan olmuş. Aylardır dengi budur. Bir yol, yöntem bulup şunları buluşturalım diye başımın etini yiyen Çulpan Hatun'un dileği yerini bulmuş. İkisinin yüreği de aynı kazanda kaynamaya başlamış. Şimdi şu ikisini şurada koyup gitsek, gün ne laf, aylar, yıllar sonra dönüp gelsek, aynen böyle buluruz. An vardır çağa yayılır, çağ vardır ana sığmaz Maun Bab!.. Yeni mi öğreniyorsun? Hey yücelerin yücesi Tanrım!.. Sen ki, kadiri mutlaksın. Varsıl yoksul... Bey bayan demez, şu garip insanoğlunun başına, bu garip sevdayı niye sararsın?" sözleri aklının derinlerinden geçerken Çulpan'a gözü ilişti. Yüzü yayıldı, yıllar öncesinin tutkusuyla sarsıldı. Belli belirsiz gülümseyerek; "İyi ki sararsın," diye düzeltti aklından geçeni. "Ne iyi eder de sa-

rarsın!.. Yoksa yaşamın anlamı olmazdı. İnsanoğlu insanlığını unutur.. varlığı bir ganimet payı sanarak horlardı. Oysa sevda, tutkunun incitme kaygısıyla, kişileri eşitliyor. Ve eşit bir, iki olsa da bir kalıyor. Daha doğrusu iki bir oluyor. Ve o bir artıyor çoğalıyor, sen oluyor.

Hey gidi Maun Bab!..

Mutlu kişi, nasıl da kendini ayrımsıyor. Sen sizinkini eşsiz sanırdın he mi? Bak işte, her sevda dengi dengine geldi mi, sizinkinin aynı. Ah benim, çocukluğundan beri sevda masallarıyla alay eden Tuğrul Beyim!.. Çağrı Aka'nla Narin Bayan'ın olgörüp tutuşmalarıyla az mı eğlenmiş, az mı bunaltmıştın fukaraları? Bir başına ordu bozan koca Çağrı, bir minik serçenin pençesinde kıvranmakta diye az mı horlamış.. iki boyun gözetiminde güleşip basınca da, yengem senden tutkunmuş.. cengin her türünde üstün birine çıvgar eyledi. Yoksa açık vermiştin. Kemerinden kavrasa alaşağı ederdi, diye ikisini de nasıl tefe koyuyordun? Tersini ispata nasıl debeleniyorlardı. Başıma bu tür ucuzlamalar az gelmedi. Bilirim!..

Nasipsizi azdır. Ama erişmemişlerin dili hançerden sivridir.

Tuğrul Bey'inki de öyleydi. Başında kavak yelleri!.. Dilinde saraç bizleri... Aşku sevdadan habersiz, yabanın yiğidiydi. Sözü alaylı alaylı veriştirdikçe, gariplerin biri tutkusundan, diğeri gücünden kuşkulanıldı diye bozuluyor. Dervişâne he, öyle deyip geçeceklerine, cengâverane çırpınıyor.. Yemin billah çıvgarsızlığı kanıtlamaya uğraşırlardı. Baktı onlardan hızını alamıyor, hemen bize döner; 'Maun Bab, Seyhun kıyısı pek tekin değil he mi?' sorusuyla fit sokmaya kalkışırdı. İlk kezinde oyununa gelmiştik ama!.. Çulpan Hatun da, ben de uzun uzun anlatmaya debelenmiştik. Var suya da, şu haline bir bak. Bak da anla sevda denilen masal, nasıl bir şeymiş!..

Oh olsun Tuğrul Beyim... Oh derim sana!..

Sevda neymiş? Ummadığıyla, ummadığı bir demde karşılaşan kişi nasıl da şallak mallak çakılıp kalırmış, anladın mı şimdi? Dayım olurlanıncaya az mı eğlendin benimle? Az mı ağlatayazdın Çağrı'yı?"

sevincindeyken, durakladı. "Altuncan kız, gençliğimizin Çulpan'ı, Tuğrul da, Maun oldu çıktı. O da bencileyin çarpılmış olmalı, ne mutlu!.. Dengine rastladı," dediği an gülümsedi; "Dengi rastlantı Maun can!.. Kişinin rastladığı, bilmez misin? O şimdi kendi düşünün yorumunda. Ko bir iyice sindirsin," kararıyla bir süre sessiz bekledi. Sonra birden; "İvecen bir işse savsamak olmaz," düşüncesiyle sesini alaydan arıtarak;

— Bir buyruğun mu vardı Tuğrul Bey, dedi içtenlikle.

— Kengeş var!.. Dedem katılmanızı diledi, der demez ivecen döndü.

Maun bir ona, bir dikilip kalan Altuncan'a göz attı. "İnsan oldukça, sevda var, öyle mi Rabbim? Ve herkes kendininkini başka sanacak. Herkes bir diğerinden başka olduğundan!.. Oysa biz nasıldıysak o gün, bunlar aynı bugün," düşüncesiyle Çulpan'a baktı. Onun muzip gözleri o yokken olanları bir bakışta anlattı;

— Tuğrul Bey besbelli telaşlanmış, deyince;

— O Tuğrul Bey miydi? sorusuyla dili çözüldü Altuncan'ın.

— He!.. diye atıldı Çulpan; — Maun Bab'ı çağrılamaya gelmiş.

— Oh!.. dedi Altuncan!..

"Oh olsun!.." diye düşündü anında Çulpan. "Sonunda birbirini buldular. Bir sıradan rastlantı, onca emekle beceremediğimi kotardı. Oh olsun!.." Altuncan'ın yeşil bir pınar gibi dalga dalga ışıyan gözlerine bakarak;

— Pek yarar bir yiğittir. Dedesinin gözbebeği!.. Çok bir kafa dengidir. Bilimden açarsan, bilgilidir. Töreden başlarsan görgülüdür. Kelam eylersen, destanın hasını, şiirin mayasını, mesnevinin âlâsını bilir. Hep tanımanı dilemiştim. Dileğim gerçekleşti. Umarım fırsat olur, daha yakından tanırsın.

Altuncan, güvenin bütün kaygıları silen içtenliğiyle;

— Umarım!.. deyince devindi Çulpan, Altuncan'ı kolundan çekiştirdi. Yan yana aynı mindere diz çöktüler. Bir çift kumru gibi baş başa verdiler;

— Bir görüşte sevdayı masalların balı kaymağı sanırdım, dedi yumuşacık; — Olan bir nice akıl gözüne sunulursa, sevda duygu gözüne girer. Hekâcılar, anlatıları tatlansın, ilgiyi artırsın diye uydururlar bilirdim. Kişi başına gelmeden, her masalın bir gerçeği, her gerçeğin bir masalı olduğuna inanmıyor. Oysa var!.. Ve kişi gerçeği ıskalamazsa, masalını bir ömür yaşıyor. Hele Maun Bab bir yoklasın öte yanı. Sizinki, bizimkinin yinelenmesiyse, üzülüp sıkılma!.. Teyze ana yarısı, kızı kızanı kemlikten uzak tutar. Ben anamla pek bir cenkleştiydim. Maun enişten, obaya gelip cenk dilediğinde, derviş tenini de, tinini de yüce Tanrı'ya adarsa erer. Ölümlü Tanrı'yla yarışabilir mi? Mutsuz olursun, diye önüme geçtiydi. Yüce Tanrı'nın insanda olduğunu bilmezmiş. Öğrendi!.. Eğer gördüğüm, duyduğunsa çekinme. Biz elimizden geleni işleriz.

Altuncan Çulpan'ı can kulağıyla dinliyor.. bağıra bağıra onaylama coşkusuyla taşıyor.. ama ağzını açıp yanıt vermeye mecal bulamıyordu. Çolpan gözlerini yerden kaldırsın diye baktığı yere eğildi. Altuncan içinde fışkıran pınarların selinden sakınma isteğiyle büsbütün kapandı. Bedeni minderi aştı, deve kazığı gibi yere kakıldı. Aynı yoldan geçmenin deneyimiyle; "Sindirsin," dileğine sustu Çulpan. "Ben konuşabildim, haykırabildim miydi?" sorusuyla yıllar öncesine kanat çırptı.

"Her yanım nasıl yanıyor? Yüreğim ağzımdan fırlamak için nasıl çırpınıyordu? Olvarıp her bir şeyi açık etmekle, sakınıp unutma cengi ne kadar yorucudur bilmem mi? Ko kızı içinin içinde hesaplaşmasını tamamlasın. O benim gibi bütün bir obaya karşı, bir başına değil. Aynı ateş çemberinden geçmiş eniştesiyle, teyzesinin dizi dibinde. Tuğrul Bey dilerse, kaçınsın bu sevdadan. Tilki olur yol buluruz. Şahin olur kapar, aslan olur yutarız. Sevdanın önünde kim durabilmiş?" Elini uzattı. Tuğrasının üstünden başını okşadı. Omuzuna sarkan saçının kırk örüğünü çözdü yeniden ördü. Kulağında belli belirsiz bir hıçkırık yankılanınca, sarılıp bağrına bastı Altuncan'ı.

Altuncan, anasının memesine sokulan bebek içtenliğiyle teyzesinin göğsüne sıvaştı. Kollarını sımsıkı gövdesine sardı. Başını hafifçe kaldırdığında, Çulpan'ın gerdanı, gıdığı, çenesi çağla filizlerinin dalgasına battı. "Tıpkı benim gibi," dedi o an. "Tıpkı bizim gibidir umarım," diye düzeltti düşüncesini. "Maun bir bakışta anladı bunların halini. Besbelli şimdi Tuğrul'u sınamakta!.. O da bunun gibiyse, hazırlan Selçuk Bey!.. Oğuz toy düğün eyleyecek!.."

Maun kapıdan çıkar çıkmaz, yüzüne güpegündüz ay doğdu. "Sevda böyledir Tuğrul Bey," mırıltısı gülümseyen dudaklarının arasından dökülünce; "Höst!.." dedi kendine. "Çarpılanın şaşkınlığıyla en son eğlenecek sensin!.. Kendine gel. N'olmuş, dergâha gidecekken konağa yöneldiyse? Yüreğin birken iki, ikiyken bir oluvermesi o kadar kolay mı? Ya Oğuz'un bütün davullarını dövüyor başının içinde... Ya Kıpçak çölünün bütün kumlarını tıkıveriyor damarlarına kan yerine. Kişi kabak somurmuş Kamagan dervişine dönmesin mümkün mü? Sen esrikliğinden ayınayı özledin mi hiç? Aman Allah korusun!.. Mutluluğu bilen.. bilmekle kalmayıp yaşayan, insana kem gözle bakabilir mi? Sen sana gel Maun can!.. Sen sana gel de, var şaşkını uyar. Esriğin kabağını doldur. Közünü alazla, ayılmasın!.. Var başına çöreklen. Bildiğin sevda ninnilerinin tamamını söyle ki, uyanmasın!.. Al onu yanına, çek mutun düş dünyasına. Gördüğünü hayra yorabilsin."

Bir koşu Tuğrul'u yakaladı. Hiçbir şey belli etmeden, usulca çevirdi.

— En sonunda su yatağına kavuştu galiba, içtenliğiyle gözlerine baktı. Tuğrul derin sularda soluksuz kalmış bir yüzücü dalgınlığıyla;

— Konuğunuza mı? sorusuna hiç bozuntuya vermeden;

— He!.. yanıtıyla dirseğinden çekiştirdi.

Tuğrul, sorusuyla yanıtını otağa yöneldiklerinde içselleştirdi. Bakışlarının sevecen deryasında, kaygıyla kuşku karışımı menevişler yandı söndü.

— Şerbeti İrem gibiydi.

Maun tüm kuşkuları bir anda yerle bir eden duru bakışlarla;

— Gibisi fazla. Öyledir. Can mıdır, pîr mi ben de bilememekteyim. Derste suhte gibi oturur, bilgedir. Semahanede can gibi kalkar derviş olur. Bana kalırsa dergâhta Kındî, Razi, Birûni'dir. Tekkede Behlül-ü Dânâ, Hallac-ı Mansur, Baba Tahir Üryan. Semah döndüğünde Zerdüşt bacasından göğe ağıyor sanırsın, demekteyken birden başını dikti; — N'eyleyeceğiz?

Soru tokmak oldu, kafasına vurdu. Tuğrul;

— Ayaz Bey, Gazneli Mahmut Han'ın elçisi olarak geldi. Kengeş derildi.

— Elçiyi bekletmek ayıp, dedi. — Halkın işi, hakkınkinden öncül!.. Tez varalım. Meramı nedir anlayalım, sözleriyle yürüdüler.

"Meramını bilmekteyim," diye düşündü Tuğrul; "Dedem Oğuz'u sancağı altında topladı... Karahanlı'yla tezden uzlaştı ya!.. Elini tez tutmaya heveslendi Mahmut Han. Ya ortağıyla üstünüze hörleyecek. Ağız yokluyor. Ya sancağının altında gaza peşkeş çekecek, durumumuzu kokluyor. Ayaz Bey, en güvendiği veziri!.. Ha Semerkent gibi buraya da kendi varmış, ha onu yollamış. Her iki durumda da, bizi ayarında sayıyor. Belki şimdi tam değil. Henüz özümsemedim, veziri ayarında görmekteyim, diyor. Ama ha veziri ha kendi!.. Bunu ayıramaz mıyız sanıyor? Dedeme desem, varsın sansın, der. Biz bu sayede, aklındakini dinler, gönlündekini görürüz. Gönlü belli, Selçuklu'nun yularını eline geçirmek. İşimize gelirse, der Selçuk dedem. İşimize gelirse başımızla beraber!.. Hiç yüksünmeyiz. Yeter ki, Oğuz'a yarar gelsin. Biz Oğuz'dan sorumluyuz. Varsın o da bizden sorumlu olsun. Yararı n'ola ki?" sorusuna bir yanıt bulamadı. "Kengeşe alır mı ki?" sorusuna da! Pîrin ardı sıra konağa kadar sürüklendi. Kapının önünde dikilmek üzereydi. Ulu pîr koluna girerek, açılan kapıya yürüdü.

Ne Selçuk Bey bir şey söyledi. Ne postları üstünde yarım ay biçiminde dizilmiş beylerle kocalardan biri bir ses çıkardı. Yanında

Tuğrul'la eşiği geçti. O adımını içeri atar atmaz, Selçuk Bey'in dizi dibinde, kapıya karşı oturan Ayaz Bèy, yaydan fırlamış bir ok gibi yerinden fırladı. Herkesin hayretle açılan gözleri önünde, pîrin eline yapıştı. Pîr ivecen elini kurtarırken;

— Konuk kut, elçi onurdur, buyurdu; — Hoşsafa gelmişsiniz, der demez de onun yanındaki posta bağdaş kurdu. Ayaz Bey;

— Mahmut Han'la ulu vezir Birûnî'nin selamlarını, az önce Selçuk Han'a sunmuştum. Dergâha varıp size de saygılarımla ileteyim diyordum. İyi olacak hastanın hekimi ayağına gelirmiş. Ayrıca Firdevsî'yle Unsurî ve Ferruhî de, birer dörtlükle saygılarını yolladılar, diye kuşağından çıkardığı iki kâğıdı uzattı. Ulu pîr, kâğıtları büklümlerini açmadan özenle kuşağına sokarken;

— Bunca değerli yükü taşıyana minnet!.. Hoş geldiniz, onur verdiniz.

— Sizi gördük, onurlandık.

— Yüce han nasıllar? Sağlıkları yerinde, esenlikleri gölgesiz mi?

— Yola çıkarken, Firdevsî'nin *Şehname*'ye yazdığı son dizeleri okumaktaydılar.

— Kimbilir nasıl hoşnutturlar!.. Henüz bitmedi değil mi?

— Yarıladım diyordu ulu ozan. Şimdiye kaç tomar oldu bilemiyoruz. O habire yazıyor. Her sabah gün gece yazdığını hana sunuyor. O eline alır almaz, her bir şeyi bir yana bırakıp haldır haldır okuyor... Sonra hiç üşenmeden kalkıyor, salt Şehname için yaptırdığı altın sandığa kendi eliyle yerleştiriyor.

— Kimbilir ne güzeldir? Biz de aydınlansaydık!..

— Han, tamamını okumadan çoğaltılmasına da, bezenmesine de izin vermiyor.

— Kıskanmakta haklı!.. Ozanı hoşnut kılmak zordur.

— Saraya aldılar. Her dizesine bir altın vaat ettiler.

— Değer!..

— Değer ya yola çıkmadan hazinedar Melami'ye uğramıştım. Delirmiş olmalılar, herif otuz bin dize yazmış, bir bu kadar daha tu-

tar, diyor. Böyle giderse, hazineyi tamtakır bırakacak, diye homurdanıyordu.

— Eyvah!.. Melami can, yetkin bir devlet adamıdır. Yolunu bulmasa, homurdanmaz.

— Yol olsa!.. Hanın buyruğu. Divanda, herkesin önünde verildi.

— Firdevsî, Unsurî, Ferruhî, Senaî ve Damganî kadar olmasa da, han da bir ozan!.. Okunabilir bir dizeye verilen emeği bilir. Bildiğinden değerini söylemiş. Pek de güzel söylemiş. Melami cana selamımı iletin. Yazıyı dirheme vurmasın, kefeyi oynatamaz.

— Hay hay!.. Söylerim!.. Lakin, dinler mi bilemem.

— Şunu da ekleyin. Kaçınacaksa, kırmamanın yolunu bulsun.

Tuğrul şaşkındı, Divan, ikircimli!..

İvecen toplanılmış. Elçinin niyetine göre karar verilecek. Selçuk Bey pîri tez çağrıladı. Oysa o gelir gelmez sözü dallandırıp budaklandırdı. Çoğunun hiç anlamadığı bir alanda laf koşturmaya girişti. Ayaz; "Selçuk Bey ulu pîri boşuna beklememiş," diye düşündü. "Bir ozanın sırtından Gazne'yi didikliyor. Ben de saf saf, Melami'den söz ettim. Hazinenin yeterince varsıl olmadığını anladılar sanırım. Sözü nasıl doğrultsam ki," kaygısıyla gözleri parladı. Başını dikerek;

— Bulur efendim!.. Han buyruğunu, buyrulduğu gibi uygulamanın yolunu bulur.

— Seviniriz!..

Selçuk sesini çıkarmadan dinliyor, söz sırasına göre bir birine, bir diğerine bakıyordu. "Aynı ipte iki cambaz," diye geçirdi. "Bakalım önce hangisi düşecek?" sorusunu Ayaz'ın son sözleri yanıtladı. "İşte bu!.." dedi için için. "İki yetkin kişi, hiç konuya girmeden her bir şeyi anlattılar. Anlayana!.. Mahmut Han, Karahanlıları yanına aldı ya!.. Hinde güven içinde indi. Ama Caypur bozulsa, tutsak düşse de, Gazne ordusunu bir iyice hırpalamış olmalı. Sancağının altına İlek Han'ı alsa, çölün eli kolu serbest kalır. Doğru-

dan bize göz dikmiş ki, elçi yolluyor. Sağolsun pîr ata, hiç oralı değilmişçesine, Mahmut Han'ın gönlünü çözdü. Bakalım Ayaz Bey bunu hangi ipek bohçaya sarıp da önümüze koyacak?" kuşkusuyla ivecen kıpırdandı.

Pîr kıpırtısını gördüğü halde aldırmadı;

— Acaba, bittiğinde bir istinsahının bağışlanmasına aracılık eder misiniz?

— Handan bize açılır açılmaz, ellerimle yazar yollarım efendim.

— Zahmetinize minnet!.. Birûni koca nasıl?

— Hint seferinin hazırlıklarıyla çok yoruldular. Yine de, biz özlem gidermeye herkesten önce gönüllü çıkmasak, kendileri gelmeyi kurarlarmış. Tartışacak çok şey, giderecek çok özlem birikti, buyurdular. İlk fırsatta buluşma umudundalar.

— Umudu ortak!.. Dileği dileğimiz. Bir nice zahmetse, kendilerine iletiniz.

Ayaz Bey ağzında ıslatıp durduğu baklayı çıkarma fırsatı mı buldu? Azbiraz daha uzatırsa, konunun iyice dağılacağından mı ürktü bilinmez.

— Gönüllü elçiliğim de zaten bunun için pîrim!.. Gelecek ay Gazne'de Peşaver fethi kutlanacak. Han büyük bir şenlik buyurdu. Dilemekte ki, Oğuz kıvancını doya doya yaşasın. Selçuk Bey'le siz olmazsanız, şölenin eksik kalacağını belirterek bilece katılmanızı umuyor. Ulu vezirlerimiz İsferâyinî kocamızla, Birûni bilgemiz de, mümkün olduğunca erken onurlandırırsanız yılların özlemini giderir.. birikimlerimizi paylaşırız dileğinde bulundular. Umarım bana o muştuyu bağışlarsınız, dileğiyle geliş nedenini herkesin anlayacağı açıklıkla ortaya seriverdi.

Bütün gözler ağzından saçılacak hikmeti kapmak amacıyla pîre yöneldi.

Selçuk Bey'in duruşundan pîr sözünün kararı biçimlendireceği anlaşılıyordu;

— Bir kutlu han, bir bilge dost, onca ermiş can, onca büyük

ozanla bilece olmak, iki dünya nimetlerinin tamamına erişmektir, deyince susku duvar oldu üstlerine yıkıldı. Başta Ayaz Bey, çağrının karşılanacağına inanıldı. Ama hemen; — Ah şu kocalık, diye sürdürünce tüm varsayımlar yerle bir oldu; — Gözde fer, dizde derman komuyor. Dilerim han da, dostlar da bağışlarlar, diye sözü Selçuk'a aktarıverdi.

— Her fethin görkemi, görülmeye sezadır, dedi anında Selçuk. Pîrin açtığı kapıdan balıklama dalarak; — Mahmut Han'ın Hindistan fethi, elbette hepsinden hem önemli, hem görkemli bir muttur. Oğuz'un yaşaması, görmesi gereken bir kut olduğu kesin. Yazık, ben o olanaktan yoksunum. Özene bezene düzenlenmiş bir kıvancın tadına varılmayacaksa, yük olunur, dediği an Ayaz'ın yüzünün asıldığını görmeden bildi. Bağdaşını değiştirip dikilerek; — Ama Arslan Yabgu her eksiğimizin tamamı. Sizce sakıncalı, ulu hakanca horlanmazsa, kutlu çağrımızı ona yönlendirelim.

Ayaz, karşı öneri beklemiyor olmalıydı. Şaşaladı. Yutkundu; "İsferâyinî vezir gerçi okucu gidiyorsun. Oluru olmazı kolay!.. Ama o ikisi bir araya gelende, gözünü kulağını dört aç. Yan yana oldular mı, karakoyuna tuz yedirip Seyhun'dan su içmeden geçirirler derken haklıymış. Biz hanla Oğuz'u uzlaştırır bol mutavva sağlarız diyorduk. Bunlar biz izin vermeden, üç ayda bir bistganisini sayar kölemen alırsınız, diyorlar. Ben şimdi olmaz diyemem ki!.. Han elçi yolluyor. Onlar da!.. Olmazlansam, iş sarpa sarar. Baş sallamak en iyisi," düşüncesiyle sessizce onayladı.

"İhtiyar kurtlar," dedi içten içe Tuğrul. "Zavallı Ayaz Bey'i, umducuya çevirdiler. Karşıdan bakan evliya cemi var sanır. Bunların bir akçenin yazısıyla turası olduğunu bilen, cin sofrasının açıldığını hemen görür. Birinin ak dediğine, öteki kara der mi? Besbelli bunlar, şenlikten uygunsuz bir koku aldılar. Ya o kokunun Kıpçak çölüne sinmesini bekliyor.. ya da her zaman, herkese yaptıkları gibi Mahmut Han'ı da, elçisi aracılığıyla tartıyorlar. Çağrı içten ve dost mu?

Yoksa Gazne'yi Asya'nın merkezine yerleştirme girişimi mi? Bekleyip görecekler.

Baskın basanınsa, kapana girmeden önlem alacaklar. İçtenlikli dostluksa, yol yürümekle aşınmaz a!.. Varıp el sıkmak, sarılıp omuz öpmek zor değil. Ama şimdi onlar Samanoğlu'yla bilece. Mahmut Han Karahanlı'yla!.. Sevinciyle sevinmek, kıvancıyla kıvanmak için erken. Karşıt güçle horana kalkarken, yandaş güçten kopmamak gerek. Gitmeme gerekçesini, olmaz sözcüğünü ağızlarına almadan ne güzel uydurdular. Oysa kaç kez tanığıyım. Pîr, çölde bir oğlağın ayağı burkulsa.. Basra'da bir bilgi kırıntısının varlığını duysa, hürp diye kalkar, bir civan tezliğiyle yayan yapıldak seğirtir. Dedem bir kötülük duysa, bir aksilik öğrense, gözsüzlüğü unutur.. kaç göreni alt eder. Koskoca Mahmut Han, dengi sayıp en bir has adamını elçi yollamış. Hâlâ öküzün altında buzağı aramaktalar.

Bulurlar mı belirsiz!..

Ama varmışçasına aramaktan geri durmazlar.

Devlet yönetmek ne zor bir iş!.. Kişinin sinirleri kasap satırıyla ayıklanmış.. duyguları demirci çekiciyle bastırılmış olacak. Var yok!.. Bir işte, dahası her işte kapan varsayacak. Varsaydı mı da, gözünü kırpmadan, oğlunu ateşe atacak. Ve kötüsü gelende, yüreği dayanacak? Âdem sabırtaşı olsa çatlar yahu!.. Oysa biri, atamın atası, dedem!.. Babamı tanıyamadım. Yaşasa, tanısaydım, ancak bu kadar sevecen olurdu. Diğeri öğrendikçe bildiğimin azlığını öğreten.. erdemi belleten bir bilge!.. Gözün görmediği yerde, bir hayvan yaralansa.. kulağın duymadığı koyakta bir bebe ağlasa, ikisinin de yüreklerinden kan şorlar. Gözlerinden yaş damlar. Ama toplum çıkarına uygun gördükleri bir durum doğmasın!.. Yüreklerini elleriyle söküp küle basarlar. Ant içerim, bunlar başka, bambaşka insanlar!.. Ana baba, emmi teyze, nine dedeyken melek. Bey beyçe, kam koca oldular mı, her biri bir âdemejderhası!..

Tencere yuvarlanırsa kapağını buluyor. Emmim dedemden kalır mı? Mek parmak geri kalmaz!.. Kalmaz ya, onun dizi dibinde pîr

ata gibi bir danışmanı yok. Eğer bu işte bir kapan var da, bunların kaçındığı kötüsü başına gelirse, bir başına kaldırmaya koşulu. Yazık değil mi emmime?" düşüncesi;

— Ona ayrıca çağrı çıkarılacaktı, diye mırıldanan Ayaz'ın sesiyle kesildi. "Alkış!.." dedi içten içe. "Mahmut Han iyi adam seçmiş. Şaşaladı ama, renk vermedi. Tez toplanıp cuk oturtamasa da, aşığını gele attı. Baksana mırıltısı herkesin kulağında yankılandı," diyerek can kulağıyla dinlemeye başladı.

— Madem sizce uygunu bu!.. Bizce de makbulü o, diye şaşkınlığını hoşgörüye emzirdi.

Selçuk'un uzun zamandır görmeyen.. pîrin varlığın içini okuyan kısık gözleri, Ayaz Bey'i elekliyordu. "Erişkin bir devlet adamı," dedi Tuğrul. "Ama ikisinin arasında bahtsız!.. Pîr, en içten durumda, kuşkuyu savuşturmanın yöntemini öğrenelim istedi zahir!.. İkimizi de tutup divana sürüklediğine göre!.. İyi de, kötüsü gelecekse dedem emmimi niye yaktı? Mahmut Han'a yabgusunu feda eylerse, eline ne geçecek?" sorusuyla yerinde duramaz oldu. "Kapan yoksa, ardılı hanın yanına yerleşecek. Varsa!.. Oğlundan vazgelerek dostluğu kazanacak. Her iki halde de, çölün önü açılacak. Tanrı dağlarından Umman'a sarkma fırsatı doğacak. Ama her iki halde de, onlar burada biri bölüğünün, biri dergâhının başında, dimdik duracak. Mahmut Han çok kişiyle çok aşık attı besbelli. Karahanlı İlek Han'la attığında bile cuk oturttu. Ama bu ikisiyle baş etmesi olasız. Bu nasıl bir bili, bir sabır, nice bir görev özverisidir? Has oğlunun kellesini aslanın ağzına sokmakta duraksamıyor. Belli Ayaz Bey de az değil. Önce bir boyun büktü. Sonra hemen çemrendi."

— Karar buysa, izninizi dileyeyim, dediği an Selçuk önce;

— Tuğrul koş!.. dedi; — Vargit emmine!.. Oymağı boyuyla tez yola düzülsün. Ulu Mahmut Han'ın bağışladığı onura kavuşmak için en kısa zamanda Gazne'de olsun!..

Tuğrul fırlayacağına, göğsüne hançer saplanmış gibi çöktü. "Gidemem!.." dedi bütün içtenliğiyle kendi kendine. "Asla olmaz. Kişi bulduğunu yitirsin yazılı mı? Olmaz!.." savsaması bütün gözleri

üstüne dikmeden, dedesinin görmeyen gözlerini suratında algıladı. Gördüğü zamanlardan daha bir kötü şakıyorlardı. İstemezlikle devindi. Kendi kendine; "Sırası mı bre dedem!.. Bunca insan arasında bula bula, beni mi buldun? Altuncan'ı burada koyup kaç günlük yola nasıl giderim? Hadi gittim diyelim. Emmim kal, hazırlığı birlikte görelim ya da biz Kutalmış'la gidelim, sen çerinin başına geç, deyiverirse? O işin erbabı akam. Onu yollasana!.." yakınmasıyla baktı. Selçuk'un gözleri, gözlerine battı. O yerinden fırlar fırlamaz, Selçuk Ayaz'a döndü;

— Uzak yoldan geldiniz, uzun yola gideceksiniz. Hele eğlenin azbiraz. Hanımızın kutlu armağanlarına karşılık hazırlayalım. Bu arada siz dinlenin, yenilenin. Her bir şey tamam olsun, yola ondan sonra düşersiniz.

— Gölgenizde dinlendim, yenilendim. Han armağanlarını karşılıksız sundu. Ben hem elçi, hem okucuyum. Ve İlek Han'ın okusu da bende. İlk pîrimi, sizi göreyim diledim!.. Geldim, gördüm, aydınlandım. Semerkent'e de vardıktan sonra, muştuyu bir an önce eriştirirsem, şölenin görkemi artar. Yarışım zamanla!.. Gücenmezseniz yolcu yolunda gerek, diye ayaklanıverdi.

Elçi kalktı, divandakilerin hepsi kalktı. O bölüğünü ardına taktı. Selçuk Bey divandakileri.. pîr ata kapı eşiğinde, önce elini iki eli arasında yuğurdu. Sonra iki omzundan öperek dostlarına selam eyledi. Selçuk Bey, divanıyla at binip Seyhun sapağına değin uğurladı. Tuğrul çoktan kır atına binmiş, Nur yoluna düşmüştü.

Ayaz Bey'in gelişine de, gidişine de uğurlayanlardan kimse şaşmadı. Herkes, olanları biliyordu. Mahmut Han, İlek Han'la anlaşır anlaşmaz Hint seferine çıkmıştı. Önceden eğitip donattığı on bin atlının tevatürü, ağızdan ağıza azbiraz abartılsa da onlara ulaşmıştı. Mübalağa cenk sonucu Hint racasının otuz bin yaya, on iki bin atlı, üç yüz fille desteklenen görkemli ordusunu Perşaver önünde bozmuş.. racayla komutanlarının tamamını tutsak almıştı. Raca, neredeyse hazinesinin yarısını kaptırdığı halde, yılda elli fil ve yüklü-

ce bir vergi karşılığında özgürlüğünü satın almıştı. Ama başta Hindu rahipler, halk yenilmiş bir egemen istemediğinden, ateşe atlayarak kendini yakmıştı.

Ozanlarla meddahlar, bu sayede İpek Yolu boyunca yepyeni bir söylence bulmuş.. her oba, her oymak ve toy düğün, tören şölende masallaştırmış.. ırmağın sürükleye sürükleye arıttığı bir çakıl taşı gibi anlata anlata her yiğidin gönlünde Gazneli Mahmut Han benzeri bir aslan yatmasını sağlamışlardı.

Peşaver yengisiyle bütün Pencap Mahmut Han'ın eline geçti deniliyordu. Selçuk olayı duyar duymaz divanı toplamış;

— Aboov!.. diye söze başlamıştı. — Gazne'nin eti budu belli. Onca zaman uğraşa didine on bin atlı çıkarabilmiş.

Sonra da pîre dönerek;

— Biz o kadar derine inmedik, ama siz gittiğinizde görmüş, anlatmıştınız. Hint Kıpçak çölünden kaç kat büyük bir yermiş. O on bin kişisini onca geniş alana bekçi dikse, her ülkeye bir kişi düşmez. Hele bir de bir yerde bir hoşnutsuzluk kıvılcımı çakarsa, büsbütün yetmez. Devletini nasıl savunacak ki?

— Oğuz çok bir kalabalık, demişti o zaman pîr ata; — Oğuz'a dönecek. Ya tutsak eyleyecek, ya dost edinecek. Her iki halde de, önünde gaza kapısı açıldı, talan kokusu alındı mı, Oğuz akını benden diyecek. O zaman Hint'e de yeter, Çin'e de!..

BEŞ

Sinan, eşyaları tek tek semahaneye taşıdı.

Ördüğü hasırı kendine dam eylediği çilehanenin tabanına yaydı.

Taşıdıklarını, duvardan duvara uzanan hasırın üstüne yerleştirdi. Biçtiği saz tükenmiş.. ama tekkenin içi yumuşayıvermişti. Eşyaları yerleştirdikten sonra ellerini oğuşturarak hasırın üstünde birkaç kez yuvarlandı. Hurcunu açtı. Hasıra serdi. Elleriyle yokladı. Yaylanmış, yumuşamıştı. Kendinden hoşnut, hurcunu topladı. "Bu gece kuştüyü yatakta yatacaksın Sinan Abdal. Kemiklerin dinlenecek. Sabahına ağrı sızı bilmezsin gayrı," kıvancıyla tekkeden çıktı. Çevre her zamanki dinginliğindeydi. Pınar arada homurdanmasına karşın sürekli lüpürdüyor.. hışır hışır fıskiyelenip dereye karışıyordu... Gözlerini suya dikti. Dere şırıltısını bozmadan çaya koşuyor.. çay çağıl çağıl ırmağa ulanıyordu.

Bir an dere boyunca gidip çay sapağını gözlemeyi düşündü. "İki yıla yakındır buradayım. Çoban kızından başka kimseye rastlamadım. O da kavalını üflemese.. curama yanıt gibi kuşlarla cıvıldaşmasa yamaca tırmanmazdım. Kaç kez çıkıp indim oraya. Ondan gayrı bir çobana bile rastlamadım," güveniyle akan suya, uçan kuşlara, yüzen balıklara, uluyan hayvanlara baktı. Hiçbir değişiklik göremeyince, tekkeye döndü. Semahanenin ortasına kurduğu ocağı deşti. Külü silkelenince altındaki közler göz kırptı. Yandan aldığı kuru çalı çırpıyı közün üstüne yığarak yere uzandı. Derin derin soluklanarak közleri üfledi. Köz önce pembelendi, kızardı, alazlandı. Çırpılar alazı

kaptı. İnce ince duman salarak alevlendi. Çalılar da tutuşunca doğruldu. Alevlerin uzandığı yere üç odun çattı. Yanlarını daha kalınlarıyla besledi.

Ocak közleninceye elini yüzünü yıkamak amacıyla su başına yürüdü. Kuş cıvıltıları yelin kanatlarına tünemiş oradan oraya savruluyor, gün uğrun uğrun akşam alacasına bürünüyordu. Bir gün önce duyduğu kaval sesi yeniden doğayla söyleşiye başlamıştı. İrkildi. Uzun uzun kulak verdi. Yüreği çırpa çırpa yanıt vermeyi düşündü. Curası çilehanede duvara dayalı onu bekliyordu. Döndü, tekkeye girmek üzereyken vazgeçti. Ayırdına varmadan çınarın gölgesini aştı. Nedenini sorgulamadan yamacı tırmanmaya başladı. Ayakları kendiliğinden tırmanıyor, ses gittikçe yakınlaşıyordu. Sonunda düzlükle yamacı kalın bir sur gibi ayıran koca kayanın dibine vardı. Ezgi neredeyse kulağının dibinden geliyordu. Kaya dibine sinerek, sesin izini sürdü. Bir önceki akşamüstü gözlerinde nakışlandı. Çoban kızı kayaya yaslanmış.. uzaklara bakarak kavalını üflemeye başlamıştı. Sürüsünü mü dermeye, görünmez meleklere mi haber vermeye uğraşıyor belirsiz.

Yeraltıyla gökyüzünün bütün fısıltıları kavalın deliklerine saklanmıştı. Onun parmakları inip kalktıkça her biri yerinden uğruyor.. kendi birliğiyle birikiminin tekmilini veriyordu sanki. Ve bunu öylesine yumuşak, öylesine içten seslendiriyordu ki; "Koyun olsam yayılsam.. keçi olsam dağılsam, duyar duymaz koşardım," diye düşünmekten kendini alamadı. Kulaklarından ilkin beyin hücrelerine yayılan ezgi, oluşla oluşumun.. yokla varın.. hüzünle sevincin, bütün dallarını sallaya sallaya yüreğine işledi. Ayırdına varmadan yamacı nasıl tırmandıysa, yine öyle düşünmeden sindiği yerden çıktı. Ayaklarının ucuna basarak kayayı dolandı. Çoban kızı koyağa dağılmış, taze çimenlerden bir türlü kopamayan sürüyü ivecenleştirmek amacıyla başka bir ezgiye geçti. Geçer geçmez de kavaldan yayılan ses ciğerinde soluk, damarında kan oldu. Teni yandı. Bedeni tutuştu. Bir adım daha atarak açığa çıktı.

Issızlıkta salt kendi nefesinin ezgisine dalan kızın gözleri kapalıydı!.. "Sözünü sürüye dinleteceğinden emin," diye düşündü Sinan. "Dinlememek mümkün mü? Ben niye buradayım? Kişinin bile bilincini soluğunun sesine bağlıyor. Ne beden söz dinliyor!.. Ne el ayak durabiliyor. Alıp götürüyor, çağırıp getiriyor. Azbiraz daha buyursun ezgi. Koyunlar geçende olduğu gibi tıpış tıpış gelir. Keçiler ister istemez inadı bırakır. Canlının içine işliyor ezgi. İçinin içinden kavrayıp sürüklüyor. Sanki bebe kulağına yapışmış ana eli. Ne yana savurtsa, savruluyorsun. Hani derler a, usta çoban tuz yemiş sürüyü, suya sunmadan çaydan geçirir. Sürü bir yana kitleyi bile yar başına götürüp aşağıya atlatır. Bu ezgi bir düdükten çıkan ses değil. Doğrudan içe işleyen bir kutlu buyrultu. Cennet bahçelerinin İrem şarabı sanki!.. İçen esrik, içmeyen bir hoş!.. Çağrısına uymamak kimin haddine?" demesine kalmadı. Kız gözlerini açtı. Çimenin yeşili filizlendi. Göğün mavisi duruldu. Kayanın yosunları çimlendi. Anında kaval sustu. Kayaya yaslanan beden irkildi. Ezgi yoğunluğunda bir ses; "Ana!.." diye titreşti. Sağ el deliklerin üstünden fırladı. Ürküyü bastırma telaşıyla haç çıkardı.

Sinan içinde fırtınalar koparken utançla başını eğdi;

— Bağışla!.. Amacım ürkütmek değildi.

Kız sanki onun dilinde konuşmasına pek şaşmış gibi iki elini göğsüne bastı. Kavalı bir kılıç gibi çenesine değdi. Gözlerinin mavisini yeşiliyle harmanlaya harmanlaya Sinan'ı süzdü. Bir şey anımsamaya çalışırca gözlerini yumdu. Belli belirsiz kaykıldı. Sonra gittikçe yeşiline kavuşan gözlerini kırpa kırpa;

— Sen o'sun, dedi.

Sinan neyi nasıl anımsadığını bilemeyenlerin derin merakıyla;

— O?! deyip aklındakini okuma dileğiyle gözlerinin içine baktı.

Bakar bakmaz, bedeninin fener gibi ışıladığını ayırdı. İçi kabaran bir göze oldu, karşısındakinin göz aynasında bir gökkuşağı halinde gözlerine yansıdı. Her bir yeri kamaştı. Olduğu yerde hacıyatmaza döndü. Kendiliğinden semaha durmamak için zorlandı. İçinde, içini gördüğünü sandı. Sorusunu yinelemek üzereydi, susku bozuldu;

— Kentin onurunu kurtaran ermiş!..

— O kimmiş? diye üstünden atmaya yeltendi. — Neylemiş?

— Sencileyin bir keşiş... Öyle bir iş eylemiş, öyle bir iş eylemiş ki, söylencesi yedi ile erişmiş. Rab İsa şifa versin, babam iyi ki hastalandı. İyi ki ben buraya geldim. İyi ki bir ermişi gözümle görme mutuna erdim. Keşke sabah çok bir büyük şey dileseydim.

— Büyük bir şey?

— Mutluluk ve esenlikten büyüğü var mı?

— Gördüğümce sayrı değilsin. Mutsuz musun?

— Yoksul bir çoban kızının uyanınca biten düşlerinden gayrı mutu olabilir mi?

— Sağ esense kişi, işini işleyebiliyorsa düşü gerçek değil midir?

— Yetiyor mu? dediği an pişmanlıkla dudaklarını ısırdı. Başını eğmek üzereyken Sinan'ın çırpınmasını görerek vazgeçti.

Isırdığı dudakları birer ocak oldu, Sinan'ın gözlerinde tüttü. Sarsıldı, ürperdi, kendini kastı. Değmekten korkan kollarını yana açtı.

— Bir dal kabuğundan bu ezgileri çıkarabilen, fazlasını işitene vermekteyken yetersizlik sözü ederse, haklı sayılmaz.

— Ya o dal kabuğu mutsuzluk türküleri söylüyorsa?

— Mutsuz ezgi, mut dağıtabilir mi?

— Yürekle dilek, başka söylüyor, kulakla bellek başka dinliyorsa, elden ne gelir?

— Biliriz ki, kalp kalbe karşıdır. Kulak denileni aktarır. O dediğiniz kişinin algısına göredir. Arıksa denildiği gibi algılar. Fesatsa istediği gibi!.. Bildiğim mal arıktır. Koyun uslu ziyankâr, keçi afacan ziyankâr. Ama ziyanları doyumadır. Doyum ziyanı arık bilinir. O yüzden bir lokma, bir hırka denilir. Mut çeker arınmışı, mutsuzluk iter. Ezgine onlar doyumdan öte derdi olmayan saflar koştuğuna göre, yakınmak yanlış.

— Bir ermişle söyleşiyi ona borçluysam, ne mutlu!.. sözü ağzından çıktığı an yüzü güldü. Kızaran yanakları, gözlerinin yeşilini büsbütün ortaya çıkardı.

Bakmaya doyamadı Sinan. Göz göze dikilip kaldılar. Gözlerinde gökyüzüne ağdılar. Bulutlar yeşil kara toplaştı. Yağmurlar yeşil kara yağdı. Güneş yeşil kara saldı ışınlarını. Yeryüzü yeşil çimenler, verimli karalarla bezendi. Yemyeşil filizler fışkırdı kara topraktan. Renk renk çiçekler açtı yeşil çimenlerin üstünde. Sinan yutkundu. Meryem yutkundu. Tükürükleri boğazlarına takıldı. Ağızlarının içi kurudu. Sonunda bir iyice zorlanan Sinan;

— Babam hasta demiştin, diyebildi.

— Çok hasta!.. İlk kez yataktan çıkamıyor. Üşüyor, titriyor. Derin bir kuyudan kova çeker gibi soluyor. Küllün küllün öksürüyor. Evde bir nice örtü varsa üstüne yığdık, donduğunu söylüyor.

Sinan hemen elini kuşağına daldırdı. İlaç kesesini çıkardı. İvecen ağzını açtı. Elini daldırdı. İçinden el yordamıyla minik bir kese çıkardı. İpini gevşeterek avucuna üç hap döktü. Meryem'e uzattı;

— Bunun birini gider gitmez bir tas suyla yuttur. Birini tok karnına, sonuncusunu gece yatmadan önce!.. Yarın sabah burada olacağım. Durumunu söylersin.

— Sağol, dedi Meryem. Gözlerini Sinan'ın gözlerinden kopardı. Çevrelerinde biriken koyunlarla keçileri göz ucuyla saydı. Kapı kapanmadan girmek için kente yöneldi.

Uzun uzun arkasından baktı Sinan. Kara keçilerle, ak koyunların ardınca yuvarlanan bir ateş topundan başka şey görmedi. Gözleri yanınca seslendi;

— Adın ne?

Kız durdu. Sürü durdu. Güneş al yeşil durdu. Ağır ağır döndü. Gün batımı Sinan'ın içine aktı;

— Meryem, dedi sadece. Kavalını sopa gibi kullanarak sürüyü haydadı.

"Meryem," diye yineledi Sinan. "Meryem, Meryem" diye sayıklayarak yamaçtan aşağı kaydı. İçi içine sığmıyordu. Tökezliyor, aldırmıyordu. Düşüyor, önemsemiyordu. Yuvarlanıyor, Meryem zır-

hıyla kundaklanmışçasına kendini salıyordu. İç sesi Meryem türküsüyle dolu, ezgiyi yanılsıyor.. sevinç ürpertilerini kuşların cıvıltısı.. taşa değen başının tokurtusunu dalların çıtırtısı.. ellerini çizen dikenleri çimenlerin fısıltısı.. belendiği tozu yaprakların hışırtısı diye algılıyor.. dik yamaçta gittikçe artan hızıyla, kayan bir yıldıza benziyordu.

Sonunda düşe kalka gözenin başına geldi.

Terlemiş, toza toprağa belenmişti. Sikelendi. Yepeşlendi, tozunu arıttı. Çöndü suyun başına, ellerini yüzünü yıkadı. Ağzını burnunu çalkaladı. Birden aklına geldi. Ezgiyi yinelemeye uğraşarak eğildi. Kulakları çınlaya çınlaya ayaklarını çıpladı. Yeşil çizgili dimi göyneğinin kollarını, Meryem'in göz izinde sığadı. İlk gün yerleştirdiği düz taşın üstüne tünedi. Ağır ağır aptes aldı. Kollarından damlayan su, şıpırtılarla dereye karıştı. Ayaklarından sızan, taşı ıslattı. Ağır ağır doğruldu.

Başı yanıyor, gözleri tutuşuyor, bağrı kavruluyordu. Ellerini yeniden buz gibi löpürdeyen suya soktu. Mavi su yeşile kesti. Durulduğu maviye döndü. Mavi yeşil yakamozlandı. Derenin rengi değişti. Sinan bir türlü serinleyememişti.

Dikildi. Yeniden silkelendi. Suya baktı. Su ezgiye dönüştü. Çınara baktı, çınar türküye başladı. Göğe baktı, gök açıldı. Akşam yakındı. Ama koyaktan yeşil kara bir ışın demeti fışkırdı. Günün son gürlüğüne tırmandı. Ortalık yeniden aydınlandı. Parmağında şişen damladan bir gök kuşağı çıktı. Bir ucu bağrına daldı, öteki ucu uzadı. Yükseldi. Koyağı aştı. Göğe ulaştı. Kent surunu geçti. Nerede neredeyse vardı ulaştı ki, zirvesinden bir çavlan gibi Meryem'in bakışları aktı.

"Sabahı nasıl edeceğim ben," diye düşündü. "Aklı başında olmayan kişi yer, içer, yatar, tapınır, uyuyabilir mi? Tam tersine, fıkır fıkır göz kırpmadan sılaya kavuşmayı diler. Dilemekteyim!.. Bir sabah olsa, bir sürü görünse. Meryem gelse. Bu kez diyeceklerim var.

Aklımdan geçen, gönlümde canlanan ne varsa anlatacağım. O bakışlar, bakışlarımdı. Düşündüğüm, düşündüğü. Sevda dedikleri bu olsa gerek. Acemisiyim!.. İlk başıma geliyor. Ne zor, ne müşkül ve ne kadar güzel.

İnsan yaşadığını duyumsuyor. Nefesim o, düşüncem o, aklım fikrim o. Onda da ben miyim? Ah olsa!.. Olsam. Sabah karşılaşır karşılaşmaz, ne ki duyumsadın, duyumsadım. Düşün düşüm, yorumun yorumumdu. Gözümü kırpamadım, deyiverse. Ağzıyla olmasa da, kavalıyla deyiverse!.. Ben anlarım. Ezgisindeki o onulmaz yarayı. O önlenmez yalnızlığı nasıl anladım. Sevdayı, sevinci de anlarım. Kavalı öyle üfleyebilen, mankafanın tekine de anlatır. Boyum beni aklı başında, sezgisi güçlü bir bebe diye seçip pîr ataya teslim eylemedi mi? Seçti, eyledi. Öyleyse bir nice çapraşık olur olsun, insana özgü her duyguyu anlar.. her düşünceyi kavrarım. Eksiğim ne? Üstelik Meryem benim gibiyse, ben oyum. Kişi kendini bilmez, anlamaz mı?"

Ocak sönmek üzere, göveçte su kaynamış. Ocağı harlatır, göveci doldururken açlıktan ölüyordu. "Bir akşam öğünü değil mi bu? Çorbayı saldım mı, mis gibi uyurum demişti." Ne açlık kalmıştı şimdi, ne de karanlığa karşın uyku. Küllenen közleri bir iyice örttü. Hurcunu yumuşacık hasırın üstüne serdi. Sırtüstü uzanarak, ellerini başının altına aldı. İlkin, "Keşke tavanı örtmeseydim. Yıldızlarla haberleşirdim," diye düşündü. Sonra kendi kendine gülümsedi. "Sevda böyle bir şey olmalı. Kişiyi yerden alıyor. Göğün dokuzuncu katına oturtuveriyor. Sanıyorsun ki Erlik Han oldun. Kaç kere kaç bin yılların dünyasını bozup yeniden kuruvereceksin. Hey gidi Sinan can!.. Sen ki, gerçeği elleriyle üreten bir âdemsin. Cennetten kovulanın oraya dönebileceğini mi sanmaktasın? Aldanmaktasın bir güzel!..

Aldanmaktasın ki, Meryem can sen sende kalsın. Bana beni gerek deyiverirse, gördüğün düş tuz buz olur gider. Deyiverecek ol-

sa öyle bakar mıydı? Giderayak adını bağışlar mıydı? Gözleri hâlâ yüreğimde. Bakışlarıma balmumu mühürlü bir yanıt gibi çakılı duruyor. Elimi uzatsam tutarım," hevesiyle eli uzandı. Yüreğinin üstünde sıkılan yumruğu aslanpençesi gibi tenine battı. Hiçbir acı duymayınca, gülümsemesi bütün yüzüne yayıldı. Bedeni tere battı. Örtüyü üstünden attı. Boş dirseğinin üstünde azıcık doğruldu. Gözleri çakmak çakmak; "Olsun bre," dedi sesli sesli.

"Varsın öyle olsun. Baba Tahir Üryan ermiş ne buyurmuştu; "Bilime duyguyu eklemenin yolu, sabırla ummaktır. Umut güçtür, sabrı besler!.. Sabır ermektir, seni sana yeter kılar. Sen sana yettin mi, çoğaldın, erdin demektir!.." Doğru buyurur. Kaç zaman var ki, ben bana yetmekteyim. Çamuru taşa ekledim. Koskoca tekkeyi tek başıma tekmilledim. O benden yüz çevirse de, ben içime bakarım. O orada ben olmuş, daha ne isterim?"

Dirseğinin sızısını neden sonra ayırdı. Yeniden uzandı. Karanlığın ipildediğini gördü. "Bu ne biçim bir iş? Gözümü kırpmadan sabahı ettim. Günlerce uyumuş kadar dinginim. Baba Tahir haklıymış. Umut, umarsızlıkta bile güç oluyor. Ve o güç, sabrı öyle bir besliyor ki, olmayan olmuşa dönüveriyor!.. Kişi yaşamadan bunu bilebilir mi? Anlatılardan öğrenir. Ama yaşam başka!.. Yaşam gerçek!.. Bütün duyuların, bütün dokularınla duyuyor, algılıyorsun. Aklı olana, bir yenilgi, bin öğütten yeğdir, diyen ne güzel demiş. Yenilgi mi, öğüt mü henüz belirsiz. Yine de kötüsüne hazırım. O da benim gibiyse düğün bayram. Değilse kendi kendime seyran!.. Olsun!.. Sevdayı tanıdım ya!.. Gayrı gam yemem. Bir büyük deney girdi dağarıma. Sen o'sun dedi bana. Kentin onurunu kurtaran, buyurdu. Şimdiye kimsenin aklına gelmemiş mi, zorbalığa dur demek? Gelmemiş besbelli!.. Gelse bana mı kalırdı?"

Böyle alıp verirken, gözkapakları giderek ağırlaştı. Bedeninde birikmiş, yılların yorgunluğuna daha fazla dayanamadı; derin bir uykuya daldı.

*

* *

Çöl gecenin içinde kara bir yorgan gibiydi.

Tuğrul'un düşleri karanlığın içinde kandil oldu, yolunu aydınlattı. "Varır varmaz, evdeyse evde, dergâhtaysa dergâhta, yoldaysa yolda bulacağım Altuncan'ı. Dikileceğim önüne. Dinle hele diyeceğim. Gün geceyi, gece günü aştı. Gittim döndüm. Gözümü kırpamadım. Önümde sen vardın. Her yerde sen yanımdaydın. Ya bencileyin ol, ya sal yüreğimi ellerinden, ben ben olayım!.. Sakın ha!.. Öyle bir yiğitliğe, kalkışma!.. Ya al kendini kendin ol Tuğrul Bey!.. Benim yüreğim başkası için çarpar, deyiverirse!.. Der mi? Der!..

Telli telli bakmaktan öte bir sözü, bir davranışı oldu mu? Olmadı!.. Bir göz kırpışta ezdiği şerbeti tasa doldurup sundu. Sen kendi kendine hayallenmektesin Tuğrul yiğidi. Kalp kalbe karşıdır buyrulmuş. Onca dilber tanısın. Oncasıyla uzun uzun konuştun. Hiçbirinde elin ayağına dolanmadı. Kaç göz gözlerine istekle, tutkuyla baktı. Aldırmadın. Şimdi sıra sende öyle ya!.. Vardın önüne dikildin varsayalım. At beni apardı, ben gövdemi taşıdım. Ama aklım da, yüreğim de sende kaldı, diyebilir misin? Ağzını açıp tek söz edebildin mi?

Karanlığın içinde, kendi başına hayallenmek kolay!..

Göz göze geldiğinde neden ağzın kuruyor, çenen kasılıyor? Gövden kaykılı kaykılıveriyor? Masalların anlattığı bu mu?"

At binicisinin kendi içinde alıp verdiğini sezmiş olmalı. Gevşeyen yularına aldırmadı. Hızını kesmeden Cend yolunda ilerledi. Tuğrul nice yol gittiğini bilmiyor.. düşünü sürdürüyordu.

"Bu olmalı. Yorumsuz bu olmalı. Aynen böyle olmalı. Hem dopdoluyum onunla, hem içim titriyor, onsuzluğu düşünür düşünmez. Hem var hem yok dedikleri bu olsa gerek. Ben de senin gibi, seninleyim deyiverse, dünyalar benim olur. Kendi kendine gelin güvey olmaktasın hey yiğit diye naralansa, işte bu çölün Mecnun'u oldun gitti.

Diyecek olsa öyle bakar mıydı?

Ya herkese, her şeye öyle bakıyorsa?

Gökyüzü herkese eşit değil mi? Herkes havayı ciğeri doluncaya soluklanmaz, yıldızlara gözü yoruluncaya bakmaz mı?"

Başını kaldırdı. Gözünü kırpmadan uzak yıldızlara baktı. "Her biri gözündeki ışıltının yansıması!.. Hepsi birden onun bakışları. Geceyi aydınlatmıyor belki. Çöl gecesini aydınlatmak kolay mı? Değilse ben neden ışıl ışılım? Bakışları güneşi içime katıverdiğinden öyle ya!.."

Sanki bulutların üstünde gider gibi kayan at tökezler gibi oldu. İvecen yuları kastı. Hayvan zınk diye durdu. Üstünden atladı. Ayakları dizine kadar ota battı. Atın boynunu yelesini okşarken, çevresine baktı. O koyu karanlıkta bile, çıkrığı hayalet kolu gibi açılmış.. duvarı kaskatı fırladığından daha koyu bir leke halinde beliren bir kuyu başına geldiklerini ayırdı.

Atının tam zamanında uyardığını bildi. Kovayı kuyuya salarken; "Bilgeler boşu boşuna, yaşamın kaynağı hava su, toprak ateş diye kestirip atmamışlar. Suyu bulunca çölde dahi ot bitmekte!.. İyi de, otlar diz boyuna gelmiş. Bu nasıl bir ıssızlık? Buradan hiçbir sürü geçmemiş, hiçbir yolcu uğramamış mı? Yoksa biz yolu mu şaşırdık?" sorusuyla ürperdi.

"Eğer öyleyse yandık!.. Gün açınca yol arayacağız. Çölde yol bulmak kolay mı? Her yer kum. Bütün dağlar kumdan. Ve yelle yer değiştirmekte." Umarsızlıkla kösüldü. "Çöl yurdumuz," diye hemen dikildi. "Biz yol bulamayacağız da, kim bulacak?" kararıyla atının sağrısını okşadı. Başını sığazladı. Yularını boynuna dolayıp bağladı. "Hadi biraz otla, dinlen," dedi sesli sesli. At başını sallayarak otlara eğildi. Ayaklarını açmak amacıyla kuyunun çevresinde birkaç kez döndü. Atı otluyordu. Sırtını kuyunun duvarına yaslayarak oturdu. Yanıbaşında Altuncan varmışcasına; "Böyle ıssızlığın içinde, gecenin bir vakti yıldız sayman ne güzel!.. Yıldızlar gökte mi, yoksa gözlerinin içinde mi balkıyor, belirsiz," derken içi geçti.

Düşünde vardı dergâha. Tuttu elinden Altuncan'ın. Kız nere-

ye diye sormadı. Sevecen bir uysallıkla çekiştirdiği yere yürüdü. Dergâhtan çıktılar. İçkaleden doğru sur kapısına yürüdüler. Kapı kendiliğinden açıldı. Seyhun kendiliğinden ayaklarının dibinden aktı. El ele su kıyısına oturdular. Yıldızlar suda yansıdı. Altuncan sokuldu. Başını omzuna yasladı. Elinden yüreğine Seyhun aktı. Yüreğinde çağlayanlar çağladı. Pamir gibi şişti. Tanrı dağları kadar yükseldi. Tibet'i aştı. Zirveye ulaştı. Buzulların arasından dünyaya baktılar. Dünya küçücük bir yuvarlaktı.

Kollarını açtı. Dünya kollarının arasında dönmeye başladı. Yüzünde duyduğu bir ıslaklıkla gözlerini açtı. Atı başına dikilmiş, uykusunu bölmüştü. Düş dinginliğinde kalktı. Kuyudan su çekti. Elini yüzünü yıkadıktan sonra kalanı otların üstüne sepeledi. Kovayı yeniden salarak, taze suyla doldurdu. Çıkrığı çevirdi. Kova kuyunun ağzında şapırdayınca uzandı. Yana çekerek atının önüne koydu. Islık çalması gerekmedi. Kovaya eğilen at, sindire sindire bütün suyu içti.

Yuları çözdü. Yeniden biner binmez, fırladı hayvan. Bir gözüyle yıldızları, diğeriyle çölü gözledi. "Atım soylu," dedi hemen. "Nice telaş ettiğimi bilmiş. İpek Yolu yerine kestirmeden gidiyor." Dalgın dalgın elini uzattı. Hayvanın boynunu okşadı. At ödül almış yarışçı sevinciyle hızını daha bir artırdı. "Aklımdan geçeni okumuş olmalı. Emmim, yengem, Kutalmış Akam da görür görmez bildilerdi. Yoksa onca yoldan geleni hemen salarlar mıydı? Kal dese, giderim, denilir mi? O yabgu. Yabgu demek? Yarbuğ demek!.. Başbuğun yardımcısı. Geleceğin başbuğu. Hanı, hakanı. Ağzından çıkan buyruk!.. Uyruksan uyarsın. Uymazsan, uyruğundan çıkarsın.

Olur mu?

Olmayacağından kal demedi zaten. Yol uzun ama, madem ivecensin, sen bilirsin dedi. Atın sezdiğini onlar anlamasın mümkün mü? İçimin nasıl harlandığını çöl bile anladı. Altuncan da anladı mı acep? Anladı, o da bencileyin yandı mı?

Ah keşke!.. Yok yanmasın, kıyamam. Azbiraz yakın olsun. Bir minik kovuk ayırsın yüreğinin bir köşesinde. Beni oraya yerleştirsin, yeter. Dil dökerim, bunca ozan okudum... Bunca yır belledim. Sevda söylerim, yerimi gün günden genişletirim. Sonunda ben neysem o, o, olur. El ele çıkarız sevda kerevetine!.. Destanımız söylenir. Biz gönülden gönüle gezerken, destanımız dilden dile dolanır. Tuğrul'la Altuncan dendi mi akan sular durur. Yeter ki o kerevete bir çıkalım.

Çıkar mıyız gerçekten?

Bir çıkarsak yok mu? Gece gündüze keser. Her günümüz mutluluk güneşiyle apaydın olur. Bir olsa!.. Bir sen neysen, nasılsan ben de öyleyim, dese, deyiverse. Göz süzenim de, söz dizenim de çok oldu. Ben beni sana sakladım, deyiverse!.. Der mi? Öyle bakan bir kız, demesin, mümkün mü?

A'a, utanır demez. Diler ki ben diyeyim. Beyoğlunun isteklisi çoktur. Bilir. Ben derim. O onaylar. Gözlerini gözlerime diker. Yıldız yıldız bakar. İçimde güneşler doğar. Bir dünya yetmez bize, âlemler dar gelir. İbni Sina bilge ne demişti bir kezinde; "Ben ol âlemde, üç yüz âlem seyreyledim." Hem de yedi iklim dört yönü anlatırken bir an durmuş. "Seyreyledim, altı üstü birmiş. Hepsi de kendi güneşi çevresinde dönermiş. Dünya öküzün boynunda diyorlar. Her biri aynı zamanda kendi ekseninde dönermiş. Her birinin altında, onu taşıyan öküzü aradım. O yalana inanan insandan gayrı öküz bulamadım!..." Altuncan he derse, düşümdeki gibi dünyayı ben taşırım. Zararı yok bilgeler, öküz desinler bana. O he, desin. Dünya dilediğince ağır, istediğince büyük, gerektiğince geniş olsun. Gönül düşten kalır mı? Yüklenir her bir şeyi, cennet bahçelerine taşır.

O Havva olsun yeter. Ben Âdem olup cennetten kovulmaya varım. Çünkü cennet kavuşmak. Kaygıdan, tasadan uzak, gönülden geçeni gönülde görmek. Bir görsem yok mu? Ah bre dedem!.. Ödev sırası mıydı? Bir sorup öğrenseydim, aklımdaki aklında, gönlümdeki

gönlünde mi? Bilseydim de, cehenneme yollasaydın ya!.. Beni bunca uzun yolda karabasanlara salmak reva mı? Sen besbelli sevdayı unuttun. Bunca uzun ömürde, hele sevdiğin de yürüyüp gittiyse hakka, kişide sevda mı kalır? İşte böyle senin gibi, her başlayanı bandaklar. Her bir sevdayı yarım bırakır. Ben habersiz izinsiz çekip gittim diye umarsız kaldıysa. Madem o benim gibi değil, buraları da durulası değil, dedi, obasına savuştuysa!.. Ben n'eylerim?"

Önce atının üstünde büzüldü. Dizleri kasılınca at hızını artırdı. Yüzüne çarpan çöl yeli, devinisini anımsattı. Yuları gevşetti. Atın hızı düştü. Dikildi eyerin üstünde; "Koşar giderim ardından. Her nereye gittiyse, erişirim. Bırakmam onu, katlanamam onsuzluğa. Varır apaçık söylerim. Hatta azarlarım. Kişi sorar eder, ödevlendiğimi öğrenirdi, derim. Hemen savuşmak, vazgeçmektir. Vazgeçilen sevda olur mu? Boynu bükülür. Gözlerinden yıldızlar dökülür. 'Kaçtın sandım,' der. 'İçimin ocağını tutuşturdun. Harından korktun, kaçtın!..' der mi? Derse, kaçan kovalar mı, derim. Öyle olsa burada işim ne? Yok gitmemiştir. Kalıcılığını söylemedi mi bakışları hey Tuğrul oğlan? Sen bende ben, ben sende sen oldum, demedi mi içinde şavkıyan yıldızlar? Dedi!.. Öyleyse daha ne?

Kaygıların boşuna. Hele vargit evine. Var nerdeyse bul onu. Sor bakalım yanıtı o mu? Benim gibiyse o da, öğrenmiştir her bir şeyi!.. Selçuk Han kime ödev yüklese, koşa koşa yerine geleceğini anlatmıştır Çulpan Hatun. Ya da Maun Bab, çekmiştir önüne onu. Emmisine ondan gayrısı gitse, olmazlanabilirdi, demiştir. Selçuk Bey kime ne zaman ne yükleyeceğini bilir. Sen yaraşır olmayı diliyorsan, mızmızlık etmemeyi bil. Tuğrul'la akası, beyin en güvendiği kişilerdir. Hele azbiraz sabreyle. Ödevini bir tamam yerine getirip dönsün, baş başa verir halinizi hal, yolunuzu yol eylersiniz. İvecen karar, yanlış karardır buyurur.

Oturup kalmıştır Altuncan. Beni beklemektedir bir güzel. Ve atım, derdimi bildiğinden kanatlanmakta zaten. An sektirmeyece-

ğim döner dönmez. Varıp diyeceğim bütün kurduklarımı, kuruntularımı. Yüzünde güller açtıracak, bakışlarında bülbüller şakıtacağım." Sevinciyle kösülmesi bir oldu; "Ya habersizse benden. Ya beni de habersiz bellediyse. Ve ben kendi kendime yağanmaktaysam? Olmaz mı? Neden olmasın? Hiç konuşmadık, hiçbir söz vermedik ki birbirimize. Gözlerimiz her şeyi anlattı evet!.. Ama bakalım onun anladığı, benim anladığım mı?"

At soruyu duymuş gibi hızlandı. Gece belli belirsiz inceldi. Çöl tepeleri kümbet kümbet yükseldi. Uzak bitkileri ayırmaya başladı uykusuz gözleri. At sanki daha bir ivecenleşti. "Yaklaştık galiba," sorusunun yanıtı gecikmedi. Bir tepeyi aşarken Seyhun, kav döken bir yılan gibi kıvrım kıvrım önünde uzandı. Yüzü güldü. Eğildi eyerin üstünde. Yüzünü atının yelesine gömdü. "Sağol Dorucan," dedi sevinç tınılarıyla. "Kişi seninleyse, uzak yakın!.. Yol açık!.. Yitmek olasız. Nasıl gitti, öyle dönebilmekte. Sağol!.." At söylenenleri anlamışça kafasını salladı. Sonra başını Seyhun'dan suvarmak isterce uzattı. Söylencenin altın kanatlı atına özendi. Ayakları yerden kesildi sanki. Her adımda bir kum tepesi, her uzanışta bir ülke aştı.

O uçtu. Cend surları, uzun bir çizgiden, yüksek bir duvara dönüştü. Kapının önüne geldiklerinde, yenice açılıyordu. Dörtnala girdiler. Hız kesmeden içkaleye yöneldiler. Konağa gelir gelmez indi. Atın sağrısı köpük içindeydi. "Dedem ortalıkta değil," dedi çevresine bakarak. "Hayret!.. O uyumaz ki, uyanmadı desem. Gözlerinden sonra ayaklarından da yakınmaya başlamıştı. Ninem sağken, 'yüz yaşına ne kaldı hey Selçuk Bey!..' derdi kızdığında. 'Yüz yıla yakındır, hizmet görmektesin. Azbiraz dur dinlen!..' O öleli kaç yıl oldu. Ben minnacık bebeydim. İşgörür.. ondan da öte sevda bilir bir yiğit oldum. Kimbilir o yüzün üstüne kaç yıl ekledi. Yine dur durak bilmez," derken şaplağı alnında şakladı. "Bir nice yakınırsa yakınsın, duymuş görmüştür. Beni denetliyor besbelli. Atımın terini gözetiminde soğutup tımarlamamı istemedi. Utandırmaktan çekindi.

Her zaman, ata binen bakımını yaparsa, dostluğu pekişir, der ya!.. Onu bekliyor besbelli."

Aklı dergâhta, eli ayağı atının önünde dolanmaya durdu. "Bütün gece at sürdün," diye düşündü; "Uyumadın da!.. O sana katlandı. Şimdi hizmet sırası sende!.. O lafın ardından ne buyurur her zaman? Binici seyisliği bilmezse, niye at biner? Değil mi? Yerden göğe haklı!.. O seni onca yol taşıdı. Bildi içinden geçenleri. Ya da sezdi. O sezgiyle gece karanlık, yol uzak demedi. Bir an önce götürüp, bir an önce kavuşmaklığa seyirtti. Ne Nur'da dinlendi gereğince, ne yolda!.. Bir yayımlık ot, bir içimlik suyla çölü iki kez aştı. Bey, bey olmaya koşulduya, ilkin atına sahip olacak. Sonra insan yönetmeye hak kazanacak. Hayvana kötü davranan, insana asla yaramaz!.."

Birden dedesinin sesiyle konuştuğunu ayırdı. Ürküyle çevresine bakındı. "Geldiğimi gördü m'ola? Görmüştür. Uyumaz ki hiçbir zaman. Bir de kör olacak!.. Kişi gözüyle görmez mi? Bunun gözleri hanidir görmüyor. Görmüyor da her bir şeyi yerli yerince nasıl biliyor? Deneyim, tamam. Uzun yaşamın birikimi, o da tamam. Ama görmeyen kişi, su testisinin yeri değişince görebilir mi? O görüyor. Azbiraz sağa ya da sola al buyuruyor anında. Yoksa!.. Yoksa görmeme, o birikimden kaynaklanan bir kurnazlık mı? Selçuk Bey'den her bir şey umulur. Bunca demdir hem boyunu, hem hanlığı ayakta tutabilen.. hepimizi yarına hazırlayan ve onca güçlü komşuların dişleri arasından yurt çekip alan kişiden ürkülür.

Zaten dilersen ürkme. Sıkıysa köçeklen!.. Nasılsa görmüyor diye savsa bir işi. Görüverince herkes nasıl şallak mallak kalıyorsa, sen de öyle kal. İyi de, gördüyse nerde?" dediği an, dedesi yanında bitti. Eliyle atın sağrısını, yelesini yokladı;

— Alkış Tuğrul Beyime, dedi anında. — Tımarı pek güzel olmuş. Suvarıldı, yemi de tamamsa, akşama varmaz dinlenir. Emmin ne dedi?

— Oymaktan ne dererdem, hemen yola düşerim, dedi!..

— Sağolsun. Eksiğimizi tamamladı. Bizi utançlı bırakmayacak.

— Bırakır mı?

— Yabgu bırakabilemez Tuğrul Bey. Bırakabilemez ya, savsarsa kötü.

— Hemen, dedi.

— Öyleyse, durmaz. Erişir. Sağol!.. Rahatladım, diye döndü. Ayak yordamıyla, küçük küçük adımlarla ahırdan çıktı.

O çıkar çıkmaz, fırladı Tuğrul.

Gün ilk ışınlarıyla doğayı okşarken, Maun Bab'ın evi önüne dikildi.

Kapı açıldı. Aralığında Altuncan göründü.

ALTI

Arslan Yabgu, yerine Kutalmış'ı bırakıp yola çıktı.

Tuğrul, içinde şaman zilleri şıngırdayarak hızla Cend'e döndü.

Şölen alayı, kalabalıktı. Nur'a gelirken babasının yaptığı derlemeyi yineledi. Her boydan seçilen obalar, yolda eklemlene eklemlene Samanoğlu topraklarından çıkar çıkmaz, Ceyhun'un kıyısından kaynağına yöneldi. İpek Yolu'nu izleyerek, Gazne topraklarına girdi. Yol boyunca katılanlarla uzamış, genişlemiş, her menzilde çoğala çoğala bir bitimsiz kervana dönüşmüştü.

Mahmut Han'ın şölen çağrısı, artık aleyhisselama dönmüş kutlu Hızır gibi, tam zamanında yetmişti. Oğuz boyları yıllardır Buhara'yla Karahanlılar arasındaki çöllere sıkışıp kalmıştı. Akınsız baskınsız geçen o yıllar boyunca insanlar çoğalmış.. sürüler katlanmış.. Oğuz, oğul verecek arı kovanı benzeri şiştikçe şişmişti. Ne var ki, dört yanları akından da baskından da arık din kardeşleriyle sarılmıştı. Oysa çöller aynı çöldü.. göller aynı göl. İki ırmak arasında gidip geldikçe değişmezliğin kıskacında yer demir, gök bakır kesilmişti. Tam o anda bu çağrı gelmiş.. Oğuz'u saran demir dağları delinmiş.. gediğinden fışkıran derin soluk, Oğuz boylarına Pamir ve Hindikuş dağlarının geniş yaylalarını açmıştı.

Çölden çöle, sudan kente muştular uçtu. Çağrıyı duyan, göçünü yolda düzdü. Göçmen kuşlar gibi ya bir sulakta konaklayıp dört bir yandan katılanları bekledi.. ya yol belli, nasılsa kavuşur, birleşiriz gerekçesiyle kıyı kıyı ilerledi. Ceyhun Ceyhun olalı, kıyılarında bun-

ca kalabalığı bir arada görmedi. Sanki çölün kumu kalktı, Gazne üstüne göç eyledi. Suya yakın düzlüklerde kurulan çadırlar, her geçilen dalmada, her aşılan tepede, biraz daha arttı. Onca insan, akşam kararmadan kurulan obalarda yatıyor.. sabah ağarmadan, kurulanı bozarak göç düzüyordu. İlk yolcu çobanlardı. Kuzular melemeden, oğlaklar ememeden koyun keçi sürülerini uyandırıp karanlığın içine sürüyorlardı. Onlar iyice uzaklaşınca, sığırtmaçlar ayaklanıyordu. Öküzleri yüğürtmeden, inekleri böğürtmeden, düveleri çöğdürtmeden önlerine katıyordu. Gece eprir eprimez de, sarbanlar develeri ıhtıkları yerden kaldırıyor.. köşeklerini yanlarına katarak gevişini gevdire gevdire gevenli otlaklara yöneltiyorlardı. Obalar çözülüp denkler yüklendiğinde, sabah şöleniyle birlikte yürüyüş başlıyordu. Saclar soğutulup ocaklar söndürüldüğünde, herkes ağzında lokması, elinde dürümü, ayağında çarığı, önünde, yanında, ardında kervanı yola düşüyor.. akşam bastırıncaya Ceyhun'u izleyerek Gazne topraklarında ilerliyordu.

Ay yarıyı bulmadan göçe kona Beykend'i, Tirmiz'i geçtiler.

Karkın'da Ceyhun'dan koptular. Mengücek'i aşıp Belh suyu koyağına daldılar. İlk dönemeçte Köhi Baba dağının eteğine ulaştılar. Suyun iki yanı dümdüz bir ova... Ovanın taze çimenleri sürülere şölendi. Görkemli dağ, Hindikuşlar'ı muştulamanın bilincinde gibi başını göğe dikmiş.. günün uğrun uğrun buharlaştırdığı buzullar, bulutlara sarınıp gözlerden yitmişti. "Bulut yığınları gibi dağlar," diye düşündü Arslan. Deveden büyük fil var gibi, dağdan büyük dağ.. tepeden yüksek tepe.. yayladan geniş yayla var. Belh'i aştık mı sıradağların koruduğu Bamyan'a, oradan da Gazne'ye pek bir şey kalmadı. Biraz mola verelim. Yağımızı, peynirimizi, yoğurdumuzu satalım. Kent kimbilir kaç zamandır taze ete hasrettir. Sürülerimizi eksiltelim, kızıllarımızı artıralım. Hana armağanımızı Bamyan'dan düzeriz," diye atından indi.

O attan iner inmez, göç konaklayacağını bildi.

Yayalar durdu. Atlılar indi. Çobanlar bekledi. Sığırtmaçlar her-

gelelerini derdi, sarbanlar develeri ıhtırdı. Ovanın suskusu devindi. Suyun kıyısında bir kaynaşma başladı. Herkes yapılacağı ezbere biliyordu. Herkes bir işin ucundan tuttu. Bir çırpıda obalar kuruldu, ocaklar tutuştu. Akşama çok vardı, ama yolun eksilttiğini tamamlamak için zamana gereksinim vardı. İşbölümü işlemeye başladığı an, kengeş toplandı.

Göçer için kent, kent için göçer tekin sayılmazdı.

Birine duvarların arası dar gelir.. birine kalabalığın üşüşmesi kaygı verir.

Her biri diğerine kem gözle bakar. Kentlinin erinci, göçerin sevinci gölgelenir. İyisi, böylesine kalabalık olunduğunda, hiçbir kente girmeden geçip gitmektir. Ama geçip giderken, kentin et, yağ, peynir, yün ve deri gereksinimi.. göçün un, tuz, bez eksiği karşılanmalıydı. Bunun yolu da belliydi. Satılacağı satmak, alınacağı almakla yükümlü bir kurul oluşturulmalıydı. Böylece her oymaktan seçilecek pazarcılar, kent çarşısına varır... Han, kapan dolaşarak tacirlerle anlaşırdı. Pazarlığın kolaylığı için de bir kentten diğerine artanla, eklenenin bilinmesi gerekiyordu.

Kocalar ellerinde renk renk yün ipleri, çapul şeritleri, sırım parçalarıyla obalara, oymaklara dağıldı. Her biri, her on yağ tulumu için sarı yüne.. peynir için ak yüne, yoğurt kesesine ak, bakracına kızıl çaputa, tuzlanmış deri için sırıma bir düğüm attı.. toklu, oğlak ve danaları istenildiği kadar ayırmak üzere hiçbiri saymadı. Halı, kilim, heybe ve torba yolculuktan ötürü azdı. Sayısını akıllarına yazdılar.

Arslan, su kıyısındaki kumsalda kocaların belirleyeceği sayıları toplamak için bekliyordu. Akşam olmadan her bir şey bilinirse, pazarcılar erkenden kente girer.. belki gün kararmadan, pazarlığı bitirir.. bitiremezlerse, adamları alıp her şeyi kendi gözleriyle görsün, akıllarıyla tartsın diye getirirlerdi. Birikim oymak oba sayılırken Arslan'ın gözü Köhi Baba'yı aştı. Bulutların arasından ağarmış saçlarıyla başı göğe eren Hindikuşlar'a ulaştı.

İkindi güneşinin ışınları şimşir bir tarak gibi buzulların üstünde kayıyor, her çizgisini ayrı bir renge bezeyerek yeniden örüyordu. Gözleri kamaşınca, ağır ağır indirdi. Belh'in yedi kapılı kerpiç suru, Köhi Baba dağının kuzey yamacına bağdaş kurmuştu. Kent sırtını dağa dayamış dev bir Buda yontusunu andırıyordu. "Bu benzetme benim değil!.." irkilmesiyle kendi kendine gülümsedi. Mahmut Han'ın post törenine, pîr atayla birlikte gitmişlerdi. Birûni bilge, han için ilk hutbeyi pîr atanın okumasını istemiş, o da kırmamıştı. Babasının göz feri o zaman da kısıktı. O yine ona sığınmış, Oğuz'un alkışını sunmak, cennetlik pîr atayla ona düşmüştü.

"Bilenle yolculuk ne hoş!.. Kişi ne çok şey öğreniyor," düşüncesiyle pîr atanın fısıltısı, Belh suyunun hışırtısıyla yarışarak kulaklarında çınladı. "Belh söylence kentlerin başında gelir. Rivayet edilir ki, hiçbir tarihin bilmediği zamanın bilgelerinden Kaylohrasp'ca kurulmuş. Bilinen zamanların Dârâyavuş'unca, Horasan satraplığının merkezi yapılmış... Din kurucu Zerdüşt burada doğmuş. Kutsal ateşinin ilk ocağı burada tutuşmuş. İskender, bütün Baktriya'yı buraya bağlamış. Komutanları Hephaystion'la Perdikkas'ı Hint'e buradan yollamış. Çünkü bura İpek Yolu'nun Köhi Baba eteğinde suyla buluştuğu durak. Her cins, din, inanç ve ülkeden tacir, kervan ve göçün uğrağı... Fazlayla eksiğin değiş tokuş edildiği ilk ya da son pazar. İş tutanı, alıp satanı arttıkça, oturanı çoğalmış. Birbirinden çok değişik olsa da, sonunda bir insan harmanına dönüşmüş. Çarşısı karmaşık. Ama her bir kesimin mahallesi ayrıdır.

Mahallenin biri Köhi Baba tepesine benzer kubbesi, üç yüz altmış hücresiyle yerküreyi andıran Navbehar manastırında Buda putuna tapar. Biri Şahvaran kilisesinin Nasturi ikonalarına. Bir başkası, Zerdüşt ateşgedesinde toplaşır... Ay dünyanının, dünya güneşin, güneş kendi dönencesinde nasıl dönerse öyle sema eyler... Diğeri havrasında Musa'nın sandığını arar. Bir başka mahalle Manileri, ortalıkta topluca dua eder, ilahi söyler, oruç bozar, günah çıkarır, sadaka verir. Ve İslamı her cuma namazını, Ali mescidinde bilece kılar. Söy-

lencesi de insanı ve inancı kadar çeşitlidir. Bir hekâcı, bir handa Dahhak'ın zulmünü anlatırken, bir başkası başka bir handa Gave'nin destanını söyler. Biri Yezdigird oğlu Poroz'un Sasani devletini kuruşunu dinletir. Biri Çin'in önce kışkırtıp desteğini çekiverdiği Tarhan Nazdak'ın öyküsünü anlatır. Dinlersen acımasız Kuteybe'nin döktüğü kanda boğulduğunu sanırsın. Tam bunalıp yer değiştirdiğinde, dihkan Bermek'in bayındırlığıyla ferahlar, Davut Bekri'nin Ebu Müslim sancağı altındaki cengine katılırsın. Şu dağ yamacını dolanan kerpiç sur; yeryüzündeki bütün din, ulus ve inançları kaynaştıran dev bir simya kazanıdır."

Kocalar yeniden toplaştı. Gün son ışıklarını kumsalda dinlendirirken kamçısının sapıyla kumu düzeltti. Ürün çeşidine göre, sütun sütun ayırdı. Her biri düğümünü sayıp toplamı söyledikçe alt alta yazdı Arslan. Yazdığı sayılar, kentin bir yıllık gereksinimini karşılar gibiydi. Hemen bir kurul oluşturdular. Her biri ayrı bir ürünün pazarlığıyla görevlendirildi. Kent taciriyle konuşurkan, yüz bin tulum peynir.. otuz bin tulum yağ.. ve buna uygun sayılarla pazarlık edileceğinden, tacirlerle, celeplerin bildireceği kadarını yüklerlerdi.

Daha önlerinde Bamyan vardı.

Mahmur Han'ın çağrısı dokunulmazlık kazandırmıştı. Bunun sağladığı güven göçü verimli kılmıştı. Her ürünün toplamı umulanın üstündeydi. Belh'ten artana yolda eklenecek Bamyan'a, hatta Gazne'ye de yeterdi. Her zaman olduğu gibi, her bir koca bir ürünün satışıyla görevlendirildi. Herkes dağılıncaya kadar kumsalda bekledi. İşbölümü rahatlığıyla, yatan güneşin sıradağlarla vedasını izledi. Günün feri azaldı. Tükenmeden doğruldu. Obasına doğru ilerlediği an irkildi. Ceyhun yönünden kopan bir atlı, yıldırım hızıyla yaklaşıyordu. Gözlerini kıstı. Elini guruba siper eyledi. Bir kez daha irkildi. Gelen Kutalmış'tı.

"Sıkı sıkı uyarılmıştı," dedi kendi kendine. "Yabgu vekili iki eli kendi kanına batsa, yerinden kıpırdayamaz. Gençlik yeli, şölen

hevesine mi kattı? Kutalmış tam bir alptir. Çok önemli bir gerekçesi olmasa, asla yerini bırakmaz. Baskına uğrasa, Cend'e gider, yarım aylık yola koşmazdı. Baskın verse, paylaşımı bilir, kimseye gereksinim duymazdı. Öyleyse ne?" diye düşündü; "Acaba Ali Tekin'e bir şey mi oldu?" sorusunu; "Olmuştur. Karahanlıların kardeş kavgası biter mi? Herhalde Kadir İlek Han âsi kardeşini bastı. Kutalmış engel olamayınca, atam kızdı. Git atanın yanına şölende köçeklik eyle, diye savuşturdu ki, bunca yola düştü. Yok!.. O da olmaz. Atam eksiği tamamlayamıyorsa kızar. Öyle bir durumda, Semerkent'i İlek Han'ın başına yıkar. Hem o da çağrılıymış. Gazne'ye bizden önce varmıştır. Ali Tekin, kıyamet kopsa bensiz çöle girmez. Hem söz verdi, hem Semerkent'e varmadan kırılacağını bilir. Öyleyse Kutalmış'ın acelesi ne?" Hiçbir yanıt bulamadı.

Ağır ağır obasına yürürken, Kutalmış yanında bitti;

— Ata, dedi atından inerken. — Ata, başımız sağolsun!..

— Anan mı?

— A'a!.. Dedem.

Eli ayağı boşandı Arslan'ın. Önce; "Bir ölümsüz daha, balbalını diktirdi ha!.." diye düşündü. Sonra oturduğu yerde kaskatı kesildi. Onca boyun bütün sorumluluğu birdenbire üstüne kalmıştı. İçinin derinlerinde ipildeyen bir ürperti, tenine sıçrayınca titremeye döndü. Kaburgalarının arasından bir hançer sızdı sanki... Yüreğini dağladı. Yanık sızısı burnunda tüttü. Olduğu yerde dondu kaldı.

Oysa o da herkes gibi Selçuk'un ölümsüzlüğüne inanmıştı. "Bu çağda, yüz yılı aşan ömür, herkes için sonsuz sayılır," dedi içten içe; "Kaç akranı, kaç yıl önce toprak oldu. Kaç yaranının ağıtını, kaçıncı kuşağı yaktı. Kaç akranım, kaç torunu gideli kaç yıl oldu. O her gidenin ardında dimdik ayaktaydı. Her giden, ya yüreğimi, ya aklımı birlikte götürdü demez miydi? Götürüyormuş!.. Demek götüre götüre direnç azalıyor, insan çürüyormuş. Her ağıtı ona mı yaktırdıydık biz?

Son yıllarda gözleri görmüyordu. Ama her şeye hepimizden aydın bakıyordu. Kulağı işitmez olmuştu. Yerdeki karıncanın yürü-

yüşünü duyuyordu. Bacaklarının bedenini taşıyamadığından yakınıyordu. Oğuz'un tüm yükünü taşıyordu. Ata yardımla biniyordu. Hepimizin önünde koşturuyordu. Kılıcını çalamamak, kalkanı tutamamak, cıdasını atamamak ve gürzünü savuramamaktan dertliydi. Lakin süstüğü, sündüğü zırh paralar.. oku herkesten uzağa atar, cıdası zırh delerdi. Kör ölür, badem gözlü olur derler. Atam savsöze sığmaz. Zaloğlu Rüstem'di gözümüzde. Alp Er Tunga'ydı gönlümüzde. Böylesi âdemejderhasına ölüm konabilir mi? İnsan da, melek de utanır yahu!.. Ölüm utanmaz mı?

Ölüm utançtan da acımadan da arık!..

Ne alp dinliyor, ne eren... Ne bilgine acıyor ne bilgeye. Yakasına yapıştığını alıp götürüyor. Onu da öyle aldı gitti anlaşılan. Oğuz'a gereklidir demedi. Keşke yola çıkmadan biraz daha kalsam, biraz daha tartışsam ve aydınlansaydım."

Pişmanlığı işe yaradı!.. Akıl defterinin sayfaları ardardına açıldı. İçinin içinde dizi dibine oturtup anlattıkları.. öfkesini yatıştıran, öcünü soğutan tartışmaları... Her açmazında çözüm bulan, her çıkmazında yol gösteren ışığı yeniden yandı: "Şu aklımızdan hiç çıkmamalı," diyordu çoğun. "Biz artık bir oymak, bir boy, hatta bir budun değiliz. Evet ardımızda Kıpçak çölünün en köklü boyu var. Ama her kurultay, her akın ve sefer, onun çevresini Oğuz'un bütün boylarıyla, bir ipek kozası gibi sardı. Ve yöneteni kelebeğe dönüşüp binlerce tohum bırakmak için dur durak bilmeksizin gidebildiğince gidebilmeye koşulladı. Bundan öte, hangimiz ne yaparsak, boyunduruğumuza göre yapmak zorundayız.

— Tören şölen posta oturtulmuş.. ant yemin baş üstüne kaldırılmış bir civanmerde, kim nasıl boyunduruk takabilirmiş?

— O posta oturtuldun da, baş üstüne kaldırıldın mı benim oğlum, boynuna o kalkışa verilen el ölçüsünde boyunduruk takıldı demektir. Ondan öte tek civanmertliğin koşulduğun amacı gölgelememektir. Ceyhun'la Seyhun kıyısında meleyen oğlağın, anasının memesinde ağlayan bebenin vebali üstümüzde. Çok çok eskiden tören

şölen âdemi sunağa çökertip kurban eylerlermiş. Şimdi posta oturtup havaya savuruyorlar. Ve çok daha beter hizmete koşuyorlar. Birinde görevin ölüp kurtulmak... Diğerinde, yaşayıp hizmet eylemek!.. Ve üstüne üstlük, ettiğin hizmetle herkesleri hoşnudeylemek. Akıl ister, yürek ister, özveri ister. Ancak o yolla başarı gelir. Ve eğer başarırsak, daha da çoğalırız.

— Öylesine çokluğa hizmet mümkün mü?

— Elin mahkûm!.. Sen gereken özeni gösterir, hizmeti iyi sunarsan, her bir işin, pek bir kolaylandığını görür, ilkin şaşarsın. Ama gözünü açarsan, gizemi tez kavrarsın.

— Bir gizemi olduğunu sanmam.

— Var!.. Var ya, gönül gözü açık olana görünür.

— Acayip!.. Böyle bir gizemi ilk duyuyorum.

— Öyleyse aç kulağını da iyi dinle, diye fısıldamıştı Selçuk; — Gizemi budur ki, aslında çokluk hizmetini kendi görür. Ama yönetenin den hoşnutsa, görülmüş hizmeti ondan bilir. Böylece hizmet de çoğalır.

— İyi de atam!.. Samanoğlu Nuh Han'ın da, Karahanlı İlek Han'ın da böyle bir derdi olduğunu sanmam!..

— Sanma!.. Sanı iyi değil!.. Kişi gerçeğe ya ulaşamaz, ya ötesine geçer. O yüzden sanma da, öğrenmeye uğraş. Öncelikle de kendi kendine sor. Bize katılan bunca boy, bunca oymak nerden kopuyor?

— Ya Samanoğularından, ya Karahanlılardan!..

— Neden kopuyor?

— Mutlu, erinç ve güven içinde değiller de ondan!..

— Demek ki, her iki devlet de uyruğuna gereken hizmeti veremiyor. İnsanlar bu dünyaya o dediklerin için gelir oğul!.. Bir gölgede onu bulamazsa, başka bir gölge aramak hakkıdır. Öyle olunca, gölge dedenin gölge ettiği azalır. Devlet için bu insandır. İnsanı azalanın, varlığı da, gücü de azalır. Azalınca her ikisinin de eski gücü kalmaz. Beklemeyi, daha doğrusu ivecen sonucun her zaman

iyi olmadığını bilen biri, pusuya düşmeden amacına ulaşabilir. Oysa tersi, köhneyenin dayancını artırır. Bir cengâverlik gösterisi uğruna, yönettiğine zarar vermeye değer mi?

— Devletlerin her daim birbirine pusu kurduğu belli mi?

— Ayrı bayraklar, ayrı sınırlar varsa, pusu kurmayan pusuya düşmeye mahkûmdur!..

— Olmasa olmaz mı?

— Sınırlar kalkar, sancak bire inerse, neden olmasın?

— Bunu kim yapabilmiş ki?

— Oğuz yapmış ki, hepimizin amacı olmuş.

— Biz yapabilir miyiz?

— Pir ata güzel bir örnek anlattıydı. Topal karıncanın biri, hacca gitmeye karar vermiş. Bu halinle oraya nasıl ulaşırsın, demişler. Yolunda ölürüm ya!.. diye yola koyulmuş.

— Anladım!.. Kişinin amacı olmalı!.. Erişemezse de, yolunda ölür buyuruyorsun.

— Aynen öyle!..

— İyi de, baskın basanındır savsözü bizim değil mi?

— Bizim!.. Basma denilmiyor. Basılma da bas!.. Basılmamak için tuzak kuracaksın, basmak içinse pusuya gireceksin!

— Öyleyse pusu yönetene hak!..

— Ben görev derdim. Pusu iyi bir davranış değil. İyi olmayan hak olmaz.

— Pusu görev, tuzak ödev... Çok zor iş!.. Kurmasan da, kurtulacaksın.

— Ve kurtuldukça, çoğalır hizmete koşan. Gayretin artar. Yoksa köhnersin.

— Her daim gergin bir yay olmak, dayanılır bir şey mi?

— Değil yabgum!.. Değil ya, seçildin de ömür boyu hizmete koşuldun mu, yazgın. Ve şu yeryüzünde yazgısını kendi yazan birkaç cihangir dışında, herkes onun çizdiği yolda yürümeye koşulu.

— Peki, böyle eli kolu bağlı, yazgıya razı bekleyecek miyiz?

— Değiştirmeye çalışacaksın elbet!.. Bunun için de, gözlerini dört açıp çevrende ne olup bittiğini görecek.. kulaklarını dikip kimin ne konuştuğunu duyacaksın. Ama bunu insanları, devletleri tutsaklamak için değil, tuzak ve pusularına önlem.. tasa ve kaygılarını gidermek, erinçlerini sağlamak için yapacaksın.

— Beceremezsen?!..

— Köhne bellenir, yolcu edilirsin.

— Öyleyse onca talana uğramış Samanoğullarıyla, iki kez bozguna uğrattığımız Karahanlılar, neden hâlâ ayakta?

— Ayakta mı?

— Değil mi?

— Biri sana sığınmış, biri Gazneli Mahmut Han'a!.. Yaban desteğiyle ayakta duran, dik durabilir mi hey Arslan oğlum. Kişi yardıma gereksinim duydu mu, yaşamının çerçevesini yardım eyleyen çizer. Dilerse dik durmasını sağlar, isterse yerle bir eder.

— Ama ikisinin de hâlâ savaş gücü var.

— Var!.. Var da o güç ele mi güçlü, kendine mi belirsiz.

— Cengâverlik, yöneticilikten iyi!.. Basarsın, basılırsın, açık seçik sonuç alırsın. Oysa post, kılı kadar açmazı olan bir yer.

— Haklısın!.. Cengâver, akın eyler. Pususu geçerliyse talanı bol olur. Olmadı basılmak var. Bir alkış, bir öfkeyle utancını sarınır yürürsün. Cenkte ya sen kalırsın, ya da düşmanın. Bu kadar açık sanılır. Ama bilinmez ki, ölümle dirimin buluştuğu demlerde it izi at izine karışır. Ve birini diğerinden ayırmak bir iyice zorlaşır. Oysa at attır, it de it... Sen bir yabgusun. Atı itten ayıramadın mı? Yanlış yaparsın.

— Ne gibi?

— İtin önüne ot, atın önüne et komak gibi!..

— Neden? Samanoğulları dostumuz... Dostun düşmanı, düşmanımız değil mi?

— Değil!.. Bizim dostumuz tek. Hanlığın yönettiği toplumun çıkarları!.. Düşmanımız ona zarar verendir. Bir gün bu hanlık, ken-

di başına bir devlet olacaksa... Ki olacak!.. Yüreğini göğüs kafesinden alıp kafatasının içine tıkabilenlerin gölgesinde olacak. Umarım çıkarlarımızla hayallerimizi bağdaştıran.. bağdaşanla bağdaşıp ayrışanla ayrışmayı başaran sen olursun.

— Anladım han babam!.. Yarın bulunduğumuz yerden fazlası peşkeş çekilir.. hanlığın çıkarlarına uygun gelirse, çöl faresi Yatuk Buğra Karahan'la canciğer kuzu sarması olmayacağımız belli mi, buyuruyorsun. Değil!.. Ama verilen sözle, erdem sayılan sadakat n'olacak?

— Senin tek sadakatin, seni posta oturtup başının üstüne çıkaranlara hey yabgu!.. O menzile varanda, sen sen değilsin. Kişi olmaktan çıkar, bütün bir toplum olursun. Çünkü meleyen oğlaktan, ağlayan bebeye sorumlusun. Hepsinin yüreği yüreğinde atmaz, hepsinin aklı aklında çalışmaz, hepsinin çıkarı çıkarında buluşmazsa, tez zamanda köhner gidersin. Köhnedin mi de, başka çıkarlara yem oldun belle.

— Dostluk, düşmanlık kişisel buyuruyorsun. Toplumun çıkarları var. Ve dostu da düşmanı da o belirler. İyi de, yöneten de insan!.. Ve insan bazen, dost edineceğiyle, düşman bileceğini anında tartamayabilir!..

— O dediğin yanılgı, posta oturan kişinin, her bir şeyi kendi bilir, her bir şeyi kendi yapar sanmasından kaynaklanır. Oysa yönetimde ortak akıl gerekir. Biz neden her iş için kengeş kurar, her karar için kurultay toplarız. Ortak aklı bulmak için.

— Ortak akıl yanılmaz mı?

— Akıl yanılmasın mümkün mü ay Arslan Yabgu? Bilinen gerçektir, yanılan kişi aklıysa düzeltmek kişiye düşer, ortak akılsa ortak gücün sorumudur. Hem yanılgıyı önlemenin, hem ortaklaşa düzeltmenin yolu da tek!.. Yönetenin ortak akla, kendi aklı kadar saygı duyması... Her bir işini ona göre yapması. Ancak o zaman toplum, pay sahibi olduğu yanlışı düzeltmeye sıvanır. Ve bir toplumun düzeltmeye sıvandığı yanlış, bir nice büyük olursa olsun, tez zamanda

doğrulur. Bu da postu hem güçlü kılar, hem yüksekte tutar. Yoksa baş üstüne kaldıran eller çekiliverir. Post bir süre üfürük gücüyle havada kalsa bile, pat diye düşer. Post düşmekle paralanmaz da, posttaki perişanlığını giderecek umar bulamaz.

— Samanoğlu'nun umarsızlığıyla, çöl faresinin Mahmut Han'la pazarlığı bundan mı?

— Post postu ucuzlamaz benim oğlum. Her birinin gücü kadar değeri de vardır.

— Gücü ve değeri ucuzlamışsa?..

— Belki o ucuzluk dıştan bakan göz, tartan akıl içindir. Ama bir de post sahibinin gözü ve aklıyla baktığında, ucuz mu? Salt kendi güç ve aklına dayanıyorsa, kendi değerin kadar!.. Ortak akla dayanıyorsa, bir nice küçük olur olsun, bütün bir toplum kadardır. Cend küçücük bir yerdi, anımsarsın. Ortak kararda birleşti. Koca Oğuz yabgusunu deviriverdi. Şimdi senin küçümsemeye kalktığın, Yatuk Buğra Han çölden gelen bir yaban.. çapulcu bir çete başı değil. Karluk boyunun beyleri, tıpkı bizler gibi Oğuz soylusudurlar. Hanlık onlara atalarının bile atalarından kaldı. Samanoğulları Belh'in Saman köyünden, bir dihkanın soyu. Saman Hudat, kan davasından can telaşıyla kaçmasa.. Horasan'a varıp Emevi valisi Esed'e sığınmasa.. önce onun kölemeni, sonra yüce Tanrı'nın kulu olmasa.. hem Emevilere, hem Abbasilere canla başla hizmet etmese.. sadakati karşılığında torunları Horasan illerine vali atanmasa, saltanatı düşlerinde göremezlerdi.

— Olsun!.. Şimdi kentin egemeni Samanoğulları.

— Seçilmiş değiller oğlum. Önce Emeviler, sonra Abbasiler tarafından atanmışlar. Seçilen seçene, atanan atayana dayanır. Ebu Müslim Emevileri göçürüp Büveyhiler Abbasileri çürütünce, atanmışın dayanağı köhner. Doğanın yasasıdır. Şu yeryüzünde zayıfa yer yok. Olmayanda, kapanın elinde kalır.

— Hadi baskın basanın.. çapul çapullayanın. Hak kurala uya-

nın. Asya kimsenin kalıtı değil. Ama soy başkasının kentine göz dikmenin gerekçesi olur mu?

— Olmazsa soya hıyanet!.. Devletler nasıl oluşur sanıyorsun hey yabgum? Nasıl gelişir bilmemekte misin?

— Bilirim han babam!.. Çok bir iyi bilirim de, başkasının toprağına göz koymayı bir türlü içime sindiremiyorum.

— Devlet için toprak önkoşuldur oğlum. Toprağı yoksa atı istediği kadar yürük.. kılıcı dilediğinden artık keskin.. sancakbeyleri, beylerinin boyları kırmakla tükenmez olsun. Kostaklanması boşa!.. Gezgin obasında bir nice beyse, dışarıda haramidir.. giderilmesi gereken bir çete başı.. çulsuzun yolsuzun teki diye görülür. Yani ağzıyla kuş tutsa, bir boy beyinden öte gidebilemez. Kale açar, kent basar, baş keser!.. Çevresine korku, ürkü, yılgı yayar. Çapul, talan eyler.. tutsak tutar, sürü sürer.. böylece gününü gün eyler!.. Eyvallah!.. Ama bütün bunları konuşlandıracak toprağı yok da, sınırına çeri dikemiyorsa istediği kadar çemkirsin. Devleti yoktur!..

— Devleti olan da yetinmiyor ki han babam!.. Al işte Buğra Han'ı... İki kez şamarımızı yedi. Ne uslandı, ne yetindi. İki çöl yetmiyor, gözünü toprak doyurasıcanın!..

— Ekiciyle devletin gözü toprağa doyarsa, duraklar Arslan Yabgu. Bu yüzden ikisinin de gözü hiçbir zaman doymasın diye uğraşmak gerekir. Çünkü dihkan açgözlü değilse, her yıl aynı ürüne razı olur. Ve o rıza, nadası ziyan yazar. Devlet açgözlü olmazsa duraklar. Gelişmeye koşulu duraklarsa geriler, örene döner!.. Nedeni bu kim, devlet dihkana benzer. İkisi de toprağa dayanır. Ve toprağı ne kadar genişse, geliri onca bol olur. Geliri bolun hazinesi güçlü.. hazinesi güçlünün, askeri çoktur. Eh bu dünya da, askerini her bir yerde nöbet tutturabilecek olanındır.

— Dünyanın her bir yerinde bekleyecek askere para mı dayanır?

— Dünyanın bütün geliri sana akarsa, dayanır. Bir yerinden, azbiraz aksarsa, yandı gülüm keten helva!.. Ücretli asker bir bekler, iki bekler... Baktı ücret görünmüyor. Efendisinin ümüğüne çö-

ker. Alptekin Gazne'yi, Hudat Saman'ın oğlu Ahmet Samanoğlu devletini nasıl kurdu sanırsın?

— Ücret alamadıklarından mı?

— He ya!.. Sözünü ettiğin Kara Han, Samanoğulları, Büveyhi, Hilafet ya da Gazneliler gibi ne kölemen ne memlûk, ne de onlar misali ücretli askere dayanır oğlum!.. Doğru buyurdun. Ona hazineler yetmez. Devlet hazinesi, şadırvan haznesine benzer. Su bir yandan giderken, öte yandan gelmedi mi, tamtakır kurur. Bu yüzden her şadırvan bir akarsuya bağlanır. O emsal, devlet de sürekli genişlemeli, yayılmalıdır. Bunu hiçbir hazine sürgit sağlayamaz. Neden dersen, ücretli askerle savaş, peşin alıp veresiye satmaya benzer de ondan. Askerin pusatıyla ücretini peşin ödersin. Baskını basar, cengi kazanırsan, çapulu hazineye katarsın. Ya olgelir, kazanamaz, çapul talandan yoksun kalırsan? Hem harcadığın gider, hem çerin başını diker.

— E tabii, emeğin ücreti alnının teri kurumadan ödenmeli.

— Askerin ücretliyse, ya ödenir ya ödenir, tasalanma!..

— Ödenmemesinin hiçbir yolu yok mu?

— Yok!.. Kılıç hakkını bilirsen yok!..

— Çıkarı?

— Bizimki yabgum!.. Askerinin, özboyunun gönüllü cengâveri olması. Olanda ücret ödemezsin. Ama inandırmazsan, cenge de süremezsin. Çünkü bizim Oğuz da.. Karahanlı'nın Karluğu da kendi istenciyle bizimle. Sefer ya da baskın, savunu ya da akında, senin benim için değil, kendisi için atlanır, pusatlanır. Azığını yanına alırsa yer, almadıysa öder... Ve dıştan bakana pîr aşkına görünse de beyi, hanı, hakanının buyruğunda mis gibi kendisi için cengeyler!..

— Masrafsız demektesin?

— Masrafsızdır evet. Masrafsız ve sorumludur. Cenk yiterse, yitiren kendisidir. Yetkisiz sorumluluk olur mu? Sen neysen o odur. Dayanacak, inanacaksın. O bendir, ben o diyemedin mi, ücretli askere dayanıp gönüllüsünü horlarsın. Ücretli askerlikten saltanat he-

vesine sıçrayanlar gibi. Bir eyyam da dediğin dedik, çaldığın düdük geçer. Ama ücreti ödeyemediğin an, işin de biter.

— Akarın ne olacak?

— Hazinen dolu da, ücrete kullanılırsa belki ilkin karşılar. Ama tez tükenir.. dibine darı ekildi mi, doldurmaya koşulusun. İster istemez deli dana gibi dört bir yana saldırırsın. Çok kan döker, çok can yakar, çok düşman kazanırsın. Ve gün gelir, ya bizcileyin pîr aşkına direnen, ya seninkinden kalabalık bir birliğe çatar, ilk şamarı yersin. Sınırların hazinenin boyunu aşmış.. askerin yetmez hale gelmiş.. düşmanların birleşmiştir. Onca geniş sınırla, onca birleşik düşmana ne hazine yeter, ne asker, benim oğlum!..

— O zaman da bir güzel köhnersin öyle ya!..

— Öyle!.. Bilebildiğimiz geçmişten günümüze öyleydi. Herhalde bilemediğimiz gelecekte de köhneyen devletlerin tamamı, asker ücretinden sarsılacak... Devrilen egemenlerin hepsi, ücretli asker eliyle yuvarlanacaktır. Öyleyse sen sen ol oğlum!.. Candarına canını bırak, ücretli çeriye, börkünü bırakma.

— İyi de, İlek Han Mahmut Han'la uzlaştı. Böylece koruyacağım sınır iyice genişledi. O geniş sınır ardında birleşmiş yağıyla baş etmek kolay mı? Etim ne budum ne ki?

— Etin Kınık, budun Oğuz Arslan Yabgu!.. Sakın yoksunluğa sığınma. Gerekti de eksiğin mi oldu, bu iki kaynak dipdiri durmaktayken?

— Öyleyse bana yeterince cengâver ver!.. Onlarla çöle girip hem o birliği bozayım.. hem İlek Han'dan kardeşimin öcünü alayım.

— Öç n'ola benim oğlum? Kurul da ben de sizi oraya barış ve dostluğa saldık. Amaç kavga değil, barış içinde kökleşmekti. Yerleştik derken, İlek Han kökümüzü kazımaya kalktı. Tamam!.. Baskını savdınız, kazıyamadı, ne güzel!.. Kavlimiz tuttu. Yaylak kışlak alanımız genişledi. Şimdi öce kalkışırsan, tuttuğun alanı boşaltırsın. Kaçanı bir menzilden öte kovalamak yanlış. Mikâil kuralı unutmuş.

Kim olsa bir başına pusuya gireni kurban eyler. Kimde ne öcümüz olurmuş ki, almaya kalkarsın?

— Karahanlı Buğra köşeğinde!..

— Sus!.. Bir gerçek hanı, yüzüne ya da ardından sakın ucuzlama!..

— Bir gerçek han gibi davranmıyorsa?

— Öfke her zaman kötü değildir. Anlarım. Ama adı geçen bir bey, bir hansa, davranışı senin edepsizliğini bağışlatmaz yabgu!... Sen post sahibi, boydan sorumlu kişisin. Yüzüne ya da arkandan dediğini söyleseler, senden önce postun pislenir. Ve Oğuz hiç kimseye kirletsin diye post vermez. Verdiyse o kişi posttan ötürü saygındır. Kaldı ki, Buğra Karahan, bir Samanoğlu, bir Gazneli Mahmut değil!.. Bizcileyin Oğuz... Hem de en bir köklü ve büyük Karluk boyunun hanı. Kırgızlar Karluk'un Basmıl ve Uygurlarla ortak devletini yıkmasalardı hakanımızdılar.

— Kalıtını kazanmaya uğraşıyor diye her şeyi unutacak mıyız?

— Kişi ölürse kalıtı olur da, devlet yıkılırsa, tozu kalmaz. Çünkü bizde aynı kökten daha bir güçlü ve dayanıklısı yeşeriverir.

— Şimdi bu değerlendirmeyle onun Buhara'ya göz dikmesi gücünden mi oluyor?

— Elbette!.. Hakkından olacak değil.

— Alırsa ses etmeyecek miyiz?

— Şimdilik hayır!..

— Ama biz karışmazsak Buhara, Mahmut Han'la anlaşan İlek Han'a gider.

— Buhara'ya kimler gelmiş, oradan kimler gitmiş belli mi? Bildiğimiz Hudad Saman. Şimdikilerin atası. Dünkü çocuk. Dârâyavuş'un gelmişliği var denir... Ondan sonra İskender'in oturduğu savlanır. Hun ilbayı, Oğuz yabgusu, Emevi valisinin ettikleri söylenir. Hepsi de ya tevatür ya gerçektir. Ama galiba hepsinin zamanında da Buhara durduğu yerde durmaktadır. Çünkü yeri de, yeni de tam denkleşmedir. Semerkent'te çölü yeşile boyamaya başlayan Zeref-

şan vahası orada Seyhun'a kavuşur. İpek Yolu oradan çöle girer. Çevresi çok bitek ve üretken.. kent büyük ve varsıl.. yaşam biçimi derin, zengin ve köklü. O kadar ki, İlek Han'ın acımasız talanı gür saçına şimşir tarak gibi geldi. Pek çok kent öyle bir talanın ardından örene döner. Buhara, göz açıp kapayana öncesinden bayındır ayağa kalktı. Akarı çok, varlığı sayısız bir yüce kent. Kim istemez? Ve alabilenin, bir taşla vuracağı kuşun haddi hesabı olmaz!.. Dediğim serçe kuşu değil Arslan Yabgu... Masalların devlet kuşu!.. Samanoğullarının son sığınağı, başkenti. O gitti mi, gayrı Hudad Saman'ın namı duramaz.

— Açıkta kalmaz mıyız?

— Niye kalalım? Henüz Nur'dan taşacak gürlüğe gelmedik. Çöl sancağımızın altına seferde katılıyor. Kendi üstümüze sefer eyleyecek değiliz a!.. İlek Han istiyor, bize de dokunmuyorsa, Mahmut Han'la kapışmasını bekleyeceğiz.

— Ama o zamana biz kalır mıyız?

— Kalmasak gam mı? Dünyaya kim kazık kakabilmiş?

— Ya uzlaşma o zamanın da ötesine yürürse?

— Yürürse güvenç ve erinç içinde oluruz. Yürümezse fırsatını buluruz.

— Ya başkaları bizden atik davranırsa?

— İşte sorumluluğumuz!.. Gözünü kulağını aç, neden denilir. Başkaları senden atik davranmasın diye!.. Bir budunun hanlığını yüklenmek kolay mı? Koruyup kollayacak, geliştirip genişleteceksin. Yoksa tepesine tüneyip ciğerini didiklemek zulüm... Baç vergi varlığını kemirmek sömürüdür. Sömürülen varlık asla semirmez. Doğanın yasasıdır. Semirmeyen, eninde sonunda köhner.

— Ama ata, sen göz göre göre Buhara'yı veriyorsun.

— Vermeyi öğrenmeyen, almayı bilemez oğlum!.. Doğan bebekken acizdir. Çocukken haşarı. Büyüyünce pehlivan, yenilince olgun!.. Ata dede olunca, yolu açık.

— Ama Buhara kapısı da açık!..

— Açık evet!.. Buhara yedi din, yedi ulusa da açık. Hem de hiçbirinin diğerine hiç zarar vermediği.. yetmiş türlü hünerin, et tırnak yaşadığı bir kent. Bu akarın postuna oturan, hem o dinlerin.. hem ticaretin yöneticisi olacak. Gönlü azbiraz ganiyse, Magâk-i Attari'nin yanına hutbe okutacak kaç cami. Duasını ettirecek kaç buksar.. sancağını kutsayacak kaç havra.. kaç kilise, kaç ateşgede ekleyeceği bir hazineye el koyacak. Bu haliyle üstünde kaç göz olacağı şimdiden belli!..

— İyi ya, ilk biz alırsak, ister istemez o gözlerin hepsi yumulacak!..

— Üstüne bir de, halifeden bütün Maveraünnehir için menşur alan ilk İslam hakanı olundu mu? Yeme de yanında yat!.. Öyle mi?

— Öyle ya!..

— Öyle!.. Öyle de, Karahanlı Gazne birliğiyle nasıl baş edecek? Orası da belli mi?

— O da o zaman düşünülür!..

— Yok yabgu!.. O dediğin akında söz konusu. Hürp diye kalkar, hürp diye girişirsin. Basamazsan basılır, elin hamur karnın aç, utancını yüklenir süklüm püklüm dönersin. Eksiğini giderir, yaranı otarır, yılgınlığını silmek amacıyla varır, öcünü alırsın. Cend gibi ilkçeler, Nur gibi bucaklar bütün bunlara biçilmiş kaftandır. Ama Buhara, Semerkent, Rey ya da Gazne gibi bir kente oturdun.. tapınaklarda hutbe okuttun mu, devlet oldun demektir. Üstünde göz bıraktın, Allah korusun bir de kaptırdın mı? Devletin gitti gider. O yüzden ko, ilk ağızda bu hevesin kârlısı Karahanlı olsun!..

— Olanda koklatır mı?

— Amaç koklamak değil ki oğlum!.. Yerleşmek. Katılmak değil, katmak!.. Bunun için de, bekçisi kalmayıncaya beklemeye koşuluyuz.

— Ya hep bekçisi olursa!..

— Olsun!.. Ama önce bizden başkası olsun.

— Neden?

— Çünkü kim olur olsun, Gaznelilerin önüne duracak.

— Gazneli senin gözünü iyice yıldırmış!..

— Mahmut Han iyi yetişmiş bir cengâver. Neredeyse Hint'in tamamına egemen. Yıktığı her racadan yüklü hazineler devraldı. Şu evrede parası da, askeri de, cesareti de pek bol. Önalmaya kalkarsak, altında kalırız. İyisi o Hint'te oyalansın. Buhara'yı alırsa biz azbiraz Karahan'a destek çıkalım. Devlet adamının hası, kendi güçlenirken başkasını zayflatandır. Mahmut Han nasılsa Horasan'ı İlek Han'a bırakmaz. Ne var ki, Buhara'yı alan, tez zamanda mübalağa güç toplar. Güçlenen Oğuz'a kağan dikilmesin olasız. Kağan nedir? Dünya egemeni!.. Bir dünyada iki egemen olur mu?

— Olmaz!..

— Olmazsa, ister istemez çatışacaklar.

— Mahmut Han üstgelir.

— Tutalım o da bunu bildi, pıstı. Aczinden kağan da seçilemedi. Bu dünyada hak güçlünündür bilirsin. Gazneli Umman'a dayandı. Başını kaldırdığında bunu görmesin mümkün mü? Şimdi İlek Han'ın ardında. Neden? Buhara, Amul, Merv ortağının eline geçsin ki, ilk fırsatta o da tadına baksın diye!..

— Ya dediğin olmazsa?

— Ne dedik, devlet dediğin genişlemiyorsa daralır. Karahanlı genişlerse nereye, Gazneli genişlerse nereye genişleyecek? Bir düşün!..

— İster istemez birbirinin içine!..

— Gördün mü? İpek Yolu Altayları'yla, Hindikuşları'nın yarı baçıyla haracı zaten onların. Genişler genişlemez öteki yarı da, şıkır şıkır hazinesine akacak. Dayanabilirler mi?

O zaman bir sorusuna yanıt bulamadımdı. Şimdi anlıyorum. Mahmut Han, bizi neden çağrıladı? Genişleme deminin payandası olalım diye. Şölen tören kendine ısındıracak. Horasan'a döndüğünde davranın diyecek. Buhara'yı alanda Karahan'a kinleneceğiz ya!.. İlek Han'la aynı şölene çağırması bundan. Cennetmekân atam

haklı!.. Uzağın tuzağını şimdiden kuran bir cengâver Mahmut Han!.. Cihangirliğe o aday. Baskına kalkışmıyor. Tıpkı atam gibi, ilişkiler ağını ilmek ilmek örüyor. Aslında yeğni olsaydı da, öte dünyaya gideceğine, Gazne'ye gitseydi. Kimbilir ne mübalağa cambazlık izler.. neler öğrenirdik. Yazık!.. Bir başımıza kotarmaya koşulduk, diye yerinden doğruldu. Akşam aşı onu bekliyormuş. O doğrulur doğrulmaz sofralar açıldı. Sinilerin altına kasnaklar sürüldü. Kaynayan kazanlardan lengerler doldu.

YEDİ

Kervansaray mutfakçıları boşalan sahanlarla, sofrayı kaldırdı.

Bibi'yle Yani, odanın köşesinde birleşen iki yün mindere hem yan yana, hem karşılıklı oturdu. Sırtlarını yumuşak yastıklara yasladıklarında Yani;

— İnsan ne tuhaf, dedi; — Yıllarca görüşmedik. Seninle karşılaştığım an, kendimi Tâcülvezir'in hücresinde buldum. O gece ne çok şey öğrenmiştik, anımsadın mı?

— Unutulur mu? Her öğrendiğim, o gece duyduklarımızı doğruladı.

— Al benden de o kadar, der demez ikisinin de başı dikildi. Gözkapakları yarı kapandı. Kısılmış gözleri birbirine saplandı. Bakışlarının hayal perdesi, Tâcülvezir külliyesinin hücresine açılarak bellekleri birbirini tamamladı:

"Hücre ağzına kadar doluydu.

Bilgenin evi bağışlayıp döndüğü bütün Konya'da duyulmuş, bilgenin söylencesi kulaktan kulağa yayılmıştı. O hücresinde rahlesinin başına oturmuş. Boş keseden düşen dirhemle sadaka savma dinginliğinde okumaya dalmıştı."

— Biz, dedi Yani; — Sanki evi biz bağışlamışız gibi nasıl çırpınıyorduk?

— Hücreye girdiğimizde, koca Konya'da bir haberin ne kadar hızla yayıldığını görüp amma şaşmıştık!..

— Şaşılmayacak gibi değildi ki!.. Başta ulu ermiş Sadrettin Ko-

navî, Hüdayi Molla, Baba İshak ve ardılı Hacı Bektaş olmak üzere erenler... Başta Horasan'ın bilginler sultanı Bahaeddin Veled, o demde bizcileyin yeni suhte olsa da kutlu oğlu, pîrimiz üstadımız Mevlana Celaleddin, Mecdeddin İshak, Hekimbaşı Hacı Başa, Hüdayî ve Burhaneddin Molla gibi bilginler... Ulu Arif Çelebi, Ahmet Eflaki benzeri ozanlar. Başta büyük vezir Kemalettin Kamyar bilge, ikinci vezir ve Ahi Baba Saadettin Köpek, üçüncü vezir Kadı Hayreddin Molla, dördüncü vezir Muiniddin Pervane'yle yüce divanın tamamı. Artukoğlu Tekin, Sahip Ataoğlu Müsahip, Danişmendoğlu Tuğrul, Çobanoğlu, Eşrefoğlu, Ramazanoğlu ve Caca ve öteki sancakbeyleri, sığış tıkış dizelenmiş, bize de ancak kapı ardında testilerin yanında yer bırakmışlardı.

— Herkes olayın etkisindeydi. Hiç akla gelmez, hiçbir havsalaya sığmaz bir davranışla karşılaşılmıştı. Gözlerimizle görüp kulaklarımızla duyduğumuz halde, biz de içinde henüz kimse içine sindirememişti. Oysa biz, alı al, moru mor kapı dibindeki boşluğa diz çökerken o, boş kesesinden düşen bir dirhemi bağışlamışca dingin oturuyordu. Herkes duyup gördüğünü özümseme çabasıyla ona bakıyordu. O, gözlerinin bütün şavkı hayranlık güneşleri saçan onca insana aldırmadan Kamyar vezire dönmüş;

— Bilgi birikiminiz dillere destan!.. Bize gerekli gördüğünüz kadarıyla Anadolu devletini anlatır mısınız? deyivermişti.

— Arabî bilge, Kamyar vezire neden olduğu gibi değil de, gerektiği kadar demişti? Ben hâlâ çözebilmiş değilim. Sen bildin mi? sorusunu yöneltince, her ikisinin de aynı zamanda, aynı yerde oldukları ortaya çıktı;

— Bilgeler bilgesi, devlet adamının bütün giz ve gizemi onca kalabalığın arasında ortaya dökemeyeceğini biliyordu da ondan, dedi hemen Bibi.

— Öyle ya!.. Huylusu huysuzu, sadığı hayını vardır. Kulak dinler, dil söyler buyrulmuş. Giz tez zamanda ayağa düşer.

Yeni bir susku, ikisini de yanıtı alınmış sorunun hızında yan ya-

na o hücreye tıktı. Yastıklarına kaykıldılar. Kısık gözleri birbirinin yüzünde, her biri o demi kendi akıl kitabına göre okumaya giriştiler.

"Kamyar vezir kışkırtılma iştahındaydı. Hiç nazlanmadan her vezirin ardılına mutlaka aktardığı Anadolu Selçuklusu'nun öyküsünü yinelemeye girişti.

— Alparslan Han, der demez, Bilge Muhyiddin:

— Devletin kurucusu o mu? diye atıldı.

Her bir şeyi en bir iyi bilen bilgeler bilgesinin, çoğunun bildiği geçmişi bilmemesi hücreyi dolduranları şaşırttı. En patavatsız bizmişiz," diye aynı anda düşünüp aynı anda gülümsediler. "Kıkırdamaktan kendimizi alamadık. Oysa bilge Endülüslüydü. Ve Endülüs, Anadolu'ya da, Mısır'a da çok uzaktı. Ya o konuda yazılan kitaplar Endülüs'e girmemiş.. ya daha çok kuramlar ilgisini çektiğinden görmemiş olabilirdi." İkisi aynı anda yeniden kıkırdayınca Bibi;

— Zaten o konuda yazılmış olan o kadar az ki!.. Onun özverisi, kişinin öğrendikçe, ne kadar az şey bildiğini öğretti. Fena mı? demekten kendini alamadı. Yani başını sallamakla yetindi. Düşünceleri ivecendi. İvecen hücreye döndüler.

'Tutuklanma tehlikesiyle karşılaşmasa, biz onu tanıyabilir miydik?' sorusu aynı anda yanıtsız kaldı. Bir ara; "Gerçi her ilde yazılan her kitap, yönetim onayıyla çoğaltılıyor.. nizamiye medreseleriyle kitaplıkların her birine yollanıyordu. Ama Endülüs'te Selçuklu medresesi yoktu ki!..

Kamyar vezirin sert ama sevecen bakışları kıkırtımızı anında midemize gömdü. Ve hemen bilgeliğin hoşgörüsüyle, ikinci öğretmene dönerek;

— A'a!.. Alparslan Han Büyük Selçuklu Hakanı!.. dediği an Bahaeddin Veled bilge belli belirsiz kıpırdandı. Kamyar vezir hiç gücenmeden sözünü kesti;

— Ulu bilgemiz Celaleddin Harzemşah'a gücenip bizi onurlandırmaya Horasan'dan geldiler. Orası, salt Büyük Selçuklu'nun

değil, Oğuz'un, hepimizin kaynağı. Yeri yurdu, adı sanıyla, çok daha iyi anlatırlar, diyerek lafı ona aktarıverdi;

— Alparslan, diye başladı pîrimiz Mevlana Hünkâr'ın ulu babası; — Bizim en bir büyük bahadırlarımızdandır. Kirman egemeni ve Horasan Valisi Çağrı Bey'in oğlu.. Tuğrul Bey'in yeğeni ve yabgusudur. Sayısız yengi kazanarak mertliği ve başbuğluğuyla yabgu seçilmişti. Babası ölünce onun yerine Horasan valisi atandı. Amcasının ölümü, hakan postunu boşaltınca işler karıştı. Oğuz'da töre, yabgunun kurultayda ilk aday olmasıdır. Ne var ki, Kutalmış Bey, hakkım diye Tuğrul Bey'e bile başkaldırmıştı.

— Kutalmış Yabgu muydu?

— Oğuz'un işleri dışarıdan pek karmaşıktır. Galiba her bir şeyi baştan anlatmakta yarar var. Selçuk Bey'i biliyor musunuz?

— Sağolsun İshak bilge, Malatya'dayken, hem babasını, hem Selçuk Bey'le dönemini pek güzel anlatmışlardı. Ama sonrasını anlatmaya fırsat olmadı. Hakan çağrısı bağışını kısıtladı. Yolda dert dinleyip sorun çözme yarışıyla yorgunluğundan baş başa kalamadık. Fırsat ele gelmişken, en iyi bilenlerden öğrenebilsek minnet duyarız.

— Öyleyse Kutalmış Bey'in, babasıyla birlikte Gazne'ye, Mahmut Han'ın şenliğine gittiğini biliyorsunuz.

— Eksiğimiz sonrası!.. Bağışlarsanız, göneniriz.

— Karahanlı Ali Tigin, Samanoğulları devletine son vererek Buhara'ya yerleşir, diye başladı Sultan Veled. — Selçuk Bey'le, oğlu Arslan Yabgu çevresinde toplanan Oğuz boyları, Nur'u yurt edinirler. Akıncılarıyla çobanları, çevre illerle yaylalara ürkü salar. Ali Tigin Karahanlı devletinin büyük hakanı olmayı dileyip de, akası Yusuf Kadır Han'la çatışmaya girince, cengâvere gereksinim duyar. Selçuk Bey bütün dilekleri duymazlıktan gelerek, yansız kalır. Ama Arslan Yabgu Ali Tigin'i destekler. Karahanlı o destek yüzünden kardeşini tek başına yenemeyeceğini anlayınca, Gazneli Mahmut Han'a başvurur. Aralarındaki anlaşma gereği, gün günden gücü ar-

tan yabgunun Nur'dan uzaklaştırılmasını ister. Şenlik tam o günlere denk düşürülür. Yabgu oğlu ve oymağıyla kutlamaya katılınca fırsat ele gelir.

Selçuk Bey'in ölüm haberi şölen sırasında Semerkent'e erişir.

Mahmut Han bunu duyar duymaz devinir. Mertliği, yıldırım hızıyla erişip şimşek gibi avının üstüne düşmesiyle Türkistan beylerinin korkulu düşü.. Oğuz boylarının yeni Alp Er Tungası, Selçuk oğlu Arslan'ı şenlik yığınından ayırır. Sofrasına çağrılar.

Daha ilk lokmalarını çiğnerlerken;

— Bey, der tatlı tatlı; — Bir gün sefere sıkışır, senden yardım dilersem Oğuz yabgusu olarak kaç nefer katabilirsin?

Arslan, hemen sadağından babasının verdiği okları çıkarıp tek çentikliyi uzatır;

— Bunu bizim boya yolla, hemen on bin atlı gelir.

— Yetmezse?

Bu kez de çift çentikliyi verir;

— Bunu Behlan-Kûh'a yolla, elli bin atlı gelir.

Mahmut Han, esrik yabguyu yardım görünümünde iyice yoklamaya kararlıdır. Sözü orada bırakmadan sürdürür;

— Ya o da yetmezse?

Arslan Yabgu, boş bulunur. Koskoca Gazneli Mahmut Han'ın kendini tarttığını anlar. Ağırlığıyla kostaklanmaktan geri durmaz. Kolunda asılı yayı çıkarıp sunar;

— Bunu Türkistan'a yollarsan iki yüz bin atlı gelir, deyince Mahmut ürküden sangı bengi olur. Ama hiçbir şey belli etmeden, sevinmiş gibi görünür.

Hemen üç gün, üç gece şölen buyurur.

Yabgu, oğlu Kutalmış, oymağı ve sancakbeyleri üç gün üç gece etten ota Gazne mutfağının sunduğu çeşniyi yiyip.. her türden badeyi içerler. Karınları aştan şişer. Başları meyden düşer. Koğuşları aslan yatağına döner.

Mahmut Han bu anı beklemektedir. Sızdıkları an yabgu ve ya-

kınlarını zincire vurur. Oymağına cellatlarını salar, bire kadar kırdıktan sonra, tutsaklarını Hint ucuna sürer. Kalincar kalesinde zındana koydurur.

Ne var ki, Oğuz, kimsede öç komaz!..

Karahanlılarla Gaznelilere öyle akın eyler, öyle vurmaya başlarlar ki, iki devlet de aciz kalır. Çölden çıkar Karahanlı'ya.. Nur'dan atlanır, yeni Gazneli topraklarına dört bir yandan karabasan misali saldırır. Er avrat ayırmadan kırar.. malı çapul, ürünü talan eyler. Göz açıp kapayana yitiklere karışırlar. Öyle ki kentlilerle köylüler Yecüc Mecüc'ün baskınına uğradığına inanır... Her perişanlıktan sonra, hanların eteğine düşer hale gelirler. Tevatüre göre; yakınma ayyuka çıkanda Mahmut Han, gerçekte Mesud Han, Arslan Yabgu'ya başvurmak zorunda kalır. Ondan, kardeşleriyle yeğenlerini uyarmasını ister.

"Sal, varıp engelliyeyim"e gerekçesi hazırdır. "Bakalım sözünü geçirebilir mi?"

Yabgu ister istemez bir nameyle etkisini ispatlamayı kabul eder. Gazne'den Umman kıyısındaki Kalincar'a erişmek nasıl mümkünse? Hanın gözü önünde çapul ve talandan vazgeçilmesini buyuran nameyi yazar. Namenin inandırıcılığı Kutalmış'la yollanmasına bağlıdır. Mahmut fikri pek beğenir.

Kutalmış hazırlık için zındandan çıkarılmadan; 'Varınca nameyi ver, okusunlar,' der. Sonra da aynen şunu ilet; 'Sakın yazıma da, mührüme de, senin süsüne püsüne de aldanmasınlar. Hemen onlara katıl. Egemenlik kavgasından asla vazgeçmeyin. Sizi on kez yenseler de umutsuzluğa düşmeyin. Ve on birinci kez doğrulup dikilin. Karahanlıların ikisi de köhnedi. Biri bize, biri Gazneli'ye dayanmasa ayakta duramaz. Gazneli'nin görkemine kanmayın. Siz Oğuz soyusunuz!.. Kurultayca kaldırıldı postunuz. O bir kölenin oğlu!.. Beyliği soy hakkı değil, kalıt. Bu yüzden kılıca dayanır. Kılıç zalimdir!.. Dayancı zalim olan, zulme koşulu!.. Bilinir ki, zulümle egemen olu-

nur. Ama kalınamaz. Çünkü post, adalet simgesidir. O nedenle bunun egemenliği de uzun sürmeyecek, süremez!.. Diretir, teslim olmadan cengi sürdürürseniz, eninde sonunda elinize düşecektir,' sözlerini ezberletir.

Gayrı Oğuz'a dur durak yoktur. Mahmut Han'dan oynadığı oyunun öcü mutlak alınacaktır. Herkes yerine varır sancağını diker. Kutalmış Bey'in de gâh emmilerine.. gâh emmioğullarına sancaktar olduğu akınlar Gazne uyruklarını şaşkına çevirir. Çapul, yağma ve talan ortalığı ateşe verir. Köylülerle kentlilerin yakınması dağları aşar. Gazne'ye vararak Mahmut Han'ın uykularını karabasana çevirir. Türkmen'le baş edemeyince, Kalincar kalesini büsbütün pekiştirir. Ve yedi yıl Oğuz'u başsız kor.

— Neden? demişti sessizce dinleyen bilgeler bilgesi; —Toplum başsız olur mu?

— Olmaz, diye atıldı büyük vezir. — Olmaz ya, Oğuz'da seçim ömür boyudur. Ve her seçimde adaylık hakkı, seçilmiş yabgudadır.

— Engelin gerekçesi buysa, düzen hep hak üzre yürüyeceğinden asla bozulmaz. İyi de, bunca saltanat ne olmakta?

— Yönetim kusuru, dedi bu kez büyük vezir. — Bizim gibilerin postunu daim kılma hevesinden kaynaklanan suç. Ve bizim gibilerin işlediği o suç düzeni bozmakta... Arslan Yabgu'nun buyurduğu üzere post kalıt olunca hak yitmekte, zulüm yetmekte. Ve her daim toplum hizmetine yenisini bulmakta... Ama, olan devlete olmakta.

— Bilene sakınana alkış, dedi Konavî ermiş.

Herkesin gözü, yeniden Bahaeddin Veled'in ağzında kilitlendi.

— Bu açmaz, yerleşilen yerlerde Selçuklu yönetimini sona erdirir. Han sancağı yere düşmüştür. Hansız yabgusuz kalan Türkmen boyları, kendi beylerinin yönetiminde şuraya buraya dağılır. Yersiz yurtsuz kalır. Buna bir de, Çağrı'yla Tuğrul'un derleme çabasıyla katılın baskısı eklenince boyların bazıları ister istemez Gazneli Mahmut'a sığınır.. ondan yurt dilerler. O da Tûs Valisi Arslan Cazib'in dirençli uyarılarına karşın, dört bin obalık bir kitleyi Horasan'a ak-

tarır. Nasa, Bavard, Farava'da yurt tutmalarına izin verir, dedikten sonra derin bir soluk alarak sustu."

— Büyük vezir bu anı bekliyormuş, diye atıldı Yani. — Sultelerin leb demeden leblebiyi anlayanı sayılmaktayız ya!.. Ana babanın saraylılık katkısıyla da, bilgeler bilgesinin hizmetine biz koşulmuştuk.

— Hadi benimki öyle!.. Sen çok bir anlayışlıydın canım!..

— Hadi ordan!.. Az öncesinde çok bir anlayışlı aklımızı kurda sarıp sürüye salmamış.. kuşağımızdan bir dirhem çıkarıp umducunun avucuna sıkıştıracak yerde şallak mallak dikilip kalmamış.. koskoca konağı hiçbir zaman bakamayacak bir yoksula kaptırmamış mıydık?

— Kaptırmıştık ama, bir söylencenin doğmasını da sağlamıştık ya, sen ona bak.

— Bakanda, gördüğüm belli!..

— Tamam!.. Sözüm o deme geçerli. Ulu vezirin gözü, su diliyordu. Alınma!.. Ben önce davrandım. Tası suyla doldurup koşturdum. Niyaz edip sunduydum.

— Sonrasını da de hele Bibi?

— Diyeyim papaz efendi! Ulu vezir tası geri verirken, "Sanırım yoldaşın yandaki testiden verirdi," diye terslediydi.

— Haksız mıydı?

— Yahu ben kilise zangocu, meyhane sakisi miydim? O güne değin meyden habersiz, badeden bilisiz, bir çaylak.. tekkeden medreseye dini diyanet üzre yetiştirilmiş bir molla çömeziydim. Bizde katresi haram ya!.. İslam erkânıyla bilgelerinin, medrese hücresinde bağdaş kurup saray küpünden dolmuş müskirat dilediklerini nerden bilirdim? Hay zangoç eskisi!.. Bir de haklı demez mi? Sen o zaman da, hürp diye davranıp beni bir iyice utandırdıydın.

— Utanacak ne var, hepsi lıkır lıkır içtiler ya!..

— Doğru, yokmuş!.. Hepsi de afiyetle lıkır lıkır içtiler. Zaten

kişi bir kez sundu mu, tadı damağında kalıyor. Kir tutmadığından, canına can katılıyor. Tadını kaçırsa da esriyor, pek bir hoş oluyor. Dili damağı kuruduğunda arıyor canım!..

— Onca zamandır, dinlemeyi pek seven Veled bilgenin çenesi neden bu kadar düştü sorusuna bir yanıt bulamıyordum. Meğer gizemi o testinin içindeymiş!..

— Hani dense de yersiz olmaz. Ulu bilgin içer içmez, daha bir coşmuş; "Ama Tuğrul ve Çağrı beylerle, Oğlu Kutalmış ve onun oğlu, Anadolu Selçuklu'nun kurucusu Süleyman çölde kalır... Haksızlığın öcünü yağma, çapul ve talanla almaya sıvanırlar," diye yeniden başlamıştı.

"Akınlar Gaznelileri bir iyice sarsar. Kutalmış'ın Arslan'la birlikte tutuklanması Çağrı ve Tuğrul'u başat hale getirmiştir. Saltanat dönemi yazıcıları, başatlığı Selçuk Han'ın sevgisine bağlarlar. Bizce asıl neden birini cenk, birini denk üzere yetiştirip yazı tura haline getirmesinden kaynaklanır. Bundan olsa gerek, dedelerinin ölümüne karşın yabgu sağken kurultay, derilmesine direnirler. Bu sadakat Yıva boyunun, hatta Kutalmış'ın da onlara katılmasını sağlar.

— Sabır ve sadakat kitlelerin gözünde de gönlünde de her zaman yer tutar, diye araya girmişti bilgeler bilgesi; — Toplumun gönlü her zaman diyetini öder.

— Ne var ki, onunla kalmazlar!.. Arslan Yabgu ölünce, yası gerekçe sayarlar. Han seçimini erteletirler. Onun yerine emmileri Musa'nın yabgu seçilmesini, böylece törenin ayakta kalmasını sağlarlar. Dağınıklıkla karışıklık tez zamanda aşılır. Düzen yeniden işler. Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın da Çağrı ve Tuğrul Beylere katılması, egemenliği belirler. Bu dayanak kardeşleri, Türkmen'e yeni yurtlar kazandırmak amacıyla keşif seferlerine çıkarır.

Çağrı Bey gaza için Bizans'a yönelir. Ceyhun'dan Horasan'a geçer. Önceden oralarda yerleşen alp-erenlerden destek alır. O sayede, Gazneli Mahmut'un Tûs valisi Arslan Cazib'in tuzak ve engel-

lerini aşar. Irak-ı Acem'i geçer. Azerbeycan'a varır. Bizans'a bağlı Ermeni Vaspurakan ve Ani krallıklarına saldırır. Gelirken tanışıp pek yakın dost olduğumuz Ermeni papazı Serevak bana; o yılların Bizans, Ermeni ve Gürcüler için tam anlamıyla karabasan olduğunu, söylediydi. Hep bayındır kentlerle, zengin tapınaklara rastladığımızdan pek inanmadıydım. Gerçeği betimlemiş. Pek çok ganimet ve tutsak derer. Aynı destekle Arslan Cazib'in kovuşturmasından kurtularak, nehri geçer, Tuğrul'a kavuşur.

Ali Tekin'in ölümü durumu yeniden karıştırır. Buhara, babasının tahtına oturan Gazneli Mesud'un eline geçer. Ebul Fazl Suri bin el-Mu'tazz'ı, oraya vali atar. Onun da ilk işi, Samanoğlu İbrahim Han'ın verdiği izni kaldırmak olur. Kutalmış'ın; 'Size sığındık!.. Sürülürsek perişan oluruz. Adımıza yüce sultan Mesud'a başvurun. Bizim yaylak ve kışlaklarımıza dokunmasın,' yakarısı işe yaramaz. Harzem'de valiyken Selçukluları yakından tanıyan Gazne veziri Abdussamet'in savaşı önleme çırpınışları boşa gider. Mesud Han, kavgada kararlıdır. Hâcib Beydoğdu komutasında bir orduyu onları sürüp atmaya gönderir.

Beydoğdu, Selçukluları savaşa hazır bulur.

Gardizî'nin, *Zeyn el-Ahbar*'da, ayrıntılarını pek bir güzel nakşettiği üzere, Nisa Sipendankan'ında, mübalağa cenk olunur. Çağrı Bey'in o güne dek bilinmeyen manevraları Gazne ordusunu beter bozar. Mesud Han, ister istemez onlarla pazarlığa oturur. Akından vazgelme koşuluyla hem istediklerinden fazla toprak ikta eyler. Hem dihkanlık belgisi verir. Bu üleşten Çağrı Bey'in payına Dehistan düşer.

Yengiyle yerleşimin sağladığı güven ve erinç katılan boyları çoğaltır.

Çoğu beslemek zordur!.. Sözleşmeye karşın akınlara göz yummayı gerektirir.

Yağma ve talandan yakınmalar çoğalınca Mesud, yeni bir ordu toplar. 'Bu çapulcu topluluğunu defetmek' istemiyle, büyük ha-

cibin komutasında üstlerine salar. Ne var ki ağırlıklı ordu, daha yoldayken şaşkına döner. Oğuz cengâverleri, dehşet saçarlar. Beylerin sancağına derilen çetelerin nerden, ne zaman çıktıkları bilinmez. Yelle yarışan atlılar yamaçtan düşen bir kaya benzeri bir anda belirir. Yular kısmadan çala kılıç ordunun bir parçasını kemirip bir anda yitiklere karışırlar. Ordu görkemle çıktığı Gazne'den, Merv taşrasına yarısını yitirmiş, yara bere içinde varır. Selçuklu boylar, Arslan Yabgu'nun Mahmut Han'a dediğini doğrulamış.. eri avradıyla bitmez tükenmez cengâver kaynağını kanıtlamışlardır.

Sonunda bitkin ordu, Merv kuzeyindeki Ezgân'la Savaşkan'ı bağlayan koyağa ulaşır. Çağrı Bey, asıl gücüyle orada beklemektedir. Çete baskınlarıyla yumuşayan yorgun orduyu üstüne çeker. Büyük hacible Cüzcan valisinin komutasındaki Gazne ordusunu tam anlamıyla perişan eyler.

Merv anında teslim olur. Hemen oraya yerleşen Çağrı Bey, Malik el-Mülûk olarak adına hutbe okutur. Haber Gazne'ye erişende, Mesud Han büyük bir öfkeye kapılır. Derhal yeni bir ordu oluşturur. Yenilen subaşıyı 'tüketinceye saldırmak' buyruğuyla yeniden Çağrı Bey'in üstüne yürütür.

İki ordu Serahs'a yakın Talhab'ta karşılaşırlar.

Çağrı Bey çağın Alp Er Tunga'sı, savaşın büyük ustası bir cengâverdir. Gazne ordusu yeniden bozguna uğrar. Askerin bir bölümü perişan dağılır. Kılıç artıklarıyla filler Selçuklulara tutsak düşer... Hazinesi yağmalanan subaşı, yaralıdır. Güç halle Herat'a kaçar. Çağrı Bey subaşıyı izleyerek Herat'a varır. Zorlukla karşılaşmadan kente girer. Yaralı büyük hacib umarsız, korumasız, Gazne'ye kaçmak zorunda kalır.

Bu yengi destan olur, kısa sürede her bir yana yayılır!..

Çölde, dağda, ovada ve kentlerde Selçuklulara katılma yarışı başlar.

Gittikçe daha bir çoğalır, daha bir güçlenirler.

Mesud Han, pek düşkün olduğu ıyşu işreti terk eyler. Bir ni-

ce çerisi, komutanı, atı, fili, mancınık, araba, hazine ve ağırlığı varsa derer. Bütün vezir ve haciblerini de alarak at biner. Mızrakları göğü tutan ordusuyla sonbahar ortalarında yola çıkar. Selçuklu'ya katılan Cüzcan'ı aldıktan sonra Belh'e girer.

Bağdaşıkları Karahanlı Böritekin'i cezalandırmak amacıyla Ceyhun'u geçer. Mâveraünnehre girer girmez Çağrı'nın Serahs'tan Cüzcan'a yürüdüğünü.. Ceyhun köprüsünü bozarak dönüş yolunu kesmek üzere olduğunu öğrenir. Şiddetli kışa karşın geri dönüp Belh'e gitmek zorunda kalır.

Nisanda Belh'ten çıkar. Aliabat çölünde Çağrı'yı geriletir. Güveni pekişmiştir. İyice dinlenen ordu, mayısta yeniden yola düşer. Gerileyerek Serahs'a sığınan Çağrı Bey, dört bir yana haber salarak emmisi Musa Yabgu, kardeşi Tuğrul Bey başta bütün Selçuklulardan yardım diler. Yabgu Merv'den, Tuğrul Bey Nişabur'dan yeter. Ordular Talhab'la Serahs arasında karşılaşırlar. Ramazan bayramında da süren savaştan, kesin sonuç çıkmaz. Sultan Mesud Serahs'a girer. Selçuklular kenti kuşatan büyük çöle yığılırlar. Çarpışmalar kent çevresinde günlerce sürer. Mesud yeniden görüşmek zorunda kalır. Uzlaşınca Nişabur'a döner. Kışı orada geçirir. Ama Selçuklular yeniden Kuzey Horasan'daki kentleri geri alırlar. Sultan Mesud bunu duyunca son ve kesin darbeyi vurmak için, yeniden yola çıkar. Mayısın on beşinde, Selçukluların henüz boşalttığı Serahs'a girer. İki gün dinlenerek Merv'e yürür.

Selçuklu kengeşi Merv'de derilir.

Musa Yabgu'yla Tuğrul Bey ve onlara katılan divan üyelerinin tamamı, savaşa karşıdır. Yabgudan beye, kocadan bacıya ağız birliği halinde cenk yerine, göçü yeğlemektedirler. Onlara göre, Gazne ordusu çok kalabalık, donanımlı ve güçlüdür. Savaş onmaz onulmaz bir kırıma neden olabilir. Selçuklu bir daha belini doğrultamaz. İyisi hiç cenge kalkışmamak, Horasan'dan Cüzcan'a.. oradan Azerbeycan'a geçerek yurt tutmaktır. Çağrı, tek savaş yanlısı olarak, söz alır. Horasan'ı Gazne Sultanı Mesud'a bırakanda Azerbeycan'da tu-

tunup tutunamayacakları sorusuyla tartışmayı tazeler. Soru can alıcıdır. Hiçbiri tutunmayı varsayamaz," dediğinde bilgeler bilgesi;

— Çağrı bey yaman bir tartışmacı olmalı, deyince bilginler sultanı;

— Çok bir yaman cengâver ve usta bir tartışmacıdır, diye sözün yönünü değiştirip Çağrı Bey'i anlatmaya durduydu;

— Bilebildiğimizce Çağrı ve Tuğrul, Selçuk Bey'in, yazısıyla turasıdır. Hiçbir zaman biri cenk yöntemine, diğeri yönetim biçimine bulaşmamıştır. Kengeş ya da kurultayda bir nice çekişir, bir nice tartışırlarsa tartışsınlar, et tırnak misali aynı kararda buluşurlar. Onların bir ömür boyu birbirine sarılarak bütünleşmesi bütün oğullara örnek olmalıydı. Yazık!.. Torunları, o pek yararlı örnekten hiç yararlanamadılar. O bütünlüğün Karahanlı, Gazneli, Büveyhi, Fatımi, Ermeni, Gürcü, Boyarlar ve Bizans'la çarpışa çarpışa kurdukları Büyük Selçuklu devletini saltanat kavgasına harcadılar, der demez bilgeler bilgesi yine araya girip;

— Anlattıklarınızdan çıkarsamam doğruysa.. kalıt seçimi silince, kengeşle kurultayın yerine, buyruk geçmekte. Ortak aklın dehası, kişi aklının pahasına dönüşmekte!.. Sanırım ardıl hüsranının kaynağı Çağrı Bey'in özverisiyle, Tuğrul Bey'in öngörüsüne hiçbirinin yanaşamaması kadar, seçimin kurultaydan soy eline geçmesidir.

— Yıllardır düşünüp çözemediğim nedeni aydınlatıverdiniz, dedi büyük vezir. — Olay her zaman, her yerde ikinci, üçüncü kuşağın post kavgası olarak baş gösteriyor ya!.. Biz ve bize aktaranlar, kişi üstüne yorduğumuzdan gerçek nedeni hep gözden kaçırmışız. Aynen buyurduğunuz gibi olmalı. Cenk yazı tura benzeri bir birlikle dışa karşı verilende devlet de, toplum da yükseliyor. Post hevesi cengi içe döndürdü mü? Çekiver kuyruğunu. Düşüşün kapısı ardına değin açıldı demektir. Sizden hepsi de öğrencileriniz olan şehzadelerimiz bu gerçeği içlerine sindirinceye onları eğitmenizi dilesem bağışlar mıydınız?"

— Anlatmaktan da, eğitmekten de sakınmayız. Öğrenir, anlarlar mı? sorusu ne kadar yerindeymiş, diye içini çekti Bibi. — Öğrenmediler, anlamadılar!..

— Oysa bilgeler bilgesi, çok ilginç, dediydi, diye atıldı Yani; — Biz dahi egemenlik paylaşılmaz bilirdik. Meğer kurultay ve kengeş, olmazsa olmaz kılıyormuş!.. Bizce salt Büyük Selçuklu devletinin değil, her büyük devletin gizemi o özveriyle, öngörü. Üşenmezseniz hem kimliklerini daha iyi tanır, hem gerekli dersi almamızı sağlarsınız.

— Ulu bilge hiç üşenmediydi. Koşturduğun tası sindire sindire yudumladıktan sonra; "Çağrı Bey, gelmiş geçmiş bahadırların en büyüklerinden biridir," diye yeniden söze girişti.

"Daha pek gençken, akıncıların başında Maveraünnehir'den sefere çıkar. Bizans'ı allak bullak eyler!.. Horasan'a ünü ondan önce varır. Gaza ve en az onun kadar da ganimete hevesli Türkmenler bölük bölük sancağına katılır.

Ali Tekin'in ölümü o deme rastlar. Zor durumda kalırlar. Yeni Buhara ve Harzem valilerinin baskılarını, Horasan'a geçerek savarlar. Gazne'nin Horasan valisinden yaylak ve kışlak isterler. Yanıt büyük hacib komutasındaki orduyla gelir.

Kum yığınından, su kuyusuna, gün doğumundan ay batışına vura-kaça Gazne ordusuna ağır kayıplar verdirir. Besinsizlikle açlıktan kavrulan ordu, üç bin sur benzeri zırhlı filin öncülüğünde sulak Dandanakan ovasına yönelir. Onca yıpratılmasına karşın fillerin gücü sürmekte.. atlıların kılıçları, yayaların mızrakları parıltısını yitirse de hâlâ göğü tutmakta.. bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir dev anası benzeri ürküntü vermektedir. Merv kengeşinin başbuğ seçtiği Çağrı, Selçuklu sancağı altına üşüşen gönüllülerle kentten çıkar. Gazne ordusundan önce Dandanakan'a varır. Savaşılacak alan kendilerine en uygun düşecek biçimde belirlenir. Alanın ortasına

yarım boy derinliğinde üç yüz endaze genişliğinde bir hendek kazılır. İçi boydan boya neft içirilmiş tomruklarla doldurulur. Üzeri çok ince toprakla örtülür. Gazne ordusu ovanın ucunda göründüğünde mayıs son haftasına girmiş, hazırlık bitmiştir.

Çağrı'nın işaretiyle yorgun orduya saldırılır. Fil suruna yaklaşılır yaklaşılmaz, yılgıya kapılmışcasına hızla geri dönülür. Mesud Türkmen'in yılgısıyla eğlenmek için fillerin kovalamasını.. ordunun onları izlemesini buyurur. Filler arkalarından koşa koşa hendeğe ayak basar basmaz, tomruklar tutuşturuluverir. Bir anda cehennem ateşleri içinde kalan zavallı hayvanlar, nereye basacaklarını şaşırırlar. Ateş duvarına toslamamak için ivecen, şaşkın geri dönerek kaçmaya başlarlar. Üç yüz filin yılgıya kapılması, mübalağa bozguna neden olur. Sultan Mesud canını zor kurtarır. Ağırlıkları ve hazinesi yağma edilir. Gün Dandanakan ovasında Gazneli'nin bahtını da yanına alarak batar. Ertesi sabah Selçuklu'nun bahtı olarak doğar.

— Demek ki baht tahtla değil, emek ve bilinçle oluşuyor, buyurmuştu Arabî bilge.

— Pek güzel etmişti. Bir an baş sallayan herkes, sözü kesmek için özetlediğini sandı. Değilmiş!.. Meğer anlatı merakını deşmiş. Gözlerini kırpa kırpa; "Yengiyi geleceğin basamağı yapabildilerse ne mutlu," alkışıyla Bahaeddin Veled bilgine bakınca o: "Derhal kurultay derilir," diye sürdürüvermişti.

— Kardeşler tek ağız gibi hanlığa Musa Yabgu'yu aday gösterirler. Yabgu yaşını öne sürerek kengeşi anımsatır. Hepimizin tırstığı yerde Çağrı dimdik dikildi. Yılgın bizleri yengiye inandırdı. Ve dediğini yaptı, yendi. Yeri ışık olsun babam, sabır ve bilginin egemenlikler tükendikten sonra işe yarayacağını söylemişti. Haklı çıktı. Çağrı Gazne kalesi gibi üç yüz fille saldıran ordunun yenileceğini söylemişti. Haklı çıktı. Bir haklının postuna, öteki haklı yaraşır. Kaldı ki, bu kurultay Selçukluların geleceğini kuracaksa hanlık, bencileyin köhnelerin değil, mübalağa cengin yengin başbuğu acar ye-

ğenim Çağrı'nın hakkıdır özgeçisiyle adaylıktan çekilir. Kurultay yüzünü Çağrı'ya döner.

Ama Çağrı, kurultayın şaşkın bakışları arasında Tuğrul'un önünde diz çöküp; "Ben ona uydum. Andolsun hanım odur," deyince kimsede karşı çıkmaya mecal kalmaz. Tuğrul Bey posta oturtulur. Her bir Selçuklu'ya bir gaza yönü seçilir.

Bilgeler bilgesi, bilginler sultanının gözlerine şaşkınlıkla bakarak;

— Bağışlayın, demekten kendini alamadıydı. — Hanlık postu doldurulur doldurulmaz dünya egemenliğine mi koşulmakta. Bu kurultay dediğiniz, nasıl bir şey?

— Kurultay bütün Oğuz'u kapsayan bir kuruluştur efendim!.. Derildi mi, hem hesap sorar, hem Oğuz boylarının tümünü bağlayan karar alır. Bu karar Oğuz boylarının eriştiği her yerde geçerlidir. O yüzden size dünya egemenliği göründüyse, doğrudur.

— Ama dünya çok büyük!..

— Oğuz da çok kalabalıktır efendim!.. Gözünüzü nereye çevirseniz egemenliğin kaynağını Oğuz'dan aldığını görürsünüz.

— Bizans, Endülüs, Roma ve Afrıkiyye ayrı herhalde?

— Kurultay din, dil, cinsiyet ayırmaz. Onun katında bütün insanlar eşittir. Eşit insan da kendini kapsayan bir kurulun kararına uymaya koşulur.

— Uymazsa?

— Uydurmak seçilmiş kişiyle kurullarındır.

— Seçilmiş kurullar?

— Kağan ve yüce divan!..

— Bunun için bütün dünyayla cenkleşilmez mi?

— Gerekiyorsa!..

— Ona güç mü yeter?

— Güç Oğuz boylarının... Yetirmek seçilenlerin işi!..

— Başka seçenek yok mu?

— Olmaz olur mu? Kurultay derildi de, egemenlik belirlendi

mi, ilkin barış içinde birlikte yaşama aranır. Eşitlik çağrısına uyan katılır. Uymayan zorlanır.

— Bunca saltanat n'olmakta o zaman?

Ulu vezir dayanamamış;

— Hata olmakta, diye araya girivermişti.

— Anladım, dedi o zaman Muhyiddin bilge; — Kişi eşit olunca, toplum hem kutlanmakta. Hem kutsallaşmakta. Din diyanet salt kişinin inancına kalmakta. Eşitler arasında ayrım olmayacağından, üstünlük hevesi de ortadan kalkmakta.

— Aynen öyle efendim, diye sürdürdüydü Bahaeddin Veled Bilge; — Tuğrul Bey'e Irak-ı Acem ve Arap bölgelerini açma görevi verilir. Ağabey Çağrı'ya Kuzey Horasan'la Gaznelilerin elindeki yerler.. Musa Yabgu'nun payına Herat'la Sistan düşer. Çağrı Bey derhal devinir. Belh'i kuşatır. Mesud, oğlu Mevdut kornutasında büyük bir ordu yollar. Giden bozulur. Subaşısı Altuntaş, Çağrı Bey'in etkin ve yetkin komutanlarından biri olur. Merv'den sonra Cüzcan, Badgis, Hutlan ve öteki Tuharistan kentleri de katılınca Merv Çağrı Bey'e başkent kılınır. Onun hastalanması Gazneli Mevdut'a fırsat görünür. Merv ve Tuharistan'ı geri almak için ordular yollar. Çağrı Bey oğullarının en yetkini Alparslan, karşılamaya yollanır. Alparslan büyük komutan, yetkin bahadırdır. Gazne ordusu yine mahvedilir. Belh ve Tuharistan yönetimi Alparslan'a bırakılır.

— Bizans'ı yenen Alparslan mı?

— Evet o!.. Oğuz'un büyük önderlerinden biridir. İyi eğitilmiş, toplumuna çok yararlı hizmetlerde bulunmuş, sayısız yengi kazanmıştır. Hemen her tanığı, bilgi, birikim ve yetkinliğine ant içer. Mertliğiyle komuta yetisi dillere destandır. Babası ölünce Horasan valisi atanır. Amcası Tuğrul Bey öldüğünde yabgudur. Ne var ki, büyük vezir Amidülmülk Kundûrî, daha etkin olacağını düşündüğünden midir? Gerçekten öyle midir, bilinmez!.. Tuğrul Bey'in son isteği diye kardeşi Süleyman'ı posta oturtur. Kurultay bu oldubittiyi ka-

bul etmez. Alparslan'ı han diker. Kundûrî'yi görevden alır. Kargaşa sürecinde öncülük eden Yesevi dervişi Hasan Ali'yi, Nizamülmülk sanıyla ulu vezir seçer.

— Ulu vezir de mi seçilmekte?

— Oğuz'da yönetenlerin tamamı seçilir.

— Nasıl yani?

— Kendi dalında seçile seçile en üste çıkan, hanla birlikte yüce divanı oluşturur.

Bilgeler bilgesi, ermişler ermişi pek şaşırmıştı!..

Eli dizinden kalktı. Sakalını sığazlayarak ulu vezir Kemalettin Kamyar'a dönüp;

— Hata dediğiniz bu muydu? dedi.

— Evet efendim!.. Oğuz'da seçim ve o seçimle oluşan divan kuttur. O kut ne zaman savsansa mübalağa kargaşa çıkar. Düzen bozulur. Devlet yıkılır, yenisi kurulur.

— Demektesiniz ki, devlet toplum kuramaz. Ama devleti kuran toplumdur.

— Aynen öyle efendim!..

— Bu kuram geçerliyse, Tanrı'yı yaratan insandır, denilmez mi?

Tıpkı o geceki gibi nefesleri tutuldu. Söz istemsiz olarak birkaç kez daha dudaklarından döküldü. Gözleriyle duyan oldu mu kaygısını denetlediler. Koca odada ikisinden başka kimse yoktu. Derin bir soluk saldılar. Yani gülümseyerek;

— Aynı kaygıyı ikinci kez duymak bir tuhaf!.. Hemen hemen aynı badireyi atlatmış bilgeler uzun uzun birbirlerine baktılardı. Sonra gülümseyen yüzlerinde, Bahaeddin Veled bilginin; "Softa homurtusuyla, çıkarcı yobazların saldırısından çekinilmiyorsa, öyle bir denilir ki," diye atılışı, hücredeki herkese gülerek baş sallatmıştı. O zaman bizcileyin bir suhte olan pîrimiz Mevlana Hünkâr, gözlerinden güneşler fışkırarak, başını dikerek;

— Bilimde çekince mi, doğru mu yeğdir? diye hepimizi şallak

mallak postlarımıza yapıştırıverdiydi. Herkes çekinceyi üstlendiğinden kimsede yanıt mecali kalmamış gibiydi. Softalarla, çıkarcı yobazların hışmına uğramış bilgeler bilgesi, bir aynı yazgıyı paylaşmış bilginler sultanına, bir babası yanında kaçaklığın hüznüne bulandığı halde yılmamış genç suhteye baktıktan sonra yüzünde güneşler yansıta yansıta;

— Belgelenmiş doğru yeğdir!.. Oğul babanın aynası Sultan Veled, alkışıyla, Sultan Veled'i kutladıydı.

— Onunla yetinmedi; "Aldığını çoğaltmış!.. Dahası şimdiden belli!.." güvencesini saçıverdikten sonra yüce divan üyelerine; "Desteğinizi esirgemeyin ki, cesareti hep böyle taze kalsın," demiş... O da hemen; "Doğruya cesaret gereksiz efendim!.. Kabul eden gönenir, etmeyen acı çekerek öğrenir," deyip çıkmıştı.

— Bana kalırsa biz o gün Mevlevi olduk. Ama onca büyüğün katında, utancımızdan varıp eteğine kapanamadıktı.

— Ama sonra açığımızı kapattık. Babasının yerine kürsüye çıktığında öğrencisi.. saç, sakal, bıyık ve kaşlarımızı aldırıp hırka giyerek müridi.. Konavî ermişle Hüsamettin Çelebi "uyarın" dediğinde dedesi olma yoluna o an girmedik miydi?

— Bir ara serüven unutuldu. Söyleşi efkârı felsefiyeyle tasavvufa kaydıydı. Tam zihnimiz cilalanacak, demekteyken bilgeler bilgesi Bahaeddin Veled'e; "Ulu Hakan Alparslan'ı anlatmaktaydınız," diyerek sözün kaymasını önlediydi.

— "O post kargaşası, beylerin bazılarını başına buyruk dağıtır. Alparslan Han beylerin kimiyle görüşür, kimiyle döğüşür. Hepsini yeniden Selçuklu sancağı altına toplamayı başarır. Sonuçta Selçuklular Asya'nın başat devleti haline gelir. Durum Bizans'ı pek telaşlandırır. İmparator Konstantinos Dukas'ın dul eşi Evdokya Makrembolitissa'yla evlenerek imparator seçilen Romanos Diogenes nam komutan o gücü kırmak hevesine düşer. Bizans gönüllülerine eklediği, Rumeli Peçenekleriyle, İtalya Normanı ücretli askerlerle büyük bir ordu düzer. Horasan'a sefere çıkar. Donanımlı orduyu Malatya'da bırakır. Anadolu temalarından asker devşire devşire Palu'ya gelir. Gelir gelmez de,

Türklerin Malatya'da bıraktığı orduyu perişan eylediği haberini alır. Hemen geri dönmek zorunda kalır," dedikten sonra Mecdeddin İshak bilgeye bakarak yutkunduydu. Sen tası koştururken söz Malatya'ya dayandı ya. İşin başa düştüğünü anlayarak; "Süryani yazıcılar, 1070 yılında Alparslan, Horasan ve Irak ordularının başında Azerbaycan'a girdi, tarihini düşerler kitaplarına," diye söze başladı, İshak bilge. Doğrusunu o bilir düşüncesi bütün gözleri ona çevirdi.

"Sınırdaki kaleleri açtı. Van gölünün kuzeyinden geçti. Malazgirt önünde durdu. Kale dirençsiz teslim oldu.

Orda oyalanmadı. Kaleyi korumalara bırakıp Diyarbekir'den Elcezire'ye geçti. Urfa'yı kuşattı. Mısır Fatımilerinin komutanları uzun zamandır birbiriyle savaşıyor.. her biri gizlice Alparslan'ı Mısır'a çağrılıyordu. Ayrı kişilerden olsa da bir yıl boyunca çağrı, hemen hepsinden gelince, Selçuklu ordusunu Halep'e yığdı.

İmparator, onun Mısır'a yöneldiğini öğrenir öğrenmez Senato'yu topladı. Onun Azerbaycan'ı alarak, Türkleri Anadolu'dan atma fırsatının ele geldiği fikrini hem maviler hem yeşiller ayakta alkışladı. İstediği ödenek hemen verildi. Dilediği ordu kısa sürede donatıldı. Yine aynı yazıcılara göre, 13 Mart 1071'de iki yüz bin kişilik Bizans ordusu İstanbul'dan yola çıktı. Erzurum üzerinden Malazgirt'e ulaştı.

Alparslan Han'ın Halep sevinci Bizans ordusunun yürüyüşüyle kursağında kaldı. Mısır seferinden vazgelip salt atlı birliklerle kuzeye yöneldi. Çaşıtlarıyla alp-erenler Bizans ordusunu günü gününe izliyor.. her devinisini ayrıntıyla bildiriyorlardı. Ordunun yönünü kesinleyince Musul, Rakka, Urfa yoluyla Diyarbekir ve Bitlis'e ulaştı. Ahlat'a bir tümeni öncü yolladı. Bizans'la ilk çatışma orada gerçekleşti. Bizans ordusu bozuldu. Buna çok kızan imparator, Malazgirt kalesine saldırdı. Kaleye girer girmez, yaşlı genç, çoluk çocuk, kadın erkek ayırmadan hepsini öldürttü.

Hızla Malazgirt'e yönelen Alparslan Han, Ağustos'un 24'ünde Rahva ovasına ulaştı. Ahlat bahadırlarıyla orada buluştu. Ordusu-

nu bozan birlikleri Ahlat'ta, Selçuklu atlılarını Mısır'da sanan imparator, pek kalabalık olmasa da, yaklaşık kırk elli bin neferi karşısında görünce şaşırdı. Hele kaleden baktığında Bizans ordusunu pek görkemli, Selçuklu ordusunu pek cılız görünce pek sevindi. Selçukluları bir daha bel doğrultamaz biçimde ezme kıvancıyla Rahva'nın öbür yanında saf tuttu.

Ovanın iki başında, iki gün dinlenen iki ordu, 26 Ağustos Cuma sabahı, cenge tutuştu. Yeni ay benzeri yayılan Selçuklu ordusu, gün boyu vuruşa vuruşa uzadıkça uzadı. Uçlarını Bizans'ın büyük ordusunun arkasına sarkıttığında akşam oldu. Sabah uyanan Bizans birlikleri, kendilerini demir bir çemberin içinde buldu. Gün doğar doğmaz iki ucunu birleştiren çember dev bir dolap benzeri döne döne kapandı. Sıkıştıkça sıkışan, şaşırdıkça kırılan Bizans ordusu, güneş görmüş kar misali eridi, halden düştü, tükendi ve imparatorunu tutsak verdi.

Alparslan Han'la tutsak imparator arasında, doğruluğu ispatlanamaz tevatür bir söyleşi geçti. Sonuçta Bizans'ın savaş ödencesi, her yıl belli bir haraç vermesi ve gerektiğinde asker yollamasında anlaşılarak imparator bağışlandı. Fakat İmparator Roman Diyojen daha yoldayken toplanan Senato, Dukas'ın oğlunu yedinci Mihail olarak imparator seçmişti. Bu seçim, yapılan anlaşmayı geçersiz kıldı. Bunun üzerine toplanan Selçuklu kurultayı, Melikşah'ı yabgu seçerek, beylerin Anadolu'ya üşüşmesini kararlaştırdı. Ordusu ezilen Bizans'ın direnci tükenmişti. Beylerin her biri, su başlarına yerleşmiş alp-erenlerin kılavuzluğunda nice destan söyletip nice tevatür üreterek sancağını bir ile dikti."

— Ezberlemişiz, dedi Bibi!..

— İshak bilge öyle hoş anlattıydı ki, belleğe nakşedilmese olmazdı.

— Alparslan Han savaştan sonra Anadolu'ya gelmedi mi? diye sormuştu Arabî bilge.

— Sormuştu da, yanıtı; "Gelemedi!.." diye Sultan Veled'ten gelmişti.

— Neden?

— Ömrü yetmedi!..

— Oysa pek yaşlı değilmiş!..

— Değilmiş, öldüğünde kırk üç yaşındaymış.

— Eceliyle değil herhalde?

— Değil!.. Malazgirt yengisinden sonra, Oğuz'u sancağı altında birleştirme hevesine kapılır. Bunun kilidi de, açkısı da Asya'da, Kıpçak çölündedir. Beylerden artan atlılarla nehir ötesine döner. Buhara'ya yaklaşır. Ceyhun kıyısındaki Hana'yı kuşatır. Kale komutanı, Yusuf Harezmi, fazla dayanamayacağını anlayınca ancak hana teslim olacağını söyler. Katılacakmış gibi yaklaşarak aniden saldırır. Candarlar anında onu paralarlar. Ama ağılı hançer hanın tenine değmiştir. Bahadırlar bahadırı Alparslan Han, ancak dört gün dayanabilir, diyen Yani bağdaşını değiştirerek; — Yerleri ışık olsun bilgelerin!.. Sayelerinde hem dünyevî, hem uhrevî ne çok şey öğrendiydik!.. Öğrendiğimize katabildik mi, bilemem, dediği an kervansaray mütevellisi, elinde koca bir çerağla kapının ağzına dikildi;

— Herkes yerleştirildi efendim, dedi. — Görmek ister miydiniz?

Bibi, bir oymakbaşı ivecenliğiyle kalktı. İlkin iç odaya Canibe'ye baktı. Yatağın kıyısına oturmuş onu bekliyordu;

— Sen yat, dedi ona; — Ben gecikebilirim.

Ve o boynunu bükerken, mütevellinin ardına düştü.

SEKİZ

Altuncan sanki onun dönüşünü bekliyordu.

Gözlerinde özlemin yangınlarıyla Tuğrul'a baktı.

Tuğrul göğsünde kösler vurarak elini uzattı. Altuncan uzanan eli kaptı. Tek söz etmeden içkaleyi geçtiler. El ele dış suru aştılar. Seyhun'un kıyısına değin koştular. Yan yana çimenlerin üstüne oturdular. Irmağın derin, doygun, dingin akışı düşlerini uzaklardan getirip uzaklara götürürcesine şırıldıyordu.

Tuğrul suya baktı. Altuncan'ın özleme açılan kollarını, sılaya ışıyan gözlerini, muta savrulan saçlarını gördü. Altuncan, suyun dibinde soluksuz uzanan Tuğrul'u. Bir elini elinden çözmeden, ötekini suya saldı. Serin su yüreklerinin atışıyla tutuştu. Yeşili ala döndü. Akışı yele döndü. Çırpınışı çoğaldı. Altuncan'ın eli dondu. Çekti çıkardı Tuğrul'u suyun dibinden. Bağrına basa basa yanıbaşına oturttu. Elleri kenetli, gözleri suda ne kadar oturdular, bilemediler. Gün kendi çevresinde döne döne dönencesinin doruğuna tırmandı. Acıkmadılar. Susamadılar. Kıpırdarlarsa büyünün bozulacağını sandılar. İçlerinden geçen ne varsa, avuçtan avuca aktardılar.

Tuğrul sonunda çenesinin kilidini açtı;

— Atam öldüğünde pek bir küçüktüm. Öksüzlüğü bilemedim. Ninem hakka vardığında ölümü, yoksunluğu kavrayacak, üzüncü çekecek yaştaydım. Yüksünmeden törenine katıldım. Seni gördüğümde, var olmayı anladım.

— Ne tuhaf, dedi Altuncan. — Ayrı ağız, aynı yüreği söyleyebilir mi?

— Aynı yüreğin ağzıysa, niye söylemesin?

— Sahiden mi, sahi mi?

— Değil mi?

— Öyle!..

— Öyleyse, dedem çok yaşlı!.. Göz görmez, gönül istese de el tutmaz, ayak yürümez halde!.. Ata bindirsem yedsem, üstünde uzun kalamaz. Oban uzak, ılgar varmadan olmaz. Akam akranım sayılır. Anam üşenmez. At biner, kılıç çeker, ot atar. Üçümüz varsak kapınıza, kulpsuz başsız sayarlar mı?

— Çulpan Teyzeme derim!.. Sakınmazsa, ana yarısıdır. Hem söz hakkı olur. Hem o bahaneyle kız kardeşini görür.

— Çulpan Hatun hiçbir iyilikten yüksünmez. Çünkü sevdayı bilir!..

— Bilmez mi? Ulu pîrle serüveni bizim oralarda hâlâ söylencedir.

— Zora koşarlar mı?

— Koşmaya koşarlar da, benim koşacağımı bilirlerse, koşul koyarlar.

— Her bir koşul başım üstüne!..

— Beni yenebilir misin?

— Bu dünyada yenilmeyen var mı? İncitmektense pes ederim.

— Ben de Tuğrul Bey'i yendim diye, ömür boyu kostaklanırım.

— Hak edilmişe kim ne diyebilir ki!..

— Bildiğim Tuğrul, bin kaz boğup birini yiyen bir canavardır. Beni boğmazsın he mi?

— Ben o değilim!.. Daha beş yaşındayken onun birini sapanımla vurup öldürenim. Ad öyle anılmakta, elden ne gelir?

— Sapanın yanında mı?

— A'a!.. Kaç zaman var ki, sapanımı hançer kılıç, ok sadak, yay mızrakla değiştim.

— Cengâver basılırsa, ayıp olmaz mı?

— Ayıp pısana. Cenk bu!.. Basılmak da, basmak kadar hak!..

— Ben yenilmem bilmiş ol!..

— Hele iş oraya varsın. Yenen de, yenilen de er meydanında ayrılır.

— Basılırsan ağlaşma!..

— Sana basılan mutuna yenilir, düğün bayram eder, gam mı çekermiş?

— Çıvgar istemem ama!.. Anam da, teyzem de küserler sonra.

— Meydan okuyan sensin. Gayri gerisi güleşte belli olur.

— Görürüz o belliyi. Hele gün kararlaşsın.

— Ya olmazlanırlarsa!..

— Hele olmazlansınlar!.. Obayı başlarına yıkarım!..

— Dileğim buydu. Yerine vardı. Ödülünü aldı. Sen Çulpan Hatun'la konuş. Ben Maun Bab üstüne dedemi salarım. Ulu pîr hakka yürüdüğünden beri, içtikleri ayrı gitmiyor. O da olurlanırsa, bir ulu kervan düzerim.

— O n'olacak o?

— Bir ömrün mutunu dilemeye giderler. Elleri boş varacak değiller a!..

— Sen her zaman böyle incelikli mi düşünürsün?

— Aklımın da, yüreğimin de yarısı bana mı sorar, kendine mi?

— Kişi ayırabilir mi?

— Oh!.. Desene hiçbir zaman gözüm arkada kalmayacak.

— Arkana bakamayacaksın ki Tuğrul Bey!.. Ben öyle bahadır umducusu gibi etek büküp bekleyemem. Madem elin elimde, yüreğim yüreğinde, her nerde bir niceysen, anca beraber, kanca beraber.

— Biz akamla sırt sırtaydık şimdiye. Yazı tura diyen yanılmaz. Ne o benden kopar, ne ben ondan. Öksüzlüğü öyle aştık. Öyle sürer değil mi?

— İkiyken bir olmak ürkütmediyse, birken iki olmak niye ürkütsün?

— Öyle ya!.. Duyduğum akan, bey kızı Sevinç Hatun'la evlendi. Aranıza girdi mi? Bildiğim yıl dolmadan ilk yeğenin Yakut geldi. Aranız açıldı mı? Ertaş er yitti diyelim, Yınal'la Yusuf Beyler ana baba bir karındaşınız. Aranıza girebilmekteler mi?

— A'a!.. Tam tersine, çoğalmak bizi daha bir sıkıştırdı.

— Öyleyse, bu çekince niye? Ben olmayacağa koşacak denli budala mıyım?

— A'a!.. Telaşım çekince değil!.. Düşte miyim, gerçek mi sınaması.

— Güvenin eksik Tuğrul Bey!.. Tamamlamadan hiçbir işe kalkışma.

— Andolsun eksiğim yok!.. Galiba kendimi sende sınamaya kalkıştım. Pes!.. Bozguna uğradım. Kuşça yüreğinin kayadan pek olduğunu öğrendim ya!.. Daha ne isterim?

— Üç olmuştuk, dört olmuştuk, şimdi bir tek el gibi beş oluruz mu diyorsun?

— Ben bulup diyememiştim. Ağzına, diline sağlık. Gayrı bundan öte, yazı tura şaşa. Akıl geldi mi başa, bilinmez kim kimin elini tuta!..

— Tutabilirse!..

— Tutabilemez!.. Asla tutabilemez. Ben anama varayım, tez. Dedeme o mu gider, ben mi, sorayım. Sen teyzene yakar. Uzatmak hem yersiz, hem anlamsız!.. Tez varalım Nişabur'a. Tez takalım nişanı. Kuralı koşulu neyse uyalım. Tez günde kavuşalım. Şimdiye kendi kendime kurmaktaydım. Şimdi aynamı buldum. Dayanasım kalmadı.

Söz bitmeden yekindiler. Terleyen avuçlarını suda serinlettiler.

Birbirinin içini görmenin kıvancıyla içkalenin yolunu tuttular.

Evdedeki pazarlık çarşıya.. su kıyısında birleşen dilek, olaylara uymadı.

Oysa ulu pîrle Çulpan Hatun çoktan al atlası biçmişler, gelinliği dikmişlerdi.

Altuncan teyzesinin yanına varıp ağzını açar açmaz, yol hazırlığına durdular. Ulu pîrin he dediğine Selçuk Bey a'a, der mi? Hemen; "Demek onun da demi yetti. Demek uygun gonca da bitti. Bize toy düğün düştü. Düştü ya, kahrolası dizler, adam gibi horon bir yana, desteksiz kıpramaz oldu. Gayrı adıma zahmet buyurursanız yolumu düz eylersiniz," dedi.

Anası dünden razıydı. Kendi düğünün coşkusuna kapıldı. Akası şenlik şölen!.. Şaplağını kıvançla ensesinde patlatıp; "Sen de bizim deftere yazıldın ya!.. Gam yemem," diye höykürdü. Sevinç yengesi duydu, Yakut'u kucakladı, Süleyman'ı kundakladı. "Görücü kervanında bana da yer ayırın," buyurdu. Kutalmış, atasının dün sabahtan beri Gazne yolunda olduğu haberini getirdi. Nişan telaşının içine düştü.

"Bilece olmayı çok isterdim bağışla. Babam yok, Nur'a dönmek zorundayım," dediğiyle kaldı. Selçuk Bey yüz yılı aşan ömrünü tam o sırada noktaladı. Kutalmış ister istemez Nur'u unuttu. Hemen at binip babasına haber iletmeye koştu. Emmileri Yunus'la Musa Bey atalarının cenazesine gelmişlerdi. Musa giderken onları yanına aldı. Sistan'a, Laş ve Hâş ırmaklarının ağzına götürdü.

Gazneli Mahmut Han'la, Karahanlı İlek Han Nehirötesini paylaşmışlardı.

Samanoğullarının çökmesi beklenirken, darbeyi Karahanlı Ali Tekin vurdu. Ansızdan Buhara'yı ele geçirdi. Hürp diye Samanoğulları postuna oturuverdi. Bu oldu-bittiye ne Buğra Han, ne Mahmut Han katlanabilirdi. İki büyük gücün tam ortasında kalan Musa Bey olayların seyrine dalmayı yeğledi. Bu tutumun sağladığı güven kardeşlerin hiçbir engelle karşılaşmaksızın çöle girmesini sağladı. Ama çöl, Doğu Karahanlı Buğra Han'ın egemenliğindeydi. Kardeşlerine karşı ona sığındılar.

Buğra Han en az kardeşi İlek ölçüsünde Selçuklu tehlikesinin ayrımındaydı. Dileklerine karşılık, beylerin hizmetini istedi. Bunun rehinelik olduğunu bilen.. Arslan Yabgu olayından ağızları yanan

kardeşler, Çağrı Bey'in önerisini uyguladılar. Her hafta biri hizmete koşuldu. O dönünce öteki hizmet sundu. Böylece ikisini birden ele geçirmekten umudunu kesen Buğra Han, Tuğrul'u tutukladı. Çağrı'nın üstüne ordu saldı. Çağrı, sığındıklarından beri böyle bir girişimi bekliyordu. Orduyu perişan eyledi. Tutsaklarıyla Tuğrul'u değişti.

Savaş yorgunluğuyla yeniden Nehirötesine döndüler. Bu kez de Ali Tekin'in ordusuyla karşılaştılar. Hemen kengeş derildi. Kocalar savaşmaktan yanaydılar. Çağrı onları Tuğrul'un ağırlık ve savaş dışı kalacaklarla çöle çekilmesinin.. kendisinin cengâverlerle Rum gazasına çıkmasının daha iyi olacağına inandırdı. Bu sav, geciken evliliğini kotarma fırsatı olduğundan Tuğrul'un da işine geldi. Hemen ona katılınca, öneri kabul edildi. Tuğrul çok az bahadır, kadın ve çocuklarla çöle çekildi. Çağrı derdiği bahadırlarla Horasan'ı gizlice geçti. Eksiz Bizans topraklarına girdi.

En güçlü kemankeşlerden bir birlik oluşturdu. Gözüne kestirdiği kalenin iki yanına siperledi. Kaleden çıkanı tutsakladı. Gün boyu bir yandan attırdığı oluklu oklar, kalenin üstünden ıslık çala çala öte yana düştü. Düşer düşmez geri döndü. Kalede kalanlar sangı bengi oldu. Yılanlar kanatlandı, üstümüzde uçuyor kaygısıyla yürekleri elde, ağızları açık seyre daldılar. Gece gidip de dönmeyene yanarlarken daha beteri oldu. Bu kez aynı hüneri ateşli oklarla gösterdi. "Gündüz gökte yılanlar uçtu. Gece gökten ateşler yağdı," diyen ahali sabahı dar etti. Surun kapıları açılır açılmaz, başta korumalar hepsi yılgıyla dışarı uğradı. Bahadırların bir bölümü ahaliyi tutsakladı. Geri kalanı varsıl kenti yağmaladı. Böyle böyle dolandığı Anadolu kentlerinden mübalağa ganimetle çöle dönmeyi başardı. Hemen Tuğrul'a haber saldı. Kıvançla buluştular. Birlikte emmilerinin yanına vardılar.

Onun da katılımıyla Altuncan'ı Tuğrul Bey'e istediler. Yarıştılar güleştiler, dengi dengine geldiğinde herkesi birleştirdiler. Bizans'ın ganimeti, iki boyun cesametiyle toy düğün eylediler. Yan-

larında Altuncan yeniden çöle döndüler. Çağrı'nın ünü çoktan dedelerin sazına, babaların diline düşmüş, oba oymak, boy budun yayılmıştı. Oğuz, yüzyıllardır beklediği bir Alp Er Tunga daha bulmuştu. Gönlü gaza hevesinde, ağzı ganimete sulanan nice cengâver varsa, Çağrı'nın sancağı altına koştu. Güç artınca, güven çoğaldı. Budun büyüdü yeniden ulusa erildi. Hemen kurultay derildi. Han dikmeye girişildi. Hanlığın adayı Arslan Yabgu'ydu. Ne var ki yabgu tutsaktı. Çağrı'yla Tuğrul ağız birliğiyle seçimin haksızlığını savundu. Kurultay hak verdi. Kardeşlerin önerisiyle, han dikmeyi yabgu gelinceye erteledi. Ne var ki, Oğuz'a bir baş gerekliydi. Çağrı, dediler sakındı. Tuğrul'a baktılar, ayağa kalktı; "Bir baş gerekli, evet!.." dedi. "Han dikilmeyeceğine göre, yabgu onun vekili. Zaten töreye göre, yabgu sayılır kardeşlerin her biri. En büyüğümüz Musa emmim. Ödevle yüküm ona düşer. Benim oyum onadır." Ola, dedi katılanlar. Musa Bey, yeğenlerinin bu özverisinden gözleri yaşlı posta oturdu. Üç kez başüstüne çıkarılarak yabgu oldu.

Arslan Yabgu'ya antlı Yıva boyu han seçiminin ertelenişine gücendi. Dört bin oba, onu tutsak eyleyen Mahmut Han'a sığındı. O da Selçuklu'yu bölmenin kıvancıyla ellerini oğuştura oğuştura tamamını Horasan'a yolladı. Ne var ki bu olay, çölün içine işledi. Oğuz sarsıldı, kendine geldi. Musa Yabgu gölgesinde, kardeşlerin sancağında birleşti. Yeterli güce erişir erişmez, emmileri Arslan Yabgu'nun öcüne sıvandılar. Ani baskın, çapul, yağma, talanla Gaznelilerde uyku durak bırakmadılar.

Mahmut Han Selçuklu üzerine sefer hazırlığındayken öldü. Oğlu Mesud Sultan oldu. O tahta oturdu. Harzem valisi Altuntaş, Buhara'ya saldırdı. Ali Tekin, Arslan'ın yerine Musa'nın yabgu seçilmesini fırsat saymıştı. Musa'yı küçümsüyor.. kardeşleri yok sayıyordu. Yıva boyunun seçimi içine sindirememesi hevesini büsbütün artırdı. Selçuklular arasına ayrılık sokmak hazırlığına başladı. Altuntaş'ın saldırısı tam o ana rastladı. Can havli, kibri unutturdu. Dört elle, küçümsediği Selçukluların yardımına sarıldı. Onların desteği cengin

kefelerini denkleştirdi. Çarpışma itekleşmeye dönerken, Altuntaş öldürüldü. Birden iki yan da duraksadı. İki yan da geri çekildi. Altuntaş'ın yerine oğlu Harun geçti. Mesud'un bitmez tükenmez isteklerine, başına buyrukluğun da tadı eklenince başkaldırdı. Gazne ordusuna karşı ister istemez Ali Tekin'le bağdaştı. Yetmediğini görünce Selçukluların desteğine gereksindi.

Ne var ki, Ali Tekin öldü. Genç beyler arasında uzlaşmazlık çıktı. Toplanan Selçuklu kengeşi, Buhara yöresinde kalamayacaklarında birleşti. Çöle girip Harzem'e de gidemezlerdi. Cend'e dönmeyi kurdular. Oğuz yabgusunun soyundan Şahmelik, Gazneli Mesud'la bağdaşmış, onları bekliyordu. İlk işareti, sonyazın ilk aylarında verdi. Ani bir baskınla Cend ve çevresindeki yedi sekiz bin Selçuklu'yu öldürdü. Mallarını yağmaladı, pek çok kadın ve çocuğu esir etti. Hayvanlarını kendi sürülerine kattı. Kardeşlerin elinde pek az mal, çevrelerinde birkaç insanın parmaklarıyla sayılacak kadar cengâver kaldı. Bu büyük ezinçten bağdaşıkları Harun'un yardımıyla biraz toparlandılar. Onun topraklarından Horasan'a yürürken, Gazne'ye bağlı saray görevlilerinin Harun'u zehirlediği haberini aldılar. Hepi topu dokuz yüz atlıydılar.

Acı, öfke ve öç duyguları içinde hızla Buhara'yı geçtiler. Gaznelilerden izin almaksızın Horasan'a girdiler. Çapul, yağma ve talanla Ceyhun'u geçip Nesa'ya dayanıncaya Gazneliler önemsemedi. Ama derinleşince kaygılandılar, akılları başlarına geldi.

İlk tepkileri, üstlerine birlik salmak oldu. Giden geri dönmeyince kaygıları arttı. O zaman, tutsak yabgu öğütlerse, akınların duracağını umdular. Mesud, Kalincar'a Arslan Yabgu'nun akını önlemesini sağlamayı buyurdu. Kalincar koruması zındana indi. Yeğenleri akınları durdurursa bağışlanacağını söyledi. Arslan Yabgu, sevinçle hokka, divit, kâğıt ve rahle istedi. Koşturdular. Neyi nasıl yazacağını düşünmek istedi, Kutalmış'la başbaşa bıraktılar; "Kurtuluşunun yolu göründü oğlum," diye söze girdi; "Ben şimdi Çağrı'yla Tuğrul'a bir name yazacağım. Uzun uzun akınların durdu-

rulmasını öğütleyeceğim. Güvenilir biri götürmezse, asla inanmayacaklarında direteceğim. Güvenilir kişi sensin. Varınca, name yalan diyerek onlara katıl. Akından geri durmayın. Oğuz'u diri tutun.

Kutalmış söz verir vermez, korumayı çağırdı. Işık yetersizdi. Rahleyi, kâğıdı, hokkayı, diviti aldılar. Kösteğini şıngırdata şıngırdata Arslan Yabgu'yu açık havaya çıkardılar. Altına kuştüyü minder attılar. Diz çöküp, uzun uzun Mesud'u övdükten sonra sıkı sıkıya akınlara son vermelerini öğütledi. Coşkuyla nameyi kaptılar. "Siz kimi yollarsanız yollayın, inanmazlar," deyince coşanlar kösüldü. Ne etmeli, sorusunu yine o yanıtladı. "El altındaki güvenilir tek ulak Kutalmış'tır. Onunla yollamalısınız. Koruma nameyi Gazne'ye koşturan ulakla, yabgunun sözlerini iletti. Divan doluya koydu almadı. Boşa koydu dolmadı. Sonunda Sultan Mesud'a başka seçeneğin bulunmadığını söyledi. Ulak gittiği Kalincar'a döndü. Kutalmış'ı kaptığı gibi Gazne'ye götürdü. Hamama sokup halayıklara ovdurdular. Sofraya oturtup karnını doyurdular. İpek göynek, sof çakşır, kadife kaftan, kürk hilatla, altın bezekli börk, elmas kakmalı çizmeyle donattılar. Saray ahırının en yürük atını altına çektiler. İpek kuşak dolayıp nameyi içine teptiler. "Hadi vargit, nameyi ilet. Atanı kurtarmayı dilersen, öğüdünü dinlet," dediler. Kutalmış at bindi. Kanatlandı uçtu sanki!..

Horasan'a varır varmaz kengeş derildi. Kutalmış nameyi kuşağından çıkardı. Sinek vızıltısını andıran bir sesle okumaya başladı. Yabgu tırstı düşüncesiyle suskun dinleyen beylerle kocaların suratlarını buruştura buruştura öğütleri sıraladıktan sonra, lime lime yırttı. Bağıra bağıra atasının ezberlettiği asıl öğüdü söyleyince divanın gözleri ışıl ışıl yaşardı. Herkesin Arslan Yabgu'dan beklediği buydu. Besbelli önceki Mesud güzellemesi Kutalmış'ı kurtarmaya dönüktü. Kengeş dağılır dağılmaz beyler sancaklarını dikti. Kocalar atlarına bindi. Cengâverler kılıçlarını çekti. Gazneliler dört bir yandan yangınlara düştü.

Buna pek öfkelenen Sultan Mesud, Arslan Yabgu'nun öldürülmesini buyurdu.

Buyrultu uygulanır uygulanmaz, Yıva boyu Kutalmış'ın sancağında derildi. Çöl boranla kalkıştı. Selçuklu atlılarının sayısı on bini aştı. Dört yön üç iklimin köyü kenti tutuştu. Pek çok kent ardardına Selçukluların eline düştü. Mesud cihangir bir atanın kalıtçısıydı. Öfkeyle verdiği karardan pişman olmadı. Ama devletinin küçülmesinden telaşlandı. Hemen divanı topladı!.. Büyük veziri Belamî'nin; "Şimdiye değin işimiz çobanlarlaydı. Şimdi il açan komutanlar geldi," sözleriyle telaşı arttı. Büyük vezirin, "Sığınacak başka yerleri yok. Yeni gelenlerin önlenmesi yükümüyle uyruğumuza alalım," önerisi Mesud'un kibrine çarparak tuz buz oldu. Çünkü o, onların birkaç katı bir ordu çıkararak mutlaka cezalandırılmalarını istiyordu. Divan'ın diğer üyeleri de, çekindiklerinden mi, Sultan'ın; "Çöl çevresindeki en güçsüz devlet biz miyiz de, ellerini kollarını sallayarak topraklarımıza girmekteler?" tafrasına katıldıklarından aynı görüşü paylaştılar. Hemen bir ordu donatıp kırılmalarına karar verildi.

Sultan Mesud'un yolladığı o büyük ordu, Nesa koyağında Çağrı'nın kurduğu pusuya girdi. Çoğu kırıldı, kalanı tutsak alındı. Büyük vezirin sözleri doğrulandı. Bu yengi onları göçebelikle sığıntılıktan çıkardı. Devlet kurmanın kapılarını açtı. Hemen kengeş derildi. Musa Yabgu'nun elçisi önde, Çağrı ve Tuğrul'unki ardında üç elçi Gazne'ye vardı. Dilek sunmak yerine, pazarlığa gelmişlerdi. Görüşmeler uzadıkça istekleri arttı. Sonunda tutsakların iadesi, sadakata ant içilmesi ve sırayla birinin rehin tutulması karşılığında, Ferave Musa Yabgu'ya, Dihistan Çağrı, Nesa Tuğrul Bey'e verildi. Her birine iki dilimli börk, birer Gazne sancağı, birer kaftan.. Oğuz töresine uygun at, eyer takımı, altın kemer.. ve otuzar elbiselik kumaş yollandı.

Her biri Gazne'nin bir dihkanı olarak, kentinin egemeni haline geldi. Yengi ve anlaşma şölenini Altuncan'la Tuğrul'un düğünüyle

birleştirdiler. İlk rehine olan Musa Yabgu ondan sonra Gazne'ye vardı. Bu şölen, Irak Türkmenlerinin Selçuklulara katılmasını ve Harzemşah İsmail Han'la eski anlaşmayı tazelemeye yaradı. Ne var ki, anlaşma daha yürürlüğe girmeden bozuldu. Selçuklular, kendilerine verilen toprakları aşarak, Ferave, Cüzcan ve Serahs çevrelerine akın ve yağmaya başladılar. Şubatta subaşı komutasında gönderilen Gazne ordusu uzun süre savaşı göze alamadı. Bu çekince işlerine yaradı. Toplanan kengeş, yerlerinin dar geldiğinde birleşti. Gazne'ye yollanan elçi Merv, Serahs ve Baverd'in verilmesini istedi. Buna karşılık Horasan'da güvenliği ve Gazne ordusuna ücretli asker sağlayacaklarını bildirdi.

Gazne, elçiyi sağlanacak askerin sayısını öğrenmek üzere geri gönderdi. Bu oyalama çabasının yanıtı gecikmedi. Çağrı cengâverleri hemen, yirmi dört kola ayırdı. Her birinin başına, sancakbeylerinden birini dikerek sonyazdan ilkyaza Cüzcan, Telekan, Fayrap ve Rey'e kadar talan etmediği yer bırakmadı. Akınlara bir son, Selçuklulara özlü bir ders verme hevesiyle yola çıkan Gazne ordusu, Serahs'ta haziran başlarında yenildi. Mesud'un isteksiz topladığı Gazne divanında büyük vezir Belamî; "Hiçbir komutanın Selçuklularla başa çıkması mümkün değil sultanım," dedi. "Ordularınıza bizzat komuta etmedikçe sonuç alınması mümkünsüz!.." Divan ve tüm komutanlar ona katılınca işret sofrasını kaldırtan Mesud, ordunun başına geçti.

Çağrı Ulyaabat'ta Gazneli ordusuyla karşılaştı. Özgüveni kimseye haber verdirmedi. Salt sancakbeyleriyle cengâverlerine dayanarak Mesud'la cenge tutuştu. Çarpışmayı yitirdi. Serahs'a çekildi. Haber duyulur duyulmaz, Tuğrul'la Musa Yabgu Serahs'a koştular. Derhal kengeş kuruldu. Tuğrul, Musa ve Yınal başta, Bayat'tan Çömçeoğlu İnal, Kayı'dan Tuğrul'la kocalar, Gazne ordusunun büyüklüğünü.. bu nedenle çarpışmak yerine, zayıf batıya.. Rey, Cibal ve Cürcan'a çekilinmesini istediler. Çağrı, Horasan'dan çekildikleri an, göçebeliğe döneceklerini.. hem Gazne, hem diğer komşularca

saldırıya uğrayarak, yaşam hakkını yitireceklerini.. Ulyaabat çarpışmasından edindiği deneyimle, filleri ürkütme yolu bulduğunu öne sürünce, ona uydular. Savaş kararı alındı.

Tuğrul'la Musa, kendilerine katılan sadakatsiz Gazne komutanlarının hiçbir biçimde savaşa sokulmamasını savundular. Çağrı, tam tersine ilk safta bağlılık sınavına sokulmalarını istedi. Başbuğ oydu. Onun dediği oldu.

Mayısın son haftasında yöntemini başarıyla uygulayan Çağrı, Dandanakan'da Gazne ordusunu bir daha toparlanamayacak biçimde bozdu. Toplanan kengeş, Çağrı'nın dileğiyle Tuğrul'u Horasan emiri atayarak, tutsakları ona teslim eyledi. Elde edilen büyük ganimet paylaşıldı. Dört bir yana muştular yollandı. Ve tam bir yıl sonra Oğuz kurultayının, Merv'de toplanmasına karar verildi.

Tuğrul kurultayı açarken, eline bir ok aldı. Çıt diye kırdı. İki, üç, dört ok da kanırtır kanırtmaz kırıldı. Beşini bir araya getirdiğinde zorlandı. On ok birleşince, hiç kimse kıramadı. Hiç kimse, hiçbir laf etme gereği duymadı. Katılan herkes en çarpıcı biçimde dayanışmanın anlam ve değerini anlamıştı. Tuğrul, okları yeniden sadağına yerleştirdi. Ağır ağır ortaya gelerek;

— Ömrü uzun olsun Musa emmimiz, dedemizinkine eklenen Arslan Yabgu emmimizin dayanılmaz acısını duyurmadı. Onların boşluğunu büyük bir özveri, çaba ve yetkeyle doldurarak Oğuz'u dağılmaktan, Selçuklu'yu bölünmekten esirgedi. Hanlığı hiç yüksünmeden buraya dek taşıdı. Gayri Gazneli zebun!.. Karahanlı yalnız!.. Büveyhi köhne!.. Bundan öte komşularımızla değil, çok daha büyük güçlerle karşılaşmamız yazgı!.. Böyle ağır bir sorumluluğu yine o taşır. Oyunuzda birlik varsa, bundan öteye de hanımız o olmalı, diye Musa Yabgu'ya döndü.

Yabgu bir iyice köhnemişti. Oğlu Yusuf Bey'in desteğinde yekindi. Ağır aksak, âsâ destek ilerledi. Ayçanın iki ucu ortasında zor zahmet belini doğrultarak sönmüş bir yıldız dertop dikildikten sonra, git gide tarazlanan bir sesle;

— Halim ortada, diye söze başladı. — Tuğrul Bey'in, hepinizi coşturan geleceğe ilişkin düşleri de!.. Dandanakan yengisi Oğuz'un ufkunu açmakla kalmadı. Başına çok bir büyük bir ödev sardı. Bundan öte, günü kotarmakla yetinebilmez!.. Çünkü aydınlık geleceği kurmakla ödevlendi. Bunun yükümü belli. Üstlenen, gece uyumayacak, gündüz dinlenmeyecek. Tanrı dağlarında otlayan çepişten, Tuna ovasında ağlayan bebişe derde derman olacak. Ona yetmeye güç, gayret, emek ister. Yeri cennet olsun ulu babamın yüz yıllık diriliğine alışıldığından, o koca göçende, yerini bir koca doldurur sanılıyor. Aldanılıyor!.. O hanlık kurucusuydu. Kurucular Tanrı benzeri kişilerdir. Yoktan var ederler. O da yoku var etmenin ustasıydı. Ben ardılım. Yabguluk dahi canıma yetti. Hazır Oğuz kurultay dermiş. Her bir gücü eline almış. Seçimi ömür boyu yükümlemese, alın kutlu emanetinizi, çözün kısa palamarımı derdim. Yazık, ona hakkım yok!.. Diyemem!.. Ne var ki Oğuz'a, çoktan hak ettiği aydınlık yarını kuracak, mecalim de yok!.. Hanlık görkemli bir ödev!.. Ama aynı ölçüde sorum ve yükümü. Aday gösterildim diye üstlenirsem gösterene, onayana, beteri kendime de haksızlık olur. Yüce Tanrı hepimizi haksızlıktan esirgesin!.. Haksızlık haram, haksızlık kötü!.. Topluma hizmette noksan, zulüm!.. Zulme heves, etmekten berbat!.. Yaraşığı yoksa sarınılacak bir günah!.. Oysa Oğuz ulu, Oğuz kutlu ve hizmetine koşacak bahadırı bol!.. Bu yüzden beni bağışlayın. Uzun hizmetle yaraşır.. verdiğiniz ödevi dört başı bayındır yerine getirecek bir han seçelim. Bence yakışığı, bize bu derişmeyi sağlayan, kendisinden Tanrı'nın da bizim de razı olduğumuz, Başbuğumuz Çağrı'dır.

Çağrı, emmisinin kabulleneceğini sanıyordu. Sözlerinin yarısında olmazlığını anlayınca yerinde kıpırdanmaya başladı. Varsayımı doğrulandı. Emmisinin ağzı, son sözcüğü saçıp kapanırken, yerinden fırladı. Dokak'ın demir yayından fırlamış bir ok gibi yan yana dikilip kalmış kardeşiyle emmisinin yanına vardı. Yarım aya yığılmış Oğuz Kurultayı'nın şaşkın bakışlarına aldırmadı. Bir an dahi duraksamadan Tuğrul'un önünde diz çöktü. Ve sesinin bütün gücüyle;

— Emmim kendi vazgelip posta yaraşır aradı. Bana yüklemeye kalktı. Niye öyle etti bilemem. Oysa Oğuz'u yönetmeye en bir yaraşığı sendin, dedikten sonra başını hafifçe kaldırarak kitleye çevirdi;
— Benim hanım Tuğrul Bey'dir, diye haykırdı.

Oğuz Kurultayı ancak yedi iklim, dokuz yöndeki Oğuz'un yirmi dört boyu katılırsa derilirdi. Katılan boy bey ve kurulları, sangı bengi oldu. Beyi bayanı, bacısı kocası, bir anda gerçekleşen özveri yarışına kapıldı. Ne gözlerden akan yaş tutuldu. Ne hıçkırıklardan utanıldı. Birden patlayan alkış yağmuru, akan suları, uçan kuşları, yüzen balıkları durdurdu. Alkışın süreği herkesin içine sindi. Kurultay hanını buldu.

Töreye göre hak büyüğündü. Büyük oydu. Kendi istenciyle vazgeçmişti. Sırada Çağrı vardı. Hiçbir zorlamaya uğramadan hanını seçmişti. Gönül erinciyle Çağrı'ya uydu. Töre ve önerisine aykırılığı unuttu. Tıpkı onun gibi küçük yeğeninin önünde diz çöktü. Üç kez başıyla Tuğrul'u selamladıktan sonra kollarını uzattı. Kardeşlerin her biri aynı anda bir eline yapıştı. Çekip taşımasalar kalkamayacaktı. Kalkar kalkmaz, Tuğrul'un elini tuttu. Çağrı yerine dönerken, onu yarım ayın ortasına götürdü. Alkışlar sürüyordu. Maun Bab, bunu bekliyordu. Aynı coşkuyla alkışa katılmış.. belki bir daha hiç kimsenin göremeyeceği özveri yarışını izlemekten gözleri yaşarmıştı. Tuğrul ortaya gelip kitle birden diz çökünce, dalgınlıktan sıyrıldı. İvecen otağa girdi. İvecen sandığı taşıdı. İvecen kapağını açtı. İlkin altın biliği çıkardı. Kuşağına soktu. Ardından altın tuğu aldı. Mızrağına takarak Tuğrul'un sol yanına dikti. Sonra altın postu ortaya sererek, Tuğrul'u üstüne oturttu. Kurultay bir an kaynaştı, hemen duruldu. Herkes dizlerinin üstünde birbirine sokuldu. Sorgu yanıt bitti. Oğuz töresi uygulandı. Kurultay elbirliğiyle postu kaldırdı. Oğuz oybirliğiyle Tuğrul'u han dikti.

Ama işi bitmedi. Sarraf terazisinde tartar gibi yüce divanı oluşturdu. Han soyu Kınık boyu Üçoklu'ydu. Hatunluğa, Sasani soylu, Bozok boylu Altuncan atandı. Selçuklu'nun al sancağına özenen ka-

dife gelinliğini yeni çıkarmıştı. Sasani soylu, Bozok boylu olması, Oğuz'un iki kanadını Tuğrul'la buluşturuyordu. Yine Bozok'tan Kayı'lı Kabık Alp'i birinci, Ahi Tekin'i ikinci, Yesevi'nin ardılı Maun Bab'ı üçüncü ve sancak Çömçe Bey'in oğlu Akdoğan'ı dördüncü vezir seçti. Böylece bütün Oğuz, aynı sancağın altında birleşti.

Tuğrul Bey, kurultay şöleni biter bitmez oyalanmadı. Gösterilen yönde ilerlemek amacıyla Nişabur'a yürüdü. Yınal öncü yollanmıştı. Selçuklu Kurultayı'nın temsilcisi olarak Gazne ordusunun terk ettiği kente girmişti. Kentliyi meydanda topladı; "Töresiz sefihlere kulluk ettiğiniz yeter!.." diye haykırdı. "Sizi kardeşlik, eşitlik ve adaletle yönetecek Oğuz töresini sunuyoruz. Katılırsanız, elbirliğiyle eski düzeni canlandırır, geleceğe egemen kılarız. Direnirseniz düşmanlığın kimseye yararı olmaz bilesiniz," deyince ahali şenliğe başladı. Tuğrul Bey, kolunda egemenlik yayı,yanında Selçuklu Divanı, ardında bin atlıyla kente geldi. Mesud'un tahtı alana çıkarılmıştı. Atından iner inmez Yınal elinden tuttu. Halkın alkışlarıyla götürüp tahta oturttu. Önünde bir kez daha diz çöküp başıyla üç kez selamladı. O kalkıp yanıbaşına dikilirken, Kadı Sait, halk adına öne çıktı. Elleri göbeğinin üstüne bağlanmış, yeni egemeni Kâbe edinerek secdeye varırken;

— Efendimiz, diye söze başladı.

Tuğrul yerinden fırladı. Kadı'yı iki omzundan kavrayarak secdeden kaldırdı. Tam karşısına dikti. Ellerini göbeğinden çözdü. Kitle karşılaştığı görünümden şaşkına dönmüştü. Yaşlılar dırıltıyı, sayrılar hırıltıyı, esenler mırıltıyı, bebeler zırıltıyı kestiler. Olup biteni daha iyi görmek için gözler açıldı. Söyleneni söylendiği gibi duymaya kulaklar açıldı. Tuğrul Bey kitlenin şaşkın bakışlarına aldırmadan;

— Bu tahtta oturan efendiniz değil, hizmetkârınızdır, diye herkesin duyacağı biçimde sesini yükseltti; — Gece uyumayacak, gündüz oturmayacak, hak ve adaletten hiçbir zaman ayrılmayacak bir hizmetkâr!.. Bilesiniz!.. Herkes bile, öyle davrana!..

Deyince yer yerinden oynadı. Alkışlar gök gürültüsü benzeri dört bir yandan duyuldu. Şenlik ikiye üçe katlandı. Ahali eğlence-

ye daldı. Tuğrul Bey onlara katılıp duraksamadan, örgütlenmeye girişti. Eskilerin yanına yeni memurlar atadı. Yınal'a Nişabur şahneliğini yakıştırdı.

Musa Yabgu Merv'de kalmıştı. Yusuf Bey, ana babalarıyla, Ertaş akalarının gömüldüğü Cend'e döndü. Çağrı, Selçuklu ordusunun büyük bölümü başında Belh ve Toharistan'ı almaya Harzem'e gitti. Kurultay yasağı ondan önce varmıştı. Harzem illerinin kimi kuşatmayla, kimi kendiğinden Selçuklulara katıldı. Kısa sürede Harzem'in bütün illerine egemen oldu. Olur olmaz da, Kıpçak beylerinden Alpürek'in kızı İnanç Hatun'la evlendi. O sayede Kıpçak çölü de sancağında derildi.

Türkistan Hanı Arslan, Selçuklular karşısında yalnız kalmıştı. Umarsız anlaşma diledi. Çabucak bağdaştılar. Kirman'ın tamamı Tuğrul'dan soruldu. Gazneli Mevdut, Dandanakan yenilgisinden sonra ölen babasının öcünü alma hazırlığına girdi. Saldırı haberi o sıraya rastladı. Tuğrul hemen Büveyhi Ebu Kalicar'la anlaştı. Ne var ki, Ebu Kalicar, fırsat bulur bulmaz andından caydı. Mevdut'a özenerek Kirman'a saldırıya kalkıştı. Ama Tuğrul Bey orduyu dağıtmamıştı. Acem Irak'ını boydan boya alıverince, Kalicar'ın hevesi kursağında kaldı. Varlığın yasasıdır, su uyur düşman uyumaz. Her gelişmenin setleri, engelleri, yokuşları vardır. O kurultayın gösterdiği yönde ilerlerken, Gazne Valisi Emir Haska, Harzem'e giriverdi. Çağrı'nın deneyimli cengâverlerinin pususuna düşüp helak olmasa ülkeyi Gazneli adına yutacaktı.

Set aşılır, engel çıkar buyrulmuş!..

Selçuklu komutan Haska'yla uğraşırken, Karahanlı Arslan Han Tirmiz'i kuşattı. Tuğrul Bey yetişmeden aldı. Horasan Valisi Alparslan'ı pek genç ve deneyimsiz sanıp küçümsüyordu. Hazır pundunu bulmuşken, Tirmiz'e Tuharistan'la Belh'i eklemek umuduyla Ceyhun'u geçti. Heyhat!.. Ana kuzusu bellediği Alparslan'a beter yenildi. Ve o günden sonra, Selçuklu illerine akın düzenlemeye tövbe etmek zorunda kaldı.

Selçukluların bahtı açılmıştı!..

O demde, Büveyhi Ebu Kalicar'ın ölüm haberi yetti.

Çağrı hemen Alparslan'ın küçüğü Kavurd'un sancağını dikti. Çabucak derilen ordu, çok kısa sürede Kirman'ın Selçuklu sancağı altında bütünleşmesini sağladı. Musa Yabgu'yla oğlu Yusuf, akından talana uğraşlarına karşın Sistan'ı bir türlü ele geçiremiyorlardı. Çağrı bunu öğrenir de durur mu? Hemen küçük oğlu Yakut Bey'i yardıma koşturdu. Sistan eylülde teslim oldu. Komutan Ebulfazl, Yakut'u saygıyla karşıladı. Orada çok kalmadı. Komşu Mekran'a geçti. Ve iki ilde de hutbeyi Çağrı adına okutmaya başladı.

Musa Yabgu bunu, egemenlik alanına saldırı saydı.

Bey yeğeninden, han yeğenine yakındı. Derilen yüce divan, yabguya hak vererek gücenikliğin giderilmesini, Tuğrul Bey'e bıraktı. Han akasına, oradan derhal el çekmesi dileğini, emmisine o illerin egemenlik belgisini yolladı. Çağrı, hanın dileğini buyruk saydı. Duraksamadan Yakut'la oradaki güçlerini geri çağırdı. Bu davranışı Tuğrul Bey'in yetkesini büsbütün artırdı. Bir türlü alamadığı bölge Musa'ya kaldı.

Bizans olup biteni, hem tüccarları, hem çaşıtlarıyla sürekli izliyordu.

Batısı güven içindeydi. Tuna'nın ötesindeki senyörlerin tamamı, papanın kutsal şemsiyesi altında cennet düşlerine dalmışlardı. Asya bey, han ve hakanlarının egemenlik kavgasından yararlanmanın tam sırası deniliyordu. Bir sefere dökülecek Bizans altınları için Maviler de, Yeşiller de oybirliği halindeydi. Sonunda imparator da, yiğitlik fırsatına katıldı. Ortodoks Tuna Peçenekleriyle, Katolik Sicilya Normanlardan, tümü ücretli bir ordu kurdu. Düşüncesi, Acem ve Arap Irak'ıyla, Azerbeycan'la birlikte Arran'ı almaktı. Böylece Asya ile Anadolu arasına Çin seddine benzer bir güven alanı kurulacak.. ve bir bölüğünü savarken, ikisi üçü sarkarak durmadan Bizans'ı didikleyen Selçukluların önü kesilecekti. Ordu düzenlenen görkemli bir şenliğin sabahında Boğaz'ı aşarak Anadolu derinliklerine yürüdü.

Tuğrul Han dersini, saldırı ve savunmanın büyük ustasından almıştı.

Çağrı Bey'in kısa süre önce damadı Ebu Kalicar'a ettiğinin aynısını Bizans'a etti. Hürp diye Bizans topraklarına giriverince ava gideni avladı. Anadolu'nun yarı beline değin mübalağa çapulladı. Bizans Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olma kaygısına düştü. Egemenliğine yeni ülkeler katma hevesini, savunmasını pekiştirme telaşına gömerek, var gücüyle içine kapandı.

Ne var ki, korku eceli önlemiyor!..

Aldığı önlemlerin hiçbiri, gaza sancağına derilmiş cengâverlere karşı hiçbir işe yaramadı. Bizans yüzyıllardır dokunulamazdı. Her yerde korkuyla beslediği bu katı sığınak, bir genel kabul yerleştirmişti. Oysa sığınağının demir kapısı Çağrı ve Tuğrul Beylerin art arda düzenledikleri iki akında, iki kez delinmişti. Selçuklular için sıra artık yırtıp atmaya gelmişti. Tuğrul Bey akından, göz kamaştıran ganimetle döner dönmez, küçük kardeşi Yınal önüne dikildi. Gazasını kutsamak ve desteklemekten başka şey yapamazdı. Hemen gaza sancağı açtı. Başına Yınal'ı dikti. Yanına Arslan emmisinin oğlu Kutalmış'la oğlu Süleymanşah'ı kattı. Gelenin atsızına at verdi, pusatsızına pusat. Birlikler hazır olur olmaz, Afşin, Anasıoğlu, Duduoğlu, Tutak ve Eksükoğlu Artuk Beyleri başlarına geçirdi. Anadolu'yu açmaya uğurladı.

Köhneyen ve yenilen Gazne kendi içinde kaynıyordu. Komutanlarından Tuğrul, Abdülraşid'i öldürerek tahtı ele geçirmişti. Tutunamayacağını anlayınca Çağrı Bey'i egemenliğe çağırdı. Gazne'yi ele geçirme pundu yakalayan Çağrı, sefer sancağı dikmeden, az bir güçle hemen Gazne'ye koştu. Ama yolu yarılamadan, Hacib Tuğrul öldürüldü. Gazne tahtına Ferruhzâd oturdu. Çağrı ivecenliğiyle özgüveninin kurbanı oldu. Komutasındaki zayıf Selçuklu ordusu, Gazne'nin Hindistan valisi Hacib Hayırhız tarafından bozuldu. Çağrı, yenik ve utançlı Horasan'a döndü.

Gazneli Ferruhzâd, kurdu ininde basmayı yeğledi. Horasan'a

büyük bir ordu yolladı. Ordu Alparslan'ın atabeyi, Belh komutanı Kutbeddin Kul Sarıg'ı bozup tutsak eyledi. Elleri bağlı Gazne'ye götürdüler. Alparslan, babasının izniyle donanıp hemen Gazne'ye yürüdü. Gazne ordusunu yine yendi. Pek çok komutanı tutsakladı. Atabeyine karşılık hepsini bıraktı. Komutanların çoğu kendi istekleriyle Alparslan'ın sancağı altına girdi. Yine de çarpışmalar, Ferruhzâd'ın öldürülüp kardeşi İbrahim'in tahta çıkışına değin sürdü. Onunla birlikte yazman Ebulfazl Beyhaki'nin düzenlediği, Hindigûh dağlarını sınır sayan anlaşmayla barışma ve barışa dönüştü. Ve Gazne devleti sönünceye yaklaşık elli yıl yürürlükte kaldı.

Anlaşma zor döneme rastlamıştı. İbrahim Yınal, Tuğrul'un hanlığına isyan etti. Hamedan'da onu kuşattı. Altuncan Hatun bu olayı duyar duymaz sancak dikti. Çağrı Bey, Alparslan'la Kavurd'u hemen ona kattı. Varıp Yınal'ı bozguna uğrattılar. Tuğrul Bey kıskaçtan kurtuldu. Her biri yerine döndüğünde, yetmişini aşan Çağrı Bey Serahs'ta hastalandı. Bütün çabalara karşın iyileşemedi. Ölünce orada gömüldü. Cenaze törenine her boy katılınca, kurultay eklemlendi. Altuncan Hatun'un önerisi herkesçe benimsendi. Alparslan yabgu seçildi. İşbölümünün yeni sınırları belirlendi. Alparslan Yabgu yine Horasan'a, Kavurt Bey babasının yerine Kirman'a, Yakut Bey Azerbeycan'a vali atandı. Kardeşleri Otman, Behramşah ve Süleymanşah henüz pek küçüktüler. Küçük illerde sınanmaya yollandılar. Büyük kızı Hatice Arslan, Halife Kaimbiemrallah'ın eşiydi. Fadime anlaşmalar gereği Büveyhi Kalicar, Nasibe Tavgaç Han'ın oğluyla evlenmiş, Hasibe Kutalmış'a nişanlanmıştı.

Alparslan Yabgu, Merv'e döner dönmez yaraşır bir türbe yaptırdı. Babasının Serahs'taki kemiklerini oraya aktarttı.

DOKUZ

Tuğrul Bey divanı topladı.

Divan kengeş derdi. Toplantının önemi duyulmuştu. Musa Yabgu, Yunus emmi, Çağrı, Kutalmış ve oğullar katılınca, ahali toplantının kendilerine de açılmasını istedi. Sakınılmayınca dihkanlar, tacirler, sancakbeyleri ve Nişabur bilginleri katıldı.

Herkes Tuğrul Bey'in ağzına bakıyordu;

— Kurultay genişlemenin yönünü batı diye gösterdi, diye söze başladı. — Doğu, akam Çağrı Bey'in gölgesinde güvende. Batı karmaşık. Bağdat'ta Büveyhi oyuncağı bir hilafet.. Mısır ve Suriya'da, Abbasilerle kanlı bıçaklı Fatımiler. Azerbaycan sınırında birbiriyle sürekli dalaşan Gürcülerle Ermeniler.. Anadolu'daysa git gide köhneyen Bizans var. Horasan'ı aşarsak Ermeniye'yle Gürcistan, onlar yol üstü. Aşmak zor değil. Ama Büveyhiler henüz dişli, dediği an Çağrı;

— Siz Büveyhileri bana bırakın. Başını kaldırıp yanına yöresine bakmasını engellerim. Madem kolaydır, Ermeniye'yle Gürcistan'ı aşın. Anadolu illerine akınlar düzenleyerek yurt açın. Böylece kurultay yasağı uygulanır, diye atıldı. Tuğrul Bey bunu beklermiş gibi gözlerini toplananların üzerinde gezdirdi. Üstünde çok düşünülmüş bir savı dile getirircesine başını dikti. Tane tane;

— O zaman Rey'i başkent yapalım, dedi.

Kitle böyle bir öneri beklemiyordu. Nişabur yeni katılmış, yeni başkent olmuştu. Batıya pekala buradan da gidilebilirdi. İlkin şaş-

kınlıkla birbirine baktılar. Sonra ağır ağır, eğer yön batıysa, yakın olmakta yarar var, düşüncesi egemen oldu. Şaşkınlık azaldı. Gözler parladı. Çağrı Tuğrul'un han dikilmesini boşuna istememişti. Onlardan hızlı düşünüyor.. akıllarından bile geçmeyen yenilikleri önlerine koyuveriyordu. Öneri git gide akıllarına daha çok yattı. Özümsendi. Benimsendi. Ve bir ağızdan onandı.

Başkent sorunu çözümlenmiş, sıra görevlendirmeye gelmişti.

— Akam doğuyla Büveyhileri üstlendi, dedi bu kez; — Kızıl Bey yardım eylerse... Sözün gerisini tamamlayamadı. Kızıl Bey;

— Onur duyarım!.. diye yerinden yerinden fırlayarak, Tuğrul'un yanına diz çöktü. Yepyeni bir işbölümünün gerçekleşmekte olduğunu tez kavramıştı. Bey onu sevecen bakışlarla okşayarak, sözünü tamamladı;

— Biz başkenti çabucak yerleştiririz. Boğa, Göktaş, Mansur ve Dana Beyler sakınca görmezse, öteye geçilsin.

Dördü de aynı anda bir tek ağız gibi;

— Ödevdir!.. dediler. — Hemen yola düşeriz.

— Bilmem, aklınıza yatar mı? Derim ki, önce oymak boy varılmasın. Akam da ben de cevelan ettik. Batı hazır lokma değil. Yer yer mübalağa cenk etmek.. zaman zaman bozulmak kaçınılmaz, derken Maun Bab'a baktı. Söz kendine düşünce;

— Batıya giden Bizans'a, doğuya giden Hint, Çin ve Maçin'e girecek!.. Her gittiği yerde, köhne ya da güçlü devletler.. sağlam zayıf kaleler.. sevilen, korkulan, iğrenilen ya da eğlenilen yönetimler bulacak. Becerikli beceriksiz komutanlar, yiğit ödlek askerlerle karşılaşacak. Tezden teslim olanla, mübalağa cenk edeni çıkacak. Hanın buyurduğu gibi yurt açılacaksa, ahaliyi kazanmak zorunlu. Yoksa isyan doğar.

— Doğanda bire kadar kırmak işten değil, diye atıldı Dana Bey; — Bu işimizi kolaylar!..

— Kırımı kolaylar haklısınız!.. Kırım akına yarar. Yerleşmeye zarar.

— Amaç yer tutmak olunca, boş alanın nesi zarar? sorusu Göktaş Bey'den geldi.

Pir ata bu soruyu bekliyor olmalıydı. Gözucuyla Tuğrul Bey'e baktı. Onun açılan gözlerinde de aynı soruyu görmüşçesine anlatmaya başladı;

— Boş alan, ancak ekip biçebiliyor, dikip bakabiliyor, yapıp yerleşebiliyorsan yararlı. Bu da hüner ister. Yemeden içmeye, barınmaktan örtünmeye hünerin nerde? Boyun göçebe!.. Sürü ardında yaylak gezer. Örer dokur, tulumlar. Otu kökü, filizi çiçeği, börtü böceği bilir. Toprağı bilir mi? Nereye ne ekilir, nerede ne dikilir, bir bakışta anlar mı? Oba kurmakta, kaşık yapmakta, sandık çakmakta hünerbazın çoktur. Göç yolda da düzülür. Şimdiye olduğu gibi, eksiği eksikle değişir tamamlarsın. İyi de bey, eksiği yapan olmazsa nasıl yaparsın? O yüzden ahaliden vazgelemezsin!.. Vazgelinmeyen değerlidir. Değerini bilmeye, gönlünü almaya koşulusun.

— Ahali dediğin ne? Devridaim benzeri alıp satan, değişip tokuşan, üreten ve tüketen boynu bükük bir yığın!.. Atı yok, pusatı yok!.. Vurursun ensesine, alırsın lokmasını!..

— Baskında, akında o dediğin doğru bey!.. Ertesinde sana gereksiz. Dervşirmeye koşulduğun mal. Kapar sürer gidersin. Yerleşirsen, bu dediğin işleri işleyecek can gerek!.. Yoksa bir tek başına neyler de, ne yer, içersin? İşte ahali dediğin o!.. Atı pusatı yoktur, evet!.. Ensesine vurur lokmasını alırsın, doğru!.. Ürker, yılar, teslim olur, gerçek!.. Kendi adına dahi her bir kararı sana yıkar, öyle!.. O zaman yükün ağır. Her bir şeyin iyisini bilir, doğrusunu buyurur, yetkinini üretirsen, umudu artar. Yapabilirsen!.. Bir kişi bütün bunların hakkından gelirse, gelebilirse!.. Umut yaşama katlanma gücüdür. Şu dünyada her bir şeyin iyisini bilen var mıdır?

Yanıt, Nişabur bilgelerinin pîri Kuşeyri'den geldi.

— Yoktur!.. Olabilemez!.. Sokratis bilge; "Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir," der. Biz bunu, kişi öğrendikçe, ne kadar az bildiğini öğrenire, çevirir iz. Ondan bakılsa da, bizden bakılsa da ku-

raldır. Her bir şeyin iyisini kendini bilmez bilir de, bilen aklı başında tek bilge yoktur.

Bilgelerle ermişler, sözü bir nice saptırsalar, bir nice dolandırsalar, yaşamın özetini sunmakta eşsizler. Dernek ağzı açık, gözleri kısık bir Maun Bab'a, bir Kuşeyri bilgeye bakıyor.. sanki bulundukları durumun özsuyunu içiyorlardı. Pîr kanıtını bulmanın kıvancıyla, sürdürdü;

— Yoksa insan fanidir. Ömür Selçuk Bey'inkinden uzun olsa tükeniyor. O bizdi. Oğuz'un teker teker her biri ve tümü!.. Hiçbirimizi hiçbir zaman incitmedi. Hepimiz uyruğundan hoşnuttuk. Bin yıl da dursa yüksünmezdik. O gitti, besbelli razı gelmedik. Bu yüzden devletimize Selçuklu, dedik. O bile yüz yıldan artık yaşıyla geçti gitti. Dünya kuş dili bilen Süleyman'a kalmamış. Kendini bilmez zorbaya mı kalacak? Kalmadığına, kalmayacağına göre, bir yer gelir, yumruğu zayıflar zorbanın, pusatı eskir. Verdiği akıl yaramaz. Yaramayan akıl karın doyurmaz. Açlık sonunda korkuyu yer. Korku bitti mi, direnç gelir. Direnç yılgınlığı tüketir. Gayrı yılgı sırası zorbadadır. Zulmü artar. Verim düşer. Üretim durur. Gelir eksilir. Köhner zayıflar zalim. Ya daha güçlünün yeliyle, ya yılgınların direnciyle yıkılır gider. Çünkü bir üfürüklük canı kalmıştır. İmdi biz neden derildik. Neye neden hevesleniyoruz? Çevre töreyi unuttu. Unutanda köhnedi. Selçuk Bey, ondan öce atası töreyi diriltti. Her Oğuz bizdir, biz her Oğuz'uz gerçeğinden şaşmadılar. Bir toplum yüz yıldan artık beni biz, bizi ben yapmayı öğrendiyse, kolay derilir. Derildi. Bir kengeş denildi, Oğuz burada. Tuğrul Bey başımız Musa Yabgu, dedi. Alkışladık!.. Yabgu, hak Çağrı Bey'in buyurdu, onayladık. Çağrı Bey Tuğrul Bey'e uydu, bilece uyduk. Uyar uymaz da, Oğuz'un gücüne kavuştuk!.. Şimdi de yeryüzüne yayılmanın hesabına oturmuşuz. Neden? Güçlüyüz diye he mi? Biz niye güçlüyüz? Çevre niye köhne?

Topluluk uzun süre yanıtı yine kendinin vermesini bekledi. Pîr atadan ses gelmeyince bakışlar Kuşeyri'ye döndü. Bilge sınava çe-

kilmiş bir öğrenci ikircimiyle Maun Bab'a baktı. Onun bakışlarındaki özlem kıvılcımlarıyla rahatlayarak;

— Çünkü!.. diye başladı. — Hanlar önce hanuman, sonra hanedan oldu. İlkin kengeş unutuldu. Dernekle kurultay defterden silindi. Oy yerine soy dendi. Eşitliği düşlemek yasaklandı. Hizmet, toplumdan elini çekti, eziyet anında âsâsını dikti. Post eskidi, taht.. börk yıprandı taç oldu. Taç kuşanıp tahta çıkanın ayakları yerden kesildi. Yüksekten bakana ahali, bir topan sorun yığını.. insan küçük, insan zayıf, insan yoksun, sessiz sadasız!.. Ensesine vurdu lokmasını aldı. Gayrı onlar çoban, ahali sürü, aldığı çoban hakkı. Uymak uygulamaktır ahalinin görevi. Aykırı ziyana girer, bir güzel sopayı yer. Uyarının payı umutsuzlukla keder!.. O da edeceğini eder. Etti de, Gazne'den Hazar'a, Bağdat'tan Bizans'a bu yüzden köhnedi. Devletinin ardından çekiliverdi. Doğuda Çağrı, batıda Tuğrul Beylere dirençsiz teslim olan kentlerin ettiği ne? Egemeni bir nice hazine döküp ordu kursa, iş işten geçti. Koruyan ücretli asker!.. Yengisi yaşamsal, yenilgisi sultanın, umurunda değil! Ücreti düzenli ödenirse şükreder. Ödenmezse sahibini yer. Bu yüzden şöyle dönüp bir bakalım. Dün kadar yakın zamanda, görkemi göz kamaştıran devletler vardı. Adı bile insanda ya saygı uyandırır, ya da korku salardı. Bugüne bakan gözün gördüğü nedir? Bir orman ardak çınar!.. Görünüm pek görkemli!.. Gövde kalın mı kalın. Dalları yol uzunu. Gölgesi elvan elvan!.. Ama yapraklarına özsu yürümez olmuş. Her birinin içi kof!.. Kökleri taş kesilmiş. Gövdesi safi kabuk!.. Selçuklu yeline mi, ahali seline mi kapılır sürüklenir, ne bana malum olur, ne de kendisi bilir!..

— Bilge gözü, görür özü, buyrulmuş savsözüyle baş salladı pîr ata; — Ağzınıza bal dolsun!.. Öyle güzel betimlediniz ki!.. Gayrısına söz yetmez. Çok doğru buyurdunuz. Hepsinde kurucular hanidir göçtü gitti. Hepsinde saltanatın sancakları dikildi. Vergi vergi üstüne bindi. Üretim etkilendi. Atalar birikimi bitip tükenmek

üzere. Parmak bastığınız yer doğru. Heves ettiren de bu!.. Aman derim beylerim, aman derim ki size, bunları unutmayın. Boydan ayrık kalanda, töreyi savsamayın. Ahali gücenmesin. Hem yer, hem dost kazanın. Vardığınız her yerde bir eren bulunmakta. Bulun onu hiç ayrı, yaban yağı durmayın. Ve bir nice dirense, hakkıdır diye bakın. Ahali gücenmesin. Bir kez at bindiniz mi geri dönüşünüz yok. Çapula değil bu gidiş, yurt açmaya yolculuk. Kişi bir nice hayın olsa, özyurduna zararı dokunsun ister mi hiç? Ve dahi bu amaca dairdir gidişiniz. İnsana saygıdır ilk işiniz.

— İnsan yoksa, varlık neye yarar? sorusu Anasıoğlu'ndan geldi. Sonra Tuğrul'a döndü; — Hanım, sağol!.. Ne iyi ettin de kengeş kurdun. Ne iyi ettin de kengeşi derneğe çevirdin!.. Pîrimiz başınızda. Kuşeyri bilgeden habersizdik. Sayelerinde neyi nasıl etmemiz gerektiğini öğrendik!.. Alkış ve minnet sana!..

— Asıl alkış ve minnet bizden!.. Sabırla öğüt dinleyip kıssadan hisse çıkaran beylere hizmet fırsatı verdiniz!..

— Desteğiniz bileceyse, dedi hemen Çağrı; — Düşümüz gerçektir.

— Bildiğimiz kengeş, girişiyle sözü Çağrı'nın ağzından kaptı Kuşeyri, dernek ya da kurultayda, her akıldan bir akıl alınır. Her akıl bir akıl verince, kararı kendinin sayar. Ona sımsıkı sarılır. Yanlışsa doğrultmaya, can feda eyler. Devletleri yükselten de, yücelten de budur. Çünkü her kişi, devleti devleti sayar. Oysa her saltanatta devlet, devletlinindir. Yani sultanın!.. Kötüsü geldiğinde kişi hıştınmayabilir!.. Toplasın kendini, kurtarsın devletini deme hakkına sahiptir. Her koyun bacağından asılır, boşa mı denmiş? Oysa bizde, bacağından asılan her koyun, aynı zamanda sürüdür. Elbet çobanı da sürüden bir koyun. Ya da hepsi birden insan!.. Her bir şey böyle enine boyuna tartışılınca, herkes herkesi aydınlatıyor. Ve aydınlanan beylerimiz, hepimizin umutlarını yarınlara taşıyor. Ne mutlu bize!.. Olanda belki katkımız yoktu!.. Ama olacak, elbirliğiyle olacak. Hangisi olsa, birinizin sancağı altında olmak isterdik!..

— Sancağınız altında bulunmaklığımızdan sıkıldınız mı? diyen Tuğrul'a beğeniyle baktı Kuşeyri. Gözleri ışıl ışıl;

— Onurdan sıkılınır mı hey hanım? Paylaşmayı diledik!..

— Öyleyse yeriniz, yanımız, dedi hemen pîr ata. — Kişice varsılız. Ama bilgice çok eksiğimiz, yararlanmaya çok heveslimiz var.

— Hay hay!.. Ne zaman isterseniz!..

— Hele durun, dedi yerinden biraz doğrularak Göktaş Bey. — Laf yarımken sıvışmak var mı? Zulümle adaleti, yılgıyla sevgiyi, hıyanetle sadakati konuşuyorduk ne güzel. Tam iyi şeyler öğrenirken yoksun kalmak olur mu?

— Biri aldı, biri vardı diye oturum bitmedi ki!.. Daha çok işimiz var, dedi Tuğrul; — Kim ne yöne gidecek. Kim kiminle birleşecek, kotarıp bitirmedik ki!..

— Kim ne yöne, kiminle giderse gitsin. Gittiği yerde erenlerle buluşsun. Yönler ve sancaklar belli olunca, dergâha zahmet eylensin. Nerede hangi canımız var!.. Yöresinden son haber nedir, bir güzelce bellensin ki, gidende zorluk çekilmesin. Ulu pîrimizin öngörüsüyle hemen hemen Anadolu, İdil ve Sarı Su ötesinin her koyağının, her subaşında birer tekkemiz, birer erenimiz var. Her biri bir nice zamandır, alpleri bekler. Bir, beş, on ya da sancak, karar alınır yurt açmaya at binerse karşıcısı hazır. Dünyanın hangi yönüne sefer eylenirse eylensin, tutunacak bir yer.. söyleşecek bir can bulmak olası. Buraları akın merkezine dönüştürmek beylerin görevi. Her gittikleri yerde kılavuzları olacak. Bizans kalelerinin yeri, içindeki askerin nitelik ve niceliği.. komutanlarla yöneticilerin kimlik ve kişiliği.. halkın durumuyla tutumu, her birince bilinmekte!.. Gaza bilece, bilerek işlenirse sonuç alınır. Tuğrul Han doğru buyurur. Giden aşı kendi kotaracak. Hazır lokma bulursa afiyet olsun. Bulamazsa, boyuna ziyan gelmesin. Bölgeler belirlenince, ilk nerelere, kime varılması gerek belli.

Sözü fazla uzatmak gereksizdi. Karar verilmiş, beylerin gönüllüleri neredeyse ayrışmıştı. Tuğrul Bey, daha önce cevelan etti-

ği yerleri aklından geçirdiğinde oymak oba gitmenin tehlikesiyle irkildi;

— Bana öyle gelir ki, ilkin salt cengâverlerle varıp Azerbaycan'da tutmayı denemeliyiz. Bir aksilik çıkmazsa oba oymak arkadan gelir. Çıkarsa cengâverler çözer. Yerleşim olursa batı yakınlaşır. Çıkmak da, dönmek de sıkıntı vermez. Bilmem katılır mısınız?

— Çok doğru olur, diye atıldı Kuşeyri bilgin; — Egemen Vashudan tekin değildir!.. Pîrim Sülemi bilgeyle hacca giderken Mazanderan'da rastlaşıp tanışmıştık. Elbruz ormanlarındaki sürek avından dönüyordu. Pîrimin adını duyunca, odamıza geldi. Pek güzel bir söyleşi kuruldu. Pek hoşuna gitmiş, kalkarken değerli armağanlar vermek istedi. Yolcuyuz gerekçesiyle bağışlanma dilendi. Birden yüzü değişti. Öfkeyle amacımızı sordu. Hac olduğunu öğrendiği halde; "Biz çağrılıyoruz!.. Bilece Tebriz'e gideceğiz," buyurdu. Hiç unutmam pîrim; "İyi de biz yüce Tanrı'nın çağrısına uyarız!.." der demez, kibri Tanrı'yı saymayacak düzeye erişmiş olmalı.. öfkeyle bizi tutuklamaya kalkıştıydı. Diyeceğim o ki, hem pek bir alıngan, hem estirekli bir kişi. Azerbaycan'a yerleşecek beyler, mutlaka önlemli olmalı. Çünkü egemen güvenilmez. Bir an önce pek bir iyi olduğu, gözünün üstünde kaşın var dediğinde, kötü davranabilmekte!.. Biz Oğuz'un gölgesinde rahatız. Kafamızın ardında dolanan tilkiler dilimizin ucunda. Doğru sandığımızı da bildiğimizi de pat diye söylemeye alışkınız. Beylerimiz her yerde olduğu gibi, orada da alışkanlıklarını sürdürür. Egemen Vashudan buluttan nem kaparsa, korkarım çatışma çıkar. Bu nedenle kesin yerleşme gerçekleşip güven ortamı oluşuncaya oymaklar gitmese iyi olur.

— Bilge gözü her daim, her bir şeyin cevherini görür. Varlığın kimyasını bir bakışta çözümler. Bizce her lafı savsözdür. Anlayana dünyaları bağışlar. Tam zamanında ve yerinde uyarısına minnet!.. Ben salt cengâver sancakbeylerimle gideceğim!..

Öteki beyler de, başlarını sallayarak ona katılınca Çağrı Bey;

— Bilgemize katılırım. Beyler oymaklarını Kirman'a yollarsa

ben... derken yıllık haracı teslim için Rey'de gelen.. ortak kengeşi duyunca gidişini erteleyen oğluna bakarak; — Horasan'da bırakırsa Alparslan Yabgu ilgilenir, dedi.

Alparslan, sıçrayıp atına biner gibi yerinden doğruldu. Bir emmisine baktı, bir babasına, yüzünde güller açtı. Keskin hatları yayıldı. Ayva tüyü bıyıkları dikildi. Düzgün dişlerinin ışığında ipildediler. Dimdik başı gövdesine eğildi;

— Elbette, emrin olur!..

— Öyleyse, dedi o zaman Boğa Bey; — Cengâverlerle gidilmesi kararlaştı. Tez varıp Vashudan Han'a saygı sunalım. Gölgesinde gaza dileyelim. Ganimet derip payını verelim. Ve yerleşip güvenceye kavuşmadan oymaklarımızı sürüklemeyelim.

— Bence doğrusu budur, diye onayladı Tuğrul Bey!.. Sonra bilgeye döndü; — Bilinize, ağzınıza sağlık ulu pîr, dedi; — Önümüzü aydınlattınız!..

Önlem yetmiş, söz bitmişti. Kengeş dağıldı.

Alparslan'ın alayı yolculuğa hazırdı. Rey'e ulaşmak için atı yanına vardı. Sol ayağını kaldırdı. Üzengiye takarken, Maun Bab'ın elini omzunda hissetti. Bir ayağı havada, bekledi leylek gibi. Bab eliyle bastırdı. Ayağı yere indi;

— Melikşah beyimizi ata bindirdiniz mi?

— He!.. Bıldır bindi.

— Demek üçüne girdi?

— He girdi!..

— Selcan Hatun'a benden selam eyle!.. deyince Alparslan dikkat kesildi.

— Eylerim başüstüne!..

— Çulpan Hatun sağolsun, analığı öğretti. Koskoca oğul bile yumurtasında civciv görünür bir anaya. Üç yaştaki nedir ki!.. Ama eğer bir yiğit, ikisinde at bindi de, üzerinde durduysa, eğitimsiz kalamaz. O gözünden ayırmayı istemez. İsteğinde haklıdır. Ama oğ-

lu beyoğlu, bilmeli yapmalıdır. O yüzden siz derseniz, anaç tavuk benzeri, kabarır da kabarır!..

— Bir onunla kalırsa, sıyırtması zor değil. Kılıca da davranır.

— Bilmem mi? Eder mi, eder. O yüzden benim dileğim olsun. Ağaç yaşken eğilir. Oğul deminde eğitilir. Eğmiş, eğitmiştir kendince. En bir has eğitimi ananın kendi verir. Ama ötesine taze bilgi gerekir. Bebedir diye, kıyamazlık etmesin!..

— Hay hay!.. Buyruğunuzu aynen iletirim efendim!..

— Anaya buyurmak haddim değil. Kimsenin haddi değil. O yüzden dileğimdir. Hasan Ali eren, pek etkin, pek bir yetkin kişidir. Rey'deki erenleri ve de bütün canları töreyle bili üzre her daim diri tutar. Kendi bir nice eğitirse, elbette geçerlidir. Arada bir ona da gidip gösterse yeğdir. Hem bilgisi sınanır, hem eksik tamamlanır.

— Derim, umarım dinler!..

— Bakarım Avşar kızı gözünüzü yıldırmış.

Alparslan bir adım gerileyerek pîrin ince ince gülümseyen yüzüne baktı.

— Zaman zaman ben bunu bastım mıydı? dediğim olmakta ya, öylesine haklı ve öyle mutluyum ki, her kezinde "ne iyi!.." diyen de ben olmaktayım.

— Bu kez dinlemesini sağlarsanız, geleceğin beyine yarar!..

Alparslan, sırtı kamçılanmış gibi irkildi. "Bunların ağzından laf asla boşuna çıkmaz. Geleceğin beyi diyor!.. Bunun aklından ne geçiyor. Atamın isteğiyle emmim yeni han oldu. Aklı bir nice derin olursa olsun, daha pek genç sayılır. Ona bir şeyler olsa, ardında Selçuklu çok. Örneğin ben, hem Selçuklu'ya yabgu seçildim, hem Horasan valisi atandım. Ne o oturdu postuna doğru düzgün. Ne ben yerime yerleştim adam gibi. Gaza üstüne gaza, akın üstüne akın, sefer ardından sefer eylemekten dönüp de posta bakabildik mi? Ödevden kaçılmıyor. Bir nice yengi alsak, görkemi sonrasında!.. Biz eylemden baş alıp kuram düşünemeyiz. İyi ki pîrimiz, bilgelerimiz var. Dinler tutarsak, gelişiriz. Bak işte, akıl nice. Benden sonrasının da

hesabına oturmuş. Beyiz, yabguyuz ama, biz onların aklına, eliz ayağız herhal!.. Olsun, yararı fazla. İşret sâkilerine eğlence olmaktansa, bilgin ve ermişlere el ayak olmak yeğdir. Eğer bugün Selçuklu devlet olabildiyse sayelerinde oldu!.. Hem kişinin adına hep iyiyi düşünen arkası olmak ne hoş!.." inancıyla boynunu büktü;

— Çalışırım efendim, der demez Maun elini çekti. Bedeni hafifledi. Ayağı kanatlandı, gövdesi havalandı. Atının üstünde soluklandı;

"Elleri de dilleri gibi büyülü bunların," diye düşündü. "Sanki omuzlarımda bin kilelik yük vardı. Az daha bastırırsa, ok yemiş camız gibi yere yıkılacaktım. Tam kararında tuttu. Çeker çekmez de birden tüğ gibi hafifledim." Pîr ata bir yel gibi, alandan yitiverdi. O anda candarları yanında bitiverdi. İki yanında saf saf dizilmiş beylerine gözucuyla baktı. Herkes atına binmiş, onu beklemekteydi. Kaşları indi kalktı. Sancaktarı ivecen tuğu havaya dikti. Atını topukladı. İyice dinlenmiş at, civelek adımlarla Rey'in yolunu tuttu.

"Kurultay sonrasıydı," dedi birden belleği.

On beşine basmıştı. Ve Selçuklu kurultayı, onu yabgu seçmişti.

Yine böyle at binip Merv'den Rey'e gideceği an, yine böyle omzundan el vurmuş, tutup basmıştı onu... Kulağına eğilip; "Yol üstü değil ama, Serahs'tan az sapsan da Herat kırına varsan... Alankûh'u aşanda Sireşk ateşgedesi yaylağında dinlensen. Bir cevelan eyleyip oymakları dolansan, yolun uzamaz yabgum," deyip gözden yitmişti. "Bilge sözünden gizi bulup çıkarabilen, daim bahtiyar olur," dermiş Selçuk atası. Bu söz babasının da diline pelesenkti. Ne zaman bir açmazla karşılaşsa Çağrı Bey, hemen oturum derer, bilge bilgin kim varsa, kengeşe çağrılardı. Onlar birbirleriyle atıştıkça sevinir, sözlerinin özünü rehberi edinirdi. Erenlerse her daim başlarına altın taç!.. "Madem yaylak buyurur. Mutlaka bir kut vardır. Gitmezsem uğrum kaçar. Gidersem olsa olsa iki gün yitiririm. Kaç gün var ki buradayım. Ona iki gün daha eklenirse n'ola ki!.. O'nun ağ-

zından bir söz, boşa çıkabilemez. Bir iyilik vardır ki, bana yol değiştirtir. Varalım bir görelim!.." kararıyla yol aldı.

Serahs'ta atının başını çevirdi. Alay Herat'ta kaldı. O tek başına, Sireşk yamacına tırmandı. Ateşgede ötesine bir oymağın konduğu, obalardan belliydi.

Eliyle koymuş gibi bulunca eyere kaykıldı. Atı hemen ılgardan rahvana dönmüştü. Yamacı tırmanırken rahvan gitmek zor olur. Atına kıyamadı. Birkaç kez yular kastı, diziyle dürtükledi. At oralı olmadı. Çeyiz taşırmış gibi, rahvanını bozmadan koca yamacı çıktı. İlk obanın önünde zınk diye durdu. Gün ışığı Herat suyu üstüne, yeniden dirilişin simyasını dökmüştü. Sudan yansıyan ışık, koyağın her yanını o simyayla beziyor, ışınlar papatyalar, gelincikler üstünde zıplayıp düşüyordu. Obanın önündeki yayığın başında bir kız vardı. Yayığının başında, ilkyaz güzelliğinden habersiz, uğraşıyordu. Yüzünü göremedi. Sırtında kuşağına sarkan saçların ucu, ıslanmış gibiydiler. Endamı pek narindi. Gümüş kemerin sıktığı ince beli, her devinisinde yay gibi eğilip bükülüyor.. üç eteğinin çiçekleri değen ışık demetleriyle sarmaş dolaş oynaşıyordu. At obanın önüne gelir gelmez, zınk diye durunca, kız o zaman yan gözle gelenleri süzerek ağır ağır döndü. Ellerinin kınasını kestane kestane uzatarak;

— Hoşsafa gelmişsiniz, karşılamasıyla işini bıraktı. Ellerini iki yanına sarkıtarak çarıklarının topuklarında döndü.

Alparslan gözlerine saplanan ışın oklarıyla ilkin irkildi. Sonra ivecen atından atladı. Karşı karşıya durduklarında, başı boynuna erişen kıza baktı. Dudaklarındaki alaycı pembelik yayıldı. Soluğuyla uzanıp Alparslan'ı kapladı;

— Hoşsafa gördük, derken çevreyi süzdü.

Kız gözleriyle bakışlarını izledi. Yayla alabildiğine geniş, ortalık ıssızdı. Boncuk mavisi gözlerini bir nazarlık misali bakışlarına taktı. Konuk sevinci çınlayan bir sesle;

— Bir şey mi istediniz? sorusu bir an havada kaldı.

Alparslan'ın sanki dili tutuldu. "Büyü mü yaptı, nedir?" düşüncesi şimşek hızıyla geldi geçti. "O bunu biliyordu. Koca yayla oba dolu. İlkinin önünde, aklımı başımdan alacak birine rastlayacağımı görmeden bilmişti demek. İyi de bunca uzaktan bunca yakını görmek nasıl mümkün oluyor? Uzak, erenlere bunca yakın mı? Yakın olmasa vargit der miydi? Atım gelir burada zınk diye durur muydu? Bu ne iştir? Kişinin kısmeti kaşığında çıkar buyrulmuş. Bizimki yolda mı çıktı? Yoksa çıkması ayarlandı mı? Olabilir!.. Onlardan her bir şey beklenir. Uzaktan baktığımda gördüğüm, her zaman gördüğümden farklı bir şey değildi.

Oba önünde yayık... Yayık başında bir kız... Beşikteki oğlunu, cenkteki düşmanını, güleşteki hasmını kavrar gibi kavramış. Bir ileri bir geri sallamaktaydı. Bundan doğal ne olur? İşine pek dalmıştı. Tüm iş görenler gibi. Dünyayla ilintisi kopmuş görünüyordu. Kişi yükümlenince, öyle olmak gerekir. Yanıbaşına vardım, ayırdına varmadı. Kimbilir benden önce kaç kişi gelip geçti. Her geçene bakarsa, ayran delisi olur. Ne zaman ki attan indim. O zaman şaştı, durdu. O haliyle o anda dünyalara değerdi." Şaşkınlığı bu kez de Alparslan'a bulaştı. Birden içi kavruldu. Tükrüğü ağzının tavanına sıvaştı. Dudaklarının kilidini, sesinin tarazını bin zahmetle açarak, kendine şaşa şaşa;

— Türkmen kızı, dedi. — Çok susadım!..

Kız elleri belinde, bir istek bekliyordu. Ses gelir gelmez ayağından başına dal gövdesi yaylandı. Göz açıp kapayana, obasından elinde boş bir tasla döndü. Tası taze ayranla doldurdu. Yanaklarından ince ter pembeliği damlata damlata tası uzattı;

— Buyur iç, şifa olsun, dedi.

Alparslan tası aldı. Ilık ayran mı içti, serin bir pınarı mı, bilemedi.

İçtiğine kanmamış, boş tası geri verdi. Bir daha doldurdu. İçi dışı ayran oldu. Apaçık geğirerek, doyduğunu gösterdi. Gözleri gözlerinde;

— Sağol, eline sağlık!.. Bütün yangınım söndü. Buna benzer ayranı, şimdiye dek içmedim. Bir sakıncası yoksa, adını bağışlar mısın?

— Yok!.. Obam beni Selcan diye çağırır.

— Adınla yaşayasın!.. Pek güzel yakışıyor. Söylencedeki gibi!..

— Söylence?!

— Selcan Hatun söylencesi!.. Bilmemekte misin?

— Duymadım!.. Kimse anlatmadı ki!..

— İşinden kalmıyorsan, anlatsam dinler misin?

— He!.. Zaten işim bitmişti, güvencesiyle baktı.

Alparslan'ın içinden bir ozan çıktı sanki. Omuzundan bastırdı. Çimenlerin üstüne bir güzel bağdaş kurdu. Selcan gülücüklerle karşısına oturdu. At yularını çekti, ipi sürükleyerek otlamaya durdu. İçinden çıkan ozan, onu da şaşırtarak Dede Korkut benzeri, meddah özentisiyle anlatmaya girişti;

— Hanım Hey!.. Kanlı Koca Bey, oğlu Kanturalı'ya baktı. Gördüğünü beğendi. Bir de alıcı baktı. Her iki bakışta da, bir elvan yiğit gördü. Bildi ki çağ erişti. Karşısına oturttu. Bir kez de öyle süzdü. Gördüğü has gerçekti. Postunda kaykılarak; "Elim ayağım tutar, gözüm gönlüm görürken, gel seni evereyim" önerisi eğitti. Kanturalı istekli, hem de biraz utangaç gözünü yere eğdi. Atası erdiğini, bir bakışta görünce, sevincin coşkusundan soluğu kesilmişti. Kanlı Koca bildi ki, üstelemese olmaz. O zaman daha bir gür ve dahi daha kesin; "Nasıl bir kız istersin?" diyerek sorguladı. Kanturalı ne desin? Her yiğit ne derse o; "Daha ben yekinirken o hürp diye dikilmiş... Ben karakoç atıma binemeden o binmiş, ben kanlı kâfirlerin iline varamadan o önümden varmış ve ben kılıç çekmeden o baş almış olmalı," dedi kostaklanarak. Kanlı Koca Bey sustu. Bir uzunca düşündü. Sonra başını dikti; "Oğul, oğul, hey oğul!.. Sen eşliğe kız değil, bir cilasun bahadır istemektesin he mi?" diye kestirip attı. Sonra da; "Öylesinin hem pahası ağırdır, hem sonra katlanması," öğüdünü eğitti. Ama söz açılınca yiğit sussun olur mu? Kanturalı da hemen; "Varsın olsun hey atam!.. Öylesini isterim ki, bizlere ya-

raşsın!.." meydan okumasıyla; "Yoksa senin oğluna, anasının kuzusu, cici bici bir Türkmen kızı yaraşabilmez!.." deyip çıkınca oğlu, neylesin Kanlı Koca? Boynunu bükerekten; "Kızı hak etmek senden, kalınlığı ne ise vermesi benden olsun," demek zorunda kaldı. Kanturalı baktı ki, atası kararlıdır; "Öylesini bulursak, başım gözüm üstüne," dedi, atına bindi. Altay ormanlarına aslan avına gitti.

Erenlerin evreni yiğitlerin serdarı Kanlı Koca Bey, derhal postundan ayaklandı. Kırk görklü yiğidini arkasına takarak Oğuz eline girdi. Oğlunun isteğine uygun bir kız aradı. Bir boyda bulamadı. İç Oğuz, Dış Oğuz'da aradı, bulamadı. Kalktı Hazar'ı aştı. Demirkapı'yı geçti. Trabzon'a erişti. Trabzon tekfurunun Selcan Hatun adında, görklü bir kızı vardı. Sağa sola tek yaydan ikiz ok fırlatırdı. Fırlattığı okların düştükleri yerleri görene rastlanmazdı. Ama kâfir atası, pek katı, pek inattı. Kızın erdenliğinden beri, demir kafeste üç canavar beslerdi. Kızını isteyenden kalınlık ve kaftanlık olarak üçünü de yenmesini isterdi... Koşulu bu idi ki, yenmez, öldüremezse kellesini keserdi.

O güne dek Selcan'ı isteyen otuz iki kâfir cengâverinin, kesik başları muhkem kalenin burcunda, soğan hevengi gibi asılı duruyordu. Üç canavarın biri, azgın bir kara boğa, biri aç bırakılmış görkemli kağan aslan, biri de eğitilmiş, devasa bir buğraydı. Kanlı Koca Bey önce kesik başlara baktı. Sonra kafeslerinde canavarları gördü. Başındaki tüm bitler ayaklarına indi.

At ayağı külük, ozan dili çevük olur.

Ama onca kesik baş, bunca azgın canavar görenin hali n'olur?

Kanlı Koca titredi. Kendine gelemedi. Söylemese haksızlık, söylese oğlu için ağıt yakacak kesin!.. Yol boyu aldı verdi. Ne doluya aldırdı, ne de boşu doldurdu. Yüreği yana yana kös kös evine geldi. Candarını yolladı, avdan Kanturalı'yı yanına çağrıladı. Gelir gelmez oturttu; "Sana tam isteğin gibi bir gelin buldum. Ama koşulu hem zor, hem de çok tehlikeli!.. Bence sen bu akıldan vazgeçsen iyi olur!.." deyince Kanturalı, büsbütün heveslendi. "Madem aradın bul-

dun. Mademki değer sayıp uygunu budur dedin, atanın seçimine can fedası gam mıdır?" diye dikildi hemen Kanturalı bahadır. Kırk yiğitle cenk etse, kırkını yere serer. Yaraşır bir eş için, koşulu işler geçer. Atası bir oğluna, bir de aklına baktı. O gitmeye hazırdı. Aklı gitmesin, diyor. Yüreği gitmelidir. Aklını yoklayanda, pek çok gerekçe buldu. Yüreği kibir doldu, gerekçenin birine bile onay vermedi. Yiğit yiğitliğini işlemeli buyurdu. Umarsız boyun eğdi. Elini yüreğinin üstüne bastırarak; "Vargit alabilirsen, al getir oğul!.." dedi. "Gitmeden anana var, kutlu desteğini al."

Kanturalı bir koşu, anasının yanına varıp izin ve destek diledi el öperek. Anası kararını duyar duymaz hönkürdü. "Oğul oğul ey oğul!.. Bu yanlış aklı sana, kim verdi de ki bana, gör neler olmaktadır," dedi çırpınaraktan. Kanlı Koca Bey ise, başına geleceği bildiğinden atına bindiği gibi yola vurmuştu hemen sonra. "Ben durduramam gayrı, anası engel olsun," umuduyla evinden epey uzaklaşmıştı.

Kanturalı anası elinden sıyrılınca, ata ardından koştu. Atbaşı erişende, ağır koşulu sordu. Atasının yanıtı, tek sözcük oldu; "Hüner!.." Sonra atı durdurdu. O indi, Kanturalı, at üstünde olmazdı. Yan yana dikildiler. Kanlı Koca Bey orda, gördüklerini bir bir anlatırsa oğlunun vazgeçmesini umdu. Kanturalı başından sonuna dek sesini çıkarmadan dinledi. Söz bitince; "Hey atam, kutlu atam!.. Kanlı Koca Bey atam!.. Sen ki yüceden yüce, kocaların kocasısın. Erenlerin ereni, koçakların koçağı, alplerin başbuğusun!.. Hepsinden daha özge, benim canım atamsın. Bütün bunları bana asla dememeliydin. Mademki bir bir dedin, kanlı başıma kakınç, güler yüzüme tokunç olacağına ko da, leşime ağıt olsun!.. Yeter ki oğulunuz, yaraşır eşi bulsun," diye atına bindi; "Kadın ana, bey ata esen kalın!.." diyerek topuk bastı atına, at kanatlandı uçtu. Atası anlatırken, yol dolamaç dolamaç.. taşlı, katı ve balçık, kuruyanda toz toprak, dağ bayır ıssız sapa.. ormanlarının içi, ala yılan doluydu. Bunları aştığında, göklere omuz veren kaleye ulaşırsın!.. Ne var ki, orada da bir nice

kelle kesen cellatla tekfuru var," deyende nasıl kızmış!.. "Alp ere korku salmak, alp-erene yakışmaz," diye öfkelenmişti, içten yüzüne karşı. Yine de uçar gibi menzile ilerlerken, belli belirsiz ürktü. Bu kez kendine kızdı. At üstünde dikildi, eyere ters oturdu; "Ya varayım alayım, ya da varamayayım!.. Ya bilece geleyim ya da gelemeyeyim. Yine görüşünceye değin, bey babam, kadın anam, kutlu ve esen kalın!.." diye bağırdığında, at ürktü yavaşladı. Kırk yiğidi anında yanında bitiverdi.

Yedi gün, yedi gece yol gittiler bilece. Kâfirin serhaddına çadır kurdular gece. Sabahleyin kâfirler mazgallara üşüştü. Kimdir, nedir merakı herkesçe duyulmuştu. Yürük atına bindi. Seyredenler önünde, yay gerdi bir ok attı. Aynı anda bir koşu gitti okunu kaptı. Döndü ortalık yere!.. Atı ılgar giderken gürzünü sur kulesi yüksekliğinde attı, yere düşmeden tuttu. Kâfirler şaştı kaldı. Sonunda olan biten tekfura duyuruldu. Kale kapılarından biri az açılarak, mızrağı beyaz tuğlu bir haberci göründü; "Hoş geldiniz yiğitler!.. Yüce tekfurumuzdan bir dileğiniz mi var?" diye seslice sordu, ortada peşrev çeken yiğit Kanturalı'ya. Soruyu herkes duydu. Kanturalı kabardı. Ahali şaşkın şaşkın ona bakmakta idi; "Evet Selcan Hatun'u dilemekteyiz," diye var sesiyle haykırdı. Amaç belli olunca, tüm kapılar açıldı. Kırk yiğit arenanın yanında konuşlandı. Kanturalı alınıp tekfura götürüldü.

Dileği o da duymuş... Arenada tezelden seyrangâh kurdurmuştu. Ahaliden yetişen safları doldurunca, o da vardı köşküne, mermer tahta atılan yün mindere oturdu. Zırhlara bürünen yüz kâfir cengâveri ardına dizildiler. Ve sararmış yapraklar arasında taptaze açan bir gonca gibi, salınan Selcan Hatun tekfurun yanındaki tahta yerleşiverdi. Alana çıkarılan Kanturalı bir baştan ötekine dolaşıp herkese gösterildi. O dolaşmada, Selcan Hatun önüne her gelişte ak börkü başından çıkararak ve dahi eğilerek ona selam verirdi. Kara şapkalı tekfur, selam kendine sanır.. şapkasını çıkarır kara kafasındaki ak saçları görünür, selamını alırdı. O selamlaşma anı Selcan yi-

ğidi süzer, gözlerinde hüzünle hafifçe gülümserdi. Kanturalı sonunda varıp önünde durdu. Başını kaldıranda tekfuru sur üstünde, Selcan'ı ayda gördü. Akşam bulutlarından derdiği ışınlarla sarı bir fistan dikmiş, ayın güler yüzünü bir peri gibi sarı sarı aydınlatmıştı. Kâfir son selamı da aldıktan sonra biraz eğildi, bet sesiyle;

— Yiğit, gelişin neden? sorusunu seyreden herkeslere duyurdu.

Kanturalı, alanda bacaklarını açtı. Elini kuşağının üstüne uzatarak görklü bir selam sundu. Sonra bacaklarını bir pergâr gibi açtı ve ağzından art arda;

— Karşı yatan kara dağı aşmaya.. görklü akan kara suyu geçmeye.. dar etek, geniş gönül gölgesine sığınıp.. Tanrı'nın buyrukları, Nebiler sözleşmesi, töreler gereğince kızın Selcan Hatun'u eş edinmeye geldim!.. diye höy höy höykürdü.

Tekfur hiç ses etmeden sonuna dek dinledi. Bir Kanturalı'ya bir Selcan Hatun'a baktı. Dengi dengine bulmuş, dileği uygun görmüş olmalı ki, eliyle olur işaret etti. Kanturalı ipekli göyneğini çıkardı. Altın bezekli, keten kuşağını kuşandı. Civan endamı bütün kızların yüreğini, hopur hopur hoplattı. Uzun kara saçları, kara pürçekler gibi ak tenine yayıldı. Uzun boyu uzadı, sanki tahtlara değdi. O haliyle pek güzel, pek diri bir yiğitti. Yüzü görünmüyordu. Nazar değmesin diye, peçe ile örterdi. Zaten bütün Oğuz'da yalnız dört civan yiğit peçe ile gezerdi. İkisi Karaçekür ve dahi oğlu Kınık, diğeri boz aygırlı Beyrek ve sonuncusu bu Kanturalı idi. Selcan Hatun içinden ilk kez kazansın diye tanrısına yalvardı. Tekfur peçesini de çıkarmayı buyurdu. Kanturalı anında, çekip çıkardı bezi. Alana güneş doğdu. Cümle seyircilerin yürekleri burkuldu. Selcan Hatun'un ağzı, avsıl dana benzeri suyunu tutamadı. Tekfur işaret etti. Demir zincirle bağlı boğayı arenaya sürüp azat ettiler. Diziyle yeri deşti, adam gömecek kadar koca bir çukur açtı. Seyirtti boynuzuyla mermer bineği ditti. Taşı, peynir topağı gibi bin parça ediverdi.

Kırk yiğidinin kırkı da, ağlaşmaya başladı. Kanturalı dikildi; "Su-

sun bize yakışmaz!.. Cura, kopuz çekilsin. Şenlik şölen edilsin. Boy boylayın, soy soylayın, kötüsü gelirse ağlayın," diye bir naralandı. Alanın dört bir ucu, seyreyleyenlerinse yürekleri gümledi. Kırk yiğit hemen derhal dediğini ettiler. Kanturalı'yı övüp azgın boğa yerildi. Hatta küçümseyerek; "salmışlar ortalığa, bir manda buzağısı" diyerek gülüştüler. Kanturalı kasıldı, iple asılır gibi ağır ağır yürüdü. Vardı tam orta yere, sancak gibi dikildi. Boğa şöyle bir baktı. Sonra birkaç eşindi. Başını yere eğdi. Boynuzları bükülmüş cıdalara benzedi. Ve sonra yardan düşen bir kaya süratiyle alandaki yiğidi süsmeye niyetlendi. Kanturalı sağlamca bastı durduğu yere. Boğa seyirtti geldi. Başını yere verdi. Boynuzunu bir çifte mızrak gibi uzattı. Biri deyse yiğide anında paralardı. Selcan Hatun, ürküyle gözlerini kaparken, ağzından bir "hi," çıktı. "Hi!.." Gitti Kanturalı yumruğuna yapıştı. Yumruğu topuz oldu. Yüz kez sallanmış gibi, iki boynuzun orta yerinde gümüldedi. Kemiğin çatırtısı kapalı gözü açtı. Boğa bir takla attı. Sırtüstü yere düştü. Seyreyleyenler şaştı. Pek çok kelle kestiren ünlü kara boğanın, koşan ayağı koşmaz, yaran boynuzu yarmaz, ürkünç gövdesi yerden kalkmaz battal olmuştu. Selcan kızın gözleri hayret hareleriyle, sevinç kıvılcımları saçtı. Narin kolları birbirine kavuştu. Yüreği tıpırdadı. Tıpırtısı zıpladı, tahttan toprağa indi. Ordan bir sıçrayışta, Kanturalı'ya vardı, yüreğinde köşk kurdu. Hem Selcan Hatun hem de Kanturalı eşini bulduğuna inandı. Yiğidin gücü arttı. Selcan'ın ıssız gönlü kuş oldu kanatlandı. Boğa ayaklarını göğe dikip yatmıştı. Yiğit eğildi tuttu leşinin kuyruğundan. Tahtın önüne kadar akan suda sal çeker gibi çekti sürüdü. İlk koşul işlenmişti. Sıra ikincideydi.

Kanturalı yeniden, dikildi orta yere. Bu kez de ala aslan salındı üzerine. Kanturalı'yı gördü, pek sevinmiş olmalı. Önce kuyruk salladı. Sonra bir kükredi ki, dağın taşın yüreği yerlerinden oynadı. Aslana sabah beri lokma verilmemişti. İştahı duruşundan, kükreyişinden belli!.. Kırk yiğidin kırkının, içyağları eridi. Kırkı birden sarsıldı. Döğündü ağlaştılar. Kopuzları curaları akıllarına geldi. Çektiler çıkardılar.

Tellerine vurdular. Soy soyladı, boy boyladılar. Kanturalı bir elvan yiğit, hasmı görklü aslan değil!.. Olsa olsa bir encik savladılar. Aslan birden devindi. Av üstüne hörledi. Kanatlıydı canavar. Sanki uçtu da geldi. Kanturalı eğildi. Selcan kız, bir kez daha gözlerini yumarak; "Savuşturamıyacak," diye pek tasalandı. Ayasofya eveki nice dua eğitti, hepsini sıraladı. Aslan uçurtma gibi Kanturalı'nın başı üstüne havalandı. Bahadır yana kaydı. Yumruğunu kitledi. Aslan başı üstünden geçip gitmekte iken, bağrının ortasına bir gülle gibi vurdu. Aslan bir çığlık attı. Yeri göğü inletti. Havada fır fır döndü. Sonra birden kösüldü, patlak bir kelek gibi, pat diye yere düştü. Arena saflarından uzun bir alkış koptu. Selcan gözünü açtı. Aslan çoktan ölmüştü. Sevda ışınlarını saldı yiğit gönlüne. Sevinci doldu taştı. Aldı aslanı yiğit. Bir gelin taşıyorca koca alanı aştı. Selcan'ın hizasına usullacık bıraktı. İkinci koşulu da yüz akıyla aşmıştı. Üçüncü canavar da, ikisinin yanına uzatılırsa eğer, Kanturalı'nın eli, Selcan Hatun'a değer. Onlar erer murada, seyredenler çıkarlar mutun kerevetine.

Buğra alana geldi.

Onu da şangır şungur, üzerine saldılar.

Deve Karadağ gibi Kantura'ya saldırdı.

Selcan kız sangı bengi, olana bakamadı. Gözlerini eliyle kapatıp bastırarak; "Yiğit yorgundur," dedi. "Buğra ise pek azgın!.. Yaver giden şu bahtım yine mi terk eyledi? Ben ne kısmetsiz kızım." Ama Kanturalı Bey, Selcan Hatun'u görmüş.. hem sevdası pekişmiş, hem coşkusu artmıştı. Besbelli kızın gönlü, onunkine akmıştı. Ona düşen, koşulu yerine getirmekti. Kara deve pek görklü, Selcan hatun pek güzel, Kanturalı yiğitti. Selcan'ın övgüsünü, atasından duymuştu. Kendine denk diyerek yedi gün yol tepmişti. Ya alıp gidecekti, ya da can verecekti. İşte son koşul buydu. Onu da alt etti mi, Selcan onun helali!.. Ancak o istemezse ondan vazgelinirdi.

Buğra önce bir durdu. Yükseklerden bakarak, Kanturalı'yı süzdü. Küçümsemiş olmalı!.. Ayakları altında hurdahaş etmek için, langır lungur yürüdü. Ağzı köpük köpüktü, soluğu buğu buğu. Tülü

yanına geldi, Kanturalı yekindi. Deve bir hışım gibi, üstüne hörlemişti. Kanturalı sakındı, ön ayağını çeldi. Deve Karadağ gibi, bir ıhtı, öyle kaldı. Kanturalı durur mu? Koştu boynunu burdu. O an bir alkış koptu. Selcan gözünü açtı. Yiğidi ayaktaydı. Koca deve leşini, tarla sıçanı gibi tutmuş sürüklüyordu. O da elini çırptı. Kanturalı deveyi, ağır ağır sürüdü. Götürdü ardı sıra, tekfur önünde durdu. Üç koşul da yiğitçe yerine getirildi. Kâfir umarsız kaldı. Gönlü istemese de, Selcan Hatun'u verdi. Bilece at bindiler. Oğuz yurduna doğru, hemen yola düştüler.

Bir yaylağa gelende, hemen bir oba kurup ten alıp ten verdiler. Dil alıp dil verdiler. Kanturalı sabaha iyice yorgun düştü. Derin uykuya daldı. Selcan Hatun at bindi. Onu uyandırmadan dağ doruğuna çıktı. Terk ettiği yurdunun ufkuna baktığında, koskoca bir ordunun hızla yaklaştığını gördü. Meğer tekfur babası, sonradan pişman olmuş. Kızını almak için o orduyu göndermiş. Bir yol sevda geldi mi, her bir şey çeker gider. Ana atadan önce, sevgili safa girer. Zaten öyle değilse, kuyruğunu çekiver. O sevda mı sayılır? Selcan başa geleni bir bakışta anlamış. Atını topuklayıp dağdan yaylaya inmiş. Hemen obaya girmiş. Kan uykuda horlayan yiğidi haberlemiş. Pusatlanmışlar hemen, atlarına binmişler. Kırk yiğitle birlikte, varıp cenge girmişler. Mübalağa cenk olmuş. Kırk iki civan yiğit, koca orduyu bozmuş. Sağ esen yola çıkmış, Oğuz eline varıp sevda pınarlarını coşturmuşlar hanım hey!.." dedi, bağdaşı bozdu. Selcan kız da oturmuş, elleri kucağında, gözleri ışıl ışıl, hiç ağzını açmadan destanı dinlemişti.

Son sözüyle birlikte, dikildi eli belde. Gözleri bir yanardağ oldu bakışlarında. Yandı kavruldu yabgu. Yanaklarında güller yaprak yaprak açıldı. Yaylaya baştan başa gül kokusu saçıldı. Birdenbire;

— Sen neyi demektesin hay yiğit!.. Neye sıvanmaktasın? derken elinde boş tas, koştu obaya girdi. Çıktı pusatlanmıştı. Keskin bir ıslık çaldı. Yankısı tükenmeden, hemen yanıbaşında bir küheylan türedi. Atladı tepikledi. Azbiraz açılınca;

— Aha alan, aha Selcan, diye meydan okudu. — Yenersen sana feda olur bil ki kuşça can!..

Alparslan n'eyleyecek? Bindi atına ardından yetti. Yay gerip ok atmadı, kılıç çekmedi Selcan. Yanına varıncaya küçümsedi Alparslan. "Onun da gönlü kaydı. Destan kahramanına özeniyor besbelli," demekteydi ki Selcan, kuşağından kavradı. Attan aşağı attı. Düşerken topuğundan yakaladı Alparslan. Yerde yumaklaştılar. Alt alta, üst üste epey cebelleştiler. Kim sündü, kim bir nice ötekini sarstı, belirsizleşti. Sonunda yoruldular. Birinden biri pes etmeden soluk soluğa durdular.

Alparslan kesik kesik;

— İşte dediğim buydu. Kısmetin ayağına ulaştı. Bilmem attan düşeni kabul eyler mi gönlün? deyince Selcan kız gülüverdi;

— Düştünse katı yere değil, gönlüme düştün hey yiğit!.. Kuta düşen, incinir miymiş?

— Gerçek midir, kesin mi?

— Bak ana atam geldi. Hele yolu yordamı ile dile de, gerçek midir, kesin mi görelim!..

Alparslan üstündeki tozu silkeleyerek, yerinden doğrulurken, Selcan kızın babası, önünde diz çökerek;

— Hoşsafa geldin yabgum!.. Obamıza onur ve bize mutluluk verdin.

— Kısmetime gelmişim!..

— Kısmet benim efendim, diye atıldı Selcan. — Hiç kimlik göstermeden, ozanlık taslayana her kız gönlünü açar. Laf bildiği kadar da, yarışabiliyorsa, asla kapanmaz artık o gönülün kapısı. Her söz her davranışla biraz daha genişler. Büyür kişi yüreği, büyülenir kabarır. Ve bitek toprak gibi sevdaya mayalanır.

Mayalanmıştı işte. Ettiği söz anası atasının aklına nakış gibi işlendi. Anası tez davrandı, vardı obaya girdi. Elinde iki bohça, çabucak geri döndü. Baba dikilip kalan atını eyerledi. Bohçaları heybenin gözlerine tıktılar. Heybeyi savurtarak eyerin kaltağına taktı-

lar. Selcan'ı okşayarak atına bindirdiler. "Kısmetiniz gür olsun," dileğiyle kutsayıp Rey yoluna kattılar.

"Kısmeti bulan, meyveyi de izliyor öyle ya!.." diye geçirdi Alparslan.

"Pîr ne zaman elini omzuma atsa, mutlaka doğaüstü bir işaret oluyor. Sözünden çıkılır mı? Varır varmaz oturur konuşuruz. O da onaylar kesin!.." dediği an, Selcan Hatun'un şaşıran yüzü gözlerinde belirdi; "Özledim Hatun'umu. Tezden varıp gitmeli," kararıyla atını tepikledi. Candarı usullacık, yamacına sokuldu; "Menzile geldik yabgum!.. Molayı verelim mi?" diye sordu. İlkin aklından geçen, "vermeyelim, gidelim" oldu. Sonra "birlik yorulur, atlara yem su gerek" gerçeği ağır bastı. Başını sallayarak; "Verelim," dedi tezden. Alay anında durdu.

ON

Alparslan Yabgu sılasına vardı, Selcan'ına kavuştu.

Özlem tükenir gibi değildi. Uzayan ayrılık, ikisini de boşlukta bırakınıştı sanki. Kavuşunca ayrılmaları, ikisine de zor geldi. Sevda hummasının azbiraz tavsadığı an, Alparslan Yabgu'nun aklına yola çıkmak üzereyken yüklendiği görev geldi. Selcan'ı bağrına basarak Maun Bab'ın dediklerini yineledi. Selcan'ın gözü şaşılaştı. Teni katılaştı. Direnci ağır ağır başına çıkmaktaydı ki, uzatmadı Alparslan. Selcan'dan zorla koptu. Anasının kucağına tırmanıvererek boşluğunu dolduran Melikşah'ı kaptı. Bedeni çevresinde döndüre hoplata konaktan çıktı. Dergâhın önünde haberliymiş de, beklermiş gibi bomboş çönen Hasan Ali'nin dizinin dibine oturttu.

— Lala, dedi yumuşacık, pîrimiz vaktinin geldiğini buyurdu. Anası yetişmeden sen de bir yokla!.. Eğer ele gelirse, gereği sana yüküm, deyip atına binip sıvıştı.

Hasan Ali Abdal, ardından buruk bir gülümsemeyle baktı.

"Alkış Selcan Hatun'a," diye kaykıldı. "Alkış ki, hem de nasıl!.. Orduların pes ettiremediği bahadırı, afsunlamış besbelli!.. Sevda ne güçlü Tanrım!.. İncitmekten, yüzünde bir kaygının gölgesini, bir üzüncün bulutunu görmektense, dağlara taşlara vurmakta kişiyi!.. Gürzü dağ delen, oku uçanı düşüren, kılıcı keçeyi kesen nice koç yiğidi, mayalı hamur benzeri yuğurup lokmalık bezeye döndürmekte. Zorun edemediği ne varsa, sevi üretiverir dendiğinde inanmaz din-

gin. Sonra yüreğine bir bakış saplanır. Mecnun'un çölü niye benimsediğini.. Ferhat'ın dağı nasıl deldiğini anlar. Ve her halde biri kadar sabırlı, diğeri kadar güçlü olmayı öğrenir. Üstüne üstlük Selcan Hatun gibi biriyle eşleştiyse, ayrıca fazla aykırı gitmemeyi bilir. Kaç cenkte bilece gördüm. Fazla demeye dilim varmaz. Yabgu kadar yaman cengâver!.. Başka türlü, Selçuk Bey'in torunu, Çağrı Bey'in oğlu, Oğuz yabgusunun hakkından gelinir mi? Gelmiş besbelli," düşüncesiyle Melikşah'ın minik elini avucuna aldı;

— Benimle oynar mısın beyzadem?

Dediği an, yel yeperek yelken kürek seyirten Selcan'ın gölgesini gördü. Hiç ayırdında değilmiş gibi gözlerini Melikşah'ın gözlerine dikti. O;

— Oynamam mı? der demez, Selcan'ın gölgesi yitti. Hasan Ali'nin gözucu, dergâh duvarının dibinde önce zınk diye durduğunu.. usullacık köşeye sindiğini gördü;

— Neyi dilersin?

Bütün dikkatini çocuğa vermiş gibiydi.

Melikşah yaran bulmaktan hoşnut, tek çocuk nazıyla iki yanına sallandı. Hafif eğilip gözlerinin içine bakarak soruyu soruyla yanıtladı;

— Benimle aşık atar mısın?

— Öğretirsen atarım!..

— Ana!.. Sen aşık oynamayı bilmemekte misin?

— Bilsem öğret der miyim?

— Öğretir yenersem, kızmak da mızmak da yok ama!..

— Yok!.. Kızmam, mızmam!.. Oyun bu, kişi yener de yenilir de!..

— İyi bildin!.. O zaman öğretirim.

— Sağol!.. Biline, hünerine alkış. Ama yine de beter yenme olur mu?

Selcan, adeta duvara sıvaştı. O buraya beşik bebesi saydığı oğlunu, erken ezilmekten kapıp almaya gelmişti. Konuşmayı duyunca eliyle hışmını bastırıp dikildi; "Ana gözünde oğul asla büyümez,"

deyişi ne kadar doğru. Şuraya baksana, büyümüş de küçülmüş sanki. Dergâh pîri koca Abdal'a;

— Ben çıvgar bilmem. Beter yenerim, diye meydan okumakta. Ve o koca Abdal da, sanki üstüne kılıçla yürünmüş gibi boynunu bükmüş;

— Ama acemiye fırsat vermek gerekmez mi?

— Oyunda fırsat verilmez ki, bulunur.

— Haklısın!.. Bulunur, bulunmalı. Ama aramaya da el tanınmalı değil mi?

— O dediğin çıvgar olur. Ben etmem!..

— N'eyleyelim? Madem ustasına çattık. Çıvgarsız yenilme, yenilgi sayılmaz, diyecek!.. Yenile yenile yenmeyi öğreneceğiz!.. Değil mi? kışkırtması, uzanan kollarını büktü. Sımsıkı bedenine sardı. "Şuna da bakın, hiç altta kalmıyor. Neredeyse bilgeyi yalvartacak. Hey gidi Melikşah hey!.." hayranlığıyla atışmayı izlemeye durdu.

Melikşah dilini anlayan biriyle çekişmenin tadına varmıştı;

— Hiç de bile değil!.. Yengi yengidir, yenilgi yenilgi, diye kostaklandı.

— Ama beyim, diye boyun büktü koca bilgin. — Oyun, yarış, güleş ya da cenk olsun çıvgar namert hilesi. Yiğitliğin küspesi. Akıl, fikir, bilgi ve güce dayanmaktansa hileye dayanan yengi, yengi sayılır mı?

— Neden sayılmazmış?

— Yiğit yiğide mi, hileye mi yeniliyor belli değildir de ondan.

— Ben hile yapmam. Atam bileğin güçlü, anam hünerlisin der.

— Doğru buyururlar!.. Hem yüreği kavi, hem bileği güçlü, hem de hünerli oldu mu kişi, hileye gereksinim duymaz. Yürekle bilek soya çekebilir de, hüner için hem emek hem çaba gerekir. Çalışmakta mısın?

— Dene de gör!..

— Demek hünerine güvenmektesin? Alkış!..

— He!.. Güvenmekteyim!..

— Hünere de can kurban!.. Dilerim ben de senin becerine erişebilirim.

— Ben orasını bimem. Aşığı cuk oturtur, yenerim.

— İyi hoş, yen!.. Ama de bakalım merde mi, namerde mi yenilmek yeğ?

— Helbet merde yenilmek yeğ!..

— Merde yenilen ne der?

— Gücüm yetmedi, hünerim elvermedi, daha bir çalışmam gerek, der!..

— Demektesin ki, bir sonraki oyuna, hünerini artırarak girmenin yolunu arar!..

— He!..

"Bu bilgeler," diye düşündü Selcan; "Çocukla çocuk olabilecek ölçüde erdemli insanlar! Şuna bakar mısın Selcan Hatun!.. Nasıl sabırlı, nasıl yol yöntem gösteriyor. Ve arının petek yapması gibi lafı nasıl örüyor? Bir parmak çocuğa sardığı bilgi yükü, sanki bir parmak bal!.. Yala yala bitmiyor. Ne ilginç!..

Doğurdum, emzirdim, büyüttüm. Ama şimdiye oğlumla bu kadar uzun konuşamadım. Üç yaşına yeni bastı. Bildiğim, ana, ata, acıktım, susadım, yanına çişim geldiyi yeni koydu. Meğer neler bilirmiş!.. İyi ki pîrler var. Biri Nişabur'da vakittir buyuruyor. Biri Rey'de koskoca adammış gibi söyleşiye oturuyor. Ve oğulda, anasının göremediği bir nice cevher varsa, ortalığa saçıveriyor!.. Telaşım boşunaymış. Bakar mısın şu bıdığa!.. Nasıl da çatır çatır yanıt veriyor?"

Söyleşi sürüyordu. Duvar dibine sindi. Yeniden kulak verdi;

— Gördün mü, yenilmenin de, yenilmemesi varmış.

— He, var!.. Gördüm!.. Ama yenmek daha iyi!..

— Haklısın!.. Hadi çıkar aşığını da bir göster bakalım. Cuk oturtabiliyor musun?

— Oturturum!.. Bir atışta oturturum. Sen oturtamazsan yenerim bak!..

— Oyun bu, bellim'olur?

— Olur!.. Bileğin güçlü de, aşığı denk atarsan olur!..

— Doğru dersin!.. Ama aşık bir kemik. Bazen dengine atsan da, yan gelir.

— İyi atarsan gelmez.

— Bu kadar emin olma!.. Acemi oku kuş vurur denilmiştir. Bakarsın senin attığın cuk oturmaz, benimki oturuverir.

— Eh, o zaman oyun senin, n'eyleyelim? Gele deriz!..

— Der misin?

— Derim elbet!.. Demesem n'ola?

— Belli pek bir ustasın. Bir şeyi ustasından öğrenmek kıvançtır. Bana ne mutlu!.. Sana rastladım. Eğer cuk oturtursam, sayende başaracağım.

— Hele oturt, sonra alkışlarsın, derken kuşağından bir aşık çıkardı. — Hak aceminin. Al da at bakalım!..

Hasan Ali Abdal attı, aşık yan yattı. Melikşah. Attı!.. Cuk oturdu;

— Ooo!.. dedi Hasan Ali Abdal; — Seninle baş etmek zor.

— Dedim sana yenerim.

— Bir daha atabilir miyim?

— Hak üç değil mi? İki daha at!..

Aşığı aldı Hasan Ali. Selcan kendini zor tuttu. Büsbütün sindi. Hasan Ali bir, bir daha attı!.. Aşık her kezinde yan yattı!.. Geri verirken;

— Olmuyor!.. Beceremiyorum!.. Alkış sana!..

— Demedim mi?

— Ama ben de bir aşık edineceğim. Çalışıp seni yeneceğim!

— Çalışırsan yenersin!.. Bir de ben üşenirsem. Al bu senin olsun. Bende daha var.

— Sağol Melikşah can!.. Sayende aşığım oldu. Çalışır seni yenerim, gör, diyerek, el etti. Selcan gördüğünü sezmemişti. Şaşırdı. El kendine mi, başkasına mı, bakındı. "Gelirken görmüş olmalı," varsayımıyla başın uzatır uzatmaz; — Hatunum, dedi dua eder gi-

bi; — Oğlunuz pek bir usta. Bana aşık atmayı öğretmesine izniniz olur mu?

O başını sallamadan Melikşah atıldı;

— Olur he mi ana? Yenilen güleşe doymazmış!..

Selcan önce diyecek laf bulamadı. Sağına soluna baktı; "Yetenek görmüş olmalı. Ben ayırdında değilim ama, oğlum erişmiş. Burnumun dibindeyken bizim göremediğimizi, kaç fersah öteden Maun Bab nasıl gördü? Onları pîr, bizi cengâver yapan da bu değil mi? "Selçuklu'nun bahtı Yesevi pîrdi," demişti bir kezinde ışık içinde yatsın kaynatam Çağrı Bey. Haklıymış!.. Gerekeni bize bile bırakmadan gören ve işleyeni olan kişiler ne kutludurlar!.." Görüp işittiklerinden kıvançlı;

— Lalan üşenmemekteyse, olur elbette, dedi gülerek. — Hadi şimdi gidelim de karnını doyur. Acıkmışsındır.

— Yendim ya, çok acıktım, kasıntısıyla anasının önüne düştü Melikşah.

— Unutma, dedi arkalarından Hasan Ali; — Kişi her nice çalışsa, ustasıyla aşık atmadan sonucunu göremez. Yarın gel de, yine oynayalım!..

— Gelmem mi?

Deyince oğlu, "Bu ders de sana," diye düşündü Selcan; "Nasıl bir ustalıkla sınava çekti Melikşah'ı? Nasıl bir ödülle kendine bağladı? Şaşmamak mümkün mü? Lamı cimi yok!.. Benim dahi çocuk olasım geldi. Yabgu'yu Maun Bab eğitmiş. Hasan Ali Abdal Yesi dergâhından. Ders vermeden, ders vermenin yöntemini bulmuşlar. Bu yaşta öğrenilen unutulur mu? Yaşamı oyuna, oyunu yaşama çevirmek bu olsa gerek. Aklı, hüneri ve bıkıp usanmadan sabırla çalışmayı bir oyunda nasıl da belletti. Aşığını ne zaman cuk oturtacak doğrusu merak ettim. Sorsaydım ayıp mı olurdu?" sorusuna yanıt bulamadı. Oğlunun elini tuttu. Melikşah bir oyun yoldaşı bulma kıvancıyla badi badi.. Selcan oğlunun sınavından hoşnut, kostak kostak yürüdüler.

Alparslan Yabgu, konağın önünde binek taşına dikilmiş yolu gözlüyordu.

Beyler Alparslan'ın ardından sancaklarını açmış... Cengâverler derilir derilmez Horasan yoluna düşmüşlerdi. Alparslan'ın gözlediği toz bulutu atlarının nallarından çıkıyordu. Selcan'la Melikşah konağa girerken geldiler.

Rey'de bir iyice soluklandılar, son eksikleri giderdiler.

Donanan Rey'den çıktı. Azerbaycan yolunda atını kamçıladı.

Varır varmaz Vashudan ordusuna, gönüllü katıldılar. Vashudan o destekle İdil'in ötesine sefer eyledi. İlleri vurdular. İnsanları kırdılar. Talan yağma ederek bol ganimet derdiler. Ama dönüş yolunda tutsaklara baktıkça bilinçleri çürüdü.

Onlar gaza eriydi. Gaza küffar üstüne!..

Ama ayrı dinden olsa da, sefer eyledikleri yine Oğuz boyuydu.

İki seferden sonra, Oğuz'un Oğuz'u vurması içlerine sinmedi.

Hep birlikte toplanıp Vashudan'a gittiler. Saygılarını sunup dini, dili ve cinsi ayrı kâfir üstüne gazavat dilediler. Vashudan renk vermedi. Pek sevinmiş bir halle; "Ne zamandır ben de bu dileği bekliyordum. Alkışım üstünüze!.. İvecen hazırlanın. İvecen gidin varın. Sevabın pençiğini benim üstüme yazın," diye güler yüz gösterdi.

"Adam iyi niyetli," güveni duydu beyler!..

"Ulu bilge Kuşeyri, haksızlık etti belli!.. Hazır bedavasından, koca ordular bulmuş!.. Elden kaçsın ister mi? Bilge haccından firar kokusu alan kibir, böylesi bir isteğe böyle sevinir miydi? Gaza dileğinden hoşnut, izni nerdeyse sevindirik olarak verdi ya işte!. Yersiz kuşkuya düştük!.. Keşke cengâverlerle birlik oymaklarımızı da alıp getirseymişiz!.. Burada bekleterek, ötede açtığımız yurda tezden konuverirdik!.." Utançlı düşünceler üstüne, gaza kutlaması olarak üç gün şölen çağrısı binmez mi?

Koca Oğuz beyleri, yerin dibine geçti. Başlarını kaldırıp Vashudan'ın yüzüne bakamadılar. Kuşkularından öç almak amacıyla,

şölene hepsi birden katıldı. Sunulanı içtiler. Konulanı yediler. Sızmak üzerelerken Kuşeyri haklı çıktı!..

Yazık!.. Kıyım başladı.

Vashudan'ın başında gösterdiği güler yüz, meğer av tuzağıymış.

Selçuklu'yu bir anda ve topluca tüketmeyi kurarmış. Nöbetçiler deminde uyanık davranmasa kırım kışlaya da uzanacak, kuruntusu kurduğunca sonuçlanacakmış. Bir nice dirense de, telef olan sayısı o gece kırkı aştı. Esrikleri ayıldı. Esenleri utandı. Güvenin kıyımından kurtulanı dağıldı.

Bir bölük Boğa Bey'in sancağına üşüştü, yara bere içinde vardı Rey'e erişti.

Bir bölük Mansur'la Göktaş Bey'in birliğinde buluştu. Hamedan'a gittiler.

Kalan beylerin çoğu Anasıoğlu Bey'in çevresinde toplaştı. Kazrin'e yöneldiler.

Bir bölüğüyse; "Biz burada evlendik. Çoluk çocuğa kardık. Çiftçiliği öğrendik, düzenimiz yerleştik, gayrı göçebilmeyiz," deyip akıncılardan koptu. Zaten onların hepsi Vashudan kıyımından ayrık tutulmuştular.

Boylar çekip gidince, Vashudan'ın güveni bir iyice bilendi. Kibiri, katmerlendi. Kalan beylerden kulluk, ağır hizmet istedi. Onlar oysuz kararsız, bir işe koşulmaya alışmamışlardı. Kengeş dileyenleri, kovuldu ucuzlandı. Bu yüzden egemenle araları bozuldu. Vashudan isteğini zorla dayatmak için, beyler can telaşında oğul ve onur için çekişmeye girdiler. Egemen ordu düzdü, beyler pusatlarını giydi, atlarını ahırdan yularladı çıkardı. Vashudan cengi gördü. Önceden geriledi. Ara düzelsin için tümünü çağrılayıp görkemli bir barış şöleni verdi.

Heyhat!..

Yağı tuzak kurmaktan, Türkmen aldanmaktan bir türlü vazgelemiyor!..

Vashudan şölenine katılan o beylerin hepsini zehirledi. Otuzu telef oldu. Gerisi can havliyle çoluk çocuğu kodu, Urmiye'yi tez buldu.

Zaten çoktan beridir, uçtaki oymaklarla, sürüler ve obalar, bir hayli çoğalmıştı. Horasan yaylaları hepsine yetmiyordu. Olanlar menzil konak yayıldı. Oba oymak duyuldu. Dolanıp donanarak Nişabur'a erişti. Tuğrul Bey bir an duraksamadı. Yüce divanı açtı. Söz aldı, yol gösterdiler. Düşündüler tartıştılar. El kaldırıp oy verdiler. Uçları Anadolu içine taşımalı dediler. Boylar öncü verecekti. Akın kolları düzülecekti. O kollar vura vura Bizans kentlerini yumuşatacaktı. O ara Horasan'da üç ordu düzülecek, daha batıda yeni yurtlar açılacaktı.

Karar duyulduğu an pek çok sancak dikildi. Köyden kentten ve çölden cengâverler derildi. Yeterince nefere ulaşan her bir sancak, durmadı yola çıktı. Her bölük yüz atlıydı. Atları kanatlıydı. Tuğları göğü yardı. Sancaklar dalgalandı. Anadolu akını ardardına başladı. Kol kol yola çıktılar. Zap suyu koyağından, Dicle'ye ulandılar.

Bölge Arap asıllı Ukayloğullarınındı.

Kimlik tapu sormadılar. Kent köy ayırmadılar. Hendek kale tanımadılar. Çok kısa bir sürede, Toros yaylalarını güvenilir kıldılar. Akınları izleyen oymakların her biri bir yaylağa oturdu, orasını yurt tuttu. Akıncı beylerine, Hakkâri merkez oldu. Dicle dolaylarına ilk akınlar pek sertti. Güvencesiz ahali ürktü dağlara kaçtı. Kentleri yağmalayıp kaçanı izlediler. Kendilerinden fazla kişi tutsakladılar. Taşıması olasız ganimet topladılar. Her zaman her yerdeki mazarrat başgösterdi. Tüm aklı kesesinde, deneyimsiz beylerin açgözlülüğü tuttu. Ganimeti orada paylaşmak istediler. Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar. Birkaçı devşirince, hepsi birden pay derdine düştüler. Kendi ganimetlerini yağmalamaya daldılar.

Onlar mal derdindeyken, can derdine düşenler dağlarda toplaştılar. Çoğaldı güçlendiler. Yılgıdan sıyrıldılar. Koca bir ordu gibi kentlerine dönerken, mal derdinde yağmayı, çekişmeyi gördüler.

Hiç zaman yitirmeden kaçgun bölükleriyle tutsaklar birleştiler. Atsız pusatsızdılar. Sıkılı yumrukları, keskin dişleri, bir de bazılarının hançerleri vardı. Mübalağa cenk oldu. Bin beş yüzden ziyade akıncıyı telef eylediler. Yılgı artanın oldu. Eksik ezik, utançlı ve ayak yalın baş kabak anayurda kaçtılar.

Selçuklular batıya yayılmakta kararlı. Bu kez Çağrı, Tuğrul ve Yınal'ın, sancakları açıldı. Üç sancağın altında üç ayrı ordu düzüldü. Her biri ayrı yoldan batı uca yürüdü. Uçtaki akıncılar, Azerbaycan'a geçti. Ermeniye yoluyla Elcezire'ye vardı. Amid'i kuşattılar. Kent Kürt Çoban Baz'ın soyu, Mervanoğullarınındı.

Boğa, Anasıoğlu ve Mansur oymakları, kuşattıkları kenti almakla yetinmedi. Silren, Erzen ve Mardin arasında yağma ve talana giriştiler. Sonra da geri dönüp Cizre'yi kuşattılar. Cizre Kürtleri Amid'inkinden dirençliydi. Alamadılar. Vali Ali'yle oğlu Süleyman Bey, o uzun kuşatmada huruca yeltenmedi. Tersine Mansur'a yolladığı elçiyle; "Bahara dek Cizre'nin yöresinde barınma ve yüklü bir ödenceyle Suriye'ye geçmeyi" önerdi. Öneri çekiciydi. Derhal kabul edildi. Anlaşma kutlanmalıydı. Şölen kale içinde, Mansur'u bekliyordu. Ali, kale kapısından girer girmez Mansur'u tutuklattı. Zincire vurarak zındana attırdı. Başı koparılınca Oğuzoğlu'nun boyu çil yavrusu benzeri, her bir yana dağıldı. Ama bütün parçalar, tez zamanda derneşti. Sıkılmış yumruk gibi, Musul'a yürüdüler.

Musul meliki Karraş, Ukayloğlu'ydu ama Mervanoğlu Ali'nin yardımını diledi. İkisi de yenildi. Kaçanlar kovalandı. Sincar ile Nusaybin, dip bucak yağmaladı. Ve varsıllaşmış, güveni artmış birlik, Cizre'yi yeniden kuşattı. Yine alamadılar. Ama Cizre halkı aç kaldı. Homurtular kıyama dönüşmek üzereydi. Ali, Mansur'un üstüne, büyük bir ödenceyi eklemek zorunda kaldı. Mansur serbest kalınca, anlaşmayı bozdular. Karraş'ı yine yenip Musul'u üç gün yağmaladılar.

Akıncılar yenilse kovalansalar dahi yılmıyor, tükenmiyor, durmadan artıyordu. Varsıl Anadolu kentlerini yağmalıyor, korumasız

köyleri talan eyliyor, rastladıkları kişileri tacir, çiftçi, asker esnaf, yaşlı genç ayırmadıklarından yakınan çoğalmıştı. Sonunda yakınmalar Nişabur'a erişti. O ana dek, her şeyden habersiz duran Divan, oturuma çağrıldı. Tuğrul Bey katına bildirilen yakınmaları sıraladı. Divan zulüm olmasın diye akınlara el koydu. Anasıoğlu, Boğa, Göktaş ve Mansur Bey'e, bir buyrultu yolladı. Azerbaycan'a dönüp Bizans seferi için hazırlanan orduya katılsınlar diledi. Beyler ikiletmeden o dileğe uydular. Dönüş yolu Vaspurakan'dan geçmekteydi. Vali İstefan'a çok armağan vererek yol izni istediler. Vali tüm ganimete el koymak isteğiyle yol kesip üstlerine saldırdı. Savaşınca yenilen İstefan tutsaklandı.

İkinci girişimse daha görkemli oldu.

Tuğrul Bey'in emmioğlu Hasan'la, Alparslan Yabgu'nun kardeşi Yakuti'nin sancakları dikildi. Anadolu'da seferden ya da öcü kalan akıncılar ordulara katıldılar. Hasan Bey önalarak Bizans üzre yürüdü. Vaspurakan Valisi Aaron, Gürcistan valisi Katakalon Kekomolis'ten yardım istedi. İki valinin gücü, Zap suyu kıyısında ortak ordugâh kurdu. Çarpışma başlayınca Türkmen'in oyununu, Türkmen'e oynadılar. Ağırlıkları koyup yenilmiş yılmış gibi, bozuk düzen kaçtılar. Çapul başlar başlamaz, gerisin geri dönüp Hasan Bey de içinde, Selçuklu'yu kırdılar. Büyük hevesle başlayan gaza, yeni bir hüsranla sonuçsuz kaldı.

Yınal komutasındaki ordu, bu arada iyice büyümüştü. Sonunda sancak kalktı, ordu yola düzüldü. Baştan uca görenler, önce alkışladılar. Ardından da sayısı, yüz bini aşmaktadır dediler. Ordu pek zorlanmadan Anadolu'ya girdi. Katakalon Yınal'a hemen barış önerdi. Amaç barış değildi. Elçi geri çevrildi. Pasin ve Vaspurakan bir çırpıda geçildi. Karin teması tezden aşılarak Halidi, İspir, Taik'ten sonra, Arşaranik alındı. Taron, Horsan, Hastenik akınla yıpratıldı. Sisak kuşatılmadan Selçukluların oldu. Çünkü Bizans ordusu, Pasin'e çekilmişti. Selçuklu akın akın talana dolanırken, ordu kaleden çıktı. Ovanın ortasında karargâhını kurdu. Gürcü kralı Liparit on

sekiz bin kişiyle ona yardıma koştu. Abaza ve Ermeni güçleri katılınca, otuz bin savaşçılık büyük bir ordu oldu. Yınal o cumartesi, Pasin önüne geldi.

Bizans ordusunun sağ kanadını Katakolon, sol kanadını Aaron, merkezini Liparit yönetiyordu. Selçuklu ordusu iki koldu. Birinin komutanı Yınal, diğerininki Kutalmış'tı. Katakalon yorgun orduya hemen bir baskın önerdi. Gürcüler, cumartesini tekinsiz sayarlardı. Kesin olmazlandılar. Selçuklular baskın basanın kavlince, hemen çeteleştiler. Yolun yorgunluğunu, cenk coşkusunda yenmeye devindiler.

Yeğeni ağzından girip ensesinden çıkan bir Selçuklu okuyla ölünce Liparit de perhizini bozdu. Öfkeyle savaşa katıldı. Öç duygusuyla akıncıların merkezine yöneldi. Merkez kapandı. Kral tutsaklandı. Selçuklu, bu yeterliymiş gibi çekildi.

Bizans ordusu çekilmekteler diye duraksadı. Selçuklu döndü. Hızla saldırdı. Bizans ordusu beter bozuldu. Komutanlar birer avuç askerle can telaşına düştüler. Biri Van, biri Ani'ye çekildi.

O savaşı görenler der ki, Yınal'la Kutalmış Bey, yalansız 100 bin tutsak, 15 bin araba ganimetle Azerbaycan'a döndü!.. Liparit'le hakanlık payını Rey'de Tuğrul Bey'e sundular. Sunarken Liparit'in cengâverliğini pek övdüler. Tuğrul Bey Liparit'in yiğitliğine hayran kaldı. Onu danışmanları arasına kattı.

Bizans imparatoru onun tutsaklığına yenilgiden fazla üzülmüştü. İki yıl sonra, fidyesi neyse ödemek istedi. Selçuklu; "Öyle bir babayiğidin fidyesi bilinmez," dedi gelen elçiye. "Neden?"in yanıtı çok çarpıcıydı. "Çünkü öylelerine asla fiyat biçilmez!" Hemen sonrasında da, kendi aralarında; "İmparator Bizans'ın ünlü hazinesinden altın saymaya hazır. Biz ondan fazlasını vermeliyiz," diyerek, hiçbir şey istemeden onu azat ettiler. Ülkesine giderken Ebul Fazl Nasr'ı, hem Bizans'a elçi, hem Liparit'e korucu ödeviyle arkasına taktılar. Kalırsa ülkesine, giderse Konstantiniye'ye kadar hem eşlik etsin ona.. hem bir barış önersin imparatora diye!..

Ne var ki, Bizans'taki beylerin burunları henüz havalardaydı!..

"Uçta bir küçük ordu, birkaç aciz komutan, bir çarpışma yitirdi," diye koskoca Bizans, antlaşma mı yaparmış? Ona karşı gelenle, tırnağın ucu kadar zarar verenin cezası verilmeden, kim uyuyabilirmiş ki?" cakasıyla, sunulan barış hemen yadsındı!.. Oysa o iki sefer, yüzyıllardır ürkünün yükselttiği surları yıkmış.. yılgınlığın yücelttiği Bizans dokunulmazlığını çaput parçası gibi, yırtıp atıvermişti.

İsa'nın doğumundan 1054 yıl sonra, bu yanıtı alan Selçuklu, önce divanı açtı. Ardından, ortak kengeşi topladı. Sonra da kurultayı derdi. Ve bu kez Anadolu'ya Tuğrul'un kendisini yolladı. Zülkarneyn kalû belada doğuya nerden, nasıl girdiyse o da batıya öyle, yeni bir Dârâ gibi aynı yoldan gidecek.. aldığı tüm yerlere Selçuklu sancağını dikip de dönecekti.

Bir var ki, gaza nasıl kutsa bir akıncıya, vira da öyle kutsaldı kent ve ahalisine. Tuğrul mehter vurdurdu. Muradiye'ye vardı. Varır varmaz da aldı. Erciş'i kuşatmıştı halk; "Dünya egemeni, hoşsafalar getirdi," diye karşıcı çıktı. Önüne yağmadan çok armağanları yığdı. Kale kapılarının anahtarını sundu. Yağma, talan, çapuldan, daha da önemlisi acımasız kırımdan böylelikle kurtuldu. Kent önde gelenleri; "Malazgirt alınırsa, bütün Ermenistan'ın uyruğa gireceğini," söylediler.

Selçuklular Malazgirt'e yöneldi.

Mehter gümbürtüsüyle kaleyi kuşattılar. Vali Ermeni Vasil, vira isteklerini bastırmasını bildi. Ahalinin çoğunu direnmeye kandırdı. Teslim olunmayınca, saldırı şiddetlendi. Bir işe yaramadı!.. Lağım denemesi de, hiç yararlı olmadı. Altuncan'ın babası lağımcılar başıydı. O da aralarında, lağımcıların tümü yakalandı. Ordunun gözü önünde, kalenin burçlarına soğan hevengi gibi asılıp öldürüldü. Tuğrul Bey buna karşı, Bitlis'e adam saldı. Bizans İmparatoru ikinci Mihail'in Hoy surlarını yıkmak için kurdurduğu mancınık oradaydı. Onu getirtti.

İlk gülle üç koruma, üç burç nöbetçisini öldürünce halk ürk-

tü. Rahiplerden birisi, hemen mancınık kurdu. Ondan attığı gülle, mancınık neferinin kellesini uçurdu. Selçuklular gereci korumaya alarak tekrar atışa geçti. Ahali kaygılandı. Vasil bu telaşı yılgınlığa varmadan yatıştırmak istedi. Mancınığı yakarsa, direnci artırırdı. Hemen mancınığı yakana, bin gümüşle at, katır ödülü ilan etti. Ücretli Normanlardan biri işi üstlendi. Hazırlandı atlandı. Mızrağının ucuna ak bir bez bağlayarak sur kapısından çıktı. Selçuklular geleni vira dileği sandı. Temaşa eylediler!..

Mancınığın yanına gelince, zırp diye atı durdu.

Hayranlık şaşkınlığı diye aldırmadılar!.. Oysa duraksamadı. Göz açıp kapayana göğsünde sakladığı üç kutu nefti mancınığa fırlattı. Çabucak ateşledi. Selçuklu hayret ve dehşetle şallak mallak bakarken, tekrar kale içine kaçtı. Kale halkı Norman'ı alkışla yetinmedi. Valinin ödülüne armağanlar ekledi. Tuğrul Bey hayran kaldı. Bu yaman kundakçıya ödül vermek istedi. Dileği reddedildi. Bu kez yeniden lağım denemesine girdi. Bu kez de Kazan Bey'i, Vasil'e kurban verdi. Büyük bir beğeniyle, aynı ölçüde üzgün, kuşatmayı kaldırdı.

Kuzeye giden ordu, Abhaz siperlerini geçti. Parhal dağını aştı. Kafkasya'ya ulaştı. Batı akıncıları Canik ormanlarına varıp dayanmışlardı. Güneye inen kolsa Toroslara ulaştı. Horsan, Henzit, Tercan'la, Zuhma bölgesi halkı, nerdeyse tümüyle kırıma uğratıldı. Bir başka kol Taik'ten geçip Çoruh'a vardı. Irmağın koyağından Halidiye'yi bastı. Baberd'e ulaşınca Bizans birlikleriyle burun buruna geldi. Çatışma pek sert oldu. Bey oracıkta öldü. Akın kolu yol boyu, derdiği ganimetle aldığı tutsakları oracıkta bıraktı. Hızla geriye kaçtı.

Kars yöresine akın düzen kol ise çok yararlı iş gördü. Karşısına çıkan Kars Ermeni kralı Gagik'in ordusunu bire kadar yok etti. Malazgirt'ten ayrılan Selçuklu birlikleri, üç gün Kars'ı kuşattı. Ordan Pasin'e indi. Alınması olasız Avnik önünden geçti. Erzurum akçasında Büyük Taya'ya vardı. Hatta daha doğuda Ugani'yi yokla-

dı. Bizans komutanları ordularıyla birlik, Taik ile İberya kalelerine kapandı. Çatışmaya girmeden, Malazgirt'e döndü. Halk tehlike savıldı sanısıyla sevindi. İş görmek amacıyla, surun dışına çıktı. Çıkanlar tutsaklandı. Bir ay boyunca sura, her gün iki kez saldırıldı. Ne var ki Vali Vasil'le halkın direnci, asla kırılamadı. Ancak dört yüz kişinin devindirebildiği mancınık sonunda surda bir delik açmayı başardı. Saldırı hüsranla sona erdi. Üstelik rahibin mancınığı iyi iş görüyordu. Kış da yaklaşmaktaydı. Halife Tuğrul Bey'i tam deminde çağırdı. Kuşatmayı kaldırdı. Akıncı oymakları, Toros yaylalarında yurt açmaya giderken, o Rey'de mola verdi. Azbiraz dinlenerek Bağdat yoluna düştü.

ON BİR

Bibi elinde fener, denetimden döndü.

Girer girmez kervansarayın hücresi aydınlandı.

Yani bıraktığı gibiydi. Ne bağdaşını bozmuş, ne de kıpırdamıştı. Giderken bir balbaldı. Döndüğünde de aynı. Kandillerden birini yakmak için bile yerinden kıpırdamadığı belliydi. İlkin, "uyumuş kalmış olmalı," diye aklından geçti. Feneri az kaldırıp yüzüne tuttu. Büsbütün şaşırdı. Karanlığa açık gözleri, fener ışığından kamaşmıştı. Göz kapakları indi kalktı. " Yok uyumamış," diye geçirdi. "Belli gözüne uyku girmemiş. Meğer biz, gençliğin o âsude günlerine dönmek için birbirimizi beklermişiz. O beni gördü oraya döndü. Ben onu gördüm, yanındayım. Aynı anda aynı şeyi işitip aynı semaha duran başkası var mıydı?"

Belleğinin hiçbir yerinde, Yani kadar yakınını bulamadı. Sonra birden gözlerini kırpıştırdı. "O gece o hücrede sabaha dek açılan bilgi şöleninde akran yaran bir başkası yoktu ki!.. Başkalarıyla paylaştığımız çok şey var. Ama o gecenin hasadı yalnız ikimizin. Öyle olduğu için o gece, başka!.. Zaten bir daha yinelenmedi. Ya katılanlar eksildi. Ya da biz katılamadık. O uzun gece bizim, bilginin anlam ve değerini kavradığımız tek dem kaldı. Düşünce sandıklarımızın bütün kapakları, teker teker ardına kadar nasıl açılmış, algılama yetimizle, yargılama bilimiz nasıl bilenmişti.

Bu yüzden yan yana oturduğumuz an, o deme yuvarlandık. Kişi yaşlandığında çocukluk, ilkgençlik yoldaşına rastlamamalı. Göv-

delerinde kavuşan el değil, kuyu çıkrığı... Omuzlarını öpen dudak değil, âsûde baharın menfezi oluyor. Çekiyor, anılar kovasını dipsiz kuyulardan. Saçıyor kişinin önüne yanardağ gibi. Hem de hiçbir söz, hiçbir devinim gereksinmeden." Duygular eşleşince kim durabilir ki, Yani dursun;

— Ne bitmez geceler, ne tükenmez günlerdi, bilgi deryasında yüzdüğümüz demler!.. Sonrasında gözümüzden uyku, yüreğimizden duygu akar. Ama biz hücreye kapanır karşılıklı yineleye yineleye nasıl hatmederdik anımsadın mı? diye kışkırttı;

Onu gördüğü an, aklı o günlere kayıyor.. yüzünde beliren bir kıpırtı, anılarını saptırıyordu. Fener ışığında görür görmez, yolundan saptı. İç kapıya göz atmadan, Yani'nin karşısına bağdaş kurdu. Feneri yanına koydu. Otururken dizi Yani'nin dizine değdi. O değiş aldı ikisini de, belleğin yıllanmış mahzenine götürdü. İkisi de aynı anda aynı doluyu içmişçesine esridiler. Aynı yerde, aynı zamanda buluştular. "Boş tası alıp döndüğümde de böyle olmuştu" düşüncesi, "boş tası alıp döndüğünde de" düşüncesiyle çakıştı. İki beynin arasına bir künk uzandı sanki. İki ayrı bellek, bileşik kaplar gibi, aynı birikimle doldu doldu boşaldı.

— Bahaeddin bilgenin tok sesi şimdi bile kulağımda; diye karşısına bağdaş kurdu...

— Tuğrul Bey halifenin çağrısına giderken, sözlerine nasıl kapılmıştık. O yeni bir şey öğrenenin açılmış gözlerine alışkın bir aldırmazlıkla sürdürmüştü:

"Rey'den yanına Kutalmış Bey'i de alır.

Onun gelişi, Büveyhilerin Bağdat şahnesi Arslan.. ya da ahı gitmiş vahı kalmış halifelerin tarlaya tohum saçar gibi her güçlüye sundukları sanla, el-Besasiri'yi ürkütür. Halife Memun'dan beri Samarra'da yerleşen Türk çerisini ardına takıp kenti terk eyler. Selçuklu kenti, Musul'u almaya yürür. Tuğrul Bey'in açtığı divan, Kutalmış'ı Musul şahnesi Kureyş'i desteklemeye yollar. Kutalmış'la, Kureyş tüm çabalarına karşın Arslan'ı püskürtemezler. Tuğrul Bey, ivecen or-

duyla yeter. Yardım Arslan'ı geriletir. Kutalmış, Tuğrul Bey'le Bağdat'a döner.

Yerinde, zamanında gerektiğince davranmak bir kişiyi nasıl olgunlaştırırsa, devlet adamını öyle erdemli kılıyor. Bir şahne karşısındaki beceriksizlik, Tuğrul Bey'i çok kızdırdığı halde, öfkesini bastırır. Bağdat'a dönene, gerek ahali içinde, gerek asker arasında Kutalmış'ı alkışlar, över!. Samarra sarayında baş başa kaldıkları an; "Selçuklu'nun koskoca beyinin, bir şahne ve bir avuç kölemenle baş edememesi nedeniyle bağıra çağıra; önce bahadırlar bahadırı babasının tininden, sonra da yüce divandan utanması gerektiğini" belirterek azarlar. Kutalmış Bey onca övgüyle, bu azarı bir türlü bağdaştıramaz. Yüzü yerde saraydan çıkar. Öfke içinde alınır, küser, alır başını gider. Şahnesi olduğu Cürcan'a oturur. Dandanakan Savaşı'nın gecikmiş yankısı Bizans'tan ordu olarak gelir. Arrân Debil'i kuşatılır. Kutalmış Bey oradadır. Saldırıyı püskürtür. Bizans ordusu çekilince, oradan kalkar Şeddadoğulları Gence'sini kuşatır. Ne var ki, kentin direncini kıramaz!..

Çağrı Bey'in vakitli ölümü, o günlere rastlar.

Genç eşi İnanç Hatun, daha yeni at binen oğlu Süleyman'la dul kalır.

Büyüğün dulu, küçüğün kulu, Oğuz'da yasadır!.. Mal bölünmesin diye, her yerde yasadır. Altuncan Hatun, etkin bir divan üyesi, yetkin bir devlet yöneticisidir. Ve divanın, kurulun birincil ödevi, yasayı başta kendine uygulamak, sonra toplumu uydurmaktır. Tuğrul Bey gönül adamı, sevda kişisidir. Tek eşlilikte diretir. Buna karşın eşi, yasaya sığınır. Ve Kıpçak soylusu İnanç Hatun'u, kendi eliyle Tuğrul Bey'e yamar. Böylece çöl ötesinde, Tuna kaynağına dek boy hısımlığına soy hısımlığını ekler.

İhtiyara genç haram!..

Tutkusu yanardağa benzer. Ateşi gence vurur. İki gönül bir olsa dahi, herek samanı savurur. Kutalmış Bey'in kulağına, Tuğrul Bey'in genç eşinin küçücük oğlunu yabgu seçtirmek istediği fısıldanır.

Küskünlüğü öfkeye döner. Yabgu seçilecekse ben de adayım diye, bütün boylara haber salar. Selçuklu divanı, ortada kurultay yokken, yürütülen girişimi kalkışma sayar. İsteğin önünü kesmek için üstüne asker yürütür. Giden ordu yenilir. Bu kez Tuğrul Bey komutasında bir ordu düzenlenir. Gider Cürcan'ı sarar. Ama kuşatma uzar. Yerine büyük vezir Kunduri'yi bırakır, Rey'e döner.

Kundurî, Arslan Yabgu'nun dostu, Kutalmış'a yakındır.

Kurultay seçimiyle, divan kararlarına uyması dileğiyle, Kutalmış'la görüşür.

Onu divana bağlı gören Kutalmış, pazarlığa girişir. Başkaldırdı diye bir ödence istenmez... Daha büyük bir ile atanır... Süleyman'ın kız kardeşi Nesibe'yle evlenir... Han kendisine bir kötülük etmeyeceğine, talak üzre söz verirse, hemen teslim olacaktır. Kunduri, Nesibe'nin oluru kaydıyla, ilk üç koşulu hemen kabul eyler. Dördüncü içinse; "Bilmez misin bey?" diye atılır; "Tuğrul Bey'den nikâhı üzre sözü, haşâ sümmehaşâ âlemlerin rabbi bile alamaz. Sen nasıl istersin, ben nasıl söylerim? Gel bundan vazgeç!.. Diretmezsen, divan hem isteklerini karşılar, hem isyanını öfkene verir, konu kapanır."

Konu kapanamadan, Tuğrul Bey hakka yürür!..

Nesibe'nin masalları Arslan Yabgu, ninnileri Kutalmış Bey'le doludur. Duyar duymaz olur verir. Divan öbür iki koşulu tartışmasız onaylar. Dördüncünün anlamı kalmaz. Kunduri kuşatmayı kaldırır. Kurultay hazırlığı için hemen başkente döner.

Kutalmış Bey kuşatma kalkar kalkmaz, kaleden çıkar. Yıva boyu, Arslan Yabgu'dan sonra onunla antlaşmıştır. O sırada büyük bölümü Hamedan'la Rey arasında kimi yerleşmiş, kimi göçebe gezmektedir. Aralarına koşar. Resul Tekin de, hemen derdiği cengâverlerle gelir, akasına katılır. Derhal kengeş kurulur. Resul Tekin'e göre; "Gün geçirmeden varıp Rey'i almak," gerekir. "Başkent ele geçende, kurultay Kutalmış'ı han dikmeye koşulur." Beylerin bazıları; "Kurultay Oğuz için hem kutsal, hem dokunulmaz. En üst karar or-

ganı olarak ona dayatılamaz. Her zorbalığa direnmesi yasadır. Derhal direnir. Kurultay direnince ayrılıklar bilenir. Bunca uğraş sonucu sağlanmış birlikte, bir sancağın gölgesinde yaşama kıvancı tuzbuz olur. Boylar, oymaklar bölünür. Mübalağa cenk olur. Oğuz Oğuz'u kırar. Biz bu vebalden çekiniriz," diye karşı çıkarlar. Kengeş çoğunluğunun görüşü gitgide bu sava yaklaşır.

Ama iki kardeşin aceleleri vardır.

Tartışma uzadıkça ivecenlikleri artar. Kararı beklemezler.

Postu seçimden alıp kılıca dayayanın, bileği pek, kılıcı keskin, ardı kavi olmalı. Değilse hem kendine, hem başkalarına ziyanı dokunur. Dokundu nitekim!.. Yıva andını tuttu. İki kardeşin sancakları altına elli bin nefer derildi. Kengeş tartışa dursun, atlarına bindiler. Rey yoluna düştüler.

Öyle anlaşılır ki, büyük vezir Kunduri başka hesap güderdi!..

Alparslan hem yabguydu, hem de atası gibi, polat bir koçyiğitti.

Kutalmış'sa bir yabgunun oğlu. Tuğrul Bey zamanında yüce divana karşı dikilmiş, zor yola gelmiş bir bahadır. Eğer onlardan biri han dikilirse, büyük vezir olarak etkisi azalırdı. Bu yüzden olsa gerek, Tuğrul Bey'in son isteğiydi diye, kurultay derilmeden küçük Süleyman için hutbe okutuverdi.

*

* *

Yesevi dergâhı Oğuz töresinin bekçisidir!..

Rey'deki dervişlerin başı, Hasan Ali Abdal dergâhtan fırladı.

İlkin çarşıya koştu. Arastanın başındaki caminin minaresine tırmanarak;

— Ey ahali!.. Ey bilginler, bigeler!.. Ey erenler ermişler!.. Ey abdallar, dervişler. Ey ahiler dailer!.. Ey tacirler, dihkanlar, duyduk duymadık demeyin!.. diye sesinin tüm gücüyle höykürdü. Çarşı ayağa kalktı. Sesi duyan camiye koştu. Hasan Ali Abdal kalabalık arttıkça coştu; — Bugün bu kentte Oğuz töresi ayaklar altına alındı, di-

ye haykırdı. Kalabalık nedir, n'ola sorusuyla dalgalanınca sesi daha bir yükseldi. Sözcüklerin üstüne basa basa; — Yasayı uygulama yükümlüsü, sıkılıp çekinmeden aykırıya saptı. Han öldü!.. Yas var!.. Yas bitende kurultay derilir, yeni bir han seçilir, değil mi? sorusunun yanıtı, kalabalığın homurtusu oldu; — Duyun işitin bilin!.. Ne yas dinlendi bugün, ne yasa ırgalandı, ne kurultay beklendi;

— Olmaz!.. Olabilemez, sesleri alandan minarenin tepesine yükseldi; — Töre ayaklar altında, düzenimiz bozuldu. Kurultay unutuldu!.. Hak değil, olur değil, gürültüsü kiliselerin kulelerinde çan sesine dönüştü.

— Yabgu tekse, hanlığın doğal adayı odur, çoksa hepsi, değil mi?

— Haktır, haktır, hak!.. sadası bütün kente yayıldı.

— Yasaya karşı gelindi. Belh kurultayından beri Selçuklu yabgusu tek. Horasan Şahnesi Alparslan Bey, değil mi?

— Öyle biliriz. Öyle görürüz!..

— Onun dahi adaylık hakkı varken, büyük vezir Kunduri, Tuğrul Bey vasiyeti diye, bir kundak bebesini han diker.

— Yaraşır değil, çığrışması sarayın kulaklarını çınlattı. En son minareden eğildi. Sorusunu neredeyse tamamı toplanan Rey ahalisinin yüreğine saçarak; — Buna razı mısınız? deyip indi.

— A'a, diye gürledi ahali; — Olamaz!.. gümbürtüsüyle devindi. Hasan Ali minareden gümbürtünün ortasında indi. Kalabalığın önüne düştü;

— Olamazsa, varıp gereğini işleyelim!.. hökürtüsüyle ak abasını âsâsının ucuna taktı. Selçuklu sancağı gibi sallaya sallaya saraya yöneldi.

Hasan Ali yürüdü. Kitle ardına düştü. Rey bir kazan oldu, Reyli kaynar su. Kent fokur fokur kaynadı. Ahalinin öfkesi kendisinden önce saray kapısına vardı. Kunduri, tehlikenin ne olduğunu bildi. Her deneyim ve donanım sahibi gibi anında yasayı anımsadı. Süleyman'ı unuttu. İmamları topladı. Hutbeyi geri aldı. Yasa bürünmüş gibi, çıktı kitlenin karşısına;

— Yas için alınan önlemler yanlış anlaşılmıştır, diye hönkürdü; — Kurultay derilmeden ve de seçtiği yabgu, anlaşılır nedenle çekilmeden ne kimse aday olur, ne de posta oturur. Aksi zorbalık olur, deyince kitle durdu.

Tam o evrede, Alparslan'ın Horasan'dan Hacibi Erdem'i yabguluk sancağıyla öncü çıkardığı duyuldu. Kitle kilitlenmiş gibi sımsıkı alanı doldurdu. Beklemeye durdu.

Cürcan'dan erişen ulaklarla, çölden dönen kervanlar Kutalmış'ın, bir koca orduyla gelmekte olduğunu.. Kunduri'nin Süleyman için yapamadığını kendisi için kotarmaya geldiğini bildirdiler. Reyli diken üstüne oturdu. Dergâhta, bargâhta, hankahta ve sokakta, iki acar aday tartışılmaya başlandı.

Kimi Kutalmış'ın; Dandanakan Savaşı'ndan sonra, Selçuklu gücünü kırmaya kalkışan Bizans'ı, Arrân'ın Debil kentinde yaptıkları püskürttüğünü... Kimi, ertesi yıl Şeddadoğulları'nın Gence'sini nasıl kuşattığını anlatıyor... Kimi de, Tuğrul Bey'in, kuşattığı kenti alamayan Kutalmış'ı, diğer emmisi Yusuf Yınal'ın oğlu İbrahim Yınal'la Bizans'la savaşmaya yolladığını... Kaylkala'yı alıp yağmaladıktan sonra, Pasinler ovasına inişlerini... Orada bekleyen Bizans ordusuyla çatışıp büyük yengi, bol ganimet ve Bizans komutanlarından Gürcü Kralı Liparit de içinde pek çok tutsak alışını anımsıyor... Liparit'in azatlığının Bizans'a, Konstantiniye'deki yıkık caminin onarımı.. orada Tuğrul Bey adına hutbe okunmasına patlayışını yineliyordu.

Onların duyduğunu Kutalmış da işitmiş... Hacib Erdem'in yabguluk sancağıyla Damgan'a ulaştığını.. ardından da Alparslan'ın, büyük bir orduyla Rey'e yaklaştığını öğrenmişti. Hemen yolunu değiştirdi. Önce öncüsünü, sonra yabguyu bozarsa, dileğine kolay kavuşur.. kurultayda tek aday kalırdı. O umutla Erdem'i ve yabguyu Dihinemek'te dinlenmiş orduyla karşılamaya yöneldi.

Yesevi dergâhı ayaktaydı!..

Ordu içinde bir nice dede, baba, Abdal, derviş, can varsa, hep-

si tek ağız gibi; "Kurultay derilmeden post kapmanın hıyanet olduğunu.. hıyanetin her bulaşana tekinsizlik getireceğini.. tekinsizliğin yabguyla girişilecek cengi bozguna çevirmekle kalmayıp katılanların kanıyla temizleyeceğini.. kendileri böyle bir bedel ödedikten sonra, çoluk çocuklarının da utançlı kalmasına neden olunacağını.. bu ağır bedeli ödemek yanında, saltanat dayatmasına hizmetin, egemenliklerine can ve emekleriyle son vermek anlamına geldiğini," şakımaya giriştiler.

Denir ki, Oğuz Tanrı'yı dinlemez, ama kam sözüyle uçuruma atlar!..

İslamın âhir zaman kamları da, dedeler babalar, abdallar dervişler, canlar.

Herkes bilmekte ki, söz onların ağızlarından çıksa da, nefes ulu pîrin yüreğindendir. Hafazanallah sözünden ırayan çarpılır. Ganimet ve ödül hevesine kapılan neferler ilkin ikircimlenir. Söylevler sürdükçe ikircimleri kaygıya döner.. her kaygı gibi büyür büyür, kısa zamanda korkuya dönüşür.

Ordu Dihinemek'te konuşlanamadan, imamesi kopmuş tespih gibi dağılır.

Kutalmış babasına antlı ve sözüne sadık Yıvalılarla baş başa kalır.

Alparslan yaklaşmış, aralarına yalnız tuz çölü girmiştir.

Önünü kesmek için, Heraz Çayı'nı, çöle çevirmeyi düşünür.

Hemen işe girişir. Çayı çöle, Rudi Lar'la Kazgan kollarıyla beslendikten sonra salarsa, çöl tez zamanda bataklık olur. Erdem'in ardından gelen Alparslan batağı geçemez.. o da döner, Yıvalılarla hacibini perişan eylerdi.

Geceyi fenerlerle gündüze katarak çayı çöle akıtacak kanalı açarlar.

Alparslan Yabgu ordunun önünde çöle girer. Atının toynağı bileğine değin tuzlu çamura batar. İner bakar. Balçık daha ileride, bataklığa dönmektedir.

Kutalmış'ı alkışlayarak atına biner.

Çöl başında dinlenmeyi uman ordu, umduğunu unutur. Zorunlu yürüyüşle Elbruz eteğinden çölü dolaşır. Bayırdan ovaya iner inmez Kutalmış'ın tükenmiş ordusuyla karşılaşır. Az Oğuz, çok Oğuz'un karşısında tutunamaz. Cenk kısa sürer. Kutalmış'ın oğlu Süleyman'la kardeşi Resul Tekin tutsak düşer.

Yıva boyunun sadık cengâverlerinin çoğu kıyılır. Kalan azın her biri can telaşıyla bir kuytuya dağılır!..

Kutalmış dağılanı toplamaya uğraşırken bir uçurumun kıyısında atı tökezler. Düşer, başı bir taşa gelir. Oracıkta ölür. Alparslan Yabgu'nun bu sona oğluyla kardeşinden fazla gözyaşı döktüğünün tanığı çoktur. Ölüsünü mumyalatır, Rey'e taşır. Rey kapılarını ardına kadar açar. Orada yaptırdığı, dünya durdukça duracak görkemli türbeye gömdürür.

Rey kurultayı, Hasan Ali Abdal'ın gözetiminde derilir.

Selçuklu'nun tamamı, küçük Süleyman Bey de içinde, Alparslan'ın oturduğu postu üç kez başlarının üstüne kaldırarak onu han diker. Kunduri, sonradan dönse de, yasaya aykırı davranmıştır. Yerine Hasan Ali'yi büyük vezir seçer... Altuncan Hatun öleli kurultay derilmemiş, hatun seçilmemiştir. Selcan Hatun'u görevlendirir. Halife haberi alır almaz birine Nizamülmülk, diğerine Seyyide sanlarını sunar.

Başkomutan Alparslan Han, Çağrı Bey'in oğlu... Tuğrul Bey'in yabgusu.. Hatice Arslan Hatun kanalıyla halifenin kaynı, Tuğrul Bey'in pek genç dul kalan eşini nikâhına almakla damadıdır.

Böylece hem her iki erki, hem de iki dünyayı kişiliğinde birleştiren hakan olur.

*

* *

Abbasi Halifesi Kaim bi-Emrillah, Tuğrul Bey'in ölümünü haremde duydu.

Hatice Arslan Hatun'a amcasının ölüm haberini kendi verdi.

Sabah namazını saray imamının ardında kıldıktan sonra, divanı topladı:

— Yüce Rabbim, kutsal hilafetimize acıdı. Başımıza Zülfikâr kılıcı gibi asılan Tuğrul belasını kaldırdı. Selçuklu birbirinin gırtlağına sarıldı. İmdi fırsat ele geldi. Hilafetin elinden fetva dışında yitmiş ne varsa, geri almanın vaktidir, diye oturumu açtı.

İlk sözü her zaman olduğu gibi başvezir Darest aldı;

— İsabet buyurdunuz efendimiz, diye başladı; — Selçuklu şimdi kendi başının derdine düştü. Bağdat Şahnesi Sait aracılığıyla size etmediğini komayan vezir Kunduri yanlış ata bindi. Sarayda giriştiği iş, camiye varmadan ayaklarına dolandı. Kutalmış Bey hak benim diye vaktiyle Tuğrul'a bile başkaldırmıştı. Posta oturmak amacıyla elli bin kişilik bir orduyla Rey'e yürüdüğü duyulmuştu. Bu sabah gelen ulak, Horasan'dan yel yeperek yelken kürek seyirten Alparslan'ın önünü kesmek için saptığını bildirdi. Belli ki mübalağa cenk olacak. Selçuk'un bir torunu diğerini kıracak. Hangisi kazanırsa kazansın zayıf düşecek. Samarra'yı buyruğunuzda devindirirseniz, kazananın başını ezip Selçuklu'nun bütün ülkesine sahip olursunuz, sözleriyle bitirdi.

Kadı Maverdi;

— Ulu vezir Samarra sancağınızda savaşırsa buyurdular. Olmazlanırsa?!..

Bir süre hiç kimse sesini çıkaramadı. Herkes uzun uzun bir diğerinin yüzüne baktıktan sonra İbni Yusuf;

— Samarra sözle yola gelmez efendimiz, dedi. Askerin de, Oğuz'un da anladığı tek dil güçtür. Şahnenin karşısına buyurultu yerine dilekle çıkılırsa, korkarız terslenir. Onurunuz zedelenir.

— Karşısına çıkacak güç nerde?

— Biz bir nice bunaldıksa, bütün Arap Irakı da, aynı baskıdan bunalmış olmalı. Yıllardır Türkmen'e haddini bildirecek bir öncü bekleniyor. Özellikle kutsal kızınızın otağı kaldırılıp götürüldüğünden beri içimiz kan ağlıyor. Öne düşer, bedevi medeni ayırmadan Arap

beylerini toplar.. Oğuz'un kurultayı benzeri bir meşveret dererseniz, herkes önlemini anlatır. Kararı herkes uygulamaya koşulur. Bütün Arap Irakı arkanızda olunca, şahne de, Samarra da direnemez. Sancağınız altına girmek zorunda kalır. Onları da komutanıza alarak gider Rey'e oturur, Gazneli, Büveyhi ve Selçuklu haramilerinin kemirdiği nice egemenlik hakkınız varsa bir bir geri alırsınız.

Danışma toplantısı herkesin aklına yattı.

Hernen ulaklar çıkarıldı. Çöldeki kentteki herkese toplantı haberi, etkili ve yetkili kişilere çağrısı iletildi. Herkesten olumlu yanıt geldi. Hilafet diriliyor, eski ve cihangir halifeler dönemi geri geliyordu. Selçuklu hazinesinin varsıllığıyla, Asya'nın uçsuz bucaksız toprakları herkesin hevesini kabarttı.

Toplumun desteğini alan halife, şahneyi derhal saraya çağırdı. Katına çıkıp da karşısına dikilir dikilmez;

— Halife katına çıkmakla dünyada şan, ahirette iman kazanıyorsunuz, diye azara başladı; — Bunca zamandır Bağdat'tasınız. O kata gösterilmesi gereken saygıyı hâlâ öğrenememiş, davranış biçiminizi düzeltememişsiniz.

Şahne şaşırıp kalmıştı!..

Her zaman nasıl davranıyorsa aynını yinelemişti. Her zaman karşısında ezilip büzülen halife, bu kez Alaattin'in lambasından çıkmış deve özeniyordu. Gülsün mü, ağlasın mı bilemedi. Ellerini bir iki yanına sarkıttı. Bir göbeğinin üstünde kenetledi. Diz çökmekle ayakta kalmak arasında saat rakkasına döndü. Sonunda sessiz boynunu bükerek sözün ardını bekledi.

Bekleyişi uzun sürmedi;

— Tuğrul eşkıyası cehennemi boyladı!.. Sen onun şahnesiydin. Efendin layık olduğu yere vardığına göre, bundan öte Bağdat'ta işin kalmadı. Arap ulusları önümüzdeki cuma toplanacak, gerekeni kararlaştıracak. Onlar sürüp atma kararı almadan, askerini de alarak çekilip gitseniz iyi olur!..

Şahne beklemediği bu durum karşısında irkildi. Bir an; "Kim

kimi, kimin evinden kovuyor?" sorusuna yanıt aradı. "Beyimizin ölümü bunu cesaretlendirmiş olmalı. Birden gerçek yüzü ortaya çıkıverdi. Post nice güçlü bir şey!.. Bey gitti, iş bitti sanıyor. Dur hele bakalım, biz büyüyen burunları sürtmekle yükümlüyüz," diye düşünmesine karşın, bükük boynunu dikmeden;

— Bağışlayın efendim!.. dedi yumuşacık; — Beni, tek başına hanım Tuğrul Bey atasaydı, o hakka yürüdüğüne göre, ödevim sona erdi diye, çoktan Rey'de olurdum. Ama Selçuklu yüce divanı atadı. O görevden alıncaya, sürüp atmaya ordularınız yeter mi, bilemem, dedikten sonra taht odasındakileri şallak mallak bırakarak kapıya yöneldi. Tam çıkmak üzereyken durakladı. Hafif yan dönüp başını iyice çevirdi. Halifenin gözlerine baka baka; — Ayrıca toplantıya geleceklere bildiriniz efendim!.. Varsa ordularıyla gelsinler ki, hem Bağdat'ı savunmaya değsin, hem belki bizi püskürtür canlarını kurtarırlar, sözüyle çıktı gitti.

Az önce kostaklanan halife, yüzülmüş post gibi yığıldı kaldı. Ellerini nereye koyacağını, başını ne yana çevireceğini, ne demesi gerektiğini bilemez bir halde danışmanlarına baktı. Hiç kimsede başını kaldırıp söz söyleyecek hal kalmamıştı. Selçuklu hanı ölmüştü. Ama Selçuklu da divanı da dimdik ayaktaydı. Şahneyi böyle şahinleştiren de, post kavgasına karşın kurultay davullarının vurmasıydı. Kavganın kurultaya değin süreceği, onun seçimiyle her şeyin yerli yerine oturacağına onun tutumundan öte kanıt gerekmezdi. Adam tek başına bütün Arap Irakına meydan okuyor.. koskoca halifeye saygıda hiç kusur etmeden, sonuçlarına katlanacaksan elinden geleni yap, diyordu. Birden hilafet tahtı göçüvermişti. Halife görkeminin Selçuklu başbuğuna değil, doğrudan Oğuz boylarının saygısına bağlı olduğunu anladı. Elleriyle tahtının kollarına yapıştı. Tacını yoklamaktan utandı: "Yıkılmaz güce erken diş geçirmeye kalkıştık," ürküsüyle danışmanlarına baktı.

Hemen hepsi, düğün öncesi tartışmalarını aynı anda anımsamıştı.

Selçuklu'nun sade gizemi yeniden, bir kez daha gözlerini kamaştırdı.

Kadı Maverdi, suskuyu demir topuzuyla kırar gibi ağır ağır başını kaldırdı.

Herkes derin bir soluk salarak ağzından çıkacakları içmeye hazırlandı;

— Kimsenin başını derde sokmasak iyi olur efendimiz, dedi tane tane. — Selçuklular bizim bildiğimiz egemenlere benzemiyor. Gördünüz!.. Alt tarafı bir şahne!.. Efendisi öte dünyaya çekip gitmiş. Süklüm püklüm diz çöküp merhametinize sığınacağına, mızrak gibi dikiliyor. Yanardağ benzeri yakıcı laflar ediyor. Sizin de buyurduğunuz üzre bir eşkıya oymağının başı. Ama ardında koskoca bir Selçuklu ordusu var. Ve kan dökmeye hazır. Bendenize kalırsa, yol yakınken toplantıdan vazgeçilmeli. Yoksa âdem kararlı, çok kan dökülecek!..

Sessizliğin onayı halifenin yüreği de gümbürdedi.

Yeniden ulaklar çıkarıldı. Hutbeler ağız değiştirdi. Toplantı unutuldu.

*

* *

Oğuz kurultayını dermiş.. seçimini yapmıştır.

Yeni Selçuklu hakanıyla divanının kararı beklenir!..

Bu yüzden yön batı, sefer hemen denilince yüce divan, tartışmayı uzatmaz. Yeni hakan ve başkomutanın hazırlık ve sefer ödeneğini hemen onar.

Ordu düzülür. Karar üzre batıya yürünür.

Oğuz'a Anadolu'yu kazandıran, söylence savaş, Malazgirt ovasında yapılır.

"Ordular her cenkte ellerini kana bular," demişti anlatırken bilginler sultanı; "Biz ayrıntı destanıyla dilimizi bulamayalım."

Mübalağa cengin özeti budur ki; Selçuklu beylerinin başbuğu

Alparslan Han.. Bizans ordularının Başkomutanı İmparator Roman Diyojen'dir.

İmparator iyi bir cengâver ama soylu değil, Kapadokyalı sıradan bir köylüdür.

Çok genç yaşta orduya girmiş.. cesaretiyle dikkat çekmiş.. ona zekâsıyla bilgi, birikim ve deneyim eklemeyi bilmiş, genç, yakışıklı ve yetkin komutanlardan biridir.

Onuncu Konstantinos Dukas, Komnen hanedanının egemenliğine Patrik Mihail Kerullarios ve bilge Psellos'un desteğiyle, son verir. Onun; "İmparator beni ölçüsüz derecede sever. Her devinisi aklımdan geçen, her davranışı dudaklarımdan çıkandır. Beni günde birkaç kez görmese yakınır, kızar," demesine hak verdirecek biçimde yüceltmiş.. proedros atayarak, bütün görevlilerin üstüne çıkarmıştır. Patrik Mihail Kerullarios'a ise, yeğeni Evdoksiya Makrembolitissa'yı imparatoriçe yapacak ölçüde bağlıydı. Ne var ki, o da her ölümlü gibi İmparatoriçe Evdoksiya'yı kucağında oğlu Mihail'le pek genç dul bırakmıştı.

İmparatoriçe saray korumalarının başı bu genç ve yakışıklı komutanı görür görmez tutulur. Gerdek gecesinin sabahında, erguvanlara bürünerek küçük Mihail'in vasisi, imparatoriçenin kocası, Bizans'ın ortak-imparatoru olarak tahta oturtur.

Roma soylusu olmayan birinin imparatorluğu, Bizans yasasına aykırıdır.

Bu yüzden soylu olmayan bir komutanın, ortak sanıyla da olsa Bizans tacını giymesi, ortalığı karıştırır. Mihail'in küçüklüğüne sığınan imparatoriçenin pervasızlığı, Konstantiniye halkını irkiltir. Soyluların iktidardaki Maviler partisiyle, muhalefetteki Yeşilleri, ortak-imparatora karşı birleştirir.

Ülkenin her yerine karşıtlık ve karışıklık tohumları saçılır!..

Karşıtlığı söndürmek isteyen imparator, zekâ, deneyim, bilgi ve birikimine güvendiği kişileri, hem merkezde, hem temalarda işbaşına getirir. Ama kaynaşma önlenemez. Üstelik imparatorluğun Ana-

dolu temalarında Selçuklu kasırgası esmekte, ortalığı kasıp kavurmaktadır... Ani ve Kars'ı alan öncüler, bu korunaklı kentleri Anadolu içlerine yayılmanın merkezi olarak kullanmaya başlamışlardır. Karışıklığı ancak büyük bir yengi yatıştıracaktır. İmparator olduğunun ertesinde düzdüğü orduyla ilk seferde Pozantı'ya.. bir yıl sonraki ikinci seferinde Palu'ya kadar gelir. İsa'dan sonra 1070'te Kayseri'ye ordu gönderir. Böylece ücretli Bizans ordusunun savaş yeteneği, deneyim ve disiplinini artırır.

Ama Selçuklu akınları dur durak bilmez!..

Her gün biraz daha derinleşerek Ege ve Marmara kıyılarına uzanır.

O iki sefer, Bizans'ın iç sorunlarını büyük ölçüde yatıştırmış.. Bizanslıların ortak-imparatordan beklentisini artırmıştır. Bizans bir türlü önü kesilmeyen Selçuklu akınlarından bıkmış.. Bağdat Abbasi hilafeti, sınırlarını durmadan genişleten Şii Fatımi hilafetinden usanmıştır!..

Devletlerin varlığıyla, halkların gereksinimleri çakışır.

Bizans telaşla ortak-imparatora sarılır. O güne değin görülmemiş büyüklükte bir ordu hazırlığına girişir. Halife Kaim bi-Emrillah kaygıdan kurtarır umuduyla, kaynı ve damadı Alparslan'dan ivecen yardım diler.

*

* *

Selçuklu divanı toplanır. Alparslan Han;

— Kendiliğinden gelen çağrı bize yayılma kapısı açmaktadır. Hasan Ali lala, büyük vezir seçildiğinden beri kurultay yasağını uygulama yollarına kafa yormakta. İnceleme sonuçlarına göre zamanın eriştiğine inanmakta. Sefer için kengeş ya da kurultay önermekteydi. Yoksuna yardım yasa, dileğe erişmek töre!.. Yardım dileğini, elden geldiğince karşılamaya divan yetkili. Bu yüzden büyük vezir yetkin bilgisiyle yüce divanı aydınlatırsa, kararı kolaylar, açışıyla sözü hemen Büyük Vezir Nizamülmülk'e aktardı. Nizamülmülk hiç duraksamadan;

— Biliyorsunuz, diye söze başladı. — Makedonlar, İmparatoriçe Teodora'nın tez eskittiği imparatorlarla egemenliklerini sürdürüyor, Oğuz'un iç, hilafetlerin birbiriyle çekişmesi sayesinde Bizans'ı ayakta tutuyorlardı. Ama soyun son imparatoriçesi de ölünce, Bizans tahtı oyuncağa döndü. Üstündeki baskı kalkan Patrik Kerullariyos, Lyon Konsili'nin kararlarına uymayacağını açıkladı. Roma başpapazının buna yanıtı pek sert oldu. Kardinal Umberto başkanlığında bir kurul Konstantiniye'ye geldi. Patriği Birlik kararına çekemeyince, kentteki tüm Roma legalarını topladı. Patrikle yandaşları bilge Mihail Psellos, senatör İsaakos Komnen, komutan Katakalon Kekavmenos'la Ohrida başpiskoposu Leon'u aforoz ettiğine ilişkin bullayı, Ayasofya'nın kürsününe astı. Roma başpapazına bağlı ücretli Norman, Frank ve İtalyan askerlerin, dinden çıkarılmış kişiler için savaşmayacağından kaygılanan patrik, hemen sinodu topladı. Sinod, ivecenlikle dişe diş karşılık verdi. Roma legalarının tümünü aforoz etti. Bu Roma'yla Bizans arasındaki örümcek ağını dertop eyleyerek Boğaz'ın sularına attı, diyerek divanın belleğini tazeledi.

Hepsi başlarını sallayarak onayladılar.

Onaylanma kıvancıyla kaldığı yerden sürdürdü;

— Ayasofya'yla Vatikan bir daha bir araya gelmez biçimde birbirine küstüler. Bu da dini siyasete, siyaseti dine araç kılanların ekmeğine yağ sürdü. Yeşiller, patrikle papazlar desteğini sağlayarak çoğunluğu ele geçirdi. Yönetmekten çok yönetilmeye yetenekli yaşlı stratiotukosu altıncı Mihail olarak tahta oturttular. O güne dek her taht boşluğunu cırp diye dolduran ordu komutanları, nedense bu oldubittiye boyun eğdiler. Bu da sivil Yeşillerin, silahlı orduya karşı kesin yengisi sayıldı. Sıra Yeşillere yandaş memurların atanıp yükseltilmesine gelmişti. Her biri atandığı göreve ayak basmadan bir basamak yukarıya atanıyor.. Yeşil senatörler unvanlara boğuluyor, ücret, ödenek, ödül ve bağışlarla hem halkın vergilerini, hem Bizans hazinesini talan ediyorlardı. Sonunda halkta vegi verecek derman, hazinede bağışlayacak harman kalmadı. Bunun sonucu belli. Onu

tahta oturtanlar, pişmanlık içinde yeni bir imparator aramaya başladı. Önce Yeşiller, sonra Maviler Konstantin Leykudes, Leon Alopos ve Mihail Psellos'tan oluşan bir kurul kurdular. Paflagonya'daki İsaak Komnen'e yollayarak imparator ilan ettiler. Ama güçleriyle birlikte dayanışmaları artan memurlar, imparatoru kısa sürede çürütmeyi başardılar. Ama o, yine de kevgire dönen devleti derneyip toparlamaya uğraştı. Leykudes önce büyük vezir oldu. Kerullariyos ölünce patrik seçildi. Psellos başdanışmanken onun yerine büyük vezir, Katakalon başkomutan oldu. Ne var ki, her bir şeyin anası gereksinim. Hazinenin azbiraz toparlanması, kilise topraklarına el konulmasını gerektirdi.

— Herhalde dini siyasete alet edenlerle, siyaseti dine alet edenlerin kapışması da o an başladı, dedi büyük vezir soluklanırken Alparslan Han.

— Aynen öyle oldu, onayıyla sürdürdü Nizamülmülk; — Patrik eliyle taç giydirdiği imparatorun bu gereksinimi onamasına karşı çıktı. Ayasofya o an karşıtların Kâbesi haline geldi. Söylev yeteneğiyle kitleleri peşinden sürükleyen patrik, imparatoru zorlamaya başlamıştı. Halkın büyük sevgisi yüzünden ona kent içinde dokunamayan imparator, bir manastır denetiminde yakalatıp sürükleterek sürdürdü. Patrik kendi isteğiyle ayrılmayı kabul etmeyince, zor durumda kaldı. Kentli patriği aramaya başlamıştı. Hemen sinodu topladı. Eski dostu Psellos'un her türden tinsel ve tensel düşkünlükle suçlamalarını duyunca hücceten rabbisine yürüdü. Sinodun da imparatorun da önü açıldı. Ama hiçbir değişimle atılım, hazinenin dolması, halkın hoşnut olmasını sağlayamadı. Başdanışmanı Psellos'un önerisini dinleyen İsaakos, erguvan giysilerini çıkarıp keşiş cüppesi giyerek studios manastırına kapandı, deyip yan gözle postlara dizilmiş divan üyelerini süzdü.

Hemen tamamı gözleri ışıl ışıl, yüzlerinde güller açarak ellerini oğuşturuyordu.

Hiçbir gözde sıkıntı bulutu göremeyince sürdürdü;

— Kilise yengisini bu kez de Mavilerle kutladı. Eski vezir, yeni Patrik Leykudes'in yakın dostu Konstantinos Dukas imparatorluk tacını, kargaşanın mimarlarından patriğin.. erguvan çizmeleri bilge Psellos'un elinden giydi. Giyer giymez de, bu ikisinin önerisiyle eski patrik Kerullariyos'un yeğeni Evdoksiya'yla evlendi. Sacayağı yeniden kurulunca İsaakos Komnen'in çabaları boşa gitti. Tacını yitirme pahasına sağladığı kalıt kısa sürede tükendi. Yeşillerle Maviler halkın desteğini sağlamak amacıyla, neredeyse herkesi senatörlükle onurlandılar. Toplanan vergi artan ücret yükünü karşılamayınca, kamu malları ucuz pahalı demeden.. vergi gelirleri toplananın yarısı değerlerle satılmaya başlandı. Ücretleri düzgün ödenmediğinden ordu dağıldı. Ödeneklerin kısıtlanmasından kışlalar bakımsız hale geldi. Asker korkusu, ordunun önüne gelence hırpalanmasına neden oldu. Ne gönüllü kaldı temalarda, ne ücretli bulmak mümkün oldu. Ama atanan memurlarla beslenen yandaşlar semirdikçe semiriyor.. görgüsüzlükle görkem yarışına giriyorlardı. Dün göyneği partal gezen, Çin ipeğine sarınıyor.. dün açlıktan ağzı kokan bir gecede kuzu buduna burun kıvırır hale geliyor.. dün ayağına çarık bulamayan, ertesi gün körüklü çizme çekip yasak olduğu halde, küheylan atlara biniyordu.

Selcan Hatun, dikkatle dinlediği büyük vezirin soluklanmasını beklemiş olmalı. O yutkunur yutkunmaz atıldı;

— Şuna Bizans iyice köhnedi, desenize.

— Demesine diyeceğim de Selcan Hatun!.. Bizde bir söz vardır. Cami yıkılsa da mihrap yerinde der. Bizans tam o deyimlik bir köhnedir. Biz yıkıldı yıkılacak, elimizde kalsın deriz. O süslenir püslenir, bir nice yiğidi kendinden geçirtir.

— Bilge vezirin demesi o ki, bir nice köhnemiş olsa, Bizans tekin değildir. O yüzden halifenin çağrısına koşarken dikkatli olalım ister.

— Aksini isteyen mi var?

— Yok!.. dedi yine Alparslan Han. — Yok da alınacak her önlemin yararı var!..

— Önlemi n'ola?

— Önümüz kadar, arkamıza da bakıla, deyince han, hatun zıpladı;

— Ödeneğin bol tutulmasını, artçı ordunun ağırlıklarının düşünülmesini isterseniz, hay hay!.. Kölemen birlikleri hevesindeyseniz, Oğuz'un köküne kıran girmedi.

— Hatun haklı, dedi bütün üyeler.

— Tövbe, Oğuz'un köküne kıran mıran girebilemez diye atıldı hakan. — Ödenek bol olursa, araç gereç çoğalır. Denilmek istenen o. Hazinenin başı da ona olur verdiğine göre, sefer eylenecekse, gecikmek anlamsız.

— Oy oy!.. Ola!.. herkesin ağzından aynı anda çıkar.

Divan hemen Selçuklu sancağını açar.

Dört bir yana ulaklar koşturur, çığırtkanlar çıkarır.

Çöl kıpırdar. Dağlar devinir. Yollar insan ırmaklarıyla taşar.

Beylerle cengâverlerin doğudan kopanları Rey'e, batıda derilenleri Horasan'a doğru yürümeye başlarlar. Kısa sürede ordu düzülür. Alparslan Han komutasında çabucak sefere çıkılır. Horasan'la Azerbaycan tez aşılır. Zap koyağı ivecen geçilir. Ve Selçuklu ordusu ağır ağır, Suriye üstünden Mısır'a doğru yürür.

Selçukluların Suriye'ye ulaşması, anında Bizans'ta yankılanır.

Ortak-İmparator Roman Diyojen, çocuk imparator Mihail'i de yanına alarak, senatoyu toplar; "Doğu sınırlarımızda büyük bir tehlike belirmiştir. Bunu daha fazla büyümeden ortadan kaldırmak zorundayız," sözleriyle oturumu açar.

Mavilerle Yeşiller, oybirliğiyle zorunluluğun üstüne atlar.

Her iki kesim de, beliren tehlikeyi, kiliseyle imparatoriçenin tutkusu yüzünden katlandıkları Kapadokya köylüsünü, Konstantiniye'den uzaklaştırma fırsatı sayar. Komutayı üstlenmesi koşuluyla her ödeneği hemen ayırarak seferi onaylarlar.

Ortak-imparatorsa senato koşulunu, Bizans'a tam egemen olma fırsatı görür.

Yengiyle taçlanacak bir güce kim karşı çıkabilir ki? Tek egemenlik olanağı kendiliğinden doğmuştur.

"Elbet öyle olmalı!.." diye öneriyi destekler; "Bizans'ta kulağını dikip yengi haberi bekleyeceğine, varıp yenen olmalı. Bunun için de ordunun başında mutlaka imparator bulunmalı. Selçuklular yerleştikleri her yerden dalı yaprağı, gövdesi köküyle kazınmalı... Kaçtıkları yere değin kovalanmalı ki, bir daha Bizans sınırlarına göz dikmemeli. Özenip baktıklarında, ağızlarının suyu aksa da, dehşetten gözleri kamaşmalı," söyleviyle, oturumu kapatır.

Varsıl Bizans hazinesinden altınlar saçılınca, sefer her yerde duyulur. Frank, Norman, Slav, Gürcü, Abaza, Ermeni, Peçenek ve Uz birlikleri, bölük bölük toplaşır. Kafkaslarla Balkanların dondurucu kışına.. yolların caydırıcı çamuruna karşın, aç yorgun Bizans'a ulaşır. Orduya yazılarak kapağı kışlaya atar.

Ücretli askerlerin sayısı İsa'dan sonra 1070 yılı Mart'ında 200 bini aşar.

Konstantiniye'ye bahar erişir. Hava ılır, erguvanlar göğermeye başlar.

Roman Diyojen, ortak-imparator ve başkomutan olarak, tacının altındaki takke de içinde, baştan ayağa erguvana bürünür. Lekesiz doru atına biner. Alkışlar arasında salt İmparatoriçe Evdoksiya'nın değil, bütün Konstantiniye kızlarının yüreğini hoplata hoplata, şenlik şölen, dua tören yola çıkar.

Anadolu temalarından asker toplaya toplaya Sivas'a varır.

Selçuklularla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, bölgedeki Ermeni prensleriyle ahaliyi, toptan öldürtür. Mallarını üç gün yağmalatır. Yeni İskender'in ettiğini gören duyan Anadolu'nun parmağı, tufana tutulmuşçasına ağzında kalır. Toplanan savaş divanı da, İskender'e yaraşır. İran içlerine dalıp Selçuklu başkenti alınmadıkça, amacın asla gerçekleşmiyeceğinde birleşir. Tıpkı özendikleri gibi Horasan, Rey, Acem ve Arap Irakı, Suriye valilikleri komutanlar arasında paylaşılır.

Sıra amacın yaşama geçmesine gelir!..

Frank Komutan Bryennes'le Peçenek Tarkan, Erzurum'a değin ilerleyip savaşı oraya taşırlarsa, araç gereç bakımından rahat olacaklarını.. su ve besin kaynaklarını kuruturlarsa, Selçuklu akınlarını önleyeceklerini.. dahası çarpışmayı dinlenmiş orduyla kendi alanlarında yapabileceklerini savlarlar. Normanlarsa, fetih ruhuyla doludurlar. Hiçbir yerde oyalanmadan İran'a girilmesini.. Selçuklu ordusuyla nerede rastlanırsa orada savaşılmasını.. böylelikle savaşın Bizans yerine onların ülkesine taşınacağını ileri sürerek, Tarkan'la Bryennes'i korkaklıkla suçlarlar. İmparator da ikincilere katılınca, Asya içlerine girmek için yola çıkarlar.

Haber anında Alparslan Han'a erişir. Mısır seferinden vazgeçer.

Suriye'den önce Rey'e dönerek, destek birlikleri için sancağını diker.

Bizans çaşıtları imparatora, Selçukluların Rey'e çekildiğini bildirir.

Ama Selçuklu'nun hızı konusunda hepsi suskundur. Çünkü ondan sonraki haberlerin çoğu, çatışmadan sonra gelir. Oysa dağlarda akıncılar, yaylalarda çobanlar, tekkelerde canlar, Bizans ordusunun her devinisini anı anına izler... Görüp duyduklarını ya ulak, ya güvercin, ya dumanla günü gününe hana bildirirler.

Hazırlığı tamamlanınca, derilen cengâverlerle Diyarbakır üstünden kuzeye yönelen Selçuklu ordusu, şaşırtıcı bir hızla Malazgirt'te varır. Ovanın en verimli bölümüne ordugâhını kurar.

Selçuklu divanı, Savtekin Bey'le Halife el-Kaim'in Rey elçisi İbni Mahleban'ı bir anlaşma sağlamak üzere imparatora yollar. Otağına vardıklarında görkemli tahtına oturmuş, tören tacını giyerek kılıcını kuşanmış Roman Diyojen'in ilk sözü;

— Isfahan mı, Hamedan mı kışlamaya daha elverişlidir? olur. Savtekin Bey;

— Neden sordunuz?demekten kendini alamaz.

— Çünkü ben anlaşmayı Rey'de yaptıktan sonra, ordumu bi-

rinde kışlatıp atlarımı diğerinde sulamaya ant içtim de ondan!.. yanıtını alınca duraksamadan;

— Atlarınız birinde sulanır!.. Ama ıslığını kim çalar, bilinmez, diye lafını ağzına tıkar.

Ne var ki, yeni İskender güneşin doğduğu yeri fethe çıkmıştır. Bir Türkmen beyinin karşısında kostaklanmasına izin veremez. İmparator terslenince yaranma heveslisi komutanlar yarış halinde kurulu aşağılayıp ucuzlayarak kovarlar.

Kurul döndüğünde; "Cenk kaçınılmaz," der Savtekin; "Bizans imparatorunun burnu Süphan'sa, ordusununki Katavin dağı. O burnu Tutak suyuna banıp soluksuz bırakmadan olmaz," betimlemesi üzerine, han divanı açar. Erenler alpler, kocalar bacılar toplaşır. Enine boyuna söyleşirler. Sonunda; "Gece yağıyı yorarsak yarına işimiz kolaylanır," yargısına varırlar.

Bölük bölük ayrılan beylerle cengâverler baskın nöbetine girer.

Uçan atlarla şamata kıyamet ovayı bir uçtan ötekine geçmeye.. nöbetçisi zayıf yerlere baskın vermeye girişirler.

Kocalarla canlar çoktan Peçeneklerle Uzlar arasına karışmış, yakaladıkları cengâvere; "Oğuz musunuz buğuz mu?" diye sormaya başlamıştır. "Oğuz!.." yanıtı alan hemen; "Oğuz'sanız, yeriniz bu mu?" sorularıyla bunaltmaya başlarlar.

Sonunda sabaha kadar din bağıyla kan bağı arasında gidip gelen Uzlarla Peçenekler çözülürler. Başbuğlarını da önlerine katarak Selçuklu ordusuna katılırlar. Gün doğarken saflardaki boşluk görülür. Selçuklu ordusu, yarımay biçiminde dizilir. Bizans'ın sağ kanadı Mihail Atalıkpiyates komutasında Anadolu ordusu.. sol kanat Nikofor Biriyenos komutasında Trakya ordusu, merkezde saray korumalarıyla seçkin birlikler imparator komutasında konuşlanır. Destek birlikleri ise, Andronikos Dukas'ın komutasındadır. Kırk bin kişilik Selçuklu ordusunun atlıları, kanatlara yerleştirilir. Güneş ilk ışınlarını Malazgirt ovasına salarken, Alparslan Han komutasındaki merkez, Bizans ordusunun görkeminden yılmış gibi çekilmeye başlar. Bi-

zanslılar fırsatın ele geldiği kanısıyla, tamamını kırmak için ilerler. Selçuklu merkezi gerilerken, yarım ayın uçları, ağır ağır ilerler. Bizans ordusunun gerisinde kapanmaya başlar.

Yarımayın iki ucu birleşerek dolunaya döndüğü an, Bizans ordusu neye uğradığını şaşırır. Dört bir yanı çelik bir çemberle sarılmış.. Selçuklu cengâverleri, gelincik tarlasına girmiş boğalar gibi Frank, Norman, Sılav, Laz, Ermeni ve Bizans askerlerini kırmaya başlamıştır.

İlk çözülen Ermeni birlikleri olur!..

Açılan mı, açtıkları mı bilinmez bir kovuktan savaş alanını terk eylerler.

Bu boşluk kalanları iyice çürütür. Gün akşama kavuşmaya yöneldiğinde, Bizans ordusu bütünüyle bozulur. Selçukluların ok, gürz ve kılıcından kurtulan, teslim olur. Cengâverliği sonucu yaralanan mağrur Bizans imparatoru, komutanlarıyla birlikte tutsaklanır. Mübalağa cengin sonucu pek çok söylence üretir.

Selçuklu divanı, yenilgiye uğramış bir imparatoru incitmeyen bir antlaşma dayatır. Ve uygulasın diye tutsağını azat eyler.

Ama Bizans, ortak-imparatoruna aynı hoşgörüyü göstermez!..

Mihail'i hemen tek imparator ilan eder. Tahttan indirilen Roman Diyojen gözleri oyularak, Proto Adası'na sürülür. Yedinci Mihail sanıyla tek kalan genç imparator, antlaşmayı tanımaz. Selçuklu olacağı bilmiş gibi, bu sonucu beklemektedir.

ON İKİ

Sinan, yılların yorgunluğuyla, derin bir uykuya dalmıştı. Her soluğunda, iliklerine işleyen sızı azaldı. Her dönüşünde uykusu biraz daha koyulaştı. Kulakları nal sesleriyle çınladı. Ardından atlılar göründü. Tuğlarında Selçuklu şahini, ellerinde mızraklar dört bir yandan karınca orduları gibi akın başlatmışlardı. Sanki dürtülmüş gibi sabah karanlığına uyandı.

Gözlerini oğuşturarak çevresine bakındı; "Kalk kaltaban," dedi kendi kendine; "Tekke bittiyse her şey bitti mi? Yarın öbür gün akıncılar gelecek. Her şey asıl o zaman başlayacak. Donanımlı gelende dağlar bizim. Ama ola ki kalelerle kentlerin kimisi direnecek. Direnende, hoşsafa kalın denilmeyeceğine göre, mübalağa cenk olacak. Cenk salt ölüm demek mi? Yaralısı, berelisi her zaman ölüsünden çok olur. Onlara melhem, sancılarına şurup, acılarına hap gerekecek. Kesendekiyle torbandaki yeter mi? Kalk da bir an önce, emlik der. Yoksa insanlar kıvranırken ot kök aramaya çıkar, soğuyan yaraların acısıyla hûn olursun," telaşıyla fırladı. Heybesini sırtına aldı. Kapının ağzında çarıklarını sıkıca bağladı.

Derenin çayla buluştuğu yere indi.

İki kıyıyı da dikkatle araştırmaya başladı. "Biz ki Hızır Aleyhisselam benzeri pîr atayla, Lokman Hekim'in çağdaşı İbni Sina'dan el almışız. Her bir ot kaç biçimde işlenir. Her bir kök kaç yaraya merhemdir. Her bir öd nice derde devadır, kır bayır dolaşarak öğretilmişiz. Bu koyağın kıyılarına da yamaçlarına da hiç el değmemiş.

Biz gelene Anadolu ne kadar ıssızdı.

Taşları biz yuvarladık. Çamuru biz duvar eyledik. Göçük ağaçları sürüyüp hızarladık. Doğanın dengesini bozmadık belki. Dinginliğini zedelediğimiz kesin. Biz birer kişiydik her ilin bir koyağında. Şimdi binler, on kere, yüz kere binler gelecek. Hazırlıklı olmak gerek."

Çay kıyısından aşağı doğru gitti. Suyun sığ kıyısından, koyağın tepesine önce bir göz atıyor.. yarar ot, kök, taş ya da bir maden gördüğünde, üşenip usanmadan deriyordu. Birden elindeki tutama baktı. Meryem'e verdiği hapların hammaddesiydi.

"Acep fayda etti mi?" kaygısı burgaç oldu, aklını kurcalamaya durdu. "Olmadıysa, yazık!.. Kuşkulanır, gücenir. Beni güzel yüzünden yoksun kılar. Umduğumla bulduğum, bulup da yitirdiğim olur. Bulduğunu yitirmek ne kötü!.."

Yüreği sancılandı. Eli ivecen göğsüne gitti. Tutam dağıldı. Yeniden topladı. "Hemen karamsarlığa kapılma Sinan can," diye dürttü kendini. "Bunun bir de tersi var. Babası iyileştiyse, sevinci şakır. Bende güller açar, o bülbüllenir. İyi de o zaman buralara gelmez ki!.. Çoban kendisi gelir. O üfler kavalını. Onunkine benzer mi? O sürüye seslenir, Meryem'se yüreğime. Onunkini duyamam!.. Bunca zaman duydum mu? Ya yaylağı uzaktı, ya nefesi kısıtlı, ya arada engel var, bir kezcik duyamadım.

Sürü her sabah kapılar açılınca kaleden çıkar. Ben de çıkıp baksam mı?

Baksam ne?

Çoban Meryem değilse, bakmak neye yarar ki? Varıp adama, sen git, kızın gelsin diyecek değilim a!.. Bağrıma taş basacak, katlanacağım. Ama ben onsuzluğa nasıl dayanacağım?

Bu otları, kökleri niye topladım şimdi?

Akıncılara diye!.. Akıncılar nerde ki? Varsın tez gelmesinler. Karar, yoğurur, yığarım. Her danenin bir kısmeti var. Onlar gelmezse, kentteki sayrılara yarar.

Kentte bir sayrı varsa, ben nerden bileceğim?

Meryem deyiverirdi. Demezse sayrı beni, ben onu ne bilirim? O her gelişte bana, kentteki sayrıları bir bir anlatacaktı. Ben bir dermanı varsa, onunla sunacaktım. O kentlinin dermanı, ben onun kirmanı olacaktım. Böyle böyle, ben zaten yangınlardayım, o bana ısınacaktı. Ve dahi bu sayede, gördüğü gördüğüm, duyduğum duyduğu olacaktı. Ben nasıl onsuzken onunla dolup taşmaktaysam, o da bensizken ben olacaktı!..

Kişi kendi yaktığı narda bunca yanar mı?

Yanıyormuş demek ki!.."

İçinin içi yandı, her hücresi kavruldu. Çayın suyu serindi. Eğildi bol bol içti. Yangını daha arttı. "Ya bir daha gelmezse!.. Babası, otandıysa sürüyü kendi sürer. O bir daha gelemez.

Gelmezse ben giderim!..

Giderim de, nereye?

Yeri yurdu neresi bilmekte misin?

Sorup öğrenmedin ki!.. Hadi yolunu buldun, kente girdin, diyelim!... Bütün evleri tek tek yoklayıp da saklambaç mı oynayacaksın?

O olmaz işte Sinan Abdal!..

Daha kapıda kimbilir seni nasıl bekleyen korumalar üşüşür. Mübalağa cenk olur. Kan dökülür, can verip can alınır. Gam değil!.. Üstlendiğin iş de, yaptığın hazırlık da yarım kalır. Yazık!.."

Yutkundu. Gözü koyağın gölgesinde otları ayıramaz oldu. Yüzünden çenesine bir gıdıklanma duydu. Elinin tersiyle sildi. Yetmedi. Yüzünü yıkadı. Yaş kurumadı. Gözlerini oğdu, bir yararı olmadı. Başını suya daldırdı. Nefesi tükeninceye kaldı. Çıkardığında gözüne fer gelmişti. "Ha şöyle!.." diye mırıldandı. "Kendine gel!.. Ödevini düşün. Aklını kullan. Duygularına kapıldın mı, çaya karışır, akar gidersin.

Gidersem giderim," dedi hemen ardından. "İnsan bu dünyaya niye gelir? Muta mı, mutsuzluğa mı? Kendine hayrı olmayanın, gayrıya yararı mı olurmuş? Gönül bir dilberin sevdasına düştüyse, su olur, ırmak olur. Kuş olur kanat olur. Hangi dağla, hangi taş ır-

makların önünü kesebilmiş? Hangi gök, hangi kuşun uçmasına engeldir. Aşıp uçamıyorsa dolanıp gitmek yok mu? O da çok zaman ister, güç ister mi buyurdun?

Sevda sevdaysa eğer, zamandan da, güçten de, mekândan da arıktır. Sen bunu bilmez misin?

Bilmezsen, öğrenirsin!..

Tutkun musun, onu de? He vallah!.. Hem de nasıl?!"

Duygusuna güvendi. Çevresine bakındı. Karşı kıyıya geçmek için sığ bir yer aradı.

Bulur bulmaz taşlara basa basa geçti.

Bu kez de su yukarı çıkmaya başladı.

Birden yamacın ortasında o ana dek ayırdına varmadığı bir düzlük gördü. Daha doğrusu düzlüğün hemen altındaki alıç gözünü aldı. Güneşi yakalamak isterce yarda suya koşut uzamış.. gün ışığıyla oynaşan pembe salkımların tozlu yeşil yapraklar arasından sarkışını köre gösterecek niteliğe kavuşturmuştu.

"Tam zamanı," diye düşündü. "Birkaç salkımı esirgemez sanırım. Gerçi ucuna ulaşmadan meyvesini vermez kıskanç. Azbiraz ekşi olduğundan kuşlar sevmez. Keçi oğlak da, gazal maral da sürünmeye cesaret edemez. Başına buyruk büyür. Büyüdükçe yaprakları kırar. Dallar çıplak bedene altın tuğra takmış gibi cıscıbıl kalır. Gün cıbıla amansızdır. Tezden kurutur. Patır patır suya düşer. Balıklar yer mi bilmem... Yemezse, suyun gittiği yere kadar gider," derken, dört ayak alıcın köküne erişti.

Gövdesi kalındı. Yokladı. "Taşır!.." dedi; "Taşır ya, iki salkım koparmak için dikenlerini aşmak, dallarına erişmek zorunlu. Uç dallar pek de gevrektir. Düşersek," derken uçuruma baktı. "Düşersen sakat kalmaktan korkma Sinan can, her bir parçan bir kurda, bir böceğe yem olur. Hastanın hayır duasını alayım derken, börtü böceğin duasıyla yetinirsin.

O da bir şeydir bre can!..

Duanın bedduası mı olur? Ha kurutmuş ezmişsin de kireç taşı-

na bulayarak damarı tıkananla, yüreği tükene içirmişsin. Ha aç yaratıklara yem olmuşsun. Biri esenlik duasıysa, bir varlık duası. Daha ne?"

Gövdenin üstüne oturarak, kaya kaya gitmeyi düşündü. Ayağa kalktığı an, afalladı. Alıcın bir boy üstünde bir düzlük vardı. Alıç salkımlarını unuttu. Yeniden tırmandı. Düzlüğe çıkar çıkmaz afalladı; "Bu ne bu?" dedi sesli sesli. "Nice şifalı ot varsa, burada bitmiş. Bileni bakanı, göreni dereni olmadığından kuruyan kurumuş. Yeniden üreyebileni varlığını sürdürmüş. Lokman hekim buralara gelmiş olmalı. O değilse Asu Klepon gelmiştir. Bergama tabibi değil miydi?

Bergama kralı buralara gelmesin yazılı mı?

Kızı hastaymış da, ona kaplıca bulmuşlar ya burada. Ben mi gösterdim şifalı suyu? Kral kızı marazlı olunca, hekim neylesin? Her bir şeyi sınatacak.

Lokman Hekim'in işi kolaymış. Her bir ot, kök ve maden neye yaradığını ona bir bir söylermiş. Asu Klepon da benim gibi... Aramaya, dermeye, olmadı üretmeye koşulu. Burası onun bahçesi olmalı.

Toprak şimdi unutulmanın genliğinde!.. Ama evlek evlek ayrılmış. Bir uçta tütün evleği. Yanında istemediğin kadar kantaron, yeşermiş. Öbür uca haşhaş ekilmiş belli. Kuruyalı çok olmuş. Yaşamak isteyene doğa da tanrı da yardımcı. Sekiz on sap varlığını sürdürmüş... Sararmış kelleler beni beklemiş olmalı. Kengerle ısırgan evlekleri yan yana. Kendiliklerinden mi bitti, ekildi mi belirsiz. Onlar arsızdır. Bir karış toprak bulur, bir damla su alırsa, yemyeşil yaprakların üstüne mavi mor çiçekleri diziverir. Her bir evlekte sarı dikenler çiçek açmış. Sıtmaya iyi gelir. Her birinin çiçeği iki hap edecek denli büyük. Ezdim bala buladım mı, acısı midede çözülür. Kaynatıp suyunu içmek de var ya!.. Yazık insanlara. Hem pek bir acı, hem ağza alınmayacak kadar kokar. Otacı, hastayı üzmemeli."

Sonra birden ellerini beline dayayarak; "Tüh!.." dedi. "Keşke heybeyi getirseydim. Bilemezdim ki!..

Ben buraya bir iki salkım alıç yolmaya niyetlenerek geldim. Kimbilir hangi ermiş eliyle kotarılmış cennet bahçesi buldum. Hele şu alıçları bir yolalım da!.. Günün yarını yok mu?

Sabah erkenden kalkar, yüklenirim heybeyi... Tırmanırım yamaca, yine kurbağa gibi. Bir nice derde derman ot varsa, bir bir yolar kaya kaya inerim. Hazırladığım deva, orduları otarır!.."

Döndü. Düzlükten alıcın üstüne kaydı. Ata biner gibi otururak ayaklarını boşluğa saldı. Ellerinin üstünde hoplaya hoplaya, dallara yanaştı. Gövde uca gittikçe eğildi. "Allahtan yel yok," dedi sesli seli. "Olsa da bir silkelese beni, yandı gülüm keten helva. Hazır hava dingin, ben de hızımı almışken, alıçları yolup ineyim."

Kaydı kaydı. Alıç salkımına uzandığı an, kulakları zonkladı. İrkildi. Kaykıldı. Elleri boşaldı. Nerdeyse düşeyazdı. Aynı kavalın sesi, koyağı kaplamıştı.

Can havliyle yeniden ağaca yapıştı. Dengesi tez sağlandı. Başını yana yatırarak ezgiyi dinledi. "Bu o!.." dedi sevinçle. "Oh, çoban kalkamamış!... Sürü yine onun başına kalmış. Vah yazık!.. Oh ne iyi!.." der demez kendisinden utandı!..

"Ayıp değil mi sana Sinan Abdal? Yaraşır bir sevinç mi, bu şimdi? Az daha zil takıp oynayacaksın!..

Oynarım n'ola?

Onu bir kez daha görmeye, can atana ayıp m'ola hey derviş? Yüreği yananın can suyuna kavuşmasını kim ayıplayabilirmiş ki!..

Sen ayıplarsın Sinan Abdal!..

Sevinmekten düşünmeye vakit bulamadın besbelli. Otacılık tasladın. Verdiğin hap işe yaramadı. Hasta yatmış, otacılığın batmış!..

İyi de bu ezgi, şölen çağrısı. Bir iyilik muştusu!.. Dediğin gibi olsa, hüzün kaplar her yeri. Bu kız hüznü bilmemekte mi? Bilmekte hem de nasıl? Dün benimle atışırken döktürdüğü yalnızlık ve umarsızlık değil miydi? Her bir nağme bağrıma saplandığından delik deşik koşmadım mı? Daha ne? Verdiğim haplar işe yaramasa, bu çağrı gelir miydi?

Varsın ayıp olsun. Sevindim işte, tallahi de sevindim, billâhi de sevindim!... Seni senden saklayacak değilim a, Sinan can.

Geldi. Burda. Ve beni çağrılıyor. Ko ayıp olsun."

Dur da bir dinle hele bir!.. Bak sana ne demekte?

Acı, acıklı değil perdelerin öyküsü. Birini çağrılıyor. Acaba kimi dersin?

Seni değil mi köşek!.. Hâlâ durmakta mısın?" azarıyla tek salkım koparmadan geri geri kaydı. Önceki dikkatinden kopmuştu. Alıcın dikenleri orasına burasına battı. Canı yandı. Aldırmadı!.. Karşı kıyıya geçip, yamacı tırmanmalı, bir an önce yanına varmalıydı. Çay orada derindi. Islandığını başı suya girince ayırdı. Durmadı ilerledi. Kurunmaya vakti yoktu. İvecen yamaca sardı. Doruğa çıktığında, çamura bulanmıştı.

Yaylak da, çağrının geldiği kaya da çok uzaktaydı. Koştu, yelle çarpıştı. Nemi terine karıştı. Tepeden otlağa indiğinde, üstü kurumuş, teni ıslanmıştı. Silkelendi arındı.

Ezgi hâlâ doğayı çağrıyla donatıyor.. boynuna geçmiş kement gibi sürüklüyordu. Çekime uydu. Hızı arttı. Yel suratına çarptı. Sese doğru koşusunu sürdürdü.

Meryem, koca kayanın önünde bir balbaldı. Tini nefese dönmüş, kavalı doldurmuştu. Gözleri kapamış, baharın renklerini, sese dönüşsün için kavalına basmıştı. Parmakları perdeler üstünde öksede bir serçe yavrusu gibi telaşla çırpınıyor.. ve her çırpınışında, kavalın deliğinden, yepyeni bir nağmenin özü fışkırıyordu.

Yüreği tokmak oldu, kaburgasında davul çala çala ezgiye katılıp eşlik etti. Her vuruşu dağlardan ses verdi yankılandı. Hızı arttıkça arttı. Ayakları dolandı. Tökezledi, düşmedi. Doğruldu, eğlenmedi. Zorlandı adım attı. Soluk soluğa kayanın yanına vardı.

Çoban kızı, başını omzuna yatırmıştı. Doğayla ilişkisi bütünüyle kesilmiş.. seste bir ses arıyor.. yepyeni bir düvazın yankısına dalıyor.. aranını buldukça daha bir coşuyordu. Ne ayak sesi duydu ne soluk hırıltısı!.. Karşısına dikildi. Aynen onunki gibi, gözlerini kapadı.

Kız neden sonra onun geldiğini ayırdı. İnanmaz gözkapağı birbirinden ayrıldı. Gözlerinin ışığı, Sinan'ın suretini ateşlere gark etti. Gözü nara açıldı. Kirpik yakamozları birbirine karıştı. Soluğu kesilmişçe kavalı hızla çekti. Ezgi kendi başına çoğalarak yükseldi. Vardı dağ başlarına, tüm sesleri içerdi. Tünedi bulutlara, şıpkın bir rahmet gibi, üstlerine serpildi.

Gözlerinde beliren sevinç şavkı Sinan'ın gözünü kamaştırdı. İçi şişti, şişlik arttı büyüdü. Gövdesini ayağı üstünde tutamadı. Yıkılmak üzereydi. Birkaç kez iki yana sallandı, yalpaladı. Dengesini bulunca, suratı aydınlandı. Bedeni yumuşadı. Bacakları sertleşti, yükü hemen yeğneldi. Kendine de yabancı, tarazlı kuru bir sesle;

— Hoş geldin, diyebildi;

— Geleli çok oldu. Çağırdım, duymadın!..

— Duymam mı? Duyar duymaz seğirttim.

— Öyleyse sen hoş geldin. Çoktan mı buradasın?

— Bilmem!.. Burada mıydım, yoksa nefes üstünde gökte cevelanda mı? Bilmedim bilemem ki!..

— Yalnız mıydın orada?

— A'a!.. Sen yanımdaydın. Ve de kucağımızda geçmişin, geleceğin tüm masalları vardı. Bir bir hepsini gezdim. Hepsinden murat aldım, hepsine murat verdim. Cenneti cehennemi yüreğime sığdırıp senin önüne serdim.

— Oh!.. Saz ustalığına, sözü de eklemiş bir ermişe yok yoksun bir çoban kızı ne söyler, acep ne diyebilir?

— Kendine bühtan eyleme!.. Ezginin dediğini şimdiye işitmedim.

— Ne demişim ki?

— Öyle çok şey dedin ki?

— Bana anlatır mısın?

— Anlatmam mı? Elbette!.. Öze özünü dedin. Cevheri tine çevirdin. Tine ten giydirerek, varlığa dönüştürdün. Tanrı soluğu gibi, çamura can üfledin. Ne zaman dirildim de, buraya nasıl yettim,

ol görüp bilemedim. Burdasın, buradayım. Birin iki, ikinin bir oluşunu gördüm. Parça nedir, bütün ne yegân yegân belledim.

— Oh!.. Hoş geldin!.. İyi ki geldin.

— Gelmeyecek miydim? Çağıran sendin!..

— Ne bileyim, cahillik!.. Geldim, göremeyince, daha göremem sandım. Ödüm patladı, korktum, çok çok korktum efendim!..

— Neden? Bütün erenler, kalp kalbe karşıdır, der. Kalbi sencileyinse, karşılıksız mı kalır? Buradaysan, o burda. Sen uzaksan, yanında.

— Sahi mi? Duyduğum gerçek mi?

— Anlattığı gerçekse?!

— Kaval yalan söylemez!.. Ne duymuşsa nefesten, aynen onu aktarır!..

— Ve kişinin göğsünde atan bir yürek varsa, her bir sesi derer de, bir koca demet gibi hisse aktarır he mi?

— Gayrı duyabilene!..

— Duyurana, demez de!..

— Derim de hem de nasıl!.. Duyduğumla duyduğun hele bir eşleşsin de!..

— Eşleşmedi mi hâlâ? diye elini aldı. Avuçları içinde yuğurdu hamur gibi.

Avuçları içinde yuğurduğu el değil, tıp tıp atan yürekti. Kavalın diyemediklerini el anlatıyordu sanki. Sözün yetmeyeceğini tez anladı. Eli aldı götürdü. Göğsünün sol yanına bastırıverdi. İki yürek birleşti. İki ayrı gövdede, bir taneymişçesine attı. Biri ne duyuyorsa, ötekine aktardı. Öteki aldığını katladı geri verdi. İkisi de güvenle, diğeriyle birleşti. İkisi de apaydın, birbirine baktılar. Meryem rahatlamıştı. Sinan yanıtı aldı. Çoban ancak o zaman aklına geldi;

— Haplar işe yaradı mı? sorusu Meryem'i canlandırdı.

— Yaramaz mı? Daha ikincide öksürük de, hırıltı da kesildi. Üçüncüden sonra derin uykuya daldı. Sabah ondan er uyanmasam, gelemeyecektim.

— Uyandırana minnet!..

— Azbiraz geciksem ayaklanırdı. Ömrü sürü ardında geçmiş. Yatıp kaldı. Daldıkça sayıklıyor, anamdan benden fazla hayvanlara sesleniyormuş.

— Doğal, dedi Sinan. — Alışkın, yoksun kalmamalı. Kalmaya ölmek yeğdir.

— Galiba iyisi buyurduğun!.. Kişi alışkanlıktan, işten güçten kopunca yaşamdan da kopuyor. O da yola girdiydi. Hiç umut kalmamıştı. Hatta papaz efendi, bir gün önceki akşam, son lokmayı yedirdi, son duayı ettirdi. Birden bir bilinmezden, Hızır aleyhisselam gibi bir Lokman Hekim çıktı. Herhal can deryasından derilmiş üç hap verdi. Azrail'i ürküttü. Gövdesini berkitti. Tıpkı ilk nefes gibi, onu diriltiverdi. N'eylesin garip çoban? Ermiş üfürüğünde, papaz duası uçar, yerine can gelirmiş!.. Canlı nazlanamaz ki!.. Davranıp seğirtecek. Sürüsünü güdecek. Meryemceyse yeniden, anaç tavuk benzeri, tezgâha tüneyecek.

— Ve o dem kanaryalar hasetten kurtulacak, doğa ıssız kalacaktı.

Meryem ağzını açtı. Sinan'ın sözlerini karşılamak istedi. Hiçbir söz gönlüne uygun düşmedi. Bir daha denedi; "O bir ermiş. Bir derviş... Bir ozan. Bilgisine bilgi, deyişine deyiş mi yetişir. Kişi meramını kendince anlatsa, anlaşılır," diye yutkundu. Önce içinin içinden kabaran evreni, bakışlarıyla anlatmayı denedi. Anlatabildiğine güven duymadı. Elini Sinan'ın avucundan kurtardı. Bir an damarları kurudu. Sonra en kılcalında bile deveranı sel oldu zonklamaya durdu. Kavalını iki eliyle kavradı. "Her kuş dalına tünemeli" kavlince üflemeye başladı.

Ezgi onun bilisi, ağzındaki diliydi.

Bu dağlarla otlaklar Keçi ayaklı Pan'dan bu günlere kadar, nice ezgi dinlemiş.. nicesiyle canlanmış, nicesini taşına toprağına, otuna yaprağına yazmışsa, tümü belleğindeydi. Oradan yola çıkar, o büyük birikime kendi duygularını katardı. O zaman da kavalı, havayla

havaca, suyla suca, toprakla toprakça, ateşle ateşçe konuşur. Hazreti Süleyman misali, kuş dilini bilirdi. Bildiğinden olacak, kuşlar tepelerinde dönenip ötüştüler... Hayvanların tamamı uzak yakın demeden koroya katıldılar. Sinan'ın kulağından çavlan gibi akan ses, belleğinde söz oldu. Sözlerin en güzeli, altın çiviler gibi yüreğine çakıldı. "Yumurtaya can veren Allah!.. Herhal bu işittiğim senin sözün olmalı. İnsanın kafasına akıl basarken belli, yüreğine duygunun bilisini kakmışsın. Kişi gönlü ne yüce!.. Nasıl bir bilge Tanrım!..

Kalpten üflenen nefes, bir kuru dal içinde, nelere bezenmekte. Baba Tahir haklıymış. Kişi o duyguların gizemine varınca, buz üşütmez, ateş asla yakmazmış. Üşütmez yakmazmış da, içimde yanardağlar kaynamaktayken şimdi, dışımın ürpermesi nedendir? Hikmetinden sual olmaz öyle ya!..

Aslında bu ezginin şu anda anlattığı, öyle bir sevda masalı ki!.. Dinleyeni sen olsan, senin yüreğin titrer. Bencileyin kişinin, dili tutulsa yeğdir. Anlatmaya ne dili, ne de söz yetebilir. Çünkü o masal, pek çok mesel sunuyor. Varolmayı söylüyor... Ve o varoluşta erinci anlatıyor."

Gökyüzü de Sinan gibi, ezgiyle söyleşmeye durdu. Bulutlar ağır ağır dağdan öteye geçti. Ezgi tüm berraklığıyla dağın doruğuna erişti. Bulutlar yoğunlaştı. Etekleri toplaştı. Saçakları çoklaştı. Doruğa yaklaşarak dinlemeye koştular. Hepsi orada buluştular. Gök beri billûr gibi, dağ öte buğu buğu. Sinan bakışlarını ufuktan koparark coşkuyla soluklandı. Ciğerinde dolanan kekik kokuları mı, kaval ezgileri mi ayıramadı. Soluğunu saldı. Yel nefesini kaptı. Çoğaltı katmerledi, Meryem'in yüreğine tıktı. Göğsü kabardı Meryem'in, soluğu daha bir güçlendi. Kavalın sesi arttı. Perdeleri okşayan parmakları hızlandı. Düdükten çıkan ezgi, dört yön yedi iklimi sevinç gökkuşağıyla birbirine bağladı.

Doğanın her zerresi, bir bütünde birleşti. Ve o bütün o sese, yine sesle ses verdi. Koyun kuzu meleşti. Börtü böcek söyleşti. Kanatlılar ötüştü. Tohum çatladı yerde. Güneş devindi gökte. Meyveler

erdi dalda. Sinan'ın solukları, Meryem'inkine karıştı. Gök ezgiyi kavradı. Evreni göstererek mavi yamçıya sardı. Ölçülmez uzaklardan üstlerine fırlattı. O zaman kavalı ağzından çekti Meryem, gözleri, gözlerinin içinde;

— İşte böyleyken böyle, dedi.

— İşte böyle, aynıyla yankılandı Sinan'da.

İkisi de ağızlarını yumdu. Gözlerini kırpmasız açtı. Mavi yamçı çözüldü. Ezgi iki çift gözün bebeğinde şakıdı. Ne ki anlatılmışsa o ana dek dünyada, aşka sevdaya dair, tamamı anlatıldı.

Sonunda ağızları, aynı anda açıldı. Meryem yine önaldı;

— Dün eteğine varıp başıma gelenleri anlattığımda anam, o bir ermiş kızım, dediydi. Aç yüreğini korkma. Onlar bakmadan görür, dokunmadan sezer, sınamadan bilirler. Sen bir garip çobanın sevdalanmış kızısın. Kendine yetemezsen, düşün hüsrana döner!.. Aç yüreğini ama, sakın hülyaya dalma.

— Haksızlık etmiş!.. Her açılan kapının bir gireni bulunur.

— Bulunur da, kişinin düşlerine uyanı bulunur mu?

— Düş vardır şerre varır, düş olur hayra çıkar!.. Düşüm düşünse eğer, giren düşe uygunsa, kaygılanmak gereksiz. Hüsrana erse gam mı? Bir anın umudu ve o umut mutluluğu, her bir hüsrana değer.

— Değer de, ya yiterse!..

— Gönül ganidir gani, ey güzel çoban kızı!.. Aldıysa verir, verdiyse alır. Verdiğiyle aldığını yuğurur, kendine maya eyler. Eylediğinde candır, can çıkmadıkça yitmez!..

— Yitse, yiterse eğer, kişi avunabilir, dayanabilir mi ki?

— Özlüyor, istiyor ve çoğalıyorsa eğer, yitmez ki bir avunca, gereksinimi olsun!..

— Sahi mi, inanılası mı?

— Buna ancak kişinin kendisi yanıt verir.

— Benim yanıtım, sahi!..

— Çoban kızı, çoban kızı!.. Güvensizliğin bana mı?

— Tövbe!.. Olur mu? Kuşkum şu andan.

—Şu anın nesi varmış?

— Düş mü, masal mı, bilsem? Bir bilebilsem!..

Sinan ağzını açamadı. Meryem yanıttan ürkmüş gibi irkildi. Elini Sinan'ın yüreğinden kurtardı. Kavalı üflemeye başladı.

Doğaya soruyla yanıtı sarmaştıran bir ezgi döküldü. Bir nağme kuşkuları, utanarak soruyor.. hemen bir sonrakiyse, utançtan arıtıyor, güven kaleleriyle onu donatıyordu.

Hava su, toprak ateş, soruyu ve yanıtı birbirine katıyor.. Sinan'ın yüreğinde kabaran yanardağsa tutuşanı ütüp kaynatıyordu. "Bu ne mene bir ezgi?" dedi Sinan. "Kendini sorguluyor. Kendi kuşkularını eliyor, ayıklıyor. Yüreğinin kapıları, belleğinin kutuları ardına dek açılmış. Ezgide şakıyan kuş, gagasını hepsine daldırıp çıkarıyor. Her kaygı kanadında çırpınış, her yanıt sesinde bir haykırış olarak yükseliyor.

Nağmeler söz, ezgi tanım oluyor. İlk yedi günden beri bir nice gizem varsa açığa çıkarıyor. Anlayana, diyemem!.. Ayıplı kusur olur. Kulağını aç, dinle. Kurdu kuşu, dağı taşı anlamakta ki, yanıt yetiştirmeye uğraşıyor. Onların anladığını insanlar anlamazsa, insanlık yok demektir. Olası mı, mümkün mü? Kulağı kulak, aklı akıl, yüreği yürekse mümkün değil.

Bu dünyada tek insan da biz değiliz. Şimdi tek olsak bile!..

Olmaya hazır mıyım? Olmasam suyu bilir, çamurdan sakınırdım. Nefesini duyunca, seğirtip geldiğime göre, hazırdan da öteyim. Ama çoban sağaldı. Bugün dinlense bile, yarın kendisi gelir. Oysa o açık seçik, anlatmakta her şeyi. Kuşkusu benden değil. Kendisinden hiç değil. Başka türlü bütün sorularına, çatır çatır yanıt verir mi? Öyle açık ki yanıtları. Bak şu yörene Sinan can!.. Sen eksiksen olur mu?"

Göz ucuyla Meryem'e baktı. Başını omzuna eğmiş, kavalını havaya değil, sanki Sinan'ın yüreğine saplamıştı. Ezgiyi yüreğinin atışlarında duydu. Her sözcük damarlarından yürüdü, gövdesinde esridi, başına vurdu. Derin derin soluyarak, elini uzattı. Serçe kanadından kopmuş bir tüy gibi Meryem'in omzuna koydu.

Ezginin tüm soruları anında sona erdi. Güven çığlıkları sardı yöreyi. Dallarda yapraklarda, çimenlerde otlarda dolandı. Koca kayaya yaslanan omuz oradan sıyrıldı. Sımsıcak Sinan'ın göğsüne yaslandı. Gün o an koyağın yamacını aştı. Bir nice ışığı varsa, ezgilere bulandı. Çimenlerin uçları filizlendi. Yoncaların yaprakları yeşillendi. Filizler boy attı, dallar yapraklandı. Yapraklar çiçeklendi. Çiçekler meyvelendi. Doğa varoluşun sesiyle harmanlandı, Meryem'in parmaklarından düdüğün boğazına tıkıldı. Sıkıştı, karıştı, yeğneldi perdelerden zıpladı. Soluk doğa oldu, doğa soluğa bulandı. Güçlü bir pınar gibi yeniden doğaya fışkırdı. Sürü otlamayı, yel esmeyi, yaprakları hışırtıyı, toprak çıtırtıyı, kuşlar ötüşmeyi kesti. Sinan irkildi. Ezgi yükseldi. Güneş Meryem'in tuğrasından taşan kıvırcık saçlarıyla oynaştı. Soluk alıp vermekten çekindi Sinan. Boynunda bir nice damar varsa şişti.

Kent yolunda bir yolcu belirdi.

O yaklaştı, Meryem'in telaşı arttı. O yaklaştı, ezginin sevinci kaygıya dönüştü. Çoban kulağı duyacağını duydu, gözü göreceğini gördü; "Kızıma bir şeyler oldu," diye aklı başından gitti. "Bu ezgi, işinde gücünde birinin nefesinden çıkamaz. Ya sevdaya kapıldı. Yüreğinden üflüyor. Ya cinlere karıştı, o dünyadan esiyor. Ancak peri padişahının sarayında böylesi sadaya rastlanılır. Belki bir de evliya türbesinde. Yoksa dün anasına anlattığı doğru mu? Herkesin dilindeki ermişe mi denk geldi. Geldi de onu mu anlatmakta. Ölümün elinden can kurtaran kişiye âşık olduysa eğer, elimden ne gelir ki? Bizans imparatorunun kızı değil ki Meryemcem!.. Ermişi bulup gelip kısmetin bu denilsin. Yoksul bir çoban kızı!.. Dünya nimetlerine sırt çevirmiş bir ermiş, döner de bakar mı ki? Kendi alazında yanıp gitmesin yavrucuğum, pervaneler benzeri. Üzerse tek kızımı, üzülürse yavrucak, ermiş evliya bakmam. Hesabını sorarım!.." diye diye yaklaştı. Meryem'in başı ivecen, Sinan'ın göğsünden uzaklaştı. Gördüğü ona yetti. Görmemişçe sokuldu. Sinan'ın önünde diz çöktü;

— Yolladığınız haplar hayatımı kurtardı efendim. Size nasıl bir hizmet sunabilirim?

— Esenliğinize sevindim, dedi Sinan!.. — Hizmet de ödül de sağlığınız.

— Sağ esenim Rab İsa'ya şükür. Yüce Tanrı ne dileğiniz varsa versin. Dün gözümü her açışta Ezrail'i görüyordum. Kucağını açmış, beni bekliyordu. İlk hapta çekti gitmiş. Ama ben yine de gözümü açamadım. Meryemce ikinci hapı verirken baktım, görünmüyordu. Umudum arttı. Haptan aldığım güçle, direndim de direndim. Üçüncü haptan sonra, dünkü hasta ben değildim.

— Dinlensin istedim, diye dert yandı Meryem. — Sürüyü erken sürdüm. Ardımdan çıkıp gelmiş. Bugün de yatıversen, yatağın mı delinir?

— He, delinir!.. diye atıldı Sinan. — Kişi sayrılandı da esenledi mi tekrar, yatağı ona batar. Kendini tutsak sayar. Her tutsağın dileği, azatlığıdır. Kalkabildiyse eğer, gelebildiyse alkış. Bünyesi pek güçlüymüş.

— Sayenizde efendim!.. Bizim gibi yoksullar hastalığı bilmezler. Doğarlar ve ölürler. O yüzden umutsuzdum. Kutlu eliniz yetişti. Ölümü gerilettim, dedikten sonra Meryem'e dönerek;

— Meryemce, dedi; — Ben ermiş sayesinde canlandım, iyileştim. Sürü dün gidemedi. Yaylakta yayıltılmalı. Sen yolları bilmezsin. Daha akşama çok var. Ben sürer götürürüm. Azık çıkınını ver de, sen eve dön. Anan yolunu gözler, sözleriyle birlikte elini uzatırken keskin bir ıslık çaldı.

Her çobanın sürüyle söyleşmesi başkaydı. Islığı duyar duymaz sürü başını dikti. Koyun keçi karıştı. Çanları çınlatarak yaylak yolunu tuttu. Çoban arkalarından bir süre baktı. Eğildi Meryem'in yanındaki azık torbasını aldı. Çaprazlama asarken;

— Anan tez gelsin dedi, deyip döndü, yürüdü.

Meryem önce kösüldü. Sonra birden dirildi.

— Baba, dedi ardından. — Baba ben gitmiyorum!..

Bu çıkış karşısında, çoban boynunu büktü. İçinde isyan patlarken, dıştan dışa yutkundu. Bir süre delici bakışlarla kızının gönlünü sorguladı. Aradığını bulduğuna inandığı an hiç ses çıkarmadan, sürünün ardından yitiklere karıştı.

Sinan şaşıp kalmıştı. Yerinden doğrulurken, Meryem'e el uzattı. El ele tutuştular, kayan bir çift yıldız gibi, yamaçtan aşağıya indiler. Tekkenin önüne geldiklerinde irkildiler. Dere kıyısındaki çayırlığa yirmiden fazla at salınmış.. çınarın gölgesine zırhlı tolgalı akıncılar oturmuştu. Onlar el ele iner inmez, aktuğlu sancak beyi ayağa kalktı;

— Horasan'dan beri geliriz!.. Alaşar ereni Sinan pîri ararız.

— Ondan istediğiniz nedir?

— Getirdiğimizin alındısı.

— Getirdiğiniz uygunsa hay hay!..

Çaka Bey kuşağından bildik bir kese çıkardı.

İvecen keseyi açtı. İki parmağını daldırarak arasında gün öğlesi gibi ışılayan bir gümüş sikkenin yarısını çıkardı. Tırnağının üstünden çift başlı şahinin sağa bakan tek başı görünüyordu. Yazısında kırık dökük Türk harfleriyle Dokak oğlu, Selçuk'un yarısı okunabiliyordu. Sinan duraksamasız, göyneğinin yakasını açtı. Boynunda muska gibi taşıdığı yarım sikkeyi çıkardı. İki yarım yan yana gelince şahinin bir başı sağa, biri sola baktı. Yazının eksik harfleri tamamladı. Sinan daha fazla dikkati gereksiz görerek başını kaldırdı. Göz ucuyla akıncıları sayarken;

— Hoş sefa getirdiniz!.. Tekkemize can, bize onur verdiniz. Keçemiz var altınıza serecek, aşımız pişer hepinize yetecek. Hele buyurun oturun, diye çırpındı.

Akıncı çoğunluğu bunu bekliyormuş!..

Kimbilir ne zamandır su başının yemyeşil çimenlerine iştahla bakan atlarının yularlarını boyunlarına dolayıp yılkıya saldılar. Bir daha dedirtmeden tekkenin yeni hasırına bağdaş kurup oturdular.

Çaka Bey Meryem'i şöyle bir süzdükten sonra Sinan'a;

— Gel hele, sana diyeceklerim var, diyerek gözeye doğru yürüdü.

Suyun sesini örteceği kadar yakınına varıp çöndü. Sinan hemen onu izledi;

— Rey'de kurultay derildi, diye anlatmaya başladı Çaka Bey; — Hemen hemen bütün boyların beyleriyle kurulları oradaydı. Duymuş öğrenmişsindir. Bizans'ın Malazgirt'te kabul edip Konstantiniye'de savsadığı antlaşmayı, Selçuklu kendisi uygulayacak. Kutalmış oğlu Süleymanşah yönetiminde Anadolu'ya sefer ve daha da önemlisi yerleşim kararlaştırıldı. Afşin, Anasıoğlu, Eksükoğlu Artuk, Demleçoğlu, Duduoğlu, Mengücek, Saltuk, Taylu Danişmend, Tukak Beyler, Süleymanşah'ın ardına takıldı. Maun Bab, Anadolu erenlerini beylere bildirerek işaretleri verdi. Bunun ardından Anadolu, sıradağlarına göre ikiye bölündü. Kuzey sıradağları Bozokların, güney sıradağları Üçokların yerleşim kesimi sayıldı. Sonra doğu batı yönünde Horasan'dan ötesi dilim dilim dilindi. Her dilim bir beyin sorumluluğuna verildi. Beyler sancak dikti. Boylarıyla oymaklarından cenk ve aynı zamanda göç kolları, ayrıştı. Erler bacılar, abdallar dervişler, dedeler kocalar bölük bölük toplaştı.

İlkin dağlar elde edilecek, oralara kök salındıktan sonra kentlere inilecekti.

Bilinir ki, Bizans varlığının çok büyük bir bölümünü Malazgirt'te tüketti... Tez zamanda yeni bir ordu çıkarması olanaksız!.. Temalarla kaleler, koruma birlikleriyle azbiraz direnseler de, yoğun akınlara uzun süre dayanamazlar. İllerle kentler iyi kuşatılır, katı zorlanırsa, sonunda teslim alınır. Bu nedenle sefere katılanlar gidecek bir daha gelmeyecek... Tersine Kıpçak çölleriyle, Tanrı ve Altay dağlarından sürekli göçle beslenecektir. Öncüler yerleşir yerleşmez yeni obalar, yeni oymaklar ve boylar derilecek, ordular halinde göç edileceğinden gelenlere yer açmak gerekecektir.

Bozoklarla Üçokların yirmi dört boyu tamamlanır tamamlanmaz yola çıkıldı.

Akına herkes koşar!..

Yağması, talanı, tutsağı vardır.

Bol çapulla dönmek, olmadı ölmek vardır. Ölüler özlem çekmez ki!..

Ya da bir zorunluluk, baskın, tutsaklık ve zorunlu sürülmek olasıdır!..

Yenilen bağrına taş basar, başına gelene katlanırken dönüş umudunu o taşın altına saklar. Bir gün tutsaklık bitecek, sürgün sona erecek, sılasına kavuşacaktır.

Oysa yurt açmak başka!..

Kişinin kendi istenciyle kendini sürgün eylemesi.. dönüşü unutması.. her türden düşüyle, her biçimde istemini sılada bırakmasıdır.

Doğduğun değil, doyduğun yere bak denilmiş. Denilmiş ya, Asya oldum olası kimseyi aç bırakmamıştır!.. Kendi ayağıyla varıp bir başka ilde yerleşim böyle özdeyişlerle karşılanamayacak kadar derin!.. Gidip de gelmemeyi seçmek; doğduğu yaylakları, oynadığı sokakları, oturduğu kentleri bir daha görmemecesine terk eylemek demek. Her zamankinden başka, bambaşka bir seçim!..

Ama göç sancakları dikilmişti.

Asya'dan ayrılmayı göze alamayanın sesi çıkmadı.

Varım diyen, sanılandan da, umulandan da çoktu.

Üçoklular sancağın güneyine, Bozoklular kuzeyine yığıldılar.

Her birinin ülkesi Anadolu sefer ve akınlarının deneyimiyle il il, boy boy, oymak oymak ayrıldı. Çağrı ve Tuğrul beylerle akın ve seferlere katılan beyler, önce iki sıradağın ilk kavuştağında tutunulmasını önerdiler. Kurultay onadı.

Büyük Vezir Nizamülmülk önaldı; Öğrencisi Alparslan oğlu Melikşah'ın Yabgu seçilmesini diledi. İlkin babası Hakan, sonra kurultay onadı.

Öncü beylerin aldıktan sonra kök salacakları il ve kentler neredeyse ad ad, dağ taş belirlendi. Kurultay onadı.

— Belirleme bilinmeye açık mı?

— Size açık. Hem hakan, hem Maun Bab, hem büyük vezir ve hem de beyler sıkı sıkı her bir şeyin bütün ayrıntısıyla anlatılmasını buyurdular.

— Sağ olsunlar... Ağzınıza sağlık!..

— Anadolu'nun doğu yarısı gökkuşağı gibi dilimlendi. Kurultay alkışladı.

— Çok bir iyi olmuş!.. Küçük lokma kolay yutulur!..

— He!.. Öyle düşünüldü. Ve Erzurum'u açmakla Saltuk.. Mardin ve Harput yöresini Eksükoğlu Artuk beyler.. Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri'yi Danişmend.. Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar'ı Mengücek gaziler.. Maraş ve Suruç'u Emir Çavuldur açmakla yükümlendi. Her biri kaç destanın bahadırı Afşin, Anasıoğlu, Demleçoğlu, Duduoğlu, Serhenkoğlu, Tutak beylerle ben de gezginciye koşulduk. Hepimiz topluca Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın buyruğuna verildik. Alınan yere dikilip yaşlı çınarlar gibi kökleşmekle yetinilmeyecek!.. Kök uçlarının gidebildiği her yerde yeni yeni tohumlar atılacak, yeni yeni çınarlar yeşertilecek. Kurultay dağılır dağılmaz, at bindik, yel önünde saman benzeri Anadolu'ya savrulduk.

— Hoş geldiniz, safalar getirdiniz... Yalnızlığımıza yoldaş, tekkemize onur verdiniz. Buraya değin eriştiğinize göre, anlatacak çok serüven olmalı.

— Çok!.. İlk dilim sorumlusu Saltuk, Yetkin bir Oğuz beyi, Alparslan Han'ın etkin komutanlarından biriydi, duymuşsunuzdur. Malazgirt'teki bahadırlığını gözlerimle gördüm. Bölgenin ona bırakılma nedenlerinden biri buysa, aslı Horasan'a yakınlığı yüzünden sağlam bir ordugâh olması.. Saltuk Bey'in savunma yöntemlerindeki olağanüstü becerisi, yarma ve püskürtme girişimlerindeki üstünlüğüdür.

— Öyle görünüyor ki, Selçuklu divanı, Anadolu'ya yerleşmenin koşullarını, yenik imparatora mühürlettiği o antlaşmayla oluşturmuş. Bizans'ın akıl almaz bir hızla dönen bir rüzgârgülü olduğunu.. her bir kanadıyla pek çok dolabı döndürdüğünü bilmişler. Öyle olmasa, Roman Diyojen'in sözünü asla tutamayacağını bile bi-

le kabullendiği her şey, neden deriye yazılıp mühürlensin? Zavallı tahttan düşürülüp gözleri oyularak Proto'ya sürülünce, ben dahi, elimiz rahatladı, ne zaman devineceğiz diyordum. Atlarınızın toynağına nalına bereket, yettiniz!.. Anlaşılan o ki, o antlaşma, Anadolu tapumuz. Bizans'ı sürmeye hak kazandık he mi?

— He!.. Ordaymış gibi buyurdunuz Sinan Abdal!.. Divan da, hakan ve beyler de aynen böyle demekteler.

— Desenize beyim, şu kavanoz dipli feleğin yasası, gücü gücü yetene!..

— Gücü yeten herhalde tüm gücünü sefer uğruna harcayan Bizans değil!.. Yengisini ganimete çevirmeye koşulan Selçuklu. Ganimetin ne olduğu az önce kutlu ağzınızdan çıktı. Tastamam Anadolu.

İşte Saltuk Bey, Horasan'la Anadolu arasındaki dilimin ganimetini derecek. Konacağı yer üç yüce dağın ekenekli yaylası!.. Erzurum ve çevresi!.. O dilimde yurt açma ödevi onun.

Oğuz'da kale alan, yurt açan oranın beyi olur. Hana bağlıdır. Ama kendi kentinde, kuruluyla birlikte bir bey, bir handır. Bu nedenle de ikta, her daim yüce divan onayıyla verilir, kararıyla kalıt sayılır.

— Desenize ata kale alır, yurt açar. Ona kaza gelende, oğul başına geçer.

— Elbet oyun oylar, boy beyler, il hanlar divan onarsa, yasa böyle. Olmazsa, ordusu çok, bilgisi yavuz, bileği pek, direnci çok olmaya koşulu. Olabilirse!..

— Oğuz'a karşı durabilir mi, buyurdunuz?

— Dener en azından. Bu da hevesliyse, baş olmanın koşullarından biri. Sonraki dilim, Danişmend Gazi'nindir. Sanırım yakından tanırsınız, Salur Beyi Taylu!..

— Bildim!.. Horasan erenlerindendi. Yesevi dergâhının canlarından biriyken Salur boyuna bey seçilince Çağrı Bey'in sancakbeylerinden biri oldu.

— Beylik ona her seferde, cengâverleriyle birlikte katılmayı yükümlüyordu. Çok sefere çıktık. Çok zorlu çarpışmalar geçirdik. Hepsi de beyimizin yüzüne güldü. Hepsinde çok yararlık göstererek erenliğine alpliği ekledi. Son seferden dönüşte, at bindiğinden beri, anababasının yanından ayrılmayan Alparslan'ı eğitme dileğiyle karşılaştı. Alparslan beş yaşına girmiş.. bebek gözleri cengin her türünü görmüş.. çocuk belleği bahadırlığın bütün yöntemlerini masallaştırmış.. eğitim çağına gelmişti. Çağrı Bey'in dileğini, İnanç Hatun aktardı. Yanındaydım. Taylu Bey; "Kişi eline kılıç alanda, bilgiden soyunur. Çünkü bilgi var eden, kılıç yok edendir. Varla yoku bir arada kim tutabilmiş ki, benden böyle bir dilekte bulunursunuz," dediyse de hatun dinlemedi. "Bilgelik varla yoku anlayabilmek değil midir Taylu eren?" diye sorduktan sonra; "Biz etini sana teslim eyleyip, kemiğine sahiplenmeye karar verdik. Bilmekteyiz ki, eti kemiğinden ayrılmadan kendisi olabilecektir," diretmesi üzerine razı oldu.

Olur olmaz da, Alparslan Bey'in atı, ana-babasının arasından ayrıldı. O andan başlayarak Danişmend Gazi adını alan, Taylu Bey'in yanına geçti. Cenk varsa, cenge birlikte girdiler. Yoksa aynı pösteki üstüne diz çöktüler. Alparslan Bey ilkin okumayı, yazmayı öğrendi. Ardından Yesevi dergâhının danişmendine aktardığı ne varsa onları ezberledi. Çağrı Bey Kirman'a yerleştiğinde, Alparslan Horasan'a vali atandı. Taylu Bey danışmanı olarak onunla kaldı. Alparslan yabgu seçildi. Danişmend Gazi, divanda görev aldı. Çağrı Bey'den sonra Tuğrul Bey de ölünce, Rey'de kurultay deren Hasan Ali Abdal'a ki, sanırım onu da tanırsınız, Şimdi halife hazretlerinin bağışladığı Nizamülmülk diye bilinen büyük vezirdir... Horasan'dan erişilmesini öneren Danişmend Gazi oldu. Kutalmış'ı birlikte yendik. Oğulları Süleymanşah'la Mansur, onun eğitimine verildi. Selçuklu'nun Asya'da pekişmesinde emeği çoktu. Malazgirt'e birlikte gittik. Roman Diyojen'i Danişmend Gazi tutsakladı. Antlaşmayı Alparslan Han'la birlikte hazırladılar.

— İyi de ettiler!.. Yengi sonrasında, Bizans'ın antlaşmayı yok sayması, Anadolu kapılarını araladı.

— Aralanan kapılardan ilk girecekler seçilirken, Süleymanşah'ın sancakbeyleri arasına katılanlardan biri de Danişmend Gazi'ydi. Saltuk'tan sonraki Anadolu dilimi onun payına düştü. Süleymanşah daha batıya giderken, o Sivas'ı aldı. Orayı merkez eyledikten sonra, bizcileyin sancakbeylerini çevreye saldı. Alparslan han, ardımızı boş komadı. Yeni bir batı seferine çıktı.

Bizans'ın kışkırttığı Aphaz-Kartlı kralı dördüncü Bagrat, Tuğrul Bey'le yaptığı antlaşmayı bozmuş.. Selçuklu egemenlik alanlarına akına başlamıştı. Selçuklu ordusu da sefere Bagrat'ın ülkesinden başladı. Hemen beyimizin sancağı altında orduya katıldık. Tiflis, Caferoğullarından alındı. Kışı orada geçirdik. Karlar erimeye başlar başlamaz Ardahan'a yöneldik. Kuzeyde Vardosan çevresine geldik. Yerli dilinde abrilin beşi, bize camuşkıran dedirten tipiye yakalandık. Anlatılmaz zorlukla cebelleştik. Soğuktan kırılanımız, tipiden yolunu şaşıranlarımız oldu, ama sefer durmadı.

Eski yazmanların; "Kenan oğlu Nemrud'un oturduğu ve göğe merdiven gibi çıkan bir kule yaparak semaya varmak istediği ülke," dedikleri bölge alındı. O kat kat Hanak yıkıldı. Oradan Büyük Ardahan'a geçtik. Savuşacak yeri kalmayan Bagrat barış diledi. Hakana bağlılık sundu. Yıllık vergi ödemeyi kabullenince, ülkesini baştan sona yıkmanın anlamı kalmadı. Alparslan Han Gence üstünden Rey'e, biz Ani üstünden Sivas'a döndük. Ve Alparslan Han Rey'e varır varmaz, sonunu getiren sefere çıkar. Yazık!..

O demde biz Sivas'taydık. Ölenle ölünmüyor. Danişmend Gazi bizi derdi. Yas tutmaktansa kurultay kararının uygulanmasını.. yeni yurtlar açılır, yeni yeni kaleler düşürülürse hem yarar sağlanacağını, hem yara sarılacağını eğitti. Hak verince hemen Çavuldur, Tursun, Kara Doğan, Osmancık, İltekin ve Karatekin beyleri Bizans üstüne saldı. Her biri yirmi dört sancakbeyini alarak ilkin Kuzey sıradağlarına yayıldı. Ardından Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Za-

mantı, Develi ve Çorum Danişmend beyliğine katıldı. Tam Kızılırmak izlenerek Karadeniz'e sarkılacaktı ki, görmedinizse işitmişsinizdir, Haçlı seferi başladı.

— Bu birinci olacak!.. Kaç Haçlı seferi gördük, yaşadık, duyduk. Bildiğimiz doğruysa, buncağız İznikmit'e varamadıydı.

— Bildiğiniz yanlış. İznikmit'e varamayan çapulcu takımı. Yaba dirgen cenge gidenler. Atlı zırhlı, mızraklı kılıçlı olanlar İznik'e da vardı, ötelerine de geçti.

— Duyup işitmediğimiz ne çok şey varmış?!

— Dur, dedi Çaka Bey. — Dorileon'da aldığım tutsaklar arasında Josef nam bir papaz vardı. Genç irisi, mübalağa cengâverdi. Eli kalem tutar, ağzı laf yapar biri diye bey payına kattıydım. Tez zamanda dilimizi öğrenmiş. Tutmalığını ödeyemeyeceğini anlayınca, Müslüman olmuş. Hem borçtan, hem tutsaklıktan kurtulmuş. Beyim de akına çıkarken buraları bilmekte diye benim kola kattı. Başından sonuna o ilk Haçlı seferinin içinde olduğundan pek güzel anlatırmış. Dinlemek kısmet olmadıydı. Azbiraz dinlensin. Başına çöreklenelim de, ettiğimizi ettiğimizden duyalım.

ON ÜÇ

Meryem hünerini göstermişti.

Sofra ortadan kalkmış, akıncılar halka halinde yan yatmışlardı.

Kiminin günün içine bir torba ceviz boşaltıra benzer horultusu.. kiminin kasıla gevşeye geğirtisiyle karşılaştılar. İkisi de aynı anda minnetle Meryem'e baktılar. Yüzünde seher ışınları saçarak utanç pembeliğiyle gülümsedi;

— Çok yorgundular. Bekletemedim, dedi.

— Emeğine minnet bacım!.. Eline sağlık.

Akıncı uykusundan n'ola!.. Onları görünce devindiler. Çaka Bey, eliyle oturmalarını işaret etti;

— Yusuf Alp, dedi, yarı buyruk, yarı dilekle; — Sinan pîr, şu sizin seferi pek merak eder. Bazılarımız bir bölümünde bulunduk. Ama sağlam yerden senin pek güzel anlattığını duyduk. Hazır yiyecek aş, yatacak dam bulmuşuz. Akına da vakit var. Henüz zamanımız varken, bir güzelce hikâye etsen de, günümüz şenlense!..

Yusuf hiç nazlanmadan bağdaş kurdu. Akıncılar hemen bir yarım halka oldu. İlkin Çaka Bey halkanın bir ucuna, Sinan öteki ucuna oturdu. Ortadaki posteki boştu. Meryem bir birine, bir diğerine bakarak;

— Size de aş ayırdımdı. Yemiyecek misiniz?

— Yeriz, neden yemiyelim, diyen Çaka kalktı. Sinan'ın yanına oturdu.

Sinan halkanın ortasında dürülü duran sofra bezini katlayarak

aralarına serdi. Yanındaki çıkını açtı. Kendi ürettiği ekmeğin ucunu kırdı, Çaka'ya uzattı. Meryem sahanı ortalarına koydu. Tahta kaşıkları ellerine aldıkları an Yusuf söze başladı:

— Flandr Kontu Roger, hac dönüşü Bizans'a uğrar. İmparator kontu törenle karşılar. Kutsal Kudüs'ün hali kontu çok etkilemiştir.

Selçuklular kutsal kenti aldıktan sonra hem Mescid-i Aksa'yı yenilemişler. Hem daha iyisini takmak gerekçesiyle Beytüllahm'in çanlarını küçültmüşler. İmparator salt Kudüs'ün değil, Azize Meryem'in Efes'iyle, ilk konsilin toplandığı İznik'in de elden gittiğini.. paralı askerler yerine, inançlı şövalyeleri olsa, her iki kenti de geri alacağını söyleyince, kont beş yüz dini bütün şövalye göndermeye söz vermiş. Ama ülkesine gidince, sözünü savsamış. Bunun üzerine imparator ona, yardıma ne denli gereksinimi olduğuna ilişkin pek acıklı bir mektup yazmış. Kont birden sözünü anımsayarak yardımı çoğaltmak amacıyla, Piazance Konsili'ne koşup mektubu Papa İkinci Urbanus'a vermiş.

Rastlantı, tam o sırada Patrik Kostantinos Leukhides'in mektubu da papaya ulaşır. Leukhides, önceki Patrik Kerulerios'un hatası yüzünden ayrışan iki kilisenin kırk yıldır Hristiyanlığı böldüğünden.. Oğuz barbarı, Müslüman kâfiri Selçukluların, çekirge sürüleri gibi Bizans topraklarına üşüştüğünden.. Hıristiyanlığın bütün kutsal kentlerini murdar ayaklarıyla kirletmekle, bütün kiliselerini bazen sadece çanlarını çıkarıp kiliselerinde ezan okuyarak camiye çevirmekle yetinmediklerinden.. her akşam güneşin batışını, sabah yağmaladıkları Skütari kıyılarından izlediklerinden.. atları suyu geçebilse, Konstantiniye'nin bütün kutsallarını acımasızca talan edeceklerinden yakınmakta.. ivecen yardım edilmesinin kutsal bir ödev olduğunu belirtmekteydi. İki mektubun ardı ardına okunması, konsil üyelerinin yüreklerine burgulu hançerler saplar. Müslüman barbarlarını kutsal topraklardan sürüp atmaya ant içerler.

"Kutsal Papa," diye haç çıkarmaktayken birden kaykıldı. Bir

süre bütün bedeni dondu. Salt gözleri ikircim yıldızları kaydırarak sağa sola bakındı. Hiç kimsenin yüzünde kıl oynamamıştı. Rahatlayıp yayılırken; Tövbe tövbe!.. diye kendini düzelttikten sonra devam etti:

— İkinci Urban gibi konsili de bu yakınmaları fırsat sayar.

Doğu Roma'nın tehlikeden arındırılması, Papalığın bir taşla birkaç kuş birden vurması demekti!.. Kırk yıl önce ayrılan Katolik ve Ortodoks kiliseleri birleşebilirdi. Bizans'a kaptırılan ülkeler gücünü kanıtlayan Papalığa yeniden bağlanırdı. Avrupa'nın yoksun, yoksul, aç ve çıplakları Doğu birikim ve görkemiyle donatılabilirdi. Gittikçe yükselen isyan ruhu, umudun coşkusuyla yatıştırılabilirdi, vesaire vesaire!..

Papa 1095 Temmuz'unda kutsal tahtından yekinir. Chatillôn sur Marne'ında, Eudes de Legery adıyla doğduğu Fransa'ya koşar. Asker toplamak amacıyla kiliseleri tek tek dolaşmaya başlar. "Batıdan Endülüs, doğudan Selçuklular arasına sıkışan hak dini Hıristiyanlığın, İslam kâfirleriyle, Selçuklu barbarlarının tehdidiyle," dediği an patlayan kahkaha akıncıların birbirini alkışlamasına neden oldu.

Yusuf kahkahalarla alkışlar diner dinmez;

— Dinin elden gitmekte olduğunu anlatmaya durdu, diye kaldığı yerden sürdürdü; — Onu dinleyen kilise babalarının yürekleri sızım sızım sızlar. Tümü bir çıkış yolu, bir huruç olanağı bulunmasını ister. O güvenle kasım ayında Clermont Konsili'ni toplar. Kilise babalarının yanında pek çok Frank soylusuyla şövalyesi yanında bencileyin yoksul papazlarla cemaatlerin de seyirci olarak katıldığı toplantıyı açarken; "Hıristiyan dünyası şiddetin zulmü altında inim inim inlemekte. Kutsal kent ve tapınaklarımız Müslüman kâfirlerin kirli ayakları altında çiğneniyor. Allahın insanlara bağışladığı barış unutulmuş. Hac kafilelerinin varsılları soyuluyor.. ele gelirleri tutsaklanıyor.. yoksulları köle olarak pazarlarda satılıyor.. azbiraz diklenenler ağır işkencelerle öldürülüyor," diye höykürüp herkese kanlı gözyaşları döktürdükten sonra; "Bunun bir karşılığı olmalı," diye gürledi; "Hac yol-

ları, eşkıyaya haddi bildirilerek inanınışlara açılmalı. Her yıl göklere çıkan hacı yakınmalarına bir son vermeli diye düşünürdük. Fırsat ele geldi!.. Kâfir zulmü altında inleyen Doğu, bize avucunu açtı. Yardım diledi. Tanrı buyurur ki; 'Her mümin Hıristiyan, her dertlinin derdine melhem çalmakla yükümlü!..' Öyleyse bize düşen, belli!.. Malı olanın malından, olmayanın canından dileği karşılamasıdır. Artık kılıçlarımızı çekme.. kâfirlere derslerini verme.. hac yolcularımızın güven içinde gidip gelmesini sağlama zamanı gelmiştir. Dileriz ki, konsil bir Haçlı Seferi düzenler. Biliriz, bildiririz ki bu Haçlı Seferi'ne katılanların, yolda kalanının da, varıp döneninin de tamamı azizdir. Bu yolda ölenler sorgusuz sualsiz doğru yüce Tanrı'nın sonsuz nimetleriyle donanmış cennete gidecek.. sağ kalanlar hem Doğu'nun değerlerini yağmalayıp paylaşarak varsıllaşacak, hem dinimizin kutsallarını korumanın mutuna erecek.. hem de ömrü dolduğunda cennette onlar için hazırlanmış saraylara sonsuza değin yerleşeceklerdir," güvencesi, Tanrı'nın yeryüzündeki vekilinin ağzından çıkıyordu. Kimde can kalır?

Nitekim Toulous Kontu Dördüncü Raimondo ile Puy Başpiskoposu Adhemar vaaz bittiği an, ilk gönüllüler olarak ortaya atıldılar. Papanın kutsal elinden ilk haçları takınarak ilk gönüllüler olmak için yalvardılar. Bu girişim papanın işini kolaylaştırdı. Konsil, vaazdaki cennet muştusuna ilişkin fermanın yayınlanmasına tartışmadan karar verdi. O zaman ben, Pierre L'ermite ve Yoksul Gautier ile birlikte, konsilin seyircileri arasında genç bir papazdım. Koskoca kontla, kilise babası başpiskoposun gönüllü çıktığı bir sefere katılmayı.. papanın muştuladığı cennete bir an önce kavuşmanın tek yolu saymamdan doğal ne olabilir?

Körü körüne inanmışlık, aklı bütünüyle demir kutulara kilitleyip gömmekle eş. O inanç ve coşkuyla salt gönüllü çıkmakla kalsaydım, kendi gözümde küçülecektim. Pierre L'ermit'in eşeği iziyle.. yoksul Gautier'nin yalın ayağının tozunu sürdüm. Her ikisinin de hakkını yememek gerekir. Papadan daha güzel, daha etkin va-

az vererek kitleleri coşturduklarını kulaklarım işitti, gözlerim gördü. Bu yüzden çok kişinin kanına girmenin günahı, onlar kadar benim de boynumdadır.

— Sen onu bırak, dedi Çaka Bey; — İslamla onurlanır onurlanmaz tüm günahlarından arındın. Kâfirlerle nasıl cenkleştiğine hepimiz tanığız!.. Bize seferi anlat.

— Papa fermanı çıkarttıktan sonra, gidebildiği yere kendi gitti. Gidemediğine de doğal vekilleri olarak bizleri gönderdi. Yüce Rabbim bağışlasın!.. Biz de yayan yapıldak, abasız külahsız çıplak yollara düştük. Kilise ayağa kalkmıştı. Kısa sürede Almanya, Fransa ve İtalya ayağa kalktı. Bu ikisinden biri hangi kilisede vaaz verse, on fersah uzaktan kadın erkek, çoluk çocuk insanlar manastırları, kiliseleri, katedralleri dolduruyor... Vaazların yarısında gönüllüler sıra sıra diziliyorlardı. Gönüllülerin sayısı günden güne, ilden ile arttı. Neredeyse bütün batı Hıristiyanları sefere çıkacak, Papalık topraklarında âyine katılacak insan kalmayacaktı.

Bunun üzerine Papa kadınlar, keşişler ve hastaların Haçlı Seferi'ne katılmasını yasaklamak zorunda kaldı.

Ne var ki, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesinin ağzından her çıkanı onun sözü sayan Hıristiyanların hiçbiri, ilk kez kesin yasağına uymadı.

Hasta sakat, yaşlı çocuk, kadın kız, aç çıplak yoksulların tamamı, bu dünyada bulamadıkları cenneti hac yolunda aramak.. ulaşabilirse Beytüllahm ya da Kıyamet kilisesinde mum yakıp hacı ve aziz olabilmek için ant içti. Atsız pusatsız, aşsız ekmeksiz sefere yazıldı. Varsılların sağladığı kızıl haçlar abaların üstüne dikildi. Yetmedi!.. Kadınlar haç dokudu, iplik tükendi. Sonunda on kere yüz binden artık insan, köy düğününe gider gibi Haçlı Seferi'ne yürüdü. Elbette Toulous kontu, Puy başpiskoposu gibi soylularla, kilise babalarından da katılanlar vardı. Ama onlar zaten bu dünyada cennette yaşıyor.. Tanrı cennette saraylar muştuluyordu. Saray benzeri şatoları vardı. Erkeklere huriler, kadınlara gılmanlar veriyordu. Huri ben-

zeri halayıkları, gılmanlara taş çıkartan serfleri vardı. Üstelik nikâh hakkı olarak gelinlerin ilk gecesini alıyor.. en güzel şarapları onlar içiyor, en güzel yemekleri onlar yiyordu. Sefere katılmalarının bir nedeni bağnazlıkları ise, bir diğeri hem cennet yaşamını öte dünyada sürdürme.. hem daha çok toprak, daha çok insan ve daha çok unvan edinme hırslarıydı. Neyi muştulamışsa, günlerini onunla geçiriyorlardı, deyince Çaka yeniden sözünü keserek;

— Bu bizi de kınamak olmuyor mu?

— Ben öyküyü anlatayım, herkes kendi vicdanını sorgulasın olmaz mı beyim?

— Hay papazı Müslüman eyleyen Danişmend Gazi, sen çok yaşa emi!.. Başımıza sardığın âdem sanki kiliseden değil, Yesevi dergâhından çıkmış!..

— Tapınaklar tekin değidir Çaka can, dedi gülerek Sinan; — Kişinin içinde zerre kadar cevher varsa, onu öyle bir işler ki, iki dünyanın da gizini eline verir.

— Bu bilgelerin kâfiri Müselmanı olmaz demektesin he mi? Pes!.. Ben de demekteyim. Ayrıca öykünün gerisini de pek merak etmekteyim.

— Bu Behomond, ailenin dört oğlunun en küçüğüdür. Roma dünyasında büyük oğul mülkün, onun küçüğü ordunun, onun küçüğü kilise babalığının adayıdır. Genellikle en küçüğe, kazan da sahiplen denir. Katılan kilise büyükleri nice azizlik peşindeyse, soylular onca gömütlük hevesindedir. Bu yüzden bazıları daha büyüğü için daha azını satmaktan çekinmemişlerdir. Bunun örneği de Normandiya dükü Robert'tir. Şövalyelerinin at, zırh, ücret, giyecek ve besin giderlerini karşılamak için ülkesini kardeşi İngiltere Kralı Willyam'a satmış.. bir başkası, Gofrey de Bouillon'sa aldığı borca karşı kiliseye ipotek etmiştir. Oysa Selçuklu'da her cengâver, her bir şeyini bizcileyin kendi karşılar. Kölemen, Memlûk gibi adlarla İslamda da ücretli askerlik var ya, bu konuda Roma ve Bizans'la kimse aşık atamaz.

Zaten Bizans'ın asıl güçsüzlüğü de bu olsa gerektir. Ücretli asker, ücretini alamadığında sorun çıkarır. Bizse, soyluların kalıttan yoksun küçük oğulları gibiyiz. Eri bacı, ne olursak olalım, kazanıp yemeye koşuluyuz. Beni papazlıktan soyan da bu eşitlik ve ortak sorumlulukta özgürlük. Kişi insan olduğunu sizin yanınızda anlıyor. Gayri bir daha eskiye dönmemek için canını vermeye de hazır oluyor. Sağolsun Danişmend Gazi, beni dinimden etti ama, insanlığımı kazandırdı.

— İnsan en yüce varlıktır Yusuf can!.. Kim alçalmaya razı olur ki!..

— Bazısı bilmediğinden, bazısı zorlandığından Sinan pîr!..

— Bilmeyen bağışıktır. Öğrenmeyene ayıp. Ama zorlayana yuf, zorlanana yazık!..

— Bilmeyen niye bağışık oluyor? diye sordu Çaka;

— Çünkü, öğrenmeye fırsat ya da olanak bulamamış.. dahası bünyesi elvermemiştir.

— Ne gibi?

— Öğrenimden yoksun, doğa yasasına uygun olmak gibi.

— Hayvan gelen, hayvan gitsin mi demektesin Sinan pîr? sorusu Yusuf'tan geldi.

— Gitmemeli dersek aşağılama hakkı doğmaz mı?

— Tövbe doğar, bu da eziyettir.

— Zulüm diyemiyorsunuz he mi?

— Diyorsunuz ya işte!..

— İyi de, dedi bu kez Çaka!.. — El desteğiyle savunmaya girişen Bizans'ı alkışlamak mı gerekiyor şimdi?

— Bizans papadan on kere yüz binden artık neferli ordu değil, seçe seçe ordu düzmek için o kadar altın istemiş olmalı. Bizcileyin aç sefil güruhu Bizans sınırını aşar aşmaz, çekirge sürüsü gibi Macaristan'a dalsın.. kemirip tükettikten sonra yaksın, yıksın, ırz namus bırakmasın diye hiç istememiş. Neylesin, olay duyulunca dehşetle yerinden sıçrar. Ne ki, onları ne durduracak gerekçesi, ne püskürtecek gücü vardır. Yapacağı güce dayalı bir şeyi olmayınca oyun-

ların en geçerlisini uyguladı. Konstantiniye'nin kapılarını kapadı. Haçlı sürüsünü surlarının dışında, yırtık çadırları, partal giysileri içinde, yabasını dirgenini silah eylemiş bizcileyin sefilleri azbiraz besledi.

Bütün çağrılara karşın sefere hiçbir taçlı katılmamıştı.

Ama Hıristiyan dünyasının bütün yoksulları yığın yığın seferdeydi. Aramızda atlı pusatlı, az ya da çok şövalyeyle korumalı soylular da vardı elbet. Ama o kadar azdılar ki, imparatorun çağrılısı olarak saraya gittiklerinden, ağzımızın suyu akmış.. neredeyse iki elin parmaklarını iki kez dolanmayacaklarından hepsini ezberlemiştik.

— Zaten senin belleğin nakkaş fırçası gibi, diye atıldı Çaka; — Bir gördüğünü anında kafanın neresineyse nakşediyor. Bir daha kelleni kesmedikçe unutturmak mümkün değil. Bir de beyim, akşam eline aldı, sabah hatim indirdi bu herif diye şaşıyordu. De hele bakalım kimlermiş o soylular, bildiklerimiz var mı?

— Çoğu bildik Çaka Bey!.. Artukoğullarına yardıma gittiğimizde, çoğuyla cebelleştik. Adlarını sayarsam, sen de benimle birlikte tespih çekmeye başlarsın.

— Olsun, dedi bu kez de Sinan. — Biz burada kuytuda, her bir şeyden habersiziz!.. Bir nice zahmetse buyurursanız, biz de öğrenirdik.

— Hay hay!.. Dini bütün Toulouse Kontu Raymond de Saint-Gilles'i en başta saymak gerek. İlk gönüllüydü. Bau'lu William ve oğlu Raymond, duyar duymaz katıldı. Trablus Kontu Bohemond, oğlu Robert Guiscard, yeğeni Tancred'in hevesleri alınan yerlerden birkaçını kapmaktı. Güney İtalya Normanlarından Vermandois'lı Hugh, Sicilya'da bulamadığı yetkeyi Filistin'de arıyordu. Fransız Kralı Birinci Filip'in kardeşi Cartreheuse'lı Robert, akasına kaptırdığı tacı, Beytüllahm'da bulacağını sanıyordu. Normandiya Dükü Robert, İngiltere tahtına kardeşi William oturunca açıkta kalmıştı. Flandr Kontu İkinci Robert'se unutmayı yeğlediği sözünü yerine getirmeye kalkışmıştı. Aşağı Loren Dükü Godfrey de Bouillon, kardeşi Bo-

lonyalı Baudouin, kuzenleri Burjlu Baudouin, ganimet peşindeydi. Blois Kontu İkinci Einne.. Amiens kontu birinci Enguerrand ve oğlu Marle'li Thomas, baba oğul azizliğe koşmuşlardı. Saint Paul Kontu İkinci Hugues de Campdavaine ve oğlu Engguerrand ikilisiyse salt hac sevabından söz ediyorlardı.

— Demedim mi, âdemin kafası *Şehname* sayfası gibi. Tanıdıklarımı şöyle bir yokluyorum. Aynen dediği gibi. Alkış!.. Hiçbirini tartısından eksik ya da fazla anımsamıyor. Tanımadıklarım da herhal dediği gibidir.

— O gün sarayda n'olduysa oldu. Bu taç artıkları, Bizans'ın doyumsuz şaraplarına mı? Huri benzeri cariyelerine mi kandılar bilemeyiz... İmparatorla yaptıkları anlaşmanın, bizim felaketimiz olduğunu sonradan öğrendik. O yüzden yaşıyorsak hiçbirimiz, hiçbir zaman, hiçbirini unutamayız!.. Çünkü hiçbir şato ve sarayda görmedikleri bir görkemle sersemlemişler. Bizans'ın bakir rahipleri dahi baştan çıkaran şöleniyle esridikleri an, aldıkları il ve ülkeleri Bizans'a bırakmaya.. onun uyruğu olarak bağışladığı yerde vasallığı baştan kabul ettiklerine ant içmişler. Daha da öteye giderek imparatorun öncü birliği denetiminde, her aldıklarının ederini ödemek üzere pazarlar açılmasını kabul etmişler. İmparator, Sava kıyısındaki Zemun'da dört bin Macar öldürüp Belgrad'ı talan ettikten, Niş'te Bizans ordusuyla çarpıştıktan sonra iyice azalan keşiş Piyer'le yoksul Frank, Alman, İtalyan Haçlıları bizi gemilere bindirdiler. Haliç'le Boğaz'ı aşırtarak Anadolu'ya... Selçuklu kapanının içine atıverdiler.

Meğer imparator, olacakları bir bir Süleymanşah'a bildirmişmiş!..

İzmit'i ele geçirdik. Bizanslılara teslim eyledik. Ama Almanlar mıcırıklık çıkardılar. Can pahasına aldığımız bir kenti, söz uğruna Bizans'a vermeyi içlerine sindiremediler. Bize küstüler. Körfezi dolanırken ayrıldılar. Nicea gölü kıyısındaki Ekserigon kalesini alarak yerleştiler. Eylül sonunda orada kuşatıldılar. Bire kadar kırıldılar. Biz onları aşmış, yolda verilen sözü geçersiz saymıştık.

Almanların talanından kalanı biz topladık. Öldürdüklerine yenilerini kattık. Ortalığa dehşet salarak varıp Selçuklu başkenti Nicea'yı kuşattık. Bu haberi alan yirmi bin neferlik yeni dalga 21 Ekim'de yardıma koştu. Bu da bir Selçuklu pusunda telef oldu. Her iki kırımdan kurtulanlar, Konstantiniye'ye döndük. Soylular hâlâ safa sürmekte, yeni Haçlı dalgaları surların dışında birikmekteydi.

1097'de yeniden Anadolu'ya geçtik. Kırımlardan kurtulup Konstantiniye'ye gidememiş çetelerle birleştik. Baronlar bu kez komutayı alarak sözlerini tutacaklarına Haç üzerine bir kez daha ant içtiler. İmparator bize kılavuzluk ve destek için Manuel Boutoumides ve Taticius komutasında iki Bizans ordusu verdi. Ve bizi bir kez daha Nicea'ya yönlendirdi. Kenti Bizanslılarla birlikte kuşattık.

— O arada Süleymanşah ölmüş.. yerine seçilen Kılıçarslan han bizimle cenge tutuşmuştu, diye araya girdi Çaka Bey. — Haçlı kuşatmasının haberi erişir erişmez, cenk bitti. Barış oldu. Hakan önden, biz ardından İznik'e koştuk. Yazık!.. Geç kalmıştık. Hakanın birliklerine desteğimize karşın kuşatmayı yaramadık. Bizanslıların İzmit'ten ağaç kütükleri üstünde kaydıra kaydıra getirdiği gemiler, kentin bir türlü kapatılamayan göl yolunu tıkayınca, İznikli daha fazla dayanamadı. Bizans komutanı Botonides'e vira ile teslim oldu.

— Vira talanı engelleyince biz ayaklandık, diye sürdürdü Yusuf; — Bizanslılar bir kez daha oyun etti diye çok kızmıştık. İmparator altın saçarak ayaklanmayı yatıştırdı. Mübalağa cenk her iki yanda da epey telefatla yaralı bırakmıştı. Saçılan altınlar yaralarımızın iyileşmesine yaradı. Dinlenmiş, yeniden cenkleşecek hale gelmiştik. 1097 yılı baharı çiçek açarken iki kola ayrıldık. Bizim başımızda Godfrey de Bouillon'la Papa'nın temsilcisi Adhemar.. Normanlar Behamond'un komutasında önceden gittiler. Biz hemen peşlerinden yürüdük. Zaten hepimizin amacı kutsal topraklardı. Bütün dileğimiz oraya sağ esen varmak olduğundan, öncü artçı ayırmıyorduk.

— Hani pek çok akında omuz omuza kılıç sallamasak, sözle-

riyle araya girdi Çaka; — İçinde hâlâ kâfirlik kalmış da, ondan bir türlü Eskişehir'e varamıyor, diyeceğim!..

— Yok bre beyim!.. İçimde kalsa kalsa, azbiraz utanç kalmıştır. O da cengâvere tutsaklık yaraşmadığından kalmıştır. Yoksa sabah akşam yüce Rabbime minnet sunmaktayım. İyi ki tutsak düştüm. İyi ki fidyeyi ödeyemedim de İslamla onurlandım diye. Madem bu kadar ivecensin, dinle öyleyse. Normanlar Dorileon ovasına girdiğinde, Haziran bitmiş, Temmuz başlamak üzereydi. Onları orada Selçuklu ordusu beklemekteymiş. Haçlılar nasıl yara beresini onarmış, dinlenmişlerse, Selçuklular da beyliklerden aldıkları destekle daha bir çoğalmış, tazelenmişlerdi. Normanlar ovaya girer girmez, Selçuklu'nun pek oynak atlı okçuları tarafından sarılmış. Normanlar zırhlı şövalyeleri birbirine kenetleyerek yayalarla ağırlıkların çevresinde yıkılmaz bir sur oluşturmuşlar. İlk işleri bize haber yollamak olmuş. Komutanımız Godfrey de Bouillon, zırhlı şövalyelerin başında yardıma koştu. Normanları çembere alan Selçuklu okçularına saldırmış. Oklar zırhları kolay delemediğinden, kuşatma yarılmış. Haçlılar birleşmiş. Biz Puy piskoposu kutsal peder Adhemar de Monteil'in komutasında arkadan geliyorduk. Selçukluları dıştan sardık. Mübalağa cenk, Selçukluları geriletti ama bizim de her birimizi bir yerlere savurttu. Nasıl olduğunu bilmeden kendimi beyimin tutsakları arasında buldum.

— Ve din değiştirdikten sonra, nice Müselman öldürdüyse, onca Haçlı kâfiri kırmaya ant içti. Boşuna dönme yobazdan boktur denilmemiş.

— Tövbe, İslamda günah çıkarma yok beyim. Kişi öte dünyaya günahı sevabıyla bilece gider. Öç de yasak!.. Bizimki gaza. Eski zamanda da amacımız oydu, şimdi de o!..

Sinan da akıncılar gibi ilk Haçlı seferinin serüvenini masal gibi dinlemişti. Yusuf Çaka Bey'le söz yarışına girince dayanamadı;

— Bu seferin Eskişehir'den ötesi yok mu?

— Olma mı? dedi hemen Çaka. — Dedi ya âdem gaza eri. O ant içince beyim bunu Artukoğlu Yağısıyan'a elçi diye yollar. Oradaki bahadırlıklarının haberi yettikçe, hepimizin göğsü demirci körüğüne döndü.

— Bize de bağışlasanız!..

— O anlatmaz, dedi Çaka. — Onun gibi rahiplikten gelmediğimden dangıl dunguluna katlanırsanız, işittiğim kadarıyla ben söyleyeyim.

— Sağolun!.. Gönendirirsiniz, hevesini açıklarken Yusuf'a baktı Sinan. Yeryüzünde söylenecek her sözü söylemiş biri gibi büzülmüş, gözlerini tekkenin hasırına dikmişti.

Çaka Bey, kırbasından bir yudum su emdi. Ağzının içinde iyice çalkalayarak ısıttı. Yağ gibi yuttuktan sonra dilini dudaklarının arasında gezdirdi. Bağdaşında ayak değiştirerek bir meddah gibi öyküye hazırlandı.

— Eskişehir'de Selçuklu bir orduda vurup kıramayınca her bir imamade, birer tespih benzeri oymak oymak ayrıştık. Her bir oymak, bölünebildiği kadar bölünüp akıncı kolları oluşturdu. Ve akıncılar, bazen artçıları, bazen öncüleri vura vura izlemeye girdik. İmparator İznik'i yeniden alma kıvancıyla orada oturmuş, öncülüğü Tatakios'un komutasındaki birliğe vermişti. Tatakios bizimle çatışmayı göze alamadığından olsa gerek, Haçlıları Selçuklu topraklarına sokmadan sürüyordu. Ne var ki onların Polybotus, bizim Uluborlu dediğimiz yere varmak için Toroslardan geçeceklerdi. O yolda güneş kaç kez doğar, sayamazsın. Kaç akın düzdüğümüzü biz de unuttuk. Yalvaç Bey'in Antioc-Psidia'sına vardıklarında epeycesini kırmıştık. Kovada ve Yalvaç kıyılarında da epeyce ziyan verdik. Onlar Kızılırmak'ı izliyordu, biz onları. Filomeliyum dedikleri Akşehir'de azbiraz mola verdiler. Kentli onlardan kalabalıktı. İster istemez kılıç, mızrak tutmaktan nasırlanmış ellerini keselerine daldırdılar. Altın çıkaran altını, gümüş çıkaran gümüşü bozdurdu. Yoksullar dibinde bulabildikleri dirhemleri saydı. Kimi birkaç haftalık, kimi birkaç günlük, kimi de birkaç öğünlük besin aldı. Şövalyeler atlarının nal-

larını.. yayalar parçalanan çarıklarını yeniledi. Ahilerle çobanlar bu alış-verişten hoşnut kaldı. İz sürenleri dahi oldu. Kentlere girdiklerinde, biz sokulamıyor, onlar sur güvencesine kavuşuyorlardı. Ama hiçbir kentte uzun durasıları yoktu. Yine Ladik'e doğru yola düştüler. Konya ovasının dağa en yakın bölümünden Ereğli'ye sarktılar. Tyana'yı geçip Niğde'ye vardıklarında, Sicilya Normanları Bohemond ve Tancred komutasında ayrılarak Gülek boğazına yöneldiler. Oradan Çukurova'ya Tarsus'a inerken, epeycesi kırıldı. Arkadakiler Torosların tekinsizliğini kavrayarak, Kayseri Maraş yolunu izlediler. Yol uzun, Bingöller pusuyla dolu, hava çok sıcaktı. Aç susuz kaldılar. Anadolu İsevileri ellerinden geldiğince aş ekmek sundukları halde, çok telefat verdiler. Ve yoldan uzak köyleri talan eylemek zorunda kaldılar.

Özellikle bunun soydaşları, köylü İsevileri horluyor.. kutsal toprakları bize kaptırdılar diye aşağılayıp ucuzluyor.. ta Okyanus kıyılarından onların yitirdiğini kazanmaya geldiklerine göre, Selçuklu Karamanlı, Muhammedi İsevi ayırmadan her tür kırım.. tecavüz ve talanı hak görüyorlardı.

İzlenecek yol tartışması, başkomutanlık çekişmesine dönüşmüş.. hemen bütün Haçlılar Piskopos Adhemar'ı papanın vekili saymakta uzlaştıkları halde, bir türlü birinin başkomutanlığında birleşememişlerdi. Antakya önüne varıldığında Baudouin Bolonya Haçlılarını ardına takarak Fırat kıyılarındaki Ermeniler üstüne yürüdü. Çünkü yola çıktığı Avrupa'ya, aziz olarak döndüğünde onu, eşinin kalıtı bir ülke bekliyordu. Ne yazık!.. Bu yüzden yanından bir an ayırmadığı sevgili eşi, daha yolun yarısında Anadolu serüvenine dayanamadı. Maraş yolunda, Boudouin'in umutlarıyla birlikte gömüldü. Eli hamur karnı aç kalan Boudouin, düşlediği ülkeyi Anadolu'da bulma hevesine bu yüzden düştü.

— Avrupa'nın bir ucundaki kalıtı Anadolu'da aramak akılla bağdaşır iş mi?

— İnançta akıl olsa Sinan pîr, diye söze girdi Yusuf; — Avru-

pa'nın bir ucundan kalkılıp, sersefil buralara gelinir mi? İnsanoğlu inanç için onca derde katlanır da, çıkar için katlanmaz mı? Onunki de o hesap işte!..

— Hani haksız da sayılmaz, yekinmesiyle lafı kaptı Çaka; — Eskişehir cenginden bir yıl sonra, kâlû belanın Urfırat'ı, onların Edessa'sı, bizim Urfa'mıza Haçlı Kontu olduğuna göre, alkışlamak bile ayıp olmaz. Şöyle ki, o kentin önüne vardığında Ortodoks Rum Urfa'nın başında, Katolik Ermeni kral Toros bulunmaktadır. Haçlılar din kavgası uğruna oralardan buralara geldiğine göre, kentteki hoşnutsuzluğu anlamak kolaydır.

— Bu toprakların yazgısıdır. Nedense bütün dinler buralardan doğar... Ve en büyük din kavgaları bu topraklarda verilir. Neyleyelim? Buralarda doğmasak da, ölmeyi seçtik madem, katlanacağız. Aynı seçimi yapan birine kızabilir miyiz? Cenkleşiriz. Yeneriz, yeniliriz. Ölür ya da öldürürüz. Ama eğer insansak, insanın hakkını biliyorsak asla haksız göremeyiz.

— Gördüğümüz yok zaten. Ortodoks Urfalı'nın isyanından ürken Toros, ayağına gelen Katolik şövalyelerine sarılmış. Boudouin'den yardım dilemiş. O da zaman yitirmeden şövalyelerinin başında, açılan kapılardan kostak kostak kente girmiş. Kral Toros, hemen düzenlettiği bir törenle Boudouin'i evlat edinerek ettiğine tuz biber ekmiş. Ahali boş duracak değil. Birkaç hafta sonra, kimin işlediği bilinmez bir suikast Toros'u Rabbine kavuşturmuş. Baudouin kendini Urfa Haçlı Kontu ilan ederek hemen Toros'un tahtına kurulmuş. Bize de Danişmend Gazimizin buyruğunda onunla savaşmak düşmüş. İşte bu Yusuf Alp'in hüneri de en çok o cenklerde görüldü. Dili bir kâfirlerin pusuya düşmesini hep ona borçluyuz. Fukara Haçlıları ad ad çağırarak Selçuklu kapanına soktuktan sonra, din gayretiyle haklarından gelmekte hiç kimse onun eline su dökemez.

— Ne mutlu!.. Orada da din uğruna çarpışmış, burada da!.. İki cihanın cennetinde de hak istese, yeri hazır!.. Varsın onlar aziz desin. Kudüs uğruna çarpışanların beratını önceden vermişler. Ta-

puyu da cebine sokmuş öyle yola çıkmış. Öncüsü savuşmuş olsa da, o sonuna dek yürümüş. Kudüs için çarpışanın yeri her dinde baş üstüdür. Hoşsafa getirdin Yusuf eren. Gönlümüze ferahlık, aklımıza bili verdin. Sayende çok bir donandık. En önemlisi de, Danişmend Gazi'nin anlı şanlı sancakbeyi Çaka Bey'in, çok yaman bir meddah olduğunu öğrendik.

— Beri bak Sinan pîr!.. Küstüm dersem, gerisini anlatacak kişi bulamazsın. Yusuf cana hiç bakma. O elçiliğe de akıncılığa da çok sonradan soyundu.

— Aman derim beyim!.. Aman derim bizi mahrum eyleme! Kendimizi kaptırıp alkışladıksa kusur sayma. Gerisini de bağışla da, duamız minnetimizle bilece olsun!..

— Haçlıların büyük kolu, varır Antakya'ya dayanır!..

— Antakya ikinci kutsal kenttir, diye açıkladı Yusuf; — Dört İncil yazarı da oradan çıkmıştır. Hatta denilebilir ki her ne kadar Hazreti İsa orayı bilmezse de, İsevilik orada mayalanmış, oradan yayılmıştır.

— Bu yüzden olsa gerek, Bizans'ın bize kaptırdığı kenti almaya sıvanırlar. Aç ve perişandırlar. Ama oraya kadar otuz bin cengâver halinde gelebilmişlerdir. Kalenin şahnesi Artukoğlu Yağısıyan'dır. Haçlı ordusunun yaklaştığını öğrenir öğrenmez, önlem alır. Kentler tekin değildir Sinan eren!.. Ahali hem ayrı dinden, hem ayrı ulustan, hem de kalabalıksa senden, tehlike katlanır. Yağısıyan Bey de bunu bildiğinden, erken davranır. Yedi bine yakın cengâveri vardır. On bin İsevi erini sur dışına çıkartır. Kale kapılarını kapatır, savunmaya hazırlanır. Suru taş ve tuğladan örülmüş, üç yüz altmış kulesinde gülle atar mancınıkları, kızgın yağ döken kazanları, yığılmış odunları ve dahi kara taşta kara karıncayı izler korumaları vardır. Ayrıca Habib el-Necar dağında bir de iç kalesi vardır. Savunması sağlamdır. Dahası deprem bölgesinde olduğundan ikide bir depreme tutulur. Bilmeyene pek ürkünçtür. Dağ sanki titreye titreye kişinin üstüne yıkılır. Sur Asi ırmağının kıyısından dipsiz bir uçurum ben-

zeri yükselir. Savunması kolay, alması zor bir kenttir. Ve aç susuz, sürekli sıcak ve yağmurdan uykusuz Haçlı ordusu, kaleyi kuşatmaya başlamıştır.

Yağısıyan ilk yardımı Şam'dan, Tutuşoğlu Dukak'tan diler. Dukak Şam'dan çıkar, Hama yöresinde yiyecek arayan Haçlılarla çatışıp işlerini bitirdikten sonra geri döner. Haçlıların hepi topu o kadardır sanmışmış!.. Kuşatma uzayınca Yağısıyan bu kez Dukak Bey'in kardeşi Rıdvan'dan yardım diler. Onun yolladığı üç bin kişilik birlik, kuşatmayı yaramadan kırılınca savuşur.

Yağısıyan Musul Atabeyi Kerboğa'ya başvurur. Otuz bin kişilik bir orduyla yola çıkan Kerboğa, nedense Antakya yerine Urfa'ya yönelir. Üç haftayı boşuna harcar.

— Bir nice basiretsiz ve yeteneksiz varsa, Selçuklu'nun o ucuna mı toplanmış?

— Öyle deme Sinan Abdal!.. Bilmez misin, demir işledikçe ışılar? Haçlı, Avrupa'nın bir ucundan, Anadolu'nun öteki ucuna çarpışa çarpışa gelmiş... Her il, her koyakta can alıp vere vere cengâverlerinin her biri âdemejderhasına dönüşmüştür. Danişmend Gazi'den işitmiştim. Devlet hizmete koşulursa, dayanışma ve paylaşım aracı olurmuş. Bunun için de her bir kişinin söz ve oy hakkı bulunmalıymış. Seçim ortadan kalktı, soy egemen oldu mu, bir avuç çetenin soygunu paylaşım aracına dönüşürmüş. Sen burada bir başına bizi beklemektesin. Olan bitenden haberinin olmaması doğal!.. Alparslan Han öldürüldüğünden beri Selçuklu postu soya hak sayıldı.. kurultay unutuldu.. seçim atanın dölüne kalanda, kardeş kavgaları aldı yürüdü. Devletle toplumun bağı kırıldı... Öyle olanda, başa geçenin kulları, cengâverlerin yerini aldı. Ya yanlış yere kılıç çalındı, ya zora teslim olundu. Yoksa Urfa'yı da, Antakya ve Kudüs'ü de Selçuklu'nun elinden almaya kim heveslenebilirdi? Henüz mübalağa kardeş kavgaları başlamadıysa, öncüler kimsede hal bırakmadığından.

— Desene şahnelerle orduları nice zamandır ekmek elden su gölden yaşamakta... Cengi savsadıklarından, cenk de onları savsamakta, Antakya elden gitmektedir.

— Öyle!..

— Nasılı bilinmekte mi?

— He!.. Yağısıyan'ın Firûz adında Ermeni'den dönme bir zırh onarıcısı vardır. Ordunun demirini el altından pahalıya satmaktadır. Yağısıyan bunu öğrenince adamı beter cezalandırmış.. öç duygusuyla yanar tutuşur hale getirmiştir. Haçlılar bunu, kaleden sürülen İsevilerden öğrenir. Firûz'a pek çok altın ve toprak vaat ederler. Firûz bir gece elinde bir koca testi has şarapla surun İki Kız Kardeş kulesine tırmanır. Korumalar sunulanı içer. Firûz içer gibi görünür. Korumalar kendilerinden geçer. Firûz beline doladığı urganı kulenin mazgalından sarkıtır. Haçlılar aşağıda beklemektedirler. En çevikleri maymun misali urgana tırmanır, sızıp kalmış korumaları telef edip leşlerini aşağıya atarlar. Yağısıyan durumu sezince, at binip kentten sıvışır. Ne var ki, sur dışına sürdüğü Ermenilerden biri onu tanır. Attan alıp kellesini keserek bir mızrağın ucuna takar. Gün doğar doğmaz sur çevresinde dolandırılan kesikbaş korumaların ödünü patlatır. Yağısıyan'ın oğlu Şems-ül-devle bir avuç sadık cengâverle iç kaleye kapanır. Haçlılara açılan kapılar kentteki Müslümanların kıyımı, mallarının talanıyla sonuçlanır. Camiler yıkılır, mescitlerle tekkeler yakılır. Antakya bir gün bir gecede İslam izinden tamamen arındırılır.

— Kerboğa köşeği neylemekte? Urfa'da iş göremeyince Musul'a mı çekilip gider?

— A'a!.. Kent düştükten üç gün sonra gelir Antakya'yı kuşatır. Velakin Haçlıların iç kaleye saldırmasına engel olamaz. Neccar kalesi öyle korunaklıdır ki, alamazlar. Bohemond yaralanınca, kaleyi satın almak isterler. Şems yadsır. İster istemez karakol kurup kente yerleşirler. Ne var ki kuşatma onları yiyeceksiz bırakır. Açlığa on iki gün dayanırlar. Sonrasında soylular atlarını keser yer... Yok-

sullar önce ağaç kabuklarıyla yolabildikleri otları.. ardından hayvan leşlerini, daha sonra öldürdükleri insanları yemeye başlarlar. Haçlıların dermanı tükenmiş, ölümü arar haldedirler. Onlar teslimi, kuşatanlar saldırıyı konuşmaya başlarlar. Kerboğa beklemekten yanadır. Bu da Selçuklu beylerine onu korkaklıkla suçlayarak çekilip gitme fırsatı verir.

Tam bu sırada, Puy Başpiskoposu Adhemar de Monteil'in aklına bir şeytanlık gelir. Gelir gelmez de, aklına geleni uygulamaya girişir. Gece kimseye görünmeden Antakya Katedrali'ne girer. Kürsüdeki adak mumlarının ışığıyla yetinerek kilisenin tam ortasındaki taşlardan birkaçını kaldırır. Yumuşak toprağı iki karış kadar oyar. Gündüz, fikir aklına gelir gelmez üstünde kan kurumuş, küflü bir mızrak bulmuş.. onu tam ortasından kırarak söylencedeki kutsal kısa mızrağa dönüştürmüştür. Onu oyduğu yere sıkıştırarak örfter. Taşları eski yerlerine yerleştirtip üstünde tepinir. Toprak kalıntılarını cüppesinin eteğiyle dağıtır.

Sabah ayininde kürsüye çıkar çıkmaz; "Marsilyalı keşiş Pierre Barthelemi az öce bana geldi," der, keşişin hayret dolu gözlerine bakarak; "Düşünde Aziz Andrea'yı görmüş. Yüce aziz ona İsa'nın, bütün aramalara karşın bin yıldır bulunamayan kutsal mızrağının, bu kilisenin ortasına gömüldüğünü.. onu bulup çıkarana Tanrı'nın bütün kâfirleri tüketme gücü bağışlayacağını söylemiş," deyince ayindekilerin uykulu gözleri kürsünün yanında düşe dalmış gibi kaykılan keşişe dönmüş. Keşiş, papanın vekili başpiskoposu yalanlayacak değil. Tireyerek başını sallar. O zaman Adhemar daha bir coşkulu; "Bana pek inandırıcı gelmiyor," diye sürdürür; "Ama yüce Tanrı mucize yaratmakta eşsizdir. Aziz Andrea'nın muştusu yalansa vebali benim olsun!.. Yardım edin de denilen yeri açalım," dedikten sonra kürsüden iner. Katedralin ortasına yürür. Gönüllüler üşüşür. Tam ayaklarının altına gelen taşları sökerler. Başpiskopos eğilir. Kimseye fırsat vermeden, ivecen toprağı eşer.

— Ve eliyle koyduğunu, koyduğu gibi bulur he mi?

— He!..

— İnsanoğlu gerçeğe sillesini yemeden inanmaz da, hurafeye sorgulamadan kalıbını basar. Allah bilir ya, her biri aziz sayılan Haçlılar, sevinçten Antakya'ya sığmamıştır.

— Sığmamış!.. Kutsal mızrağı eline alan Puy Başpiskoposu, ağzında dualarla huruca kalkınca ordu ardına düşmüş. Dağılmak üzere olan Selçuklu ordusunu bozmuş. Kerboğa kırımdan zor kurtulup Musul'a döner. Şems hemen cangüvenliği pazarlığına girer. Dileği olumlu karşılanınca, cengâverleriyle birlikte çıkar gider. Antakya Haçlılara kalır. Kalır kalmaz da kavga başlar. Haçlı önderleri, alınan Bizans topraklarını Bizans'a bırakacaklarına ilişkin ant içmişlerdir. Franklar sözlerinde durmayı ister. Normanlar imparatorun sefere katılma sözünden caydığını.. onlara da cayma fırsatı doğduğunu.. hatta Sicilyalı Bohemond, kentin gösterdiği yararlık nedeniyle kendi hakkı olduğunu, Toulouse'lu Raymond ise kesinlikle olmadığını savlıyorlar. Onlar ne yapacaklarına bir türlü karar veremeyip tartışırken kentte veba salgını çıkar. Kutsal mızrağın sahibi Başpiskopos Adhemar da içinde, çok kişi telef olur.

— Kıran girdiğinde sağ kalana ne mutlu!.. Hepsi mi telef olmuş?

— Bölük pürçüklerin toplanması.. yeni dalgalarının katılmasıyla o kadar çoğalmışlar ki, kıran bile tüketememiş. O sırada, Fatimî başveziri El-Afdal komutasında bir Fatimî ordusunun, Kudus'ü kuşattığı.. Selçuklu şahnesi Artukoğlu Sökmen'in direncinin birkaç haftada kırıldığı.. Filistin'in Mısır Fatımi sınırlarına katıldığı.. etkin kuşatma komutanlarından İftikâr el-Devle'nin küçük bir birlikle şahne atandığı Antakya'ya erişir. Raimond de Touluse, kırım artıklarını devşirerek Kudüs yoluna düşer. Uzun ve yıpratıcı bir seferle, pek çok yağma ve kıyımdan sonra Kudüs'e varırlar. Düşkün Haçlıların pek çok seferi püskürtülür. Cenova'dan yeni bir dalga sökün eder. Başarısız saldırıları öğrenir öğrenmez, onların Akdeniz'i aşıp Filistin kıyılarına erişmesini sağlayan gemileri karaya çekerler. Bal-

talarla paramparça ederek, kalenin Şam ve Mısır kapıları önüne birer kuşatma kulesi yaparlar.

Bunlardan Şam kapısını denetleyenin komutanı Godfrey de Billion, şövalyeleri Flandr'dır. Kulelerin tamamlandığının ertesi günü, Temmuz'un ve günün ortasında kuleden zıplayan iki şövalye, sura konmayı başarır. Konar konmaz korumaları öldürüp kapıyı açarlar. Haçlılar Godfrey, kardeşi Boulogne'lı Eustace ve Tancred'in komutasında kente akar. Müslümanlar ya Mescid-i Aksa'ya, ya Haremi şerife.. Yahudiler Tapınak Tepesi ve Ağlama Duvarı'na sığınırlar. Böylece toplu kıyıma fırsat hazırlarlar. Önceleri Haçlıyken, sonradan Yusuf can benzeri yoldaşlığımıza soyunan pek çok bahadır, bilmem dehşeti tasvir eylemek.. bilmem kinimizi bileyip öcümüzü artırmak.. bilmem, günah çıkartıp insanlığını göstermek için; "Hazreti Süleyman tapınağına kadar Yahudileri.. Mescid-i Aksa'ya kadar önümüze geleni öyle hızlı ve yoğun kıydık ki, sokaklar ve tapınaklarda cellatlık eylerken ayak bileklerimiz kan içinde yüzdü," diye yemin billah ettiler. Dediklerine göre üç gün üç gece kıyım olur. Kadın erkek, çocuk bebek ayırmaksızın on bin kişi salt Süleyman Tapınağı'nda.. bir o kadarı Mescid-i Aksa'da aynı günde öldürülür. Pek çok papazın, kırk bine yakın sünnetli Müslüman ve Yahudi'yi kılıçtan geçirmekle öğündüğünü anlatanları da oldu.

— Aquinalı Raimondo'nun kölesiyken yolda kaçıp Âdemoğlu Yunus olan yoldaşın anlattıklarını söylemeye beyimin dili varmaz. Benden dinleyin, diye davrandı Yusuf. — O diyordu ki; "İçinde Tanrı merhameti taşıyanlar, insanların önce kellelerini keserek bir kezde öldürüyorlardı. Biz buralara kutsal toprakları barbarların elinden kurtarmaya gelmiştik. Akıl almaz hunharlıkların inanç kutumuza sindiğini o topraklarda öğrendik. Zavallı Yahudilerin kollarıyla bacaklarını bağlayıp tepelerinden yakanları.. onun çığlıklarını rondo eyleyip oynayanları.. kasabın domuzu kemiklerinden ayırmasına özenip canlı insanları dilim dilim dilimleyerek öldürenleri gördük.. Çığ-

lık ve iniltilerin "İsam sana tapıyorum" ilahisiyle bastırıldığını bildik diye kusa kusa anlatmıştı.

Sinan'la, halkanın dışında elleri kucağında oturan Meryem de, akıncılar da duyduklarına inanamayanların hayretiyle bir Çaka'ya, bir Yusuf'a bakıyorlardı. Sinan;

— Peki bütün bunlar olup bitmekteyken bizim ellerimiz armut mu toplamaktaydı; diye dikildi oturduğu yerden.

— Toplamıyordu, dedi hemen Çaka; — Ne var ki kırmakla tükenecek, saymakla bitecek gibi değildi Haçlı Seferi. Birini bire kadar kırdığında, ardından daha büyük bir dalga geliyordu. Hele Urfa'da kontluk, Antakya'da prenslik, Kudüs'te krallık kurduktan sonra, Avrupa'nın nice bir işsiz ve yoksulu varsa, akın eyledi. Kılıçarslan Han'la, Selçuklu beylerinin bahadırlıkları kitaplara sığmaz. İlk seferlerde ya cepheden, ya çete baskınlarıyla yetinmiştik. Sonrakilerde daha geniş manevralar uyguladık. Haçlıların yolu üstünde bir nice su kaynağı, besin olanağı varsa yok ettik. Günlerce aç, susuz yürümeleri için, sadece artçılarını vurduk. Sonunda per perişen eriştikleri Ereğli'de dalganın birini savaşa zorlayıp bire kadar kırdık.

Milano Piskoposu Anslem yönetiminde gelen yirmi bin kişilik ikinci Lombard dalgası, beklemediğimiz bir yol izledi. Piskopos komutayı deneyimli Raimond Saint Gilles'e bırakmıştı. O da yolların yoksunluğunu bildiğinden, doğru Ankara'ya varıp ele geçirdi. Oradan Niksar'a Danişmend Gazimizin başkentine yöneldi. Kılıçarslan Han da bileceydi. Selçuklu ordusu Merzifon'da yekvücut Haçlıların karşısına çıktık. Ve dahi kadınlarla çocuklar dışında tamamını kırdık.

Meryem bir yontu gibi oturmaktayken kıpırdandı. Bir anda bütün başlar ona döndü. Büyük gözaltının ikircimine konuşmadan duramayacağını anladı;

— Kadınlarla çocuklar n'oldu? diye sordu ilk kez.

Çaka'dan önce Yusuf atıldı;

— Onlar tutsak alındı bacım!.. Para edeni pazarlarda hemen

satıldı. Satılmayan emziklilerle süt bebeleri, yetiştirilmek üzere beylerin hizmetine koşuldu.

— Savaş, ne uğruna olursa olsun kötü!..

— Öyle deme bacım, dedi Çaka; — Savaş varolmanın yansımalarından biridir. Hırsızlığı hayınlığı su temizlemez. Ancak kan temizler. Kanın en temiz döküldüğü yer de savaştır. Biz yurt açmak amacıyla Horasan'dan kalktık buralara geldik. Parmağıyla Yusuf'u göstererek; — Bunlar Atlas Okyanusu'nun kıyısından geldiler. Bir de buralılar var. Yurt açmak da, açtırmamak da savaş gerekçesi. Öyle olunca da, ister kınansın, diler alkışlansın kaçınılmaz. Yeter ki hunharlık, kan içicilik, işkenceden zevk alma hastalıkları ya da sapkınlıkları olmasın.

— Merdane cenge kim ne diyebilir ki? sorusu tekkenin tavanında yankılandı. Sinan ettiğinden hoşnut, başını yan yatırarak kendi sesinin yansısını dinledi. Duvarları örerken yanlamasına künkler yerleştirmiş, diklemesine testiler koymuştu. Ama onları dergâhta Vartyan bigeden öğrendiği üzere yapmıştı. Sesinin yankısını dinlerken; "Arı da peteği bellediği gibi yapar. Ve mükemmel yapar. Benimki de öyle olduydu. Meğer Vartyan bilge bunları ses tınılarından süzülsün, gırtlaktan çıktığı gibi kulakta yansısın diye öğretmiş. Arı hiçbir zaman niyesini düşünemez. Bu da insanın üstünlüğü," düşüncesiyle sorusunu yine kendi yanıtlayarak sürdürdü; — Hasmın ya da yağının da canlı olduğunu bilerek cengedene alkış. Ama Yusuf canın anlattığı gibi acımasızlık haram!.. İnsan insana bunu nice işler?

— İşlemekte pîrim, dedi Yusuf; — İşlemekte ve ötesine de geçmekte.

— Yazık, dedi Meryem, gözünde iki damla yaşla; — Çok yazık!..

— Yazık ya!.. Ne dalgalar durmakta, ne de biz açtığımız yurttan vazgeçebiliriz. Öyle olunca da, Haçlılar yüz kez gelseler, yüz kez püskürtmeye koşuluyuz. Nitekim şimdiye öyle oldu. Mayıs dalgasını Merzifon'da kırdık. Haziran sonunda Nevers Kontu Giyom'un komutasında Frank Haçlıları Ankara, Konya üzerinden Ereğli'ye yü-

rüdü. Kısa sürede, açlıkla susuzluğun pençesine düştü. Perişan bir halde göle kavuştuğunda, Kılıçarslan Han komutasındaki Selçuklu ordusuyla biz Danişmendliler, Merzifon'dan Ereğli'ye inmiştik. Ağustos sona ermeden bunun da hesabını oracıkta gördük. Komutan Neves'li Giyom'un Bizans'ın ücretli askerlerinden bir Türk'ün kılavuzluğunda Antakya'ya savuştuğunu Âdemoğlu Yunus'tan öğrendik.

— Baş döndürücü, dedi Meryem, söyleşiye katılmanın coşkusuyla; — Neredeyse her ay bir Haçlı Seferi, akıl alır gibi değil!.. Hani Avrupa Anadolu'ya boşandı desek yeri!..

— De bacım, korkma. Ay olsa yine iyi. Bu kez haftasına Bavyera Dükü Wolf komutasında Almanlar sökün etti. Fransızlarla aynı yolu izleyerek Ereğli'ye indiler. Göle de, besleyen derelere de bol bol sürgün ilacı atmıştık. Suyu gören yanıklar, cırp diye içine atladılar. İçeni cırcır oldu. Uçkurunu tutmaktan, kılıcı mızrağı unuttu. Allah sizi inandırsın, ekin biçer gibi biçtik. Altı çıplak olduğundan hiçbiri kaçmaya bile yeltenemedi. Ve böylece son Haçlı dalgası da yerle yeksan olunca, Anadolu Bizans'la bize kaldı. Biz de, uçlara kadar ulaşmak için, yollara düştük. Hiçbir yerde uzun durucu değiliz.

— Değil misiniz? Bir gözümüz görüp de, diğeri göremeden gitmek olur mu?

— Görev ivecense neden olmasın?

— Bize düşeni var mı?

— Olma mı? Danişmend Gazi; "Çavuldur'dan Çaka Alp, tezden varıp gidesin. Bozdağın üzerinden. Menderes'i izleyip son sapağından, dön. Gediz ovasına gir. Akçay'ın koyağında pîr atanın dervişlerinden, Sinan ereni bul. Ona benden selam eyle!.." dedi.

— Selamın kutu üstünüze olsun. Danişmend Gazi Sivas'ta mı?

— He!.. Oradadır!.. Ve bizi kıyıyı açmaya yollamıştır. Kılavuzluğumuza da, Aydın erene kavuşuncaya seni atamıştır.

Sinan, bir Çaka'ya, bir Meryem'e baktı.

Sabah içine dolan umutla, öğle sonrasında üstüne düşen göre-

vi karşılaştırdı. Meryem kaldığına pişman olabilirdi. Gidip de gelmemek, gelip de görmemek umutsuzluğuyla, gözleri doldu. Meryem, bütün özlemleri yüreğine gömerek dimdik gözlerine baktı.

— Pek âlâ, pek güzel efendim!.. dedi; — Gözün arkada kalmasın. Burayı bıraktığın gibi bulacağından güvenli, tez var, ödevini gör, tez dön!..

Yedekte Sinan için de bir at getirmişlerdi. Hemen atlandılar.

ON DÖRT

Gözkapakları birbirinden koptu.

Bakışları kısa bir an birbirine kenetlendi.

Bir suç varmış da gizler gibi tezden örttüler gözlerini.

Medrese hücresinde bitmeyen gecelerden birine yuvarlandılar hemen.

İlk düşündükleri; "Ne bitmez tükenmez, gecelerdi onlar," oldu. Bitti sanıldığı an, söz yağmurunun şölen sofrası yeniden açılıyordu. Yine öyle olmuştu. Yine öyle oldu. Söyleşi zincirinin baklaları ayrı ayrı sofraya çatıldı. Onları birbirine ekleyerek tadından yenilmez bilgi aşını kaynatmak, herkesin birikim ve bilincine kaldı.

Muhyiddin bilgenin tam yerinde ve zamanında bam teline vuran soruları, bilgi yumağını çözdükçe, gözlerdeki uyku, zerrelerini havlarına taktı taktı ayıkladı.

Ermişlerin son mührü Muhyiddin bilge, yine bilginler sultanı Bahaeddin Veled'in soluklanmasından yararlandı. Beşik bebesinin çok duyduğu, çok sevdiğinden dinlemeye usanmadığı bir masal yineleniyorcasına açılan kutlu gözlerini ulu vezire çevirdi. Işıldağında merak yıldızlarını kaydıra kaydıra;

— Anadolu'yu açan Süleymanşah, Alparslan Han'la, Kutalmış Bey'in Dihinemek'teki çatışmada tutsak düşen oğlu mu? diye sordu.

Herkesin bakışları aynı anda Büyük Vezir Kemalettin Kamyar'a döndü.

Herkesin gözlerine ışıl ışıl soru fenerleri asıldı. Yüce bilge, işin aslını nerden, nasıl ve kimden öğreneceğini iyi biliyordu.

Ulu vezir, hem gizli bilgi, belge ve söylemlerin içinde büyük bir devlet adamı.. hem pundunu buldukça Aksaray medreselerinde yetişkinlere ders veren bir bilgindi. Sözün kendisine dönüvermesinden yüksünmeyerek hemen yanıtladı;

— Evet!..

— Devletin kurucusu o mu?

— Bize anlatıldığına göre o!.. Arslan Yabgu'nun ölümünden sonra babası Kutalmış Bey, Birecik'te sürgünken doğmuş.

— Onca deneyimli bahadırın başına geçmek için pek gençmiş!..

— İki yaşında at binen, on yedisinde genç sayılırsa!..

— Sayılmaz mı?

— Nice ava gitmiş, nice cenge girip çıkmıştır. Attan düşmemiş, cenkten canlı çıkmışsa ölümü de, dirimi de öğrenmiştir. Ölümle dirimi bilene yaş sorulur mu?

— Sorulmaz ama, Anadolu'ya sefer eylediğinde on yedi yaşındaki civana da şaşılır!..

— Öyle ya, bir çocuk sefer eylemiş ve bir devlet kurmuş?

— O bize çocuk efendim!.. Mirasyedilerle hazıra konanlara göre öyle!.. Kurucular başka, devlet kurucuları bambaşka insanlar. Nice soylu gördüm, tanıdım. Devletinin gücü nice büyük.. geçmişinin onuru nice yüce, soyu nice eski ve onurlu olursa olsun, hiçbiri bir kurucu değerine erişemedi. Bilmem şaşar mısınız? Daha da küçükken, Malazgirt'te Alparslan Han'la birlikteler!..

— Olağanüstü!.. Ve siz o serüveni en iyi bilensiniz. Paylaşmanızda sakınca var mı?

Vezir sanki deşilmeyi bekliyordu.

Dağdan inen bir sel çağıltısıyla, vezirden vezire duyduklarını anlatmaya girişti.

— Yerleri cennet olsun, Kasım Hacip Mansur Hacip'ten, Sa-

hip Ata, Kasım Hacip'ten dinlemiş. İhtiyareddin Hasan ondan, Altunaba Kutluğaba'dan ben de ondan duymuştum, diye salt söylenceye dayanır izlenimiyle söze başladı; — Çağrı Bey'in açtığı yoldan kendi de geçen Tuğrul Bey, Malazgirt'ten çok önce, diye geçmişin aynasını belleklere yansıtmaya durdu; — Yınal'la Kutalmış'ın yanına, Afşin, Anasıoğlu, Duduoğlu, Tutak gibi sancakbeylerini katarak Bizans'ta yurt açmaya yollamış. Onlar da Bahaeddin Veled bilgemizin pek bir güzel anlattığı işleri etmişlerdi ya!.. Bu kez de Alparslan Han'la yüce divan, diyetsiz saldığı Bizans imparatorunun öldürülmesini neden saymış. Fırsat ele gelmişken, Anadolu'yu Bizans'tan çekip almayı kurmuş. Süleymanşah'ın yanına Afşin, Eksükoğlu Artuk, Çavuldur, Danişmend Gazi, Demleçoğlu, Duduoğlu, Serhenkoğlu, Tutak gibi önceden deneyimli boy beylerini de katmış.. yurt açıp yerleşme ödeviyle küffar üstüne salmış.

— Bu saydıklarınız Süleymanşah'ın komutanları mı oluyor?

— Bir bakıma evet!..

— Bir bakıma dediğinize göre, tam değil.

— Değil, dedi hemen Tekin Bey. — Her biri bir boyun beyi.. her biri devlet kurucusu bahadırlardır. Her birinin başlı başına büyük bir menkıbesi vardır.

— Ve dahi o menkıbe bahadırlarından biri, Tekin Beyimizin atası olurlar, diye alaylı bir gülümsemeyle araya girdi Caca Bey!..

Tekin ilkin kösüldü. Kandil ışığında bile yüzünün kızardığı görüldü. Övünçten utançlı bir yüzle başını eğerken;

— Dinime bühtan eden bâri Müselman olsa!.. Bir diğeri de sizinki, değil mi? diye mırıldanmaktan kendini alamadı.

Mırıltısı herkesin kulağında yankılanırken, Caca Bey kızardı. Ve aynı biçimde boynunu büktü. Beyler mahcup kalınca, Bahaeddin Veled bilge başını dikti;

— Kişi soyuyla övünmeli. Hele o soy, yurt açan, devlet kuran kişilere dayanıyorsa!..

— Dayanıyor, diye atıldı ulu vezir. — Caca Bey olsun, Danişş-

mend Gazi, Çavuldur, Tursun, Karadoğan, Hasan, Numan, Yunus ya da Kayılı Eksük oğlu Artuk bey olsun, o yurt açıcıların hepsi övünç kaynağımız. Çünkü onlar, yüce Oğuz beyleri.. Selçukluların atalarıdırlar. Hemen çoğu Selçuk Bey'e erişmiştir. Çoğu Tuğrul ve Çağrı Beylerin sancağına derilmiş, kengeşinde bulunmuştur. Hem Alparslan Han'ın, hem Süleymanşah, hatta hem de Kılıçarslan'ın yanında cenge girmiş namlı bahadırlardır. Dandanakan'da onlar vardır. Malazgirt'te onlar... Anadolu akınlarında, açılan her yurtta onların aklı, çabası, emeği, hakkı vardır. Ve Haçlı Seferleri'nde onlar vardır. Anadolu Oğuz'a yurt olduysa, öncesi bir niceye gider, kimlere dayanır bilemem ama, bizlere yurt olduysa onların sayesindedir.

— Değer bilmek ne güzel, dediler bir ağızdan Muhyiddin'le Bahaeddin bilge. — Devletin başındaki değer bilirse eğer, devleti değerlenir, diye sürdürdü Muhyiddin bilge. — Bizi Endülüs'ten, bilginler sultanını Horasan'dan ışığına çeker.

— Biz, her birinin menakıbı ayrı bir destan olan o bahadırlardan öğrendiğimizi işleriz efendim, dedi Kamyar vezir. — Öğrenme iştahımızı kabartan onlardır. Her biri bir boyun seçilmiş beyi!.. Herbiri Yesevi dergâhının neferiymişler. Kılıçları ölçüsünde kalemleri, elleri kadar dilleri de marifetliymiş. Alpmişler, erenmişler, akında ve seferde mübalağa cengâver, tapıda ozan olup sazı söz, cemde Abdal soyunup sözü saz eylermişler. Her kuşak bunu bilse!.. Özenecekse eğer, onlara özenseydi!.. Hem kendini öğrenir, hem geçmişinde utanç değil de övüncünün yattığını görürdü.

— Onlar kimlerdi? Biz de öğrenebilir miyiz?

— Gaza, Yıva Türkmenlerini de Süleymanşah'ın sancağı altında derneştirir, diyordu; — Alpler Anadolu'ya girdiklerinde, her ilin bir koyağında, Yesevi erenleriyle buluşur. Her kalenin kilidini, onların anahtarıyla açmaya girişirler. Ulu Kılıçarslan da, kardeşleri Mansur, Alpilek ve Devlet Beylerle babasının neferidir.

— Malazgirt bozgunu besbelli Bizans'ın büyüsünü bozmuş, dedi bilgeler bilgesi.

Mecdeddin İshak bilge hemen onu tamamladı;

— Ordu öyle bozuldu, devlet hemen yenisini dermekten yoksunsa, kargaşa kapıda.

— Kapıda kalsa iyi!.. Hürp diye içeri girer, her bir şeyi birbirine karıştırır ve ülkeyi yangınlara salar, diye soluksuz sürdürdü büyük vezir. — Bizans'ta da öyle olur.

Romanos Diyogenis daha tutsakken devrilir!..

Dilim varmıyor ama Alparslan Han'la divan, biraz da bunun için olsa gerektir onu Bizans'a salıverir. Ortağı İmparator Mihail Dukas ise, sınırda tutuklatır. Cenkte ölebilene ne onur, ne mutluluk!.. Şehit olamasa da söylence olur ile. Yenilgi orduya da, devlete, insana da aykırı bir sefillik!.. Daha dün kadar yakın, şenlik şölen ederek erguvanlara sarıp tahta oturttukları imparatoru derhal tacından pusatından soyar bir cüppe ile işkenceye koyarlar. Gözlerini oyarlar. O halde köy kasaba, kent kent dolaştırırlar. Ve bir tekneye atıp Prada adasına sürgüne gönderirler. Bizans, anlaştıkları kişiyi düşürünce, Selçukluların eli daha o an çözülür. Divan hemen derilir. Beylerini tezelden Bizans üzre gazaya, savsanan anlaşmayı uygulamaya yollar. Süleymanşah'la sancakbeyleri, pek çok gaza ile il aça aça Selçuklu sancağını İznik'e dikerler. Köşesinde çiftbaşlı doğanın tünediği al sancağa çarpan yel, ondan hız alır... Bizans'ı bir uçtan ötekine çalkalar.

Dirhakiyon temasının dükü Nikoforos Biryanyos Edirne'de, Anadolu strategosu Nikeforos Botaneyates Kütahya'da isyan ederler. İki Bizans ateşi arasında kalan İmparator Mihail Dukas n'eyleyeceğini bilemez. Bizans birden üç imparatora sahip olur. Ne var ki, Bizans yasası kesindir. Erguvanla kundaklanıp Ayasofya'da taç giymeyeni imparator saymaz!.. Bu yüzden Biryanyos Edirne'den, Botaneyates Kütahya'dan Konstantiniye'ye yürümek zorundadır.

Botaneyates Süleymanşah'tan yardım diler.

Tahta geçerse, onu Anadolu meliki olarak tanıyacaktır.

Selçuklu'nun bahtı açılmıştır. Bu öneriyle sunulan Anadolu'nun tapusudur.

Derhal anlaşırlar. Ulu Kılçarslan'la Erbasgan Bey, iki bin atlının başına geçer, Botaneyates'i destekler. Komutan Selçuklu sayesinde hem imparatoru, hem rakibini yener. Erguvanlara bürünüp taç giyer. Tahta oturur oturmaz, Süleymanşah'ı Anadolu meliki sayan fermanı, babasına iletsin diye, Kılıçarslan Han'ın eline tutuşturur. O da Erbasgan Beyi, onların Skütari, bizim Üsküdar bildiğimiz yerdeki çadırlı ordugâhta bırakarak at biner. Ilgarla İznik'in yolunu tutar.

Fermanı iletir iletmez döner. Başkomutan Aleksiyos Komnenos, Nikoforos'un yerine geçerken, Selçuklu ordugâhına yaslanır. Bedeli hafiftir!.. Nikoforos'un fermanını yenileyerek zaten kendinin olmayan Anadolu'dan büsbütün vazgeçer. Bizans sınırını güvenceye alan Süleymanşah, Toroslar'ın güneyine iner. Kılıçarslan Hanımız bu kez babası yanındadır. Torosları aşıp Antakya kâfirleri üzerine cihat eylerler. Fetih muştusu Isfahan'a, ulu hakan Melikşah'ın katına varanda, ozan Muhammet Ebiverdi; *Bakir kum tepesinde,/ Al atının yelesi, / Ateş gibi parladı,/ Fethettiğin Antakya, / İskender'den bu yana, / Bizans'ın kamasıydı, / Soylu Türkmen atları, / Çiğnerken yurtlarını, / Korkudan düşürdüler, / Bütün çocuklarını, / Yüklü Rum kadınları...* övgüsünü fetih şenliklerine armağan eyler.

Ulu vezir kendini bilgi sunmanın coşkusuna kaptırmış gidiyordu. Besbelli ya sözün akışından, ya bilgelere sunduğunun anhası minhasını açıklamak gereğini unuttuğundan, ulu hakan Melikşah der demez Bilge Muhyiddin;

— Az önce Alparslan Han buyurmamış mıydınız? sorusuyla araya giriverdi.

— Alparslan Han Malazgirt'ten sonra çok yaşamadı. Ulu vezir Nizamülmülk, ivecenlik etti. Kargaşa olmasın diye herhal, kurultay derilmeden zaten yabgu olan oğlu, Melikşah'ı hakan dikti.

— Desenize o da bir serüven!..

— Hem de ne serüven, dedi bilginler sultanı Mevlana Bahaeddin Veled.

— Bir gün dilesem bağışlar mısınız?

— Hay hay!..

— Öyleyse ulu vezirimizin sözünü kesmeyelim!.. diyerek Kemalettin Kamyar'a döndü; — Ebiverdi ozanın güzellemesini buyurmuştunuz. Sonra?

— Sonrası yazık!.. acınmasıyla dikkatleri yeniden ağzına topladı ulu vezir; — Gazi gazadan kalsın yazılı değil. Antakya'dan sonra Halep'i de almaya kalkınca Suriye Meliki Tutuş'la tutuşur, dedikten sonra yutkundu. Çok kısa bir an içerdekileri süzdü. Kutlu gözleri Yani'yle benim üstümüzde duraksadı. Öğrencileriydik. Gülümseyerek sürdürdü; — Bize ulu Süleymanşah'ın o cenk sırasında boğulduğu anlatıldı. Ama, size yalan olmaz!.. diye, yeniden söze girişti. — Belgelere erişince, gördük ki, cenk sırasında telef olmuş.

Gerçi onlarda da rivayet muhtelif!.. Biri cenk esnasında diyor, biri sindiği yerde... Biri Tutuş'un neferlerinden birinin okuyla şehit sayıyor. Başka biri, yenilgiyi sindiremeyip kendi kamasını kalbine sapladığından söz ediyor!.. Hangisi doğru olur olsun, Süleymanşah cennetmekân!.. Oğulları, Kılıçarslan'la, Kulanarslan tutsak. Anlatılanlar bu gerçeği de yalanlar!.. Sonradan hakan olan bir şehzadeye tutsaklığı kim yakıştırabilir ki? Ondan olmalı!.. Yüce Kılıçarslan'la kardeşinin, büyük Hakan Melikşah'a kendi istekleriyle katıldığına inanılsın isterler!..

Yüce vezirin kuşkusuna o gün hak vermiştim. Şimdi de haklı buluyorum, diye geçirdi Bibi. Ordusu bozulmuş bir komutanın, bozana katılmamak elinde miydi? sorusuyla uzatacaktı. Kamyar vezirin sesi kulaklarında çınlayınca anıları baskın çıktı;

Meram bağlarının demlenmiş şırası, İrem şarabına dönmüştü. Ulu vezirin, gırtlağını yumuşattı. Sesinin tarazı gitti. Kalınla ince arası tok sesi, Tâcülvezir'deki derslerinde olduğu gibi yine herkesin içine işledi;

— Ulu Hakan Melikşah ölür ölmez zincirler çözülmüş, kapılar açılmış olmalı!..

Bize anlatanların yalancısıyım!.. Kılıçarslan kardeşiyle birlikte Isfahan'dan kaçar. Yıva boyu cengâverlerinin açtığı güvence kanalından hızla Anadolu'ya girerler. Tam o sırada azbiraz kendine gelen Bizans, sözünü unutur. İznik'i kuşatır. Süleymanşah'ın sefere giderken bıraktığı kale komutanı Kasım Bab, kapıları kapar. İznikliilerle birlikte Bizans ordusuna direnir. Tam takatlarının kesildiği anda, Kılıçarslan Han, Kulanarslan ve Yıva cengâverlerini gören ahali bayram eylerken kapıları açayazasıymış!.. Yüce Tanrı ilerde yüzümüzü kara çıkarmaz inşallah!.. Kasım Bab, pek vicdanlı, pek sadık bir komutanmış. Anadolu'daki pek çok sancakbeyi gibi, Süleymanşah'ın ölümünü fırsat sayıp egemenlik gütmemiş!..

— Anadolu beyliklerinin kaynağı buymuş demek, diye atıldı Mecdeddin bilgin. — Biz her biri kendi başına geldi, yurt açıp beyliğini kurdu diye bilirdik.

— Pek yanlış sayılmaz. Oğuz düzenine dışarıdan bakan, öyle görmekte haklı!.. Çünkü Oğuz'da boylarla beyler başına buyruktur. Kendilerini, kendileri yönetirler. Han ya da hakan diktikleri hem boyunun beyi, hem hepsinin başbuğudur. Ona azbiraz vergi verir.. bütün cengâverlerini sancağının altında toplar.. divan kararıyla seferine katılır, can verir, can alırlar. Ama asla, boylarıyla ilişkilerine bulaştırmazlar. Kutalmış Bey'in sancakbeyleri de illerini o yasaya göre yönetirler. Bu yapının en iyi örneklerinden biri, Çavuldurlu Danişmend Bey'in, Çaka adındaki sancakbeyi olsa gerektir. Bir oymağın başıymış. Ama başlıbaşına bir âlemmiş, deyince, Bilge Arabî başını dikti. Bilgeler bilgesi öyle yapınca herkes susup ağzına baktı. O yeniden;

— Endülüs'te nineler hâlâ Çaka Reis masalları anlatır. Bebeler hâlâ, Akdeniz'i kasıp kavuran bir Çaka söylencesiyle korkutulur. Yoksa bu o mu?

Kamyar vezir, söze başlamadan yan gözle Yani'ye baktı. Yani tası testiyi kaptı. Niyazla doluyu sundu. Yüce vezir söyleşirken kavuğunu çıkarmıştı. Başına geçirmeye üşendi. Eliyle uzun saçlarını örterek, tası ağzına devirdi. Yani halkayı dolanırken;

— O olmalı, diye sürdürdü; — Sevdası destan, yaşamı masal, serüveni mesnevidir!..

— Nereden nereye!.. Çok yaşayan mı, çok gezen mi bilir, boşa denmemiş. Çocukluk ninnimin gerçek olduğunu burada öğreniyorum. Tıpkı, Bizanslı bilge Psellos'la aynı görüşte olduğumuzu Suriye'de öğrendiğim gibi. Ne kadar ilginç!.. Çağımızda salt okuyup araştırmak yetmiyor. Buluşup görüşmek, söyleşip tartışmak... Ya aşmak, ya taşmak gerekiyor. N'eyleyelim, Mecdeddin İshak yoldaşımızın ağzı dert görmesin!.. Bilgi yolcusuna üşenmeyi yasakladı. Üşenemeyiz. Bilim Çin'de olsa gidip alacağız. Ve işte böyle erenler arasında dünyayı, bilgi ve dahi duyguyu cevelan eyleyecek... İlginç rastlantılara, rastlayacağız. Sağolun ulu vezir!.. Tanrı söyleminize zeval vermesin, deyince Yani yerinden fırladı. Bütün safları yeniden turladı.

Şeyhi ekber, damağındaki tadı yutar yutmaz, Kamyar vezire;

— Üşenmez anlatırsanız bahtiyar oluruz, diledi!..

— Asıl bahtiyarlık buyruğunuza erişmek. Ne mutlu bize!.. diye dikildi vezir. Herkesin gözü adeta ağzına yapışınca; — Denir ki, girişiyle başladı:

"Bu Çaka Bey, erenden erene klıvuzlukla Ayasuluğ'da Aydın Bey'le buluşur. Onunla bilece giriştiği Efes akınında Bizans komutanı Kabalika Aleksandros'a tutsak düşmüş. Bizans'a götürülmüş. Pek gösterişli, pek cengâver, pek zeki, pek duyarlı bir bahadırmış. Tez günde imparator ikinci Nikoforos Botanyates'in gözüne girmiş. Çakhas namıyla soyluluk bağışlanıp saraya alınmış.

Aleksiyos Komnenos imparator seçilip saraya yerleşince olanlar olmuş!.. Bilge Prenses Anna, bu soylu bahadırı görür görmez, sevda ateşine düşmüş. Tutku bilgiye benzer, bulaşıcıdır, buyurmuştunuz bir gün. Haklısınız!.. Bulaşıcı!.. O da hem güzel, hem akıllı, hem bilgili hem de âşık prensese ilgisiz kalamamış. Ve iki pervane gibi sevda kandilinin tükenmez ışığında dönmeye başlamışlar.

Sarayların duvarları, dışa sağırdır. İçteyse her fısıltı bir kös davulu!..

Çifte kumruların sevdası, tezden imparatora yansır. Yansır yansımaz da, esrik bahadır saraydan atılır. Bu yoksunluk sevdalı prensese pek dokunur. Yemeden içmeden kesilir. Halki Manastırı'na kapanır. Ama Çaka Bey'in ölümünden sonra, zorla manastırdan çıkarılır, zorla sezar Nikeforos Biriyeniyos'la evlendirilir."

— Oysa bilge ve bahadır, birbirlerine ne güzel yakışırdı, buyurdu Bahaeddin Veled.

— Soyluya sevda haram, diye atıldı vezir Saadettin Köpek. Onlar yakışanla değil, yakıştırılanla hemhal olmaya koşulu.

— Ama alkış!.. Yaman bir sevdalıymış prenses Anna, sözleriyle el çırptı Caca Bey; — Rabbime şükür!.. Bizim masallarımızın tamamı ya sevda üstünedir, ya da cenk. İkisinde de diretebilene aşkolsun!.. İkisine de sahip çıkana ne mutlu!..

Herkes mırıltılarıyla Caca Bey'e katılırken bilgeler bilgesi;

— Caca Bey'in dediği her ilişkiye geçerli. Çaka Bey'e n'oldu? Kovulmasına direndi cenge mi sıvandı? Sessiz sadasız terk mi eyledi sevdasını? deyince, sorusunun çengeli, oradakilerin pek çoğunun suçluluk duygusuna asılı kaldı.

Vezir Muiniddin Pervane bakışlarıyla Kamyar vezirden izin aldıktan sonra;

— Ne biri, ne öbürü!.. dedi fısıldar gibi!..

— Öyleyse Çaka Bey neden öldü? sorusu yine Şeyhülekber'den geldi.

Bir an koyu bir sessizlik oldu. Bilenler yere baktı. Bilmeyenler, bilenlerin gözlerini aradı. Bulamadılar. Sessizlik elle tutulur hale gelince yüce vezir, başını kaldırdı. Konuyu kendi koyağına almak amacıyla, destanını sürdürdü;

"Tutkun tutulabilir mi? Bizans'tan içi dışı kine batmış bir öfke yumağı halinde savuşmuş. Danişmend Gazi'ye yüzü tutmadığından, yumağını Aydınoğlu Umur Bey'in, Smirna'sına taşımış. Bahadırlığını bilen adalı gemicilerin desteğiyle kısa sürede birkaç gemi donatmış. Kısa sürede Akdeniz'in en bir namlı reisi olmuş. Kı-

sa sürede gemileriyle tayfaları artmış. Körfezin karşılıklı bekçisi Urla'yla Foça'yı alıp Smirna girişine egemen olmuş. Onlara Midilli'yle Sakız'ı eklemiş. Vurduğu büyük ganimeti kutlarken badeyi fazla kaçırmış. Ortalık yerde; 'En kısa zamanda, Bizans'a Basiliyus olup prenses Anna'yla evlenmeye' ant içmiş.

Bizans çaşıtlarının kulakları çok bir hassastır. Kişinin kendine söylediğini duymakta mahirdirler. Ortalık yerde içilen andı işitmesinler mümkün mü?

Andı onlardan duyan imparatorun kini, külü deşilmiş köz benzeri canlanır. Bizans donanmasını, Niketas Kastamoniyates komutasında derhal üstüne yollar. Çaka Bey, ayıldığında sözün nereye varacağını anlar. İş işten geçmeden, önlem alıp boşboğazlığını tuzağa çevirir. Üstüne gelen Bizans donanmasını perişan eyler. İmparator daha bir öfkelenir denilmişti o zamanlar. Herhalde bir imparatora yılgınlığı hiç kimse konduramadığından.. onlar incelik etmiş, biz kirletmeyip ürkmüş olmalı, diyelim!.. Bu kez de, Konstantin Dalasen'in Karadeniz donanmasını yollar. Yollar ya, bu öncekinden beter olur.

Kazandıkça tutkusu artar Çaka Bey'in... Kini kabarır... Sevdası derinleşir. Düşü çoğalır. Donanmasız bıraktığı Bizans'ın elinden Sisam'la Rodos'u da çekip alır. Çanakkale Boğazı'na yelken açar. Girişteki adaları kolayca fethedip inci bir gerdanlık gibi prenses Anna'ya armağan eyler. Anna, armağanını duraksamasız kabul eder. Belli ki, sevdaları gerçekmiş. Karşılık alınca, tutkusu büsbütün alaza döner. Dileğine bir an önce kavuşmak için yanar tutuşur. Adaları alırken, Balkan Peçenekleriyle anlaşır... Bizans'ın Tuna boyunca uzanan kuyruğu ateşlere düşer. Can havliye gözü kulağı o yana döner... Eli ayağı o yana koşar.

Önünde engel kalmamıştır. Konstantiniye'yi kuşatıp dize getirdi mi, sevdasına kavuşmak işten değildir. Yelkenlerinin tamamını Akdeniz yeliyle doldurup Boğaz'a girer," sözleri, damağı kuruduğundan olsa gerek, ağzından tarazlanarak çıktı.

Suhtelerin en tez kavrayanıyız diye göreve koşulmuştuk.

Yani, deprenmeme komadı. Yıldırım hızıyla testiyi kaptı. Önce ulu vezire sundu. Sultan Veled hafifçe başına dikti. Kutsal yüzü, pos bıyıklarıyla, aksakallarını nurlandırdı. Kutlu ağızları ışıklar içinde ipildedi;

— Sevda kut, dedi vezir içerken; — Sevda bağışık!.. Muta destek yerine, köstek olan da, bağışlayacağına kin güden de cezayı hak etmiş!..

Vezir boş tası Yani'ye uzattı. Son yudumu yuttuktan sonra başını salladı;

— Haklısınız!.. Sevda yeryüzünde cenneti bulmaktır. Hele bunu bir büyük bahadırla, bir güzeller güzeli bilge prenses bulmuşsa, büsbütün kutsal ve bağışıktır.

— Bilge prenses buyurdunuz. Bize tanımışsınız gibi geldi.

— Bendeniz o dem, dünyaya gelmemiştim. Atamdan prensesi Bizans'ın yüce bilgini Psellos'un eğittiğini duymuştum. Azbiraz erişince, tutkusuna vuruldum. Merakım yönlendirdi, ilgilenince kendime yakın buldum. Yapabildiğim zaman, Aleksiyos'unun bir kopyasını edindim. Okuyunca gözlem gücünün derinliği.. değerlendirme bilincinin yüksekliğiyle yanılmadığını anladım. Sayesinde Bizans, çevresi ve dahası kendimiz konusunda çok şey öğrendim.

— Kitap sahibi yani!..

— Bileni bilmeyene borçlu sayacak kadar hem de!..

— Bilgenin tanığı bilge... Bu bize yeterli!.. Çaka Bey, öyle birine dünyaları armağan etse, değer. Alkış ona!.. Varıp alsın Bizans'ı. Sılasına kavuşsun, diyeceğim. Öyle bir tevatür duyup işitmediğimden dilim varmıyor.

— Doğruyu düşünüyor.. hatadan sakınıyorsunuz efendim!..

— Varıp alamıyor mu?

— Heyhat!.. Dardanel'in çok egemeni zebun eyleyen ünlü öfkesi, Bizans'ın imdadına yetişir!.. Söylence donanması Çaka Bey'in yaşlı gözleri önünde sulara gömülür. Akıncının atı neyse, denizcinin gemisi o!.. Donanma batınca umut da suya düşer. Prenses An-

na manastırdan çıkarılıp zorla sesar Nikeforos Biriyenyos'la evlendirilir. Bizans o güne değin yitirdiği yerleri teker teker geri alır.

— Bundan haberimiz yoktu, dedi bilge.

Yani tası yeniden dolaştırdı. Testi yarılanmıştı. Kamyar Vezir, dilini dudakları arasında gezdirdi. Saray badesinin tadını mı sindiriyor, demeye kalmadan;

"Onca hüsran, has yiğidi yıkamıyor. Daha bir biliyor!..

Hem azbiraz soluklanmak, hem iyice hazırlanmak için, bu kez de yüce hakanımız Kılıçarslan'a sığınıyor. Kızı, Hüma Hatun'u, dostluğu pekişsin diye onunla evlendiriyor. Selçuklu desteğiyle yeni bir donanma kuruyor. Varıp Nara'yı alıyor. Boğaz'da bir merkez edinince, kendine geliyor. Eski günlerindeki gibi, Akdeniz'i yeniden kasıp kavurmaya girişiyor!..

Hem kendinden önde giden söylencesi, hem bütün Trakya'yı sunan barış önerisi Balkan Peçeneklerini yeniden zıplatıyor!.. Bizans'ı ortadan kaldırmak amacında anlaşıyorlar. Fakat kaç yüzyılın devleti Bizans donanmalarını, ordularını, topraklarını yitirir.. ama insanların açgözlülüğünü kamaştıracak hazinesiyle, iti ite kırdırma düzenbazlığını asla tüketmez!.. İmparator Aleksiyos hemen her zaman geçerli bu Bizans hazinelerine el atar. Peçeneklere karşı, Kumanlarla anlaşır. Ve bilge Prenses Anna kitabına; 'Bu ölçüde kalabalık bir ulusun, kadın ve çocukları bile ayırt edilmeden bir gün içinde yok edilişi olağanüstü hazin bir görünümdü,' diye not düşer," diye Çaka Bey söylencesine meddahlık eylemek üzereydi ki bilgeler bilgesi;

— Kılıçarslan Han'ı anlatmıyor muydunuz? deyince, Vezir istifini bozmadan;

"Zaten söz oraya gelmekte!.. Ulu hakanımız Kılıçarslan, Hüma Hatun'la gerdeğinin sabahı, işe girişir," ivecenliğiyle lafın yönünü çeviriverdi; "Bir yandan kenti onarır... Yeni yeni mahalleler kurarar. Oralara Horasan'ın bir ucundan, Anadolu'nun bir ucuna yoldaşlık eyleyen Yıva boyunu yerleştirir... Bir yandan Kasım'ın kar-

deşi Gazi'yi, kendi kardeşi Kulanarslan'la Karadeniz'e... İlhanlığa atadığı Himmet'i, Çaka Bey'e destek için, Bizans seferine yollar.

Kulanarslan'la Gazi Bey, Sinop'u, Himmet İlhan onların Arktonnesos, bizim Kapıdağı dediğimiz yarımadayı alırlar. Böylece Selçuklu sancağı ilk kez, Mermer Denizi'yle, Karadeniz'e dikilir. Lakin saldırıda becerikli görünen ilhan, savunmada işe yaramazmış. İmparator Aleksiyos'un yolladığı ordu önünde çözülür. Bize kadar erişen söylentiye göre teslim olmakla yetinmez. İmparatordan vaftiz edilmesini de ister, adı batası utanmaz!..

İşte Çaka Bey'in Abidos nam Nara Burnu'na yerleşmesi tam bu sıraya rastlar. Çaka Bey'in sevdasını bilen imparatora, bu yeniden diriliş nedeniyle hafakanlar basar. Bizans'ın değişmez kalkanı desise derhal nöbete sokulur. Kılıçla çözülemeyen, yine düzenbazlıkla çözülecektir!..

İmparator Aleksiyos, Nikeforos'un komutanlarından biriyken Mihail'e isyanında hanımızla omuz omuza çarpışmıştır. Eski ve yakın dostu yüce Kılıçarslan Han'a hemen bir mektup döşenir. Yüklü armağanlarla donattığı bir elçiyle elden yollar. Bu aciz, o mektubu gördü; 'Görkemli Sultan Kılıçarslan!..' diye başlıyor; 'Bilesin ki taht sana, soyunun armağanı. Ancak kaynatan, önce Danişmend Bey'in, sonra öncülüm imparatorun ücretli askeriydi,' diye sürüyor, sanki bizim kutsadığımız sevda bir suçmuş gibi; "Sarayda ettiği edepsizlik nedeniyle Bizans'tan kovuldu. Şimdi sözde bunun öcü için çabalıyor. Sakın aldanmayın!..

Çaşıtlarımızın kesin haberlerine göre, seni pirelendirmemek için hazırlığının, Roma İmparatorluğu Basileyusluğuna olduğunu yayıyor. Kanmayın!..

Çaka Bey, devlet deneyiminin en büyük bölümünü, Konstantiniye'de kazandı. Senin ve benim bildiğimizi, o bilmesin mümkün mü?

Bizans'a ancak ve yalnız Roma soylularının Basileyus olabilmesi yasadır.

Öyleyse gaza görünümündeki bu hazırlığın nedenini iyi düşün!.. Araştır, incele. Ve sakın eski dostunun uyarısını yabana atma!..

Asıl niyet ve heves Anadolu sultanlığıdır,' uyarısıyla bitiyordu."

— İyi niyet kılıfında zehirli hançer, diye atıldı bilge Muhyiddin; — Nifak sokuyor!..

Yani bu kez uyarı beklemedi. Yarılanan testiyi kavradı. İyice hafifleyen meyi, tas tas kendiliğinden sundu. Mevlana Celaleddin pîrimiz;

— Kim böyle bir uyarı alsa ikircimlenir, diye kendi kendine gibi mırıldandılar. Vezir hücredekilerin pîrimize katılan mırıltılarından hoşnut;

— Bizans pek bir yamandır, diye sürdürdü. — Desisesini amacına eriştirmeden bırakır, bir elçi, bir mektupla yetinir mi? Yüce Kılıçarslan'ın içini çürütünceye, elçilerin de, mektupların da ardı arkası kesilmez. Sonunda hakan, kaynatasının hazırlıklarını kuşkuyla izlemeye başlar. Denizci kadar, atlı ve yaya devşirdiğini görünce, kuşkusu inanca döner. Gizlice imparatorla anlaşır.

— Yazık!.. dedi Endülüs bilgesi; — Din kaygısı olmasa, Bizans'ı alkışlayasım geliyor.

— Alkışlanmalı, diye atıldı ulu pîrimiz. — Nifak tohumunu eken akıldır, deren duygu. Akla akılla karşılık veremeyen, duygularına tutsak olur. Ve her tutsak gibi, efendisinin buyurduğunu işlemeye koşulur.

— Elbet sonu da hüsrandır, diye tamamladı Muhyiddin bilge.

— Ancak Çaka Bey, girişiyle sözü yeniden aldı Kamyar vezir; — Bütün dolaplarını öğrenecek ölçüde Bizans'ta kalmıştır. Çaşıtlarından antlaşmayı öğrenir öğrenmez, hiçbir şeyden haberi yokmuşçasına damadına yanaşır.

Ulu Kılıçarslan, salt yüce bir bahadır değil, aynı zamanda büyük bir devlet adamıdır. Bu kez de, Bizans'a karşı onunla anlaşır. Bu birliği kutlamak için bir şölen düzenlenir. Ve şölenin sonunda Çaka Bey zehirlenir. Ondan kurtulan Bizans, hana dostluk ve barış güvencesi

verir. O da, hemen Malatya seferine çıkar. Çünkü Gabriyel nam bir Ermeni beyi, o Selçuklu kentini ele geçirip beylik gütmektedir.

Yüce Hakan, Danişmendlilere fırsat vermeden varıp kenti kuşatır.

Gabriyel Bey, Bizans koruması sağlasın diye Ortodoks olmuşmuş!..

Bu dönmeliğe pek öfkelenen Süryaniler, Gabriyel'i teslime zorlarlar. Süryani patriği de onlara katılınca Gabriyel Bey'in direnci kırılır. Ama dönmelerin bahtı açık oluyor. Rüzgârgülünün döne döne yeli alması gibi, onların imdadına da mutlaka bir şey yetişiyor. Yetişmiş!.. Tam teslim olacağı sırada Haçlıların, ateş topu gibi batı sınırından Selçuklu topraklarına girdiği öğrenilmiş. Han yurdunu savunmak için, ister istemez kuşatmayı kaldırmış.

Şeyhi ekber;

— Endülüs bu seferden haberdarmış, diye atıldı; — Kaç kişiden dinledim, kaç kitapta okudum şimdi anımsamıyorum. Ama İmparator Aleksiyos, yaman bir düzenbazmış!.. Bir yandan Selçuklu hakanıyla sözleşip Çaka Bey'i gidertmiş!.. Öte yandan Roma Başpapazı İkinci Urban'ı, yardım etmezse, İslamın İseviliği yok edeceğine inandırmış.

— Ve sanırım Bizans İmparatoru Aleksiyos da, Ermeni Kralı Aşot'un Fatımiler.. Gürcü kralı Laparit'in Selçuklular karşısında acze düşünce işledikleri hatayı işlemiş.

Bilge vezirin sözlerinden hiçbirimiz, hiçbir şey anlamamıştık.

Sormak bizim ne haddimize, sağolsun Mecdeddin İshak bilge!..

— Biz burada bir hata göremedik. Nedenini buyurur musunuz? dileğiyle, bir daha hiçbir zaman hiçbir yerde öğrenemeyeceğim bir bakış açısı kazanmamızı sağladı.

Yüce vezir, ulu bilgelere aydınlatma sunmanın kıvancına erdi. Bana azbiraz kasıldı, azbiraz kostaklandı gibi geldi. Ama sözlerini dinleyince, daha etkin konuşmak amacıyla öyle bir görünüm aldığını anladım. Hayranlığım katmerlendi!..

— Ülkeler ayrışınca, çıkarlar çelişir... Çıkarlar çelişince devletler oluşur. Ve her biri ötekiyle boğuşur buyurmuştunuz. Öyleyse, her devlet çıkarını kendi korumalı. Bir başka devletin yardımını dilediği an, egemenlik hakkını da, yetkisini de yitirir.

— İyi de, diye atıldı Muineddin Pervane; — Düşmanının düşmanını dost saymak hata sayılır mı? Bu Bizans'ın hep başvurduğu bir yöntem!.. Roma'yı Hunlara, Peçenekleri Kumanlara kırdırmadı mı?

— Kırdırdı. Ama her ikisinde de, kendinin olmayan alanlarda kırdırdı.

— Anladım efendim, dedi o zaman Pervane vezir, bizim ölü gözlerle baktığımızı tez fark ederek; — Birinde düşmanını düşmanına ezdirip egemenliğini güçlendiriyorsun. Birinde, ülken kalsa da egemenliğini tutuya veriyorsun.

— Hatta bazen Laparit gibi tutsak düşüp egemenliğini de, ülkeni de yitiriyor.. Aşot gibi vasallığı kabule koşullanıyorsun.

— Anladığımız doğru mu, diye atıldı Bilge Arabî; — Buyuruyorsunuz ki, el gereciyle gerdeğe giren, soyacağına yoz dal takmaya koşulur.

— Tam bu efendim, dedi beğeniyle yüce vezir; — Aynen bu!.. Her devlet yurdunu kendi açacak, kendi savunacak, savunamıyorsa savunabilene bırakacaktır. İlk iki örneği Gürcü ve Ermeni kralıysa bu hatanın, üçüncüsünün sahibi İmparator Aleksiyos'tur. Ama foyası tez ortaya çıkmaz. Çünkü Bizans desisesi henüz büyüsünü korumaktadır. Ve o dem için işe yarar. Böylece kendi dileğiyle yola çıkan çapulcu yığını, yaka yıka Bizans sınırına dayandığında on kere yüz bin neferi bulmuştur. İmparator Aleksiyos, o yığının talan ve kıyımını haber alır almaz, pişman olur... Ama karşı durmaya dermanı yoktur. Hünerini yine gösterir. Hepsini yiyecek giyecekle donatıp hiçbirini Bizans'a sokmadan artık kendinin olmayan Anadolu'ya geçiriverir, deyince herkes o yakın geçmiş konusundaki bilgisini ortalığa saçtı.

— Gayrısı bildik! diye atıldı İshak Bilge. — Çapul, talan ve kıyımla İznik'e yönelmişler.

Kamyar vezir bağdaşını bozmadan ayak değiştirdi. Gövdesini dikerek kollarını göğsünde birleştirdi. Dikkatle bilgelerin özetini izledi.

— Bizans ateşi maşayla tutmanın erbabı ya!.. Onları gemilere bindirirken Mermer Denizi kıyılarındaki Kulanarslan'la Ebulkasım Beylere haber uçurmuş. Çokluğuna güvenen yoksullar, tehlikeden habersiz.. ilahiler dualarla şeytan taşlaya taşlaya.. önlerine geleni yakıp yıkarak Dikibza dilinden İznik'e yönelmişler. Arganthonyos dağını aşmak için Daz geçidine girdiklerinde cennet düşleri cehennem gerçeğine dönüşmüş. Kulanarslan'ın cengâverleri arkadan... Ebulkasım'ın bahadırları önden geçidi tıkamış... Burçak tarlasına üşüşen çekirge sürüsü gibi çapul topuzunu biçe biçe geçidin ortasında buluşmuş. Akşam olanda, kırkılmış çaputa dönen on kere yüz bin Haçlının kıyılanı kokuşmuş. Kaçamayanı dört bucakta satılmak üzere tutulmuş. Sıvışabileni süklüm püklüm Bizans'a sığınmış.

Der demez Kamyar vezir gerisini getirdi;

— Aynen buyurduğunuz gibi olmuş. Aleksiyos Komnenos, onca Haçlının kırılmasından sonra Selçuklu'dan büsbütün ürküye.. gerçeklerden habersiz Başpapaz İkinci Urban, dehşetli bir öfkeye kapılmış. Klermon'da yeni bir konsil toplamış. Yeni bir Haçlı Seferi için karar aldırmış. Konsilin fermanı, Avrupa soylularının öte dünyada cennet, bu dünyada çıkar beratı olmuş, diye hepimizin kulak kesilmesini sağladı:

— Hemen derneşmişler!.. Birinci kol Fransa Kralı Filip'in kardeşi Huguyes dö Vermandua'yla aşağı Loren dükü Godefroi de Bouillon. İkinci kol Norman Bohemond. Üçüncü kol Tulus Kontu Raimond de Saint Gilles. Dördüncü kol Flandre kontu Robrecht'in komutasında dört ordu kurulmuş. Dört bin atlı, yirmi beş bin yaya dörde bölünmüş. Hepsi iyice eğitilmiş. Bu kez yolda zarar verilmeden Bizans'a gelinmiş. Ordu komutanlarıyla imparator, daha ilk bu-

luşmada, Anadolu'dan alınacak yerlerin Bizans'a bırakılması karşılığında, hem konukçu.. hem besin sağlamakta anlaşmışlar.

Bu kez ben Yani'den önce davrandım. Yani'nin yanından iyice boşalan testiyi kaptım. Her birine niyazımı sunarak tası dolaştırdım. Kamyar vezir, eliyle başını örttü. Gece yarıyı aştığı halde, merak ışıltılarıyla aydınlanmış gözleri süzdü. Ağır ağır tası boşalttı. Ben üçüncü niyazımdayken, sesi hücreyi kapladı:

— Haçlılar mayısta Anadolu'ya geçtiğinde yüce Kılıçarslan, Malatya'daymış. Onun yokluğundan yararlanarak İznik'i kuşatmışlar. Bir var ki, İznik göl kenti. Her deniz ve göl kenti gibi, surlarını sarmak kolaydır da.. suyunu kuşatmaya kimsenin gücü de, sayısı da yetmez. Haçlılarınki de yetmeyende bizimkiler gölü en bir güvenli yol eyler. Lakin asıl ordu uzakta.. kentteki koruma yetersizdir. Halkı direncin ağır bedelinden kaçınır. Haçlı vahşetinden Bizans'a sığınmak için, komutan Butimites'le teslimi görüşmeye başlarlar.

Tam o sırada, ulular ulusu Kılıçarslan Han'dan yolda olduğuna ilişkin bir name gelir. Ahalinin cesareti yükselir. Pazarlığı keser, direnişe geçer, Haçlıları püskürtürler. Kılıçarslan Han, İznik'i kuşatanları ovada karşılar. Mübalağa cenk olur!.. İki taraf da ağır kayıplar verir. Han, kente seçme özgürlüğü tanıyarak çekilir. Kent Bizans'a teslim olunur. Hüma Hatun tutsaklar arasında Konstantiniye'ye götürülür. Prenses Anna Çaka Bey'in kızını hemen sahiplenir.

— Ne kadar yüce gönüllüymüş, yazık!.. acınmasından kendini alamadı Arabî bilge.

— Ulu vezir kişiyi, boşuna bilgeliğe yüceltmez, buyurdu Aksarayî bilge.

Herkes canı gönülden onaylayarak, yeniden vezire baktı. O devam etti:

— Haçlılar on altı yıl sonra yeniden Bizans'a katılan İznik'te azbiraz dinlenir, yaralarını sararlar. Yolları uzun amaçları kutsaldır. Peçenek Tatikyos komutasındaki Bizans birliği konukçuluğa hazırdır. Fazla oyalanmadan, bizim Eskişehir, onların Dorilayom dediği kente doğru yola çıkarlar.

Ulu Kılıçarslan'ın amacı Anadolu'daki Türklerin askersel birliğini sağlamaktır. Danişmend Gazi ile anlaşır. Kapadokya emiri Hasan Bey'le birleşir. Onların başında Haçlılara saldırmak için haziran sonunda Eskişehir ovasına çıkan koyağı keser. Haçlılar neye uğradıklarını şaşırırlar. Ok ve mızrak yağmuru altında baktıklarında, dağ taş, ova tepe, geçit koyak Selçuklu kaynar. Saldırıya geçtiklerinde, kimseyi göremezler. Vur-kaç yöntemiyle her menzilde biraz daha eksilirler.

Ama yine de, iki ordu temmuz sıcağında İnönü ovasında karşılaşır. Puy de Tyr'in kralına yolladığı name ele geçmiş. Ona göre; "Yiğitliğimizle savaş yeteneğimizi kimse tasvir edemezmiş. Eğer Hıristiyan olsaymışız, kudret ve cesaretle, savaş sanatında eşitimiz olamayacağı kuşkusuzmuş." Ama Haçlıların çokluğu, zırhlarının kalınlığı, cengâverlerin sonuç almasını engeller. Ulu Kılıçarslan çete savaşlarını yoğunlaştırmak üzere çekilir. Yolları onarılmaz biçimde bozar. Sarnıçları boşaltır. Kuyuları kapatır. Yiyecek ambarlarını yakar. Ama Eskişehir'de bıraktığı pek çok hayvan, mal ve para, Haçlıların eline geçer. Eskişehir'de birkaç gün dinlenen Haçlılar, yeniden yola düşer. Çete baskınlarından yılmışlardır. Bizans öncü komutanı Tatikyos'un önerisine uyarlar. Dağlarla bozkırın kıyısından ilerlerler. Eber dağlarını geçip Akşehir'e inerek Konya'ya varırlar. Konya terk edilmiştir. Sıcak, açlık, susuzluk ve baskınlar ordunun yarısını eritmiştir. Ağustosta Meram bağlarında azbiraz dinlendikten sonra eylülün ilk haftasında Ereğli'ye ulaşırlar. Ulu Kılıçarslan Han, Danişmend ve Hasan Bey, toplayabildikleri cengâverlerle Haçlıları karşılar. Ancak güç yetiremeyince yeniden kuzeye çekilirler. Haçlı ordusu, Ereğli'de ikiye ayrılır. Bir kol, Kilikya'da ilerler. Büyük bölümüyse, Kayseri yönünde kuzeye yönelir. Hasan Bey'in Haçlılarla o yöndeki savaşımı, yeni bir Battal Gazi söylencesi doğurur. Bölgedeki Turasan, Meşhed-i Hasan türbe, tekke ve zaviyelerin tamamı onun adıyla anılmaya başlar. Hatta Athar dağı bile günümüzde

Hasan-dağı diye onun adıyla anılır. Haçlılar vardıklarında Kayseri'yi bomboş bulur. Yine de onların Kokusus ve Markası, bizim Göksun ve Maraş dediğimiz yolla Antakya'ya yönelirler.

Bu sefer, Malazgirt'ten o deme neredeyse tümüyle yerleştiğimiz Anadolu'dan, iki sıradağ arasındaki orta yaylaya gerilememize neden olur. Bu fırsattan yararlanan Aleksiyos Komnenos, Batı Anadolu'yu geri alır. Çaka Bey'in oğlu Çaka Bey, İzmir'i direnmeden, teslim.. Tanrıbermiş'se komutan Yohannes Dukas'la mübalağa cenk sonucu Efes'i terk eyler.

Haçlılar, çetelerin akınları.. atlıların vur-kaçlarıyla eriye eriye, yirmi Ekim'de Antakya'ya varırlar. Sekiz aylık kuşatma kentin takatını tüketir. Haçlılar yola çıkıştan bir yıl sonra, haziranda kente girer. İmparator Aleksiyos kuşatma sırasında Bizans'a döndüğünden, Bohemond, anlaşmayı onun bozduğu gerekçesiyle Antakya'yı vermez.

— Oh olsun!.. Ektiğini biçiyor, sözleri ilk kimin ağzından çıktı bilinmiyor. Ama herkes aynı anda karlı nar şerbeti içmiş gibi ferahladı.

Kamyar vezirin susmaya niyeti yoktu; "Kentte çıkan veba salgını Papalık temsilcisi Adhemar du Puy'un da aralarında bulunduğu yüzlerce kişiyi telef eder," deyince, yine herkesin içini ferahlatan bir;

— Oh olsun!.. Allah cezalarını vermiş!.. daha çıktı.

Ama ulu vezir, sözünü kesmedi; "Salgını atlatır atlatmaz, kalanları düzene sokan Raimond de St. Gilles Antakya'dan çıkar. Kudüs'e yönelir. Flandre kontu Robrecht, Godefroi de Bouillon, Tancrade de Hautville ve Normandiya dükü Robert de sonradan onlara katılır. Yedi Haziran'da Kudüs'e varan Haçlılar, bir ay süren bir kuşatma sonucu kenti Fatımilerden alır. Kapıları sıkıca kapatır... Müslümanlarla, Yahudilerin tamamını, kent sokaklarını kan ırmaklarına döndürerek kılıçtan geçirirler.

Kenti kurtarmaya gelen Mısır ordusu yenilgiye uğrar. Ve Godefroi *Ad-vocatus sancti sepulchri* unvanıyla kutsal kentin koruyu-

cu yöneticisi seçilir. Ve kan tutar denilmiş. Godfroi de Bouillon, iyileşmeyen yaraları nedeniyle ölür. Onun ölümü üzerine kardeşi, İsa'dan bin yüz yıl sonraki Kasım'ın on birinde Kudüs krallığını kurar. Ve kendini Birinci Boudouin adıyla kral ilan eder. O gün bugün İseviler, üç on birin yan yana gelişini kutsal sayar. Onun üstüne çeşitlemelerle, fal açar, istihareye yatarlar."

Yani sezdirmeden haç çıkardı. Ama ben gördüm. Ters ters bakmış olmalıyım. Göğsümden dürterek, veziri dinlememi işaret ettiği an, kiliselerin çanları çalmaya.. sabah ezanları okunmaya başladı. İsevi bilgeler kalktı, çizmelerini çekti. Yani zıpladı dolaklarını dolayıp çarıklarını bağladı. Müslüman bilgeler, kollarını sıvadı. Latalarının, kaftanlarının eteklerini toplayarak çıplak ayaklarına nalın giydi. Aptes almak için medrese şadırvanına koştu. Musevi bilgeler neyledi bilmiyorum. Oturup öğrenilenleri mi değerlendirdiler.. kalkıp havralarına mı gittiler, öğrenemedim.

ON BEŞ

Canibe üstüne tek satır yazılmış aharlı kâğıda uzun uzun baktı.

"Saltuk Bey yaşlanıp da hakka yürüdüğünde, yerine Ali geçti," satırıyla yetinmiş.. yaprağın altını boş bırakmıştı.

"Sayfayı niye boş bıraktı," sorusunu soramadan, hemen alttaki yaprak da, tepesine daha iri harflerle yazılmış "Danişmend Gazi" diye başlayıverdi.

"Bunlar ayrı zamanlarda, ayrı yerlerde yazılmış," diye düşündü. Tomarı gözden geçirdi; "Kâğıtların rengi de aharı da değişik. Kimi çok eski, eprimiş. Kimi aharlı kaymak gibi. Besbelli Selçuklu ya da İlhan ambarından geliyor. Anladığım, belleğine güvenmemiş. İyi de etmiş!.. O sayede anlatmadığı, belki de hiçbir zaman anlatmayacağı ne çok ayrıntı öğrendim. Ellerine, belleğine sağlık!.. Bilgiyi ya gördüğü anda ya anımsadığı gibi yitirmemek amacıyla hemen yazmış. Sağ olsun!.. Yoksa ben boş boş onu nasıl beklerdim," dinginliğiyle okudu;

"Süleymanşah'ın pek çok söylenceye neden olan ölümünden sonra Anadolu Selçuklu'suna Kılıçarslan han dikilir. Pek bir büyük bahadırdır," dedikten sonra üç nokta ile satırı yarım bırakmış. Altına; "Hakkıyla anlatılması gerekir. Bunun için de, bilgi deryasına daldığımız gece, büyük vezir Kemalettin Kamyar efendimizden dinlediğimizi aynen yazmak yeterlidir.

O da, şimdiye öğrendiğim eşitlik ve paylaşım geçmişimizi aktarmaktan ürker, gerçekten sakınırsam, o zaman anlatılır. Nasılsa

o gece, hayretimden mi, iştahımdan mı bilinmez, belleğimin en sağlam sandığına kazınmış. Sağolsun Yani can!.. Onu görmemle küflü bohçanın açılması.. her bir şeyin ortalığa saçılması bir oldu. Tek sözcüğü ne o unutmuş, ne benim aklımdan çıkmış. Ondan beri ne zaman gözümü kırpsam, hücredeki beni yakalıyorum. Oturur, çağlarını aşan bilgelerin ağzından döktürüveririm. Üstelik ad onların olunca, laf hem etkinlik, hem dokunulmazlık kazanır. Baktım batıcı geldi, efendilerim öfkelendi, onların yalancısıyım, der çıkarım. Yemin etsem, başım ağrımaz!.. Azbirazı benim görüşümse, çoğu onların sözü. Aksini kim ispatlayabilir ki? O gece orada olanlardan Yani'yle benim dışımda herkes çoktan hakka yürüdü. Yani de duyduğumu duydu, gördüğümü gördü. İnanmıyorsanız çağırıp soralım, derim. Takır takır aynını söyler.

Yüz akıyla tarihimi teslim eylerim.

Her zaman kutlu kişi oluşuma dua etmez miyim?

Müneccima Hatun yıldızlara boşuna bakmamış!..

Öyle bir bilgelik ve kargaşa çağı yaşadım ki, ayın yere düştüğünü gördüm desem, inandırabilirim. Kaç bilgeler bilgesinin dizi dibinde bilim öğrendim. Kaç cenkte cengâverdim. Kaç efendiye, kaç kula kulluk eyledim. Kaç işrette en bir sefihe yoldaş oldum. Kaç zalimi gizlice kargışlayıp kaç âdili açıktan övdüm. Bir nice zillet, bir nice umur gördüm.

Salt onları yazsam, kaç destan ortaya çıkar.

Nasılsa kişi görüp işittiklerini kolay yazar. Tanıklığı yalancı olsa da, o anın algısına dayanır. Savunması da, inandırması da kolaydır. Gözün gördüğüyle, kulağın duyduğunu kim yadsıyabilir ki? Görgü tanığı çok olsa bile, o öyle görüp işitmiştir, başkası başka türlü. Gam mı?" sorusunun ardına, tam satırın ortasında yan yana üç nokta koymuş ve alt satırda Danişmend Gazi söylencesini sürdürmüştü.

Canibe; "Korku herkesi nasıl düzene sokuyor," diye düşündü. "Herhalde yüce Tanrı da bunu bildiğinden, gazabıyla korkutuyor. Oysa sevdalı yürek için onun gazabı cennet bahçesidir. Sevgiyi öğ-

renen korkar mı ki, efendim böyle şeyler yazmakta. Doğruyu bilen, gerçeği gören saptırsın yazılı mı? Efendime tarih yazması buyrulmuş. Devletin belgiliği önüne açılmış. İstediği bilgiyi edinmiş. Özümsediğini aktarmaktan neden çekiniyor ki?" sorusuyla irkildi. Mevlana'nın, "elmasın değerini kuyumcu, kömürün değerini kömürcü bilir" sözü, hattat elinden çıkmış kûfi bir levha gibi gözlerinin önünde belirdi.

"Sakınca bu!.." diye mırıldandı. "Egemenliği insan yaşamına karışma hakkı sayan bir anlamazdan sakınıyor. Herkes onun yaşadığı gecedeki bilgeler kadar bilge, egemenler kadar bilgin olamaz ki!.. Bir küçük hatayı bir büyük suç sayıp kişiyi gideriverir. Yazık değil mi? Yazık ki, hem de nasıl!..

Ondan olacak!.. Geçmiş olaylarda dahi sakıncalı, sakıncasız ayıklıyor.

İnsanı bilim doğrusundan bile sakınmaya iten, hangi zulmün korkusudur, hey Tanrım? Ve bir ömür, bunca sakınmaya değer mi?

Ürküp çekineni kınayamam, ona insanlığımı, mutluluğumu borçluyum.

Düzenleri yozduran, bilgiyi sakıncalı sayacak ürküleri, üretenler utansın!.. Sakıncalı görerek aynen anlatmadığı o erdemli geçmişte, hiç kimsenin doğrudan ve gerçekten sakınca, çekincesi olmamış.

Kulluk eşitlikten bu kadar mı farklı olur?

Ve bu fark bu kadar mı gerçeğe aykırıdır?

Olmasa, bilge efendim şerhederken bile böylesine kısıtlı davranır. Sakınır mıydı?" sorusuyla yatıştı. Güveni pekişince, yeniden yazmalara kapandı. Koyduğu noktalar satırın ortasındaydı. Özellikle konduğu belli bir biçimle, tümcenin yarım kalmasına aldırmadan hemen alttaki satırın başından; "Ne var ki, başkenti İznik'i Haçlılara kaptırmıştı," diye devam etmişti.

"Kılıçarslan Han, yalnız başkentini değil, oradaki asker ve hazineyi de yitirirken Haçlılar Eskişehir'e yöneldi. Kılıçarslan'ın sancağı altında derilen sancakbeyleri onları Eskişehir ovasında karşıladı. Da-

nişmend Gazi'yle cengâverlerinin çoğu da bileceydi. Tam üst gelecekleri evrede, arkadan yetişen zırhlı Haçlı şövalyelerinin karşısında tutunamadılar. Kılıçarslan divan kurdu. Danişmend Gazi'yle, Kayseri Şahnesi Hasan Bey, Anadolu içlerine çekilerek akınların vur-kaç yöntemine dönmeyi.. Haçlı ordusunu tüketemeseler de, iyice yıprattıktan sonra ıhtırmayı önerdiler. Hazinesiz ve çerisiz Kılıçarslan Han hak verince, Anadolu beylerine çağrı çıkarıldı. Vur-kaç yöntemi, Antakya'ya ulaşıncaya, Haçlıların büyük bir bölümünü yok etti.

Malazgirt Savaşı Anadolu'yu Oğuz'a açmakla kalmamış.. akın yılgınlığıyla Bizans korumasına giren pek çok kralın da gözünü açmıştı. Yeniden egemenlik kazanmaya devinen.. hatta yeteneği ve yetkinliğine göre, pek çok kentin komutan ve banına da bağlarından kopma cesareti vermişti.

Malatya'nın valisi, Ermeni asıllı Rum Gabriyel revnaklı bir örnektir!..

Danişmend Gazi önceleri Gabriyel'le dostluk kurdu. Ancak Haçlı Seferi'yle kimine göre din davası, kimine göre çıkar kaygısıyla ilişkiler bozuldu. Çünkü seferin komutanlarından Puatyeli Bohemond, Anadolu Selçuklularının bütün çabalarına karşın, Torosları aşmış.. Antakya'yı alarak orada bir Haçlı prensliği kurmuştu. Vali Gabriyel Bizans ve Selçuklu'nun epey yıprandığını bildi. Bohemond'a başvurdu. Eğer Danişmend Gazi tehlikesine karşı ona yardım ederse, ona bağlanacaktı.

Bohemond, ele gelen fırsatı kaçırmadı. Öneriye hemencik yenisini ekledi. Gabriyel'in dillere destan bir kızı vardı. O sura çıkarsaymış, güzelliğine hayran ay, erkenden doğarmış. Güneş tezden uyanıp gökten ayı kovarmış. Eğer razı olur da, kızıyla evlenirse, Malatya hem çeyizi, hem miras hakkı olur, hiç kimse göz dikemez!..

Pazarlığı kendisi açan Gabriyel'in bu öneriyi yadsıma fırsatı kalmamıştı!.. Bohemond, olur yanıtını alır almaz, Haçlı şövalyeleriyle atlandı. Kapadokya'da Haçlı ordusuna katılan Ermeni askerlerini ardına taktı. İvecen Malatya'ya koştu.

Malatya'nın Ermeni ahalisi Bizans'a bağlılık gösterisi için vaftiz olarak Ortodoksluğa geçen Gabriyel'e kızgındı. Ama sur kapısında ayça yerine haçı görmekten hoşnuttular. Ne var ki, Haçlıların yol boyunca ettiği talan, çapul ve zulmü duyunca, can telaşı din kaygısına ağır bastı. Kurul oluşturdular.

Kurul gizlice kaleden çıktı. Danişmend Gazi'ye ulaştı. Malatya'ya gelir, Bohemond'un zalim Haçlılarını defederse, kentin kapılarını açacaklardı. Danişmend Gazi, ondan önce geldi. Kulancak'tan başlayarak Tohma koyağının bütün geçitlerinde pusu kurdu.

Bohemond, İsa'dan sonra bin yüz yılında Darende üstünden koyağa girdi. Şövalyeleri, atlarının üstünde, uzun gölgeler oluşturarak ilerlemekteyken kuşatıldı.

Çarpışma kısa sürdü. Ok yağmuruna eklenen taş seli, Haçlı ordusunun tamamını kırdı. Bohemond'la şövalyelerinden sağ kalanlar tutsaklandı.

Kış bastırmak üzereydi. Danişmend Gazi, tutsaklarıyla Sivas'a döndü.

Ertesi bahar Malatya'yı kuşattı. Malatyalı üç yıl direndi. Üç yılın sonunda, kentte kesip yenilecek hayvan.. kuru suya banılacak lokma.. bellenen toprağa ekilecek tohum kalmadı. Üstüne herhangi bir yerden yardım umudu da kesilince, bunalan halk teslim oldu.

Kentin yoksunluk ve yoksulluğundan çok etkilenen Danişmend Gazi, Sivas'tan un, tohumluk ve kesilip yenilmiş çift, besi ve binek hayvanlarına koşut sürüler getirtti. Bunları gereksinime göre karşılıksız dağıttı. O güz işlenen toprak, baharda umut çiçekleriyle.. döllenen hayvanlarsa analıkla donandı.

Danişmend Gazi, tutsağı Antakya Prensi Bohemond'a iki yüz altmış bin dinar fidye değeri biçti. Kudüs Haçlı kralı ve bağlı prenslikler, kontluklar fidyeyi karşılayıp prensi kurtardılar. Ne var ki, bu ödence Selçuklu'nun fitnesi haline geliverdi. Çünkü kızıl dinarlar, Anadolu hakanı olarak pay isteyen Kılıçarslan'la Danişmend Gazi'nin arasını açtı. Maraş önünde yapılan savaşta yenilen Danişmend Gazi öldü. Beyliğe Emir Gazi seçildi."

O yaprağı da ötekilerin üstüne koydu.

Sonraki sayfa, kırmızı mürekkeple; "Döğer Beyi Eksükoğlu Artuk Bey, Tuğrul Bey'in divanına üye..." diye başlıyor; "Sonradan Nizamülmülk adıyla büyük vezir olan Hasan Ali Eren'in yoldaşlarındandı," dizgesiyle sürüyordu; "Alparslan'ın han dikilmesinde Nizamülmülk'le bileceydi. Sonrasında Alparslan'ın sancakbeylerinden biri oldu. Alparslan Barzam kalesinin komutanı Yusuf Harezmi'nin suikastıyla, hakka erken yürüdüğünde, o Anadolu'daydı. Hakanlığın Melikşah'a geçtiğini ve subaşı atandığını, Nizamülmülk'ün namesinden öğrendi. Yeşilırmak kıyılarına değin ilerlediği sırada, Amid üzerinden Dicle'yi izleyerek, Bahreyn'e varmasını.. Bağdat halifesine isyan ederek orada yuvalanan Karmatî sapkınların hakkından gelmesini buyuran fermanı aldı."

Yazdığı satırı da, sayfayı da yine yarım bırakmış.. bir başka kâğıda; "Bu Karmatîler" diye başlamıştı.

"Bu bilgiyi de sakıncalı görmüş olmalı," diye yüzünü buruşturdu; "Gerçekten kaçan bilgi olur mu? Çağa göre oluyor demek ki!.. Ve her çağda kellesi pahasına gerçeği haykıran da oluyor. Demek ki insan değişmiyor da, düzenle insaf değişiyor!.. Değişiyor da n'oluyor?

Haksızlık görkeminde bir ömrü tantanayla sürenler de.. korkunun gölgesinde her an ölenler de, ölüyor. Ve ölür ölmez hepsi unutuluyor!.. Oysa gerçek uğruna ömrünü verebilen, ocaktaki köz gibi!.. Küllendikçe nârını koruyor. Tahammül tükenip de direncin maşasıyla deşildiği gün, bir yanardağ benzeri yeniden püskürüyor. Unutmak unutturmak istedikçe büsbütün anımsanıyor. Gölgelemeye uğraştıkça parlıyor. Ve yüzyıllar geçiyor, hiç kimse adını ağzına almazken, bir yer geliyor.. efendim gibi gerçeği arayan biri çıkıyor. Bir durum doğuyor, bencileyin canı sıkılan birinin gözüne çarpıyor. Gerçek de, söyleyen de, söylenen de belleğe düşüveriyor. Anlaşılıyor ki, gerçek, Tanrı kadar zalim, bilim yaşam kadar gereksinim!..

Hey gidi Belhî hey!.. Hazır seni sapkınlıkla suçlayıp öldürmüşler. Onlara göre, onlar da sapkın ya!.. Cinayeti de bir güzel Karmatîle-

re yüklemişler. Ne Karmatî kalmış bu dünyada, ne de seni bilip düşünen!..

Karmatî der demez unutulma zindanından aklıma çıkıvermen bundan mı?

Yoksa; *"Bilimle egemen çatışmamalı, / Güç, daima bilimden pay kapmalı, / Önder bilimi başa taç yapmalı, / Devletlerin süreği, yalnızca bilim yiğit. / Bilimle, bilginlerden çekinen bedbaht olur, / Bilgiyi öldürenler sanma ki kurtulmuştur, / Zalime, mutlak başka bir zalim bela olur, / Bil ki; edenler bulur, yasadır zalim yiğit"* gerçeğini apaçık söylemenden mi? Galiba seni öldürenler doğrudan pek korkmuşlar. Ve cinayetlerini, Karmatîler üstüne atmayı uz görmüşler.

Oysa dedem onları erenlerden bilirdi.

Çünkü o Karmatîler!.." Birden durakladı. "Oku hele Canibe kadın. Belki efendin de deden gibi düşündüğünden ayrı kâğıda yazdı:

'Hilafetle, efendisi Büveyhî belgeleri Hamdan Karmat ve yandaşlarını bölücü, ayrılıkçı, sapkınlar olarak yerden yere vuruyor. Sömürüye isyanı din dışı bir davranış sayıyor ve suçluyor. Oysa kendilerinin konumu pek çelişik!.. O demde de hilafet Sünni Abbasilerde. Ama gerçek egemen Şii Büveyhîlerdir. Sözde mezhep farkı var. Durumları aykırı. Ne var ki safahatta yarış halindedirler.

Hilafet çevresi de, Büveyhi kulları da Çin ipeği giymekte.. kuş sütünden gayrının bulunduğu işrette, vur patlasın çal oynasın demekte. O değirmenin suyu, ahalinin gün günden azalan lokmasından zorla derilmektedir. Gazneliler bir yandan, Karahanlılarla Samanoğulları öte yandan Büveyhî.. Mısır Fatımilerinin Şii hilafetiyle Bizans beri yandan Abbasi sınırlarını daralttıkça ahali azalmakta, hazinenin geliri çifte israfa yetmemektedir. Çapul, yağma, talan ve tutsak ganimetinden yoksun kalan sefihler, ister istemez yine, halkın tek lokmasına göz dikip saldırırlar. Her kişiye bir dinar ek vergi salmakta duraksamazlar.

Hamdan Karmat, o ana kadar suya sabuna dokunmayan bir derviş bilinirmiş Kûfe'de. Zulüm yoksulların son lokmasına varınca, anın-

da kıyam eyler. Çölde, köyde ve kentte tıpkı Mazdek'le Babek gibi, eşitlik diye koşuşturmaya başlar. Topluluklar içinde adalet yangınını, tutuşturmakla kalmaz.

Ortak üretilenin eşit paylaşımına herkesi inandırır. Eşitliğin her türden dayatmayı önleyip haksızlık ve sömürü düzenini ortadan kaldıracağına da güven artar toplumda. O da tıpkı onlar gibi, kısa zamanda umutsuzların umudu haline gelir. Ve Kûfe'de Vast'ta, onun önderliğinde ilk isyan patlak verir. Bedeviler, oymak düzeyinde yaşadıklarından isyana katılmazlar. Ama Sevad köyleri bir an duraksamazlar.

Tam on yıl, Kûfe ile yöresinde eşitlik, kardeşlik ve ortaklık egemenliği sürer. Sömürü ortadan kalkınca çöl cennete döner. Gelişme Kûfelilerin gönlünü kazanır. Kent halkında da, çölle birleşme hevesi başlar. Halife Muktefi'yle Büveyhî Samsâmüddevle yerinden zıplar. Hazinelerinin son kızılına kadar gözden çıkarıp büyük bir ordu kurar, çöle yürürler. Ve önlerine geleni kırarak, Kûfe halkının gözünü yıldırırlar.

Bu kırım Karmatîleri sindirir. Ama Büveyhîleri de, hilafeti de bir iyice yıpratır.

Büveyhîler yıkılır. Hilafet bu defa da Selçuklu oyuncağına döner. Ama ne tinsel egemenler, ne de tensel olanı saltanattan vazgeçer!..

Şimdiye öğrendiğim, yazma cesaretini bulamadığım gerçek, sömürü ve tantana bir nice artıyorsa, isyanın onca yoğunlaştığıdır. Oğuz'da bunun gerekçesi Oğuz düzeninin bozulması oluyor. Eşitlikle paylaşım ve kurultay yasağı ne zaman savsansa, toplum ya töreye, ya inanca yaslanıyor. Ve o yaslanmayı sağlayan birlik gücü artınca bir yasa gibi başkaldırı ortaya çıkıyor.

Ama ders almasını bilmeyen egemenler, geçmişte olanları yinelemekten başka bir şeye yaramıyor!.. İkinci Karmatî olayı bu kez Bahreyn'de ortaya çıkıyor.

İsyanın Sultan Melikşah dönemine rastlaması rastlantı değil!..

Alparslan Han öldürülür öldürülmez devinen bilge vezir Nizamülmülk, kurultay dermeden öğrencisi Melikşah'ı posta oturtmuş. Oysa Nizamülmülk henüz derviş Hasan can iken yasa açık seçiktir. Oğuz'da han mutlaka kurultayda seçilir diye ortalığı inleten.. Süleyman Bey'in oturduğu posttan indirilmesini sağlayan kişilerin başta gelenlerinden biridir. İnsan belleği unutmakla illetlidir. Ama galiba posta oturanınki daha bir illetlidir. Dervişken yasa için kellesini pazara süren Hasan can, büyük vezir Nizamülmülk olanda geçmişini unutur. Dayatırsa, gücünü artar sanır. Yanılır!..

Oysa Rey'de cami medrese, tekke arasta dolanırken; "Bir yerde yasa var da oydaşma geçerliyse, orda dayatma olmaz!.. Kurultayın onayı yoksa eğer, hiç kimse bir posta oturamaz. Vezir istedi diye katlanan insan olamaz!.." diyen o değil miydi?

Bir kişi başka yerde, bir başka oluyorsa, toplumun başkaları ayrışmasın olasız.

Selçuklu da ayrışmış!..

Yasaya bağlı kalan bir bölük, atlanmış pusatlanmış, kardeşlerden birinin sancağı altına koşmuş. Mekânı cennet olsun, Alaparslan Han koçyiğit. Yedi oğul, üç de kız tam on çocuğu varmış. İslam Altuncan Hatun'dan sonra, kadını divandan sürdüğünden, post kavgası, Böripars, Ayaz, Melikşah, Turganşah, Tutuş, Tökiş ve Arslanşah arasında patlar. Züleyha, Ayşe ve Sâre hatunların esamisi okunmaz.

O yüzden boy beyleri, yedi erkek kardeşin sancağında derilir. Tanrı'nın yüz yıl önce birleştirdiği Oğuz, yüz yıl sonra karşılaştığı dayatmayla ayrışır. Sonuç acıklı. Ama gerçek bu!.. Ayrışınca yeniden biri birini kırar.

Her bir bey, ayrı bir boy çekince, obalarla oymaklar kaynaşsınlar mümkün mü? Onların bir bölüğü beyin ardına düşer. Kırımdan yarar umar. Bir bölüğü şeyhlerin dergâhına kapılanır, yılgısına derman arar. Bir bölüğü de, eşitliğiyle egemenliğinin geçerli olacağı yere göçer.

O dönemde bu yer Bahreyn'dir.

Karmatîler bir nice kırılsa, hırpalansalar da orada düzenlerini yerleştirmiş, sürdürmektedirler. Bahreyn'i seçilmiş bir hanla altı kişilik bir kurul yönetmektedir. Halifeye göre de, büyük vezir Nizamülmülk'e göre de sapkındılar. Oruç tutmuyor, namaz kılmıyorlardı.

Ama içlerinden biri, kendi kusuruyla dahi olsa, yoksullaşıp borçlandığında, toplum yardım ediyor.. o destekle yeniden eski haline geliyordu. Bölgeye yabancı bir zanaatkâr geldiğinde, elbirliğiyle yerleşmesi sağlanıyor.. araç gereç verilip gedik açmasına yardım ediliyor. Bu sayede üretim artıyor, çeşitleniyordu. Toplumda yoksul yoktu. Olanın da evi kamuca onarılıyordu. Bahreyn iki denizin ticaret merkeziydi. Yabancı tacirlerin alım-satımlarından vergi alınıyordu. Ve toplanan tüm vergi, gereksinimi olan kişiler arasında paylaştırılıyordu. Tingöçüne inanıyor.. cennetin, bu dünyada olduğunu kanıtlıyorlardı.

Geçim derdi olmadan, esenlik, güven, haz ve erinç tam mutluluktur. Mutluluksa kuşku yok, cennetin ta kendisi. Ve orada yaşamak dünyaya gelmiş her insanın, her varlığın hakkı değil midir?

Hakkına kavuşmayı kim istemez ki?

Karmatîler katılımlarla büsbütün güçlenir. Bahreyn dört yanı derya bir ada olduğundan savunması güçlüdür. Usta gemicileri, sağlam tekneleri ve yollu yelkenlileri vardır. Çok kısa bir zamanda, kıyılarla karalar.. ve egemenlerini karabasanlar basar.

Melikşah da bunlardan biridir.

Atabeyi ve vezirinin gölgesinde postu dayatmış.. ama Oğuz başkaldırmıştır. Düzenle uyum içindeyken bir sorun olmamıştır. Ama dayatmayla birlikte onlar da kaynaşmıştır. Kardeş kavgası içindeki Horasan'ı, pek de az olmayan Karmatîlerin tutuşturması işten değildir.

Hamdan Karmat, isyandan sonra Bahreyn'e yerleşir yerleşmez, çağrıcılar yetiştirmiş.. her birini sonradan Yesevi'nin yaptığı gibi dünyanın dört bir yanına yollamıştı. Halaf Rey'e gitti. Horasan zaten savlanana çok yakın bir düzende olduğundan, bilimsel ve dinsel bölümü

yaygınlaştı. Ona göre; "İnsanın kâbesi insan. Kâbenin kıblesi bilimdir."

Aralarına katılan sekiz evre aşar. Hazreti Muhammed Sallallahu vesellemle Hazreti Ali Radyallahu anhı sevmek tapının yerine geçer. Sevgiyle dolu temiz kalp sahibi bütün farzları işlemiş sayılır. Çünkü sevmek tinsel, tapınmak görseldir. Karmatî'ye gösteriş haram!.. Haramdan kaçınmak insan olmanın birinci koşuludur. Kişi ancak o zaman paylaşımı hakkıyla içine sindirebilir. Şarap dünya nimetlerinin canlıya en yakınından süzülmüş bir haz ürünüdür. Cennette de huriler eliyle sunulduğuna göre helaldir, yasaklanamaz!.. Namaz her kıyamda kişinin yüce Tanrı'yla baş başa kalarak aczini bilmesi.. gurur ve kibirden kalbini arıtması.. oruç tutanın, açlıkla yoksulluğu anlayarak varlığın paylaşımını içine sindirmesi için farzdır. Kalbi zaten tertemiz, düzeni paylaşım olana namaz da, oruç da gerekmez!..

İnsanlığın kıblesi bilim olunca buluşlar birbirini izler. Doğu ve Batı Beytülhikme'den sonra bu kez de Bahreyn'de buluşmuştur.

Öyleyse Bahreyn, her egemenin düşmanı, düzeni mutlaka yıkılması gereken bir sapkınlıktır. Nizamülmülk Vezir uyarır. Melikşah Han, onların hakkından gelmeye Eksükoğlu Artuk Bey'i yollar. Artuk varır, Hulvan'da hazırlık görür. İlk seferinde yenilir. Ama seferi yineler. Sonunda Karmatîler, düzenlerine dokunmamak koşuluyla, Selçuklu egemenliğini benimserler.

Melikşah da, Büyük Vezir Nizamülmülk de onu alkışlarlar. Tutuş Bey, bu büyük hizmet karşılığında ona Filistin'in yönetimini verir.

Ne var ki, Kudüs'te çok kalmaya serüvenle yüklü uzun ömrü vefa etmez!..

Oğulları, onun kadar cengâver, ona yaraşır bahadır değildiler. Haçlılarla işbirlikçileri Fatımilerin baskılarına dayanamadılar.

İnsanoğlu pek bir tuhaf!..

Din için canını veriyor. Mezhep kavgası, din kavgasından beter oluyor. Şii Fatımiler, Alevi Selçuklu Sünni Abbasi'ye destek diye, Haçlılarla birlik oluyor.

Dur hele Bibi can!.. Bu salt mezhep kavgası mı? Aynı topraklar üstünde egemenlik kavgası mı?

Kişilerle tarikatlar mezhep kavgası edebilir. Devletlerin işi öte dünya değil ki!.. Demek o kavgalar yazıysa, turasında mutlaka egemenlik.. dahası saltanat kavgası var. Çünkü insan olan insan barış içinde güvenli yaşamak.. ve inancının gereğini özgürce yerine getirmek ister. Her ikisinin de yükümlüsü devlettir. Devlet din ve mezhep güderse, kendi dini için, dininden olanla işbirliği gerekmez mi?

Haçlıların Fatımiler, Fatımilerin Haçlılarla dini, mezhebi bir mi? Biri Şii olsa da Müslüman, biri Katolik Hıristiyan. Öyleyse gerçek kavga din ya da mezhep uğruna falan değil. Devletlerin egemenlik alanlarıyla, çıkarları uğruna!.. Bu bulgunu hiç gözden ırak tutma. Tutma ya, bunu yazabilir misin? Asla ve kat'a!..' yazdıktan sonra üstüne koskocaman bir battal işareti koymuş.

Herhalde yırtıp atacakmış. Ama sayfanın tam ortasına geldiğinden kâğıda kıyamamış," düşüncesiyle gülümsedi Canibe. "Geldiğinde anımsatıp izin alayım da, o sayfayı yeniden yazayım. Allah muhafaza!.. Bir yabanın eline geçer, efendime zarar vermek isteyen olur. Battal ettiğine göre kendinden bile saklamak istediği düşüncesi dillere düşer. Bir zalimin kulağına gider de, başına iş gelir," ürküsüyle dudaklarını büzdü. Arasından kanarya şakımasına benzer sesler çıkarttı. Sağ elinin parmakları arasına sıkıştırdığı kulak memesini çekti, üç kez sandığın kapağına vurdu.

Yeniden okudu.

"Yalnız torunu Sökmen Bey, yetenekli çıkar.

Fırat'la Dicle arasındaki Selçuklu boylarının çekişmesinden yararlanır.

Hısnıkeyfa'yı ellerinden alarak, Artuklu Beyliği'nin ilk dalını yeşertir.

Tam o sırada Büyük Selçuklu Hakanı, şahlar şahı Melikşah, Alamut pîri Hasan Sabbah'ın fedaisi, Ziba Cariye'nin bade içinde sunduğu zehirle hakka yürümüş.. Büyük Vezir Nizamülmülk, softa kı-

lığında dilekçeyle yaklaşan Deylemli Ebu Tahir'in sapladığı hançerle öldürülmüş.. yirmi iki yıl boyunca kurmaya uğraştığı saltanat yerle bir olmuştur," tümcesini yine sayfanın yarısında kesmiş. Ayrı bir yaprağa;

"Hasan Sabbah" başlığıyla; "Karmatîlerin İsmailî kolu çağrıcılarındandı," yazdıktan sonra; "Fedailer örgütünü kuran ve ölünceye kadar önderliğini yapan Türkmen'dir," diye sürdürmüştü. Canibe de dedesinin belleğine yerleştirdiği bilgiyle çakıştıra çakıştıra merakla okumayı sürdürdü:

"Kum'da doğmuş, Yesevi dergâhında yetişmiştir.

Ailesi Rey'e yerleşince, İsmailî çağrıcılarıyla tanışır. Kısa zamanda onları aşar. Bilgisini daha da geliştirsin diye, Fatımi Mısır'ına gider.

İyice donanarak Rey'e döndüğünde Nizamülmülk'e yazman olur.

Bazılarına göre Nizamülmülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah, Yesevi dergâhının canları ve kankardeşidirler. Kanlarını birbirine karıştırırken bir antlaşma yapmışlardır. Hangisi daha çabuk yükselirse yerini diğerlerine verecektir.

Hayyam büyük bir bilge ve; *'Yolum düştü çömlekçiye, / O çamurlu elleriyle, / Bir hakanın başından kulp, / Dilencinin elinden baş, / Yapıyordu testilere...'*

'Esreğe çıkmış adım, / Kınanırmış, anlamadım, / Her haram sarhoş etseydi, / Tek bir ayık bulamazdın.'

'Dönüp duran şu gökler, / Koca bir fanûsa benzer, / Evren de bir fânûstur, / Güneş ise lambası, / Biz de gelip geçici, / Şaşkın görüntüleriz.'

'Manâ kalın bir kitap, / Ve ilk sayfası aşktır, / Ey, sevdadan habersiz, / Bil aşk gerçek yaşamdır,' diye bunca yıl sonra bile benzeri yazılamayan tuyuğlar söyleyebilen esrik bir ozandır.

Büyük Selçuklu'ya büyük vezir olan Nizamülmülk'ten bir gözlemevi ister. İsteği, o güne dek kurulmuşların en görkemlisiyle karşılanır. Orada hem badesini içer, hem gönlünü hoş tutar, hem ince ince feleklerin dönencelerini izleyerek neredeyse hatasız bir takvim düzenler. Hem de, dünya durdukça okunacak şiirler yazar.

Ama Hasan Sabbah, Selçuklu vezaretini ister. O dönemin bütün yöneticilerini kurultay seçer. Ne var ki Nizamülmülk, hakan dayatmasıyla kurultayın derilmesini önlemiş.. kardeşlerin post kavgası gerekçesiyle savsamıştır. Hasan Sabbah oldu-bittiye başkaldırır. Kavgacı kardeşlerle, yandaş beyler, el altından onu desteklerler.

Bu anlatıma katılmayanların kimi; Nizamülmülk'le, Hasan Sabbah ve Ömer Hayyam arasında yaklaşık kırk, kimi yirmi, kimi on beş yaş fark olduğunu ileri sürerek öyle bir antlaşma olasılığını yadsırlar. İlkin ben de onlara katılmıştım. Ama hepimiz, soyun hak olduğuna inanmış.. seçimin soya üst olduğu düzende herkesin eşit sayıldığını unutmuşuz. Dahası aklımızın ucundan bile geçirmemişiz. O yüzden, Hasan Ali canın Melikşah'a atabey, sonra da Nizamülmülk vezir olduğu yaşı öğrenince, tevatürün gerçek olabileceğini varsaymışız. Çünkü o olasılık, hepimizin kul anlayışına aykırı!.. Biliriz, bildiririz ki vezir, hakanın en yetkin, en yetişkin uşağıdır. İster başına taç geçirir, ister boynuna ilmik. Elbette o da kullarına aynını yapar. O anlayışla Hasan Sabbah'ın vezirlik isteği, kul havsalasına sığmaz!..

Oysa eşitler arasında bilgi, birikim, deneyim ve donanım dışında bir ayrıcalık olamaz!.. Olamayınca, söylence pekâlâ gerçek olabilir. Kelam nice güçlü ve etkin!.. Sokratis bilge haklı. Söz aslına varınca, fikir değişebiliyor. Oradan alınınca, anlatılan yaş farkına dayanılarak nice yalanlanırsa, bu gerçeğe dayanarak doğrulanabilir de... Bize öyle gelmektedir ki, söylence de, olgu da, kul anlayışının saptırmasıdır. Çünkü eğer, Nizamülmülk de Hasan Sabbah ve Ömer Hayyam gibi, Yesevi dergâhından çıktıysa, eşitlikçi ve paylaşımcı olmaya koşuludur. Posta kurulanda, seçimi, kengeşi ve kurultayı unutmaya kimsenin hakkı yoktur... Olamaz!.. Bundan kim saparsa, topluma da kişiye de tıpkı Dokak ve Selçuk beyler gibi, davranma hakkı doğar.

Alparslan Han, kendi hatasının kurbanı olmuştur.

Aldığı kalenin komutanı Harzemli Yusuf, katına getirildiğinde hem bağlı, hem iki koruma arasındadır. Hakan başbuğdur, cen-

gâver değil... Buyurgandır cellat değil!.. Bir ödül verecekse, verdirtir. Bir ceza uygulanacaksa, uygulatır. Öfkeden de, esriklikten de arıklığa koşuludur. Hak ve adaletle, yasa ve karar her neyi gerektiriyorsa, buyurur gerçekleşir.

Korumasına verimli kaleyi teslim etmediği için komutana kızılmaz. Bahadırlık odur ki, öylesi alkışlanır. Postuna oturduğu bey, mancınığını yakan yağıya ödül vermeye devinmiş.. kendisi yenilmiş kaç komutanı avutmaya çalışmıştır. Ne var ki, yiğitlerin de ayağının sürçtüğü zamanlar vardır. Yine öyle olmuş, Yusuf Harezmi'ye çok içerlediğinden yayına ok geçirip kendisi vurmaya kalkışmış;

'Benim gibi bir cengâver eli bağlı öldürülür mü bre namert,' sözünü duyunca bir cengâvere yakışmayacak ölçüde öfkelenmiş. O öfkeyle korumalara, 'salın' dedikten sonra, oklamaya çalışmıştır. Heyhat!.. Kişi Alparslan da olsa, bir kez öfkeye kapıldı mı, seline tutulmasın olasız. Yusuf kaçınmış, hakanın oku boşa gitmiştir. Kurtulan Yusuf, bir pars gibi saldırır.

Karşılamaya kalkar, ayağı takılır. Kapaklanırken Yusuf üstüne atlar. Ve onu koltuğu altından, ucu ciğerine değecek biçimde hançerler. Yusuf oracıkta öldürülür. Ama özgücü üç gün daha yaşamasına ancak yeten bahadırlar bahadırı Alparslan Han da hakka yürür!..

Hatalar zincirine yeni yeni baklaların eklenmesi fazla gecikmez!..

Büyük Vezir Nizamülmülk'e düşen, hemen kurultay dermek.. daha önce yabgu seçtirdiği Melikşah'ı doğal aday olarak sunup kurultayın onayını almaktır. Ölümün ecelsiz erken gelişi şaşırtmış olmalı. Kurultay çağrısı yerine, öğrencisini büyük Selçuklu Hakanı ilan etmekte ivecen davranır. Bu davranış, Oğuz yasasına aykırıdır. Kim olur olsun, kurultay yetkisini tek başına kullanamaz. Kullanmış ve yirmi yıllık bir saltanat uğruna, Büyük Selçuklu Devleti'nin tuz buz oluşunu, Hasan Sabbah fedaisince öldürüldüğünden görememiştir.

Oysa Rey'de bunlar olup bitmekteyken, Saltuk Bey Horasan'la Anadolu arasını güvenceye almış.. Taylu, Danişmend Gaziliğe bürünerek Kelkit koyağını, Yeşil ve Kızılırmaklarla birleştirmiş.. Ek-

sükoğlu Artuk Bey, Bizans'ın söylence ordusu, 'Ölmezler'i ölmekten beter eylemiş.. İznik'i başkent yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini atmış.. Aksungur Bey'se Musul'u kan dökmeden almayı başarmıştır.

Gayrı seçilmiş yabgu, dayatılmış hakan Melikşah'a bu haberlere sevinerek Antakya'ya inmek.. Akdeniz kıyısında atını denize sürerek;

— Ey babam!.. Muştular sana!.. Küçücük bıraktığın oğlun, ülkesinin sınırlarını karaların sonuna kadar genişletti, diye höykürmek kalmıştır.

Her haksız saltanat sahibinin kof kibiriyle sanki o sınırları tek başına ya da büyük veziriyle omuz omuza ikisi genişletmiş gibi elini Akdeniz'e sokar. Aldığı bir avuç kumu, dönüşte babasının mezarına serpmek için altın bir mahfazaya koydurur. Böylece atabeyi ve büyük veziri Nizamülmülk'ün; 'Şu anda derdiğimiz dört yüz bin kişilik orduyu, yedi yüz bine çıkarabilirsek Çin, Hindistan, Habeşistan, Rum ve Berber ülkeleri de egemenliğinize girer... Böylece Zülkarneyn'in ülkelerine, Büyük Roma temalarını da ekler. Oğuz Kağan'la yarışırısınız,' alkışıyla Melikşah'ın kibrini kışkırtır.

Bundan olsa gerek, ayça göründü haberini alır almaz bayram ilan eder.

Ama büyük bilgin Cuveyni, yanına Hasan Sandalî'yi de alarak bir fetvayla bayramını iptal eyler. Buyrultusu hiçe sayılan Melikşah burulur. Bilginleri hemen saraya çağırtır. Cuveyni'yle Sandalî saraya varırlar.

Melikşah burukluğunu göstere göstere fetvanın gerekçesini sorar.

Cuveyni erken davranır;

— Yapılan hesaplara göre ayça bu akşam görünecek, bayram yarın başlayacaktır.

— Ayçanın görüldüğü duyuldu.

— Bu mümkün değil!..

— Neye dayanıyorsunuz?

— Bilime!..

— Göründüğüne bir tanık var!..

— Fetva görgüye, duyuma değil, bilime dayandığında geçerlidir.

— Ya bilim yanılıyorsa?

— Olabilir!.. Ama yanılgısı hakan buyrultusu yerine aksi ispatlanarak düzeltilir.

— Kaldı ki, dedi o zaman Sandalî, — Bilime dayanılırken zeclerin kaç kez ölçüldüğü.. dönencelerin zaman dilimlerinin kaç kez hesaplandığı denetlenmiş.. kaç kere kaç kez sağlaması yapılmış.. ayçanın görülmesinin olanaksızlığı kesinleştikten sonra fetva çıkarılmıştır.

— Buyrultusu iptal edilmeden önce hakana haber verilemez miydi?

— Hakan buyrultudan önce sormuş muydu ki, haber verile?

Melikşah bir birine bir birine bakarak onama arıyor. Ama iki bilgin de birbirini tamamlayarak yanlışını yüzüne vurmaktan sakınmıyorlardı. Bir an, ikisini de cezalandırmayı düşündü. Ama bilim dokunulmazlığıyla, yargılayacak olanı bulma zorluğu her kezinde istencini bastırdı. Sonunda katlanmanın kendine yarayacağına inanmış olmalı, lafı çevirmeye çalıştı;

— Bilimle duyum çatışamaz mı?

— Çatışır elbet, dedi Sandalî. — Çatıştığı zaman da bilim bilim olarak kalır, duyum duyum olarak. Hangisinin hangisine üst olduğuna akıl karar verir.

— Peki hakanın istenci n'olacak?

— Duyuma dayanan istenç duygudur hakanım, diye atıldı Cuveyni!.. — Bilimle duygu çatıştığında bilimin dediği olmalı!.. Hakanın istenci yönetimde geçerlidir. Bilime, dine ve doğaya uygunsa, her şey ve herkes için, her zaman geçerli kalır. Değilse bilim insanına düşen, yanlışı zamanında düzeltmektir.

— Bizim fetvayı verirken yaptığımız da budur, kesinliğiyle tamamladı Sandalî. Bilim gerilemezse, post tutunamaz. Çünkü bilimin dokunulmazlığı var, postun yoktur. Bir nice dayatmayla oturulursa oturulsun, bilim sürekli, zorba da zalim de geçicidir. Gerçek bilime dokunulmazlığını kazandıran da kalıcılığıdır. Hasan Ali Abdal'ın öğrencisi Melikşah bu gerçeği bilmesin mümkün mü?

Bakar ki fetvayı geri aldıramayacak, Hasan el-Sandalî'ye dönerek;

— Bizi söyleşinizden yoksun bırakırsınız. Yanlışımızı yapmadan düzeltmek için neden saraya sık gelmezsiniz?

— Sizin egemenlerin en iyisi olmanız, benim bilginlerin en kötüsü olmamaklığım için.

— O niye o?

— Çünkü egemenlerin en iyisi bilginleri ziyaret eden, bilginlerin en kötüsü, onların ziyaretlerine düşkün olandır.

Hey yavrum hey!.. Hey sana Bibi Müneccima'nın oğlu hey!..

Bilgin Cuveyni'yi bildin mi? Efendinin atası.. atanla ananın kaç kuşak öncesi öğretmeni. Sandalî'nin yoldaşı!..

Çağ nereden nereye gelmiş gördün mü?

Toplumdan eşitlik ve paylaşım zıvanasından çıkıp dayatma geçerli hale geldi mi, insan insanlığından, bilgin bilgisinden çıkıyor. Atalarımız postun karşısında dimdik dururken, bize eğilip bükülmek.. çıkar ya da ürkülerimiz nedeniyle hakan sofrasında kemik yalamak düşüyor. Ve bu düşkünlük utanıp sıkılmadan öğünç nedeni oluyor. Olunca da, olayları, durum ve tutumları asıl üreten emekçilerle, savaşları yengiye çeviren cengâverler gözden yitiyor. Hepsinin tepesine zorbanın biri çörekleniyor. Savaşı o kazanıyor. Kentleri o kuruyor. Tapınakları o yapıyor. Yağmurun hikmeti onda!.. Başağın rahmeti, kuşun danesi, kurdun maması, yaprağın dalı, itin yalı, bulutun nemi onda!.. Gayri dünya da ahret de ondan soruluyor. Ve kemiğini yalayanla, yalama heveslisi herkes ona boy boyluyor, ona soy soyluyor. Sen dahi, gerçeği yazmakla görevlendirildiğin hal-

de, yan çiziyor.. doğruyu kendinden bile gizlemeye kalkıyorsun. Yuh senin ervahına Bibi yazman!..

Sen kaçınanda gerçek ve gerçeği arayan duruyor mu?

Büyük vezir, büyük bilge Nizamülmülk ettiğinin ceremesini hem kendi çekiyor.. hem ettiğine çektiriyor.. hem de düşlediği düzenin paramparça olmasına çanak tutuyor. Kuram, kural ve Oğuz yasalarını çok iyi bildiği halde, o dayatma hatasını işlemese, Büyük Selçuklu Devleti'nin doğusu batısıyla Roma'dan uzun yaşamasını sağlayan kişi olurdu. Kundûrî'nin ettiğine karşı çıkan Hasan Ali Abdal, Nizamülmülk olanda aynı tutumla suçlanmalı mıydı?

Suçlananda n'oldu?

Besbelli Hasan Sabbah'ın girişimi bu yüzden hem pek çok beyde, hem de Oğuz boylarında güçlü bir taban buldu. Alamut'u alması da, pek çok sefere karşın orada tutunması da, o tabanın gölgesinde mümkün oldu.

Alamut'un sarplığı, fedailerin inanmışlığı, kuşatanların beceriksizliği söylencesi akla yakın gelmiyor!.. Hulâgu Han çok daha az askerle, çok daha az zamanda yerle bir ettiğine göre, o savlar geçersiz. Belli ki o demde, Oğuz boylarının gizli, açık desteği Hasan Sabbah'tan yana. O destek olmasa, çetecilik de, fedailerin haşhaşinliği de, Alamut'un alınmazlığı da hiçbir işe yaramaz.

Oysa aynı büyük vezir, bilge kişiyken Melikşah'ı; 'Türkmen'e dikkat edesin. Devlet kurucu kavimdir. Devletinin devleti olduğundan kuşkuya düşerse, seni öldürür, devletini yıkar, yenisini kurar' savıyla eğitir. Buna karşın kurultaya önalıp hakan dayatır. Ve dayattığı oldu-bitti yüzünden, eğittiği doğrulanır. Türkmen'in toplumsal desteği kırılır. Büyük Selçuklu dağılır. Oğuz boy boy ayrılır. Ödevi biten Alamut'un alınmazlığı, söylencelerde kalır. Ve Hulâgu Han'ın bir yumruğuyla yerle yeksan yıkılır. İskenderiye ve Nişabur kitaplıklarının bir benzeri olduğu söylenen bilgi gömütünden, bir yaprak kalmayasıya yakılır. Ama Oğuz yine ayakta kalır."

Tomarı olduğu gibi bağrına bastı Canibe. Bibi'nin pörsük te-

nini okşarca parmaklarını aharlı kâğıt tomarının üstünde gezdirdi. Gözleri ışıl ışıl; "Sanki dedemin dediklerini kâğıtlara geçirmişim gibi," diye düşündü. "Tıpatıp dediklerinin aynı!..

Hatta o daha da ileri bir örnek vermiş; 'Cengiz Han bile, posta soyumdan biri ancak kurultay onayıyla oturabilir demekle Oğuz yasasını bir kez daha pekiştirmiştir,' diye kestirip atmış.. sözlerini; 'Böylece bir nice soylu olursa olsun, hiç kimseye kendiliğinden hanlık, hakanlık hakkı tanımamıştır,' diye tamamlamıştı.

Galiba efendimi bu kadar çok sevmemin nedeni bu düşünce biçimi!..

Neredeyse her görüş, düşünüş ve fikri dedeminkilerle, dolayısıyla benimkilerle tencere kapak gibi örtüşüyor. Kişi kafa dengine rastlayanda, ilk yüreği ısınıyor, sonra aklı bağdaşıyor ve ikisi bir olup sevdaya kanat açıyor. Sevda kut ve mut!.. Her anı yüz yıldan artık. Yaş da farkı da o alanda önemsiz!.. Seven sevdiriyor, seviliyor da!..

Bilgiyle donanan sevda ne doyumsuz, bilinse, yasaklar da korkular da karanlıklarında büzülüp kalırlardı. Yazık değil mi insanoğluna?" sorusuyla yeniden satırları izledi;

"Anlatılanlar doğruysa, Hasan Sabbah, Alamut'taki askerlerin tümünü Karmatî inancına kazanır. Sonra komutana kaleyi kendisine teslim etmesini söyler. Komutan kaleye komuta için, üç bin dinar ödediğini.. karşılanırsa çekilip gideceğini belirtir. Gideceği yeri sorar. Cürcan yanıtını alınca kuşağından hokkasıyla divitini çıkarır. Onun verdiği bir kâğıda bir şeyler yazar. Ve git der. Bu kâğıdı, Cürcan'da Mansur Bey'e ver, hakkın ödenir. Anlatan, komutanın hakkını eksiksiz aldığına da tanıklık ediyor. Bu da, birinin bostanından bir yaprak koparılsa, bedeli ödenmeli yasağına uygun düşüyor. Demek ki Hasan Sabbah, pek çok saltanat divitinin suçladığı gibi bir harami değil. Askeri Karmatî yapınca, komutanın esamisi mi okunur? Oturup pazarlık ettiğine göre, hak ve adaletten yana biri. Böylesi kişi, kesinlikle harami olamaz. Tam tersine yaptığı, savsanan Oğuz yasasını yürürlükte tutma.. devletin yozlaşmasının önüne geçme ça-

bası sayılmalı. Bu varsayımın kanıtı, büyük vezir Nizamülmülk'ün kendi ifadesidir.

Türkmen için devletin devleti olması koşulu Oğuz yasası. Eşitlik, paylaşım, oydaşlık yani. Her bir karar ve uygulamada mutlaka herkesin oyunun bulunması. Her bir yarar ve çıkarın hak edildiğince paylaşılması.

Bunun neresi kötü?

Yazık!..

Posta oturan hele bir de bunu soy hakkı sayıyorsa, anında yasadan cayıyor. Cayınca da, bilge vezirin dediği kötü sonla karşılaşıyor. Besbelli tarihin yenileneceği yerde, yinelenip durması soylunun kendini çoban, toplumu sürü saymasından... Bencileyin çanak yalayıcıların, bir Cuveyni, bir Sandalî gibi davranmak yerine, eğilmiş başı, büzülmüş canıyla kesesinin uğruna sapkınlığı kışkırtmasından kaynaklanıyor!.. Ve beş yıl, on yıl, hatta yirmi yıl bir şey olmaz sanılıyor.

Umutların iyice tükendiği yer ve zamanda, bir Hasan Sabbah çıkıyor. Bizim gibilerin kevkirmesine güle güle, zorbalığın sırça köşküne Tepegöz'ün katı kayasını fırlatıveriyor. Ve yardakçılarla dalkavukların, ödleklerle çıkarcıların şaşkın bakışları altında gümbür gümbür yıkıyor. Haksızlıkla yolsuzluk, sülük gibi kanını eme eme tüketmese, Umman'dan Atlas'a dünya egemenliğini bir kişi ya da kitlenin attığı taş.. sapladığı hançer.. savurduğu kılıç yıkabilir mi? Yıkmakla kalmıyor, tozunu dahi yele savuruveriyor. Bu kırılmanın da, yıkımın da bir sorumlusu saltanat heveslisiyse, asıl sorumlusu bizcileyin çanak yalayıcılardır," sözcüğünde; "Olamaz," diye başını kaldırdı;

"Kendini çanak yalayıcıların arasına koyamazsın!..

Henüz onlarınkine benzer bir şey yazmış değilsin. Ama düştüğün kayıtlardan, gerçeğin özünü yakaladığın ortada!.. Bölük pörçük de olsa, bütün bunları niye derdin? Yazmasan, aktarmasan bile tarihinin gerçekliğini olayların akışına sindirmek için değil mi? Değilse bildiğine hıyanet. Kendine hıyanet. Sevdama hıyanet. Yok, sin-

dirirsen, gerçek anlayanca anlaşılır. Yetmez mi? Kim ya da hangi dayatma, zorbalık ya da alkış ve ödül gerçeği sonsuza dek örtebilmiş?

İşte bir yer geliyor, dedem gibi, senin gibi bir bilge çıkıyor. O belleğe yerleştirdiyse, sen kâğıda döküyorsun. Temize çekerken olduğu gibi yazmasan da, bulduğun bulduğun yerde duracak. Bir gün senin gibi meraklı biri, onları yine bulacak. Ve çağ ya da yüreğine uygun düşerse, çatır çatır aktaracak. Gerçek dosdoğru ortaya çıkacak," inancıyla yeniden okumaya daldı.

"Tarih bunun örnekleriyle dolu. Üstelik salt görmesini bilene değil, üstünkörü bakana bile gösterecek kadar çok örnekle dopdolu.

Ah şu insanoğlunun üstünlük kasıntısı!..

Ben onların hatalarından ders aldım, hepsinden akıllı, hepsinden kurnaz ve acımasızım!.. Bana bir şey olmaz kuruntusu yok mu? Asıl hüsran nedeni bu!..

O yüzden bilen zorba, bilmeyenden daha tehlikeli. Bilmeyenin zulmü kişiyedir. Bileninki topluma. Kat kat fazla. Bilip de çıkarı ya da ürküsü nedeniyle söylemeyen, söyleyemeyeninki ise kepazelik. İşte ben gibi!.."

— Asla! diye bağırdı Canibe. — Bunları kendisi için bile yazan, kepaze olamaz. Çünkü bir nice korkar ya da çıkarını düşünürse düşünsün, gerçeği bilen, özümsemişse onu farkında olmadan da aktarır. Doğrudan doğruyası ürkütücüyse, yazının gizemine bulayarak aktarır. Anladığım kadarıyla efendiciğim, sen de öyle yapacaksın, mırıltısıyla, sayfayı değiştirdi.

Yenisi; "Ve bu temel kural ne zaman savsanmışsa, yıkımı önlemeye hiçbir vezirin de, hiçbir sultanın da gücü yetmemekte," diye başlıyordu.

"Bu Oğuz'da töre!..

Ama ondan da önce, devlet ömrünün olmazsa olmazı!..

Yabgu Beygo kengeşsiz karar vermiş. Dokak Bey, yıkıma giden yolun kapısını açmış. Gazneli Mesud soya dayanmış, Çağrı Bey yıkımın ilk balyozunu vurmuş. Büyük Vezir Kundurî, Süleyman'ı pos-

ta oturtmak istemiş, Alparslan Han'ın eteğine koşmuş. Bütün bunları çok iyi bilen, öncülünün hatasını yinelemesi olasız bilge büyük vezir Nizamülmülk, bile bile sultan atamış... Galiba, 'Ölüm erken, ecelsiz ve ani oldu. Kurultay zaman ister. Kundurî, yabguya karşı atamıştı. Ben yabguyu atarsam bir şey olmaz,' diye düşünmüş.. ve büyük Selçuklu Devleti'nin temeline kendi elleriyle lağım açmış. Kundurî hakan atamaya kalktığında, onunla birlikte neredeyse bütün Selçuklu dikilmişti. O atadığında bir tek Hasan Sabbah yetti.

Onun yaptığı da eşitlik uğrunaydı. Hasan Sabbah'ın yaptığı da!.. O topluma ve oya dayanmış. Hasan Sabbah hançere!.. O gün bugündür, onu kargışlamakta yarışan hiçbir kul taifesinin aklına, sapma nedir, sapkın kim? sorusu gelmemiş.

Yazık!.." sözcüğünün üstüne parmağını basarak gözleri ışıl ışıl başını kaldırdı Canibe; "Al benden de o kadar," dedikten sonra okumayı sürdürdü;

"İsmailîler on iki imamın yedincisi, Cafer'in oğlu İsmail'e bağlandıklarından öyle tanınırlar. Bir var ki, İsmail babasından önce ölmüştür. Oysa İsmailîler ölmediğine.. zamanı geldiğinde dünya düzenini hak ve eşitlik üzere kurmak için gizlendiğine inanırlar. Haksızlık kol gezip eşitliği ne zaman yok etse, aynı inanç yeniden canlanır. Eski dağılır yiter. Bir nice kavga çıkarsa çıksın, kavgalardan yeni bir oluşumun tohumları serpilir."

Dış odadan bir hışırtı geldi.

İvecen tomarı yerine yerleştirdi. Kandili eline alarak sandığın kapağını kapattı. Bağdaşını bozarak kalktı. Yatağın ucuna oturmak üzereyken duraksadı.

ON ALTI

Bekledi, bekledi!..

Sonunda Bibi'nin gelmesinden umudunu kesti Canibe.

Sandığın kapağını yeniden açtı. Kandili eski yerine yerleştirdi. Tomarı aldı. Ters kapattığı sayfaları yerine koydu. Üstteki sayfaya göz atar atmaz, izlediği son satırı buldu. Okumaya oradan başladı;

"Yeni oluşumun tohumları serpilir," yinelemesinin ardından; "Ve bunların en fazla ürün vereni Anadolu topraklarına düşer," geçişiyle kayıtlar yeniden beyliklere dönüveriyordu.

"Melikşah ve veziri ecelsiz hakka yürüyünce, saltanat hevesindeki oğulları çatıştı. Berkyaruk'la, Tapar'ın sonuçsuz savaşı Saltuklu'yla Artuklu beylerin topraklarını, Tapar'ın egemenlik alanına bıraktı. Artuklu İlgazi'nin, Tapar adına çıktığı Gürcistan seferine Saltukoğlu Ali Bey de katıldı. Yenildiler. İki sancak da yere geldi!..

Ali'nin ölümünden sonra Saltukluların başına, kardeşi Emir Gazi seçildi. Erzurum Kale Camii'yle Tepsi Minare'yi Ziyaüddin Emir Gazi sanıyla yaptıran, budur. Gürcü seferinde o da varmış. Yengiden heveslenen Gürcüler, ertesi yıl İspir'le Pasinler'i geçti. Oltu'ya kadar geldi. Emir Gazi, onları orada beter bozdu. Kızı Ergen Hatun, Artuklu Timurtaş Bey'le evlenince iki boy hısım oldu.

Emir Gazi'nin ölümü beyliğin başına, yeğeni İkinci Saltuk'u geçirdi. Onun başından geçen öç öyküsü, bir meddaha konu olacak kadar ilginçtir!..

Anlatıldığına göre, Ani komutanı Şeddâd, Saltuk Bey'in kızı Sa-

re Şahbanû'yla evlenmek ister. Kız yadsıyınca zifaf olmaz. Komutan buna pek içerler. Öç duygusuna kapılarak tuzak düşünür. Bulur bulmaz da Saltuk Bey'e; Ben Gürcü akınlarından koruyamam. Ani kalesinde senin sancağın dalgalanırsa, daha önce bozulduklarından sakınırlar. Gel, nasılsa elde tutamayacağım kale, bir Oğuz beyinin elinde kalsın, diyen bir elçi yollar.

Saltuk Bey, kendiliğinden ele gelen fırsatı hemen değerlendirir. Gecikmemek amacıyla salt sancakbeylerini ardına takarak Ani'ye seğirtir. Kenti teslim almak için kalenin önüne geldiğinde, girdiği dolabı anlar. Ama iş işten geçmiştir. Şeddâd onun yola çıktığını öğrenir öğrenmez, aynı öneriyi bu kez de, Saltuklu akınlarına dayanamayacağı gerekçesiyle Gürcü Kralı Dimitri'ye yapar. Gürcü kralı, ordusunu toplar. Vira iştahındaki Saltuk'u kentin önünde basar. Onu ve beylerinin çoğunu tutsaklar. Damadı Ahlatşah İtinci Sökmen'le Artuklular, azatlığını yüz bin dinara alırlar. Saltuklu Beyliği'nin egemenlik alanı Tercan'dan başlar, Tahir Gediğine dek uzanır... Ve Erzurum, Bayburt, Avnik, Micingerd, İspir'le, Oltu'yu kapsar. Saltuk Bey tutsaklıktan dönüşü ertesi nisanda ölür. Yerine, oğlu Mehmet Bey seçilir.

Gürcüler, Kraliçe Tamara'nın kocası Davit komutasında Erzurum'a dek gelirler. İki gün iki gece mübalağa cenk olur. Çok kan dökülür, çok insan kırılır. Ne biri ne öteki geriler. Saltuklular kaleye kapanırlar. Gürcüler kuşatmaya yeltenmez. Yolda derdikleri ganimetle döner giderler.

Mehmet Bey ölünce, beyçeliğe kız kardeşi Mama Hatun seçildi.

Akında akıncı.. savaşta cengâver.. bilgide yetkin biriydi. Oğuz baş olmaya ne istiyorsa hepsinin sahibiydi. Ne var ki, İslam'da kadın eşit olmadığından yeri harem, beylik haram!.. Onun yakışığı Aristotalis bilgenin buyurduğu gibi efendisine sadakatle hizmet!.. Onun için de işveyle nazın pek bir ustası olmaya koşulu. Değilse ya esir pazarı, ya azatlılardan biriyle nikâh!..

Hatun beyçeliğine katlanamayan pek çok ham sofuya, dönme yo-

bazdan beter meseline uygun oymak beyleri de katılır. Kraliçe Tamara'nın Gürcistan'ı gül gibi yönettiğini göre göre hatunu devirir, Mehmet Bey'in oğlu Melikşah'ı posta oturturlar. Anadolu Selçuklu hanı, İkinci Süleymanşah onu tutuklayınca, Saltuklu Beyliği söner."

*

* *

Alttaki sayfada "Afşin de, Saltuk Bey gibi Horasan Alplerinden," sözcüklerini okur okumaz; "Anladığım doğruysa," diye düşünceye daldı; "Efendim, gerçek bir Selçuklu tarihi yazmaktan vazgelmiş!.. Oğuz düzenin süreği, eşitlik ve paylaşıma ilişkin her bir bilgi, kişi ve olayı ayrıntıya girmeden ayrı ayrı kâğıtlara yazmış.

Çağ kötü, zaman zalim!..

Besbelli gerçekleri, olduğu gibi doğru aktarırsa, aykırı düşünmekten ötürü başı derde girecek.

Aman Allah korusun!..

Köprülerin altından çok su aktı, olan oldu, biten vardı yerine kavuştu. Geçmişin küllerini deşersem altından bir yanardağ çıkabilir. O da ilk beni yakar, diye mi düşündü ki!..

Kişinin bulgusunu, bilgisini fikrini, can havliyle herkesten gizlemesi ne fena!.. Sorsam söyler mi, bilmem. Bildiğim her yazmanın, Cuveyni ve Sandalî, ya da Sokratis gibi olmasa da gerçeği, gerçekleştiği gibi, aktarıma yükümüdür. Kaş yarabilir, baş yiyebilir, ama gerçek bilinmelidir.

İyi de, zorbanın gücüne gider de baş yerse, ben ne yaparım? Aklım ve vicdanım yense de aktarılmalı, diyor. Yüreğim sakın ha!..

Demek o da benim ikilemime düşmüş.

Yazı, ustasının elinde kılıçtan keskin bir gereç!.. Gerçeği ayrıntı inceliğinde gizlemek de, apaçık betimlemek de diviti tutana bağlı. Bencileyin ikileme düşerse yol belli!..

İnsan ve akılla vicdan var oldukça eskimez olsa da, eskide kalmış düzeni övmek yerine, yinelenen durum, tutum ve olayları öyle bir dizersin ki!.. Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna

az, özdeyişi cuk oturur. Hem vicdanın rahatlar, hem başın tehlikeden uzak kalır!..

O da böyle düşünmüş. Anladığım doğruysa, Selçukluların gerçek serüvenini bilmek, ama asla yazmamak kararında olmalı. Malazgirt sonrasında Anadolu'ya giren her bey için soy soylayıp boy boylaması bunun için," düşüncesiyle sayfaya eğilirken içinin içinde filizlenen direnç dürtüsüyle başını kaldırdı.

"Bunun gereği ne ki?

Hani gerçek bir Selçuklu tarihi yazacaktı?

Onca uğraştan sonra vazgeçmek olur mu?" sorularını aklı yanıtladı;

"Neden olmasın?

Kitap, yasasına karşın dedesinin kalıtına soya dayanarak kurultaysız konmuş esrik bir Moğol'a sunulacak. Sakınması doğru olmasa da, kınanamayacak kadar gerçekçi bir davranış sayılabilir. Şeyh Sadi; *'Denizden yarar umuyorsan kıyısında dur,'* dizesini boşuna mı yazmış?

Ben de çok ivecenim canım!..

İçim mi çürüdü? Sevdam mı eksildi, nedir?

Kuşkulandım!.. Bunlar unutmamak amacıyla alınmış kayıtlar olamaz mı? Belki her bir şeyi göze alıp her bir şeyi aynen yazacak. Aklı bende değil ki!.. Aklından ne geçirdiğini bilebileyim. Birinin düşündüğünü bir başkası bilebilir mi?

Ben başkası değilim!.. Yüreği yüreğimde atıyor. Aklı aklım!.. Fikri beynimde yansımıyorsa, sevdaya yaraşır mıyım? Gelir gelmez sormalı, anladığım doğru mu, yanlış mı mutlaka öğrenmeliyim," kararıyla okumayı sürdürdü;

"Anadolu konusunda çok deneyimli bir bahadırdı. Çağrı Bey'le de, Tuğrul Bey'le de Anadolu seferlerinin tamamına katıldı. Malazgirt öncesinde de, Gümüştekin'in sancağında pek çok Anadolu gazası destanlaşmıştı. Bunlardan birinde kolu, Malatya önlerinde Bizans ordusunu yendi. Kayseri'ye dek ilerledi. Ertesi ilkyaz,

önce Tiflis'i aldı. Sonra Kars ve Ani'yi!.. Akıncılardan önce Trabzon yöresinin kâfir illerine Horasan erenlerini yolladı. İsevi, putatapar Gürcüleri, İslamın hak yoluna çevirterek, onurlandırdı. Bu da Bizanslı'ya, yenilgiden beter koydu. İmparator da patrik de, din elden gidiyor diye dehşetlere gark oldu.

Malazgirt Savaşı'na giden yolun taşları o dehşetle döşendi. Bizans hazinesini ortalığa saçarak, Oğuz akınlarını önlemeye devindi.

Tuna Oğuzlarından, Peçenek, Norman, Sırp, Frank, Alman ve daha pek çok ulustan, ücretli asker derdi. O güne dek görülmüş ordulardan daha bir görkemlisini kurdu. Ona dayanarak da, akınları önlemeye, dahası Oğuzları ortadan kaldırmaya ant içti, yola öyle çıktı. Ordu, Kayseri'ye yaklaştığında ise Afşin'in sancağıyla karşılaştı.

Ahmetşah, Uvakoğlu, Adsız, Sanduk, Arslantaş, Çavhoğlu, Dilmaçoğlu, Artuk, Gevherayin ile, Tarakoğlu, Mansur ve Yakuti Beyler hemen kengeş ettiler.

Bizans ordusu büyük, başkomutanı imparatordu.

Kengeş bozulmaktansa, çekilmenin çok daha iyi olacağına karar verip dağıldı. Geldiklerinden çok daha büyük bir hızla Malatya ovasına çekildiler. Ermeni Fileteros komutasında bir Bizans ordusu onları orada bekliyordu. Mübalağa cenk oldu. Koca Bizans ordusu, bire kadar kırıldı.

Selçuklu Divanı ve Alparslan Han tam o an, Mısır seferi için sancağını dikmişti.

Bütün sancak beyleri, altına koşuştular. Azerbaycan üstünden Van gölünü aştılar. Afşin ve beyleri de, ona katılmak için gerilemekteydiler. Komnanos'un komuta eylediği başka bir Bizans ordusuyla burun buruna geldiler. Cenk kaçınılmazdı. Çarpıştılar, yendiler!.. Bizans ordusu geri çekilince, Selçuklu ordusuna Mısır'ın yolu açılıverdi. Erbasan Bey, batı uç akınındaydı o dem. Selçuklu ordusuna katılmayı savsadı. Divan Afşin'den onu yola getirmesini dileyerek yolladı. Hızla Derbent'e vardı. Erbasan, Konstantiniye'ye sıvıştı.

Afşin hazır uca inmişken Ladik ovasından Toroslara uzanan Honaz'a sancak dikti. Oradan çıktı, Erbasan'ın izini Boğaz'a değin sürdü. Suyu geçemeyince kıyıyı yağmaladı. Çok ganimet topladı. Hana katılmak üzre, yine doğuya döndü.

Malazgirt'e yetişti!.." dediği yerde sayfa bitmişti.

Altındaki sayfayı okumaya başlamadan; "Büyümemek Selçuklu'nun elinde değilmiş," diye düşündü. "O boyların her biri bir ulus, bu beylerin her biri bir devlet sanki. Hepsi de, ayrı bir kitabın, her biri olağanüstü bir destanın kahramanı. Onların öyküsü bilinmeden, Selçuklu tarihi bilinemez," derken, gözü Bibi'nin satırlarını izliyordu. Onun da; "Çok şey yaşadın Bibi... Çok şey gördün ve duydun. Bilgelerden pek çok şey öğrendin. Ama yazıya oturduğunda yetmediğini gördün. Selçuklu divanıyla, kengeşteki beylerin izini sür bakalım," sözcüklerini okur okumaz sevinçle irkildi. "Demek kalpler bir ise, düşünceler de aynı fikri üretiyorlar," dedikten sonra, sürdürdü;

"Hazır aklına gelmişken, Kemalettin Kamyar vezirden duyduğunu da kayda geçir. Baktın olmayacak, ona görüp işittiklerini de ekleyerek genişletir. Görevini alnının akıyla yerine getirirsin"le o sayfayı bitirmiş.. aharlı kâğıtların arasına, kaba kâğıtlardan bir tomar yerleştirmişti. Tomarı aldı. Kâğıtlar mürekkebi emmiş, yazıları neredeyse okunmaz kılmıştı. Kandilin fitilini uzattı. Satırların üstüne düşen ışık çoğaldı.

İlk sayfa; "Süleymanşah, sancakbeylerinin başında yel gibi Anadolu'ya girdi," sözleriyle başlıyordu. Beyler bölgelerinde dilimlerini genişletirken, o uçlara sarktı. Bizans'ın Nicaea ve Nicomedia dediği, İznik'le İzmit'i ele geçirerek Marmara'nın güneyine bütünüyle egemen oldu. Hemen korumalar dikti. Çanakkale Boğazı'ndan geçen gemilerden vergi almaya başladı. Kıyıyı denetimde tutma güveniyle İznik'e yerleşti.

Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atıldı.

Hemen sonrasında, Anatolikon Teması Strategosu Nikeforos

Botanyates, Bizans İmparatoru Yedinci Mihail Dukas'a isyan etti. Üzerine yürüyen komutanına karşı duramayacağını anlayan imparator, ondan yardım diledi. Süleymanşah fırsatın ele geldiğini bildi. Bizans'ın önerisini yararına değerlendirdi. Nikeforos'un üstüne yürüdü. İznik, Kütahya arasında, Domaniç suyunun kıyısında Nikeforos Botanyates'le karşılaştı. Âsi komutan Selçuklu ordusunu görür görmez, savaşmak yerine pazarlığa girdi.

Eğer savaşacaklarına anlaşır, destekleriyle tahta oturabilirse, Anadolu'nun tamamının egemenliğini onlara bırakacak.. üste de epey yüklü bir ücret ödeyecekti. Hemen anlaştılar. Divan Süleymanşah'la birlikteydi. Hemen toplandılar. Selçuklular anında saf değiştirdi. Kılıçarslan ve Mansur beyler komutasında üç bin kişilik Selçuklu cengâveri, Bizans yerine onun saflarına katıldı.

Bu destek, komutanın Üçüncü Nikeforos adıyla Bizans imparatoru olmasını sağladı. Erguvanlara bürünüp Ayasofya'da taç giyerek büyük sarayda tahta oturduğu an, Süleymanşah'ı Anadolu egemeni saydığına ilişkin fermanı mühürledi. Skütari'deki Selçuklu ordugâhında, Mansur'la birlikte Selçuklu cengâverlerine komuta eden Kılıçarslan'ın eline tutuşturdu. Kılıçarslan komutayı Mansur'a bıraktı. Gekboze Dili'nden, at sürüp tez zamanda İznik'e yetti. Fermanı babasına verir vermez, yeniden birliğin başına döndü.

Süleymanşah Anadolu'nun tapusunu almıştı. Ama cengâverler ödüllerinden yoksun kalmışlardı. Komutan Nikeforos Melissenos, eski komutanına başkaldırınca öncekinin izinden gitti. Süleymanşah'tan yardım diledi. İmparator Nikeforos çaşıtları kanalıyla bunu duyar duymaz, cengâverlerin ücretlerini katıyla ödemekle yetinmedi. Üstüne bir de yıllık vergi ödemeyi kapsayan saldırmazlık antlaşması imzaladı. Batı sınırlarını güvenceye alan Anadolu Selçuklusu, hanı Süleymanşah komutasında sınırlarını genişletmeye girişti. Hakanın yakını vezir Ebulkasım İznik'te bırakılarak henüz erişilmeyen Kilikya'yı yurt sınırlarına katmaya yöneldi.

Torosları aşarak Anavarza'yı, Tarsus, Misis ve Antakya'yı Anadolu Selçuklu egemenliğine kattılar.

Anadolu Selçuklu ordusu Antakya'yla yetinmedi. Hama'yı Humus'u geçerek Halep'i kuşattı... Vali İbni Huteyti, Suriye şahnesi Tutuş'a bağlıydı. Gücünü yetersiz bilince Tutuş'tan yardım diledi. O da namesini olduğu gibi, artık yüce divanın yetkisini tek başına kullanan Büyük Vezir Nizamülmülk'e yolladı. Nizamülmülk durumu Melikşah Han'a bildirirken, Tutuş'a, engelleme buyrultusu yolladı.

Tutuş yanına büyük bahadır Artuk Bey'le cengâverlerini de alarak Halep'e yürüdü. İki Selçuklu ordusu Ayn-ı Selem'de karşı karşıya geldi. Mübalağa cenk oldu. Süleyman Şah'ın ömrü orada tamamlandı. Oğulları Kılıçarslan ile Kulanarslan tutsak alınarak Isfahan'a Büyük Selçuklu Hakanı Melikşah'ın katına yollandı.

Anadolu Selçuklularının yönetimi vezir Ebulkasım'a kaldı. Ne var ki Bizans bu belirsizliği yararına kullanmak istedi. İznik'i kuşattı. Kentli direndi. Bir büyük yanını gölün savunduğu İznik kolay lokma değildi. Halkın direnci tükenip de teslimi konuşmaya başladığı an, büyük hakan Melikşah'ın öldüğü.. Kılıçarslan'la Kulanarslan'ın Yıva cengâverleriyle yolda olduğu haberi direnci diriltti.

Onlar yetti kuşatma bitti!..

Bizans İmparatoru Yedinci Mihail, gitgide yayılan Selçuklu egemenliğine bir son vermek istiyordu. İznik'ten sökemeyince, durmadan insan kaynağı yollayan Horasan'la Anadolu'nun bağını kesmeye karar verdi. Tacını başında, tahtını altında amcası ve deneyimli veziri İoannes Dukas'ın desteğiyle tutuyordu. Eğer o, büyük bir ordunun başında gider de, Kayseriye'yle Sivas'ı alır, öteye de geçerse Selçuklu Anadolu yaylalarında sıkışıp kalırdı. Bir kez kıstırılınca da, kökünü kurutmak işten değil, diye düşünüyordu.

Mavilerin önderi soylu Komnenoslarla arasını düzeltmiş.. teyzesinin dillere destan kızı Anna'yı, İzak'la evlendirip aileye katmıştı. Ülke savunmasını, Selçuklulara karşı güçlendirme amacı yeni ordu kurdurdu. Komutanlığına da İzak'ı getirdikten sonra o birliklere,

imparator kendisi; törenle 'Ölümsüzler' adını yakıştırdı. Ve doğuya yollayıp Selçukluları kovmak ödevini yükledi.

İzak'ın yanına da, sonradan imparator olan, küçük kardeşi Aleksiyos'u kattı. Onlara serüvenci ve disiplinsiz dört yüz kadar ücretli Frank şövalyesiyle, komutanları Urselius da destek olunca hemen Orta Anadolu'ya doğru yola çıktılar. Kappadokya'ya varıp ordugâhı kurdular. Başkomutan İzakos, yolda serkeşlik eden, bir Frank şövalyesine ceza vermek istedi. Urselius buna küstü. Gecenin yarısında şövalyeleri aldı Sivas'a doğru gitti. Rastladığı küçük bir Selçuklu akın kolu ile çatıştı, bozdu. Yoluna devam etti.

Sabah gün doğar doğmaz, Başkomutan İzakos eksikliği anladı. Kardeşini çağırdı. Âsiyi yakalamak üzere, ardı sıra gitmesini buyurdu. Aleksios Komnenos yola çıkacaktı ki, Selçuklu ordusunun yaklaştığı duyuldu. İzleme unutuldu.

Büyük Bizans ordusu, Afşin Alpin daha da büyük ordusu ile mübalağa cenk etti. Yiğitçe çarpıştılar. Daha akşam olmadan ordugâh kuşatıldı. Başkomutan İzakos Komnenos tutsaklandı. Fundalıklar içinde izini kaybettiren Aleksiyos Komnenos, yayan yapıldak, aç ve çıplak olarak Ankara'ya ulaştı. Ve orada kardeşi İzakos'un sağ esen, eğer tutsak fidyesi ödenirse Bizans'a dönebileceğini öğrenerek sevindi.

İvecen at edindi. Konstantiniye üzre sürdü fırtına gibi. İvecen isteneni bulup buluşturarak Ankara'ya yöneldi. Kaleye girdiğinde, akası İzakos'la burun buruna geldi. O ordu kesesinde kalanı eksiğiyle fidyeye karşı vermiş.. bir miktar da rehine bırakarak üstünü tamamlamak üzere Ankara'ya gelmişti.

İki kardeş oradan yetmiş atlı alarak, Konstantiniye'ye doğru yola çıktılar.

İzmit çevresindeyken, iki yüz kişilik bir akıncı birliğiyle karşılaştılar. Yetmiş atlıyı cenkte koyup deniz yoluyla Bizans'a savuştular. Komutan Aleksiyos ve kardeşi İzakos, orduyu yitirmişlerdi ama, kendilerini kurtardıkları için bol bol alkışlandılar. Malazgirt Bizanslı'nın gözünü öylesine yıldırmıştı ki, Selçuklu'nun elinden canını kurtaranı aziz sayıyorlardı.

Oysa soylu beylerin soygunundan bungun halk, bir daldan kopardığı bir meyvenin yerine bir gümüş dirhem koyan Selçuklu boylarıyla oymaklarını.. Pavlikyan özentisi sapkın keşişlerin ve tefeci zalimlerin soygunlarına karşı sığınak sayıyordu.

Çarşılılar perişan, yoksul daha yoksuldu. Ama buna karşılık vergi üstüne vergi, haraç üstüne haraç, faiz üstüne faiz bir türlü durmuyordu.

Bu nedenle bir köylü, Komnenos kardeşlerin İzmit Kefken arası kalede olduğunu Selçuklu'ya fısladı. Korumaları feda eden Komnenoslarsa buradan da paçayı sıyırma fırsatını buldular, Bizans'a ulaştılar. Sanki yengi kazanmış gibi alkış yağmuru ile karşılandılar.

Urselius birlikleri gün günden çoğalıyor.. yağması, talanı da arttıkça artıyordu. Halkın yakınmaları sonunda ağıt oldu. Kappadokya ardından, Galatya da ağlaştı. Sanki imparatorun kulağı işitmiyor, gözleri görmüyordu.

Bilgin, hatip ve kurnaz hadım Nikeforossa, İyonnes Dukas'ı devirerek, büyük vezir olmuştu. İlkin pek aldırmadı. Ağıtlar çoğalınca, kaygılandı sonunda. Hemen Urselius'a karşı bir ordu düzdü. Başına da İyonnes Dukas'ın gelmesini sağladı.

Sakarya üstündeki, Zompi köprü başında girişilen savaşta, Bizans ordusu yenik, komutanı İyonnes, Urselius tutsağıydı. Ve Bizans o bölgeyi, bütünüyle yitirdi.

Yengi Urselius'un iştahını kabarttı. Konstantiniye'yi de eline geçirerek, Bizans imparatoru olma düşüne daldı. Elinde kozu vardı. İstemediği halde, İoannes Dukas'ı, imparator sayarak Bizans üzre yürüdü.

Ne var ki su, Bizans'ın doğal korucusuydu. Suyu geçemeyince, bazen Hırisopolis denen Skütari'yi ateşe gark eyledi. Karşı kıyıdan alev alev yanan kentini seyreyleyen Mihail, öylesine korktu ki, her koşulu kabule yatkın bir hale geldi. Kurnaz Nikeforos ise el altından gizlice, Selçuklu'yu çağırdı.

Artuk Bey birlikleri daha yangın sönmeden, Marmara'ya erişti.

Sopon karargâhında, yengi esrikliğiyle gevşeyen Frankları, Oğuz'un kapanına çektiler ve koskoca orduyu bire kadar kırdılar.

O dem Süleymanşah'ın Kilikya bölgesini açtığı zamanlardır. Mezopotamya ile İberya temasının Ermenileri yavaş yavaş Fırat'ın batı yakasına geçmeye başladıkları dem de!..

Malatya'dan Sivas'a Toros yaylalarında Pavlikyanlar oturur, çobanlık eylerlerdi. Bir ara din uğruna kentlere de indiler. Ama bazı kentleri, Vaspurakan Kralı Senekherim'e, bazılarını ise Kars Kralı Gagik'e bırakarak yeniden dağlara dönmüşlerdi. Ermeniler çok uzun zamandan beri Bizans uyruğu ya da bağlı krallıktılar. Ne var ki Bizans'ın yobazı pek bir bağnaz, pek bir kibirli idi.

Öylesi görevliler, tüm Grogeryenleri Ortodoks yapmak için, baskı uyguluyordu. Ahali bunalmıştı. Kimi bağlı krallar çevresinde toplanıp sancak değiştirdiler. Bizans bağlılığını, Selçuklu'ya sundular.

Bir bölüm ahaliyse baskıdan Kilikya'ya kaçmış ve Maraş, Tarsus, Delûk, Urfa, Misis'te oymak oymak birleşmiş.. Ruben, Hetum, Oşin ve Filaretos sancağı çevresinde prenslik deseler de, küçük derebeylikler kurup yerleşmişlerdi. Selçuklu akınları Bizans'ı geriletti. Baskıdan bunalanlar derin bir nefes aldı.

Bunlardan Filaretos Brakhamiyos yaman bir cengâverdi. Malazgirt savaşında, Bizans ordusunda Palu birliklerinin komutanı olarak cenk eylemiş.. imparator düşünce, Mihail'i yadsıyıp Maraş'a el koymuştu. Palu birliklerinin yanına sekiz bine yakın ücretli Frank askeri de katarak, yirmi bin neferlik bir orduyla tüm bölgede egemenlik kurmuştu. Ama bölge yetmedi. Antakya'ya uzandı. Ve Dük Josef ölünce, hemen kenti kuşattı. Ahaliyi kışkırttı. İmparator Mihail, olayı duyar duymaz İzakos Komnanos'u valilikle gönderdi. İzakos kente girdi. Patrik Ayemilyanus kışkırtıcı sayılıp yargılanmak üzere Bizans'a gönderildi.

Ama Antakyalılar buna öfkelendiler. Filaretos da dıştan destekleyince bu kez isyan edip koruma birliklerini tümden kırıma uğrattılar. Durumu tez öğrenen Süleymanşah Birecik üzerinden Antakya üzerine hemen sefer eyledi.

İzak Selçukluları durdurmak amacıyla, eniştesi Konstantin birliğiyle birleşip onlara karşı çıktı. Mübalağa cenk içre Konstantin telef oldu. İzak yaralı halde tutsaklanıp yirmi bin altın karşılığında azatlığa kavuştu.

Antakya'yı alınca, Selçuklu'nun önüne Halep yolu açıldı. Vardı kenti kuşattı. Fakat Şahne Ebul Nasr, Sultan Melikşah'ın bir görevlisi olarak karşısına çıkınca, kuşatmayı kaldırdı.

Büyük devlet asla ve asla yenilmemeli!..

Ama bu mümkün değil!..

İçten içe çürüyen, ya da Dârâ, İskender, Atilla ve Selçuklu benzeri dıştan balta eseriyle yıkılan ulu bir çınar gibi devrilmeye tutuklu. Çünkü her saltanatın evrilmez olduğu yer var. Evrilmiyorsa eğer, mutlaka devriliyor.

Bizans'ın hali de bu!..

Malazgirt yenilgisi sadece doğusunda değil batısında da köhneliği gösterdi. Tuna yandı tutuştu. İlk isyan sancağını Bulgarlar, ikinciyi Nestor havalandırdı. Ardından kırım geldi. Bizans Avrupa'sını veba aldı götürdü. Onu daha beteri, Nikeforos Biryenyos tehlikesi izledi."

*

* *

Bir başka sayfa; "Batı ordusu komutanı kendini imparator sayarak Başkentin kapısına kadar ilerlemişti," diye başlıyordu; "Bizans ister istemez, dikkatinin tümünü Balkanlara çevirdi.

Selçuklu bu durumu kendine fırsat saydı. Anadolu içinde daha bir derinleşti.

Yeşilırmak'la Kelkit koyağınadek Artuk Bey.. Şarkî Karahisar'la Erzincan ve Divriği Mengücük Bey.. Erzurum'la Çoruh'sa Ebu'l-Kasım tarafından açıldı. Artuk Bey Sivas, Tokat ve Çorum'u aldıktan hemen sonra, Melikşah buyruğuyla, Karmatîler üstüne gitmek üzre el-Ahsâ bölgesine yollandı.

O gidince yerine Danişmend Gazi geldi.

Ötede Gümüştekin Nizib, Âmid ve Urfa kırsallarında tek tek rastladığı tüm Bizans ordularını boza boza ilerliyordu. Bu demde Frikya'da Aydın ve Çaka beyler sancakları kıyıya ulaşıyor.. Alaşar alınarak Gediz'e iniliyor.. Ladik'in ardı sıra Menderes kıyıları talan ediliyordu. Bu nedenle Milet'in Latros tepesindeki, İseviliğe dönüş yaşandığından beri manastıra dönüşen kâfir tapınağında çile çeken keşişler, silkilmiş zeytin gibi çevreye saçıldılar.

Bizans'ın doğudaki yenilgisi bir nice batıyı etkiledi, isyan patlak verdiyse.. Batı ve Balkanlar'da yaşadığı durum da, hemen Anadolu'da etkisini gösterdi. Ücret ödemeyince her yerdeki ordusu çözülmüştü. Bir tek Mezopotamya ordusu ayakta duruyordu. Ama iç bölgelerde devinen bir birliğe rastlamak asla mümkün değildi.

Konya'da konuşlanan Anatolika temasının ordusu da bu diri kalanlardandı. Komutan Nikeforos Botanyetes fırsattan yararlandı. İmparatorun aczini, hadım Nikeforos'un doyumsuz dolaplarını imparatorluğun gün günden daha kötüye gitmesinin nedeni olarak göstermişti.

Başkaldırdığı anda Konstantiniye halkı ve iki partiden de epey yandaşı vardı."

ON YEDİ

Bibi'den hâlâ ses yoktu.

"Yan yana uzanıp yatmış olmasınlar," diye düşündü bir an. Elindeki kâğıt tomarını bırakıp yekindi. Kendi devinisinin izinde, gidip bakmayı kurduğu an, kendi kendine güldü. "Otur deli," dedi ardından. "Sakın öyle bir şeye kalkışma. Efendinin öyle bir niyeti olsa, ben gelmeyebilirim demez miydi? Her zaman iki eli kanda olsa demez.. diyemedi haber yollamaz mı? Şuracıkta. Bir tahta kapı ötendeyken mi diyemiyecek. Ko hele doysun eski dostuna. Bir gece uykusuz kalmakla ölmezsin a!..

Yarın kuştüyü minderler üstünde, tahtırevanda yolculuk edeceksin. Ulukiye Hatun'un uyukladığı bir demde sen de kestiriverir, acısını çıkartırsın," kararıyla yeniden başlayan aharlı kâğıtlara eğildi.

İlk yaprak; "Gümüştekin Danişmend" başlığıyla başlıyordu; "Bir yerde okumadım. Ama pek çok kişiden, Danişmend Gazi'nin, Alparslan'ın eğitmeni, Kutalmış'ın kaynı, Süleymanşah'ın dayısı olduğunu işittim. Bilgi, yiğitlik ve özverisiyle tanınmıştır. Malazgirt'ten sonra, Süleymanşah'la Anadolu'ya giren ulu beylerdendir.

Sivas'ı alır. Orda yerleşerek Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamanlı, Develi ve Çorum'a yayılır. Her bir boy beyinin olduğu gibi onun da, Tursun, Karadoğan, Osmancık, İltekin, Karatekin ve Çaka ki, menakıbı ayrıca yazılacak değerde bir serüveni, başlı başına bir mesneviyi doldurmaya yeter bahadırları vardı. Her bir bey ele alınsa, Anadolu Selçuklu tarihi pek bir kolay yazılır. Sıkışırsam

öyle ederim. Bu yüzden alabildiğim kaydı alayım ki, başına oturduğumda mızıklamayayım!..

Bu Danişmend Gazi, Çağrı Bey'in sancakbeylerindendi. Ondan Alparslan Han'a, sonrasında da Anadolu'daki beyliğini büyük Selçuklu'ya.. dedesi ve babası nedeniyle de büyük Hakan Melikşah'a bağladı. O demde, Kutalmışoğlu Süleymanşah Konstantiniye'nin burnu dibine sokulmuş.. İznik'i alarak Anadolu Selçuklusu'na başkent yapmıştır.

Bilece gelen ulu beyler sancağında derilince, Büyük Selçuklu kurultayına bağlı yeni bir devlet daha oluşmuştur. Buna karşılık sürekli gerilemek zorunda kalan Bizans, darbeler dönemine girmiş.. imparatorların biri indirilmeden bir başkası çıkarılmaya başlanmıştır.

Bu kargaşa ve bunalım, sırtını Büyük Selçuklu'ya dayayan taze güce, Bizans'ın içişlerine karışma ve bundan çıkar sağlama olanağı vermişti. Bunun sonucunda Kıpçak çölü durmaksızın oğul veren bir dev kovana dönüştü. Horasan'ı aşan Oğuz oymakları, akıncı kollarının aldığı her karış toprağa konuyor. Konar konmaz da arsız ağaçlar benzeri kök salıyorlardı.

Bu gel-gitlerden yararlanan Aphaz-Kartli kralı İkinci Yorgo, 'Türki-Koçevniki göçebelerle sürüleri oluk oluk Anadolu'ya yerleşmeye gidiyorlardı. Bunların başı iki büyük bey, yollarını değiştirdi. Çekirge sürüleri gibi ülkemizi işgal ettiler. Şavşat, Acara, Samçika'nın Ardahan, Posof, Ahıska, Ahılkelek ve Çıldır Oğuz'la doldu. Dağlara kaçan, inlere sığınan İsevi ahali gittikçe azaldı. Kiliselerle manastırlar sahipsiz kaldı...' yakınmalarına dayanarak Kars'la Meşe Ardahan'ı geri aldı.

Melikşah Büyük Selçuklu postuna oturduktan sonra, Danişmendli Emir Gazi sancağı altında bir ordu derdi. Emir Gazi ordunun başında o bölgeye giderek, işgale son verdi.

Bu Danişmendlilerin, Haçlı ve Rumlara karşı cenkleri, Hazreti Ali'yle Battal Gazi söylencelerine benzer mübalağa bir destan, şaşırtıcı bir tevatürdür!..

İznik'i kuşatan Haçlılara karşı, Kılıçarslan'la birliktedirler. Eskişehir savaşında yenemeyince üst üste geri çekilirler.

Sonrası, vur-kaççılarının en etkin, en yıpratıcı baskıncılarıdırlar.

Haçlılar Antakya'ya ulaşana kadar üst üste baskınlarına pek çok ölü verdiler.

Ne var ki, Kılıçarslan Han, Bohemond olayından yararlanır. Tutmalık payı diye Malatya'yı ele geçirmeye sefer eyler. Kenti kuşatır. Kalenin dışına kurduğu mancınıklarla gedikler açar. Üst üste saldırı düzenler. Sonunda Danişmendoğlu Yağısıyan kenti teslim etmek zorunda kalır. Buna karşın Emir Gazi, Selçuklu Hanlığı'na bağlanır.

Kılıçarslan'ın ölümüyle oğulları arasında başlayan post kavgalarından bu kez Emir Gazi yararlanır. Hem egemenlik alanını genişletir, hem post kavgasına bulaşır. Mesud damadıdır. Onun yanında yer alır.

Anadolu Selçuklu Hakanı Şahinşah, kardeş kavgasını güvenli sürdürebilmek için, Bizans İmparatoru Aleksiyos Komnenos'la Afyon'da dostluk antlaşması yapar. Konya'ya dönerken Emir Gazi'ye katılan Selçuklu beylerince desteklenen Mesud'un baskınına uğrar. Zayıf birliği tez zamanda dağılır. Şahinşah, imparatora sığınmaya kaçarken Aksaray yakınında yakalanır. Gözlerine mil çekilir. Mesud, Konya'ya girerek Anadolu Selçuklu postuna oturur.

Anadolu yönünden rahatlayan Emir Gazi, yedi bin kişilik bir orduyla Antakya'ya akın düzenler. Antakya Haçlı Prensi Roger, şövalyeleriyle akını sınırda durdurmak ister. Mübalağa çarpışırlar. Haçlılar beter bozulur. Haçlı illeri yağmalanır.

Harput Beyi Belek'in bahadırlığı dillere destandır. Kılıçarslan'ın eşi Ayşe Hatun pek genç dul kalmıştır. Henüz çocuk çağındaki oğlu Tuğrul adına Malatya'yı yönetmektedir. Söylencesi erişince, masal sevdalarında rastlanır biçimde Belek Gazi'ye tutulur. Evlenirler. Malatya yönetimi söylence yiğide yüklenir.

Ne var ki, Harput'la Malatya arasında Mengücüklerin Kemah'ı

vardır. Belek Hatun'un çağrısına giderken, Kemah'ı egemenlik alanına katar. Düğünün ardından da, genç eşine bol ganimet sunmak amacıyla Haçlı topraklarına akın eyler. Ancak Mengücükoğlu İshak bunu fırsat bilir. Kemah'ı geri alır.

Belek, seferden döner dönmez, orduyu Mengücüklüler üstüne yürütür. İshak Bey, Belek Gazi'ye direnemeyeceğini görür. Hemen Bizans'ın Trabzon tekfuru Konstantin Gabras'a sığınır."

"Post ne tuhaf şey," diye mırıldandı Canibe. "Bey beyliği tehlikede görünce, gaza yapacağına sığınıveriyor. Efendim bu acayipliği görmüş olmalı. *Konstantin Gabras'a sığınır* sözcüklerini divitin tersiyle yazmış gibi kalın tutmuş. Oysa yazısı hele kendine kayıt düşerken inceciktir.

O da benim gibi garipsemiş. Ama aklına yatkın bulmadığı zaman, anında şerheyler. Bu kez neden sadece az biraz kalın yazmakla yetinmiş?" sorusunun yanıtı yeniden satırlara eğildiğinde geldi; "Oğuz yasası unutuldu, düzen saltanata döndü mü, dost düşman birbirine karışıyor. Gayri aslolan post, her bir iş onun için yapılmaya dönüyor. Bizcileyin yardakçılar da, kaptıkları kemik başına alkış çektikçe, ettiği yanına kâr sanıyor. Ama dinsizin hakkından imansız gelir buyrulmuş. Daha bir zorbası çıkınca, ne post kalıyor, ne de işbirliği.

Nitekim İshak Bey kâfire sığınanda, Belek de Emir Gazi'yle işbirliğine girer," diyordu. "Biliyordum," dedi sesli sesli. "Düşüncesinin bende yansıdığını biliyordum. Benim doğru bulmadığım onun içine hiç sinmez. Kalın kalın yazmakla yetinmemiş. Yanlışı da belirtmiş.

Bunu böyle yazabileceğini sanmıyorum. Abaka Han, salt Bizans'la gelin güvey ilişkisinde değil!.. Haçlıların başpapazıyla Alman imparatoru da dostları arasında!.. Efendimin Bizans ötesindeki ödeviyle.. gemi dolusu armağanın hikmeti ne?

Kişi düşmanına kılıç üşüremezse, tehdidini yollar.

Armağan gittiğine göre, dostluğu pekiştirmeye gidiyor.

Gerçi Abaka Han da, dedesi Cengiz Kağan gibi putatapar. O yüzden kâfirin kâfirle antlaşması doğal sayılır. Ne var ki, egemenliğinin tamamı İslam üzre. Başta büyük veziri divanının neredeyse tamamı Müslüman!.. Efendim de onlardan biri. Ve o Müslümanlar, efendilerinin kâfirle antlaşmasını kotarmaya koşuyorlar. Tuhaf!.."

Birden kendi düşüncesinden utandı. "Ben de oturmuş, neler kuruyorum," diye düzeltti hemen; "Efendim bir kul. Kul buyrulanı işlemekle yükümlü!.. Neylesin? Koş deyende koşacak, dur derse duracak. Kınayabilir miyim? Kınarsam yerimde durabilir miyim? O durabilir mi?

Kaç kez, Selçuklu dağılıp da, gelirsiz kalınca neler çektiğini; Hazine ödeneğinin kesildiğini sindirinceye ödenmez borca girmiş. 'Hakanın, geldiklerinde anamla atama bağışladığı konağı içinde kullar, hayvanlarıyla sattığım.. gizli açık biriktirdiklerimi de üstüne kattığım halde borcu zor kapattım,' demez mi!

'Onlar, ben bir banam bebeyken, can telaşında bir garip karakaçanla kaçmışlardı. Onca saltanattan sonra, yoksulluk pek bir zor geliyor. Kişi ne edeceğini bilmez halde şallak mallak kalakalıyor. Allah ondan razı olsun, efendim Alaaddin Cuveyni tam zamanında imdadıma erişti. Çağrısına ben de bir karakaçanla geldim. Konak, at ve kul sahibi oldumsa herbişey gölgesinde. Önemlisi ahir ömrümde seni buldum. Gayrı öl dese, kirpiğimi kırpmadan ölürüm. Hem zaten kapıkulu, kapının değerini bilmeli Canibe sultan!.. Bilmedi de, musluğun suyu kesildi mi, horlanmak yetmiyor. Anasından emdiği süt burnundan geliyor.'

Oysa zaman zaman; 'Efendi nice kul bulursa, kul da efendi bulur,' demekten kendini alamaz. Ama yakındığı da, yakındığım da aradaki zaman dilimi. Yoksunluk ölümden beter, bulmak diriliş. Kişi niye ölüp ölüp dirilsin ki?" derken gözü yeniden satırlara kaydı. Parmağının ucundaki sözcükten sürdürdü.

"Birleşmiş ordular, Erzincan'ın Serman düzlüğünde karşılaşır. Mengücüklü İshak'la yardakçısı Konstantin Gabras'ın birlik-

leri neredeyse bire kadar kırılır. Binlerce tutsağın içinde İshak'la Gabras da vardır. Gabras, bir söylentiye göre otuz bin, bir diğerine göre doksan bin altın fidye ödeyerek kurtulur. İshak Emir Gazi'nin damadıdır. Yararını görür. Sağ esen kaynatasına teslim edilir. Ve uzun süre onun gözetiminde kalır.

Bağdaşığı Gabras, Bizans'ın yenilene bir nice acımasız olduğunu çok iyi bilir. Konstantiniye'ye çağırılır çağrılmaz, başına gelecekleri ürpertisiyle Danişmendlilere sığınır. Ondan sonra, Emir Gazi'nin yetkin cengâverlerinden biri olur."

"Bu ne iç içe, ne başdöndürücü serüvenler yumağı," diye kaykıldı Canibe; "Doğrusu efendimi nice alkışlasam az!.. Her bir Selçuklu için ayrı bir kitap yazılsa değer!..

Her biri bir ayrı dünya bunların!.. Her biri bir diğerine eşit. Her birinin serüveni ayrı bir Alp Er Tunga destanı. Okurken bile kişiler, boylar oymaklar, adlar adıllar birbirinin içine geçiyor. Birbiriyle harmanlanıp kaynaşıyor. Dost kim, düşman hangisi şaşırmamak mümkün değil.

Hele İslamdan sonra her bir şey bir iyice birbirine karışıyor. Abbasi halifeleri, kendileri bir iş yapamayınca, bol keseden unvan dağıtmış. Neredeyse her cengâvere, Arap ve Fars dillerinde çifte çifte unvanlar vermiş. Yazanlar ipin ucunu kaçırmasın.. okuyan yakalasın olası değil!..

Zaten efendim de, kafasını serin tutmak için olsa gerek, her birini Selçuklu adıyla kayda geçmiş. Aklına sağlık!.. İyi düşünmüş!.. Böyle ayrı ayrı belirlenince, iç içe geçse, birbirinin ardına gizlense dahi, ayırmak kolay!..

Kişi azbiraz bile düşünme gereği duymadan Oğuz düzenini kavrıyor. Sancakbeyleri aynı zamanda ya oymak, ya boy beyi!..

Öyle olunca, konduğu ilin de, aldığı kentin de gerçek anlamda egemeni!.. Dilediğiyle dost, öfkelendiğiyle düşman!.. Savaşır, sevişir karışılmıyor. Ama hakan sancak dikti, kurultay haberi erişti mi, iki eli kanda olsa yetiyor. Ve hangisi Oğuz yasasından saparsa, öte-

kinin savaşım hakkı doğuyor. Her birinin menakıbı her birimizin geçmişi.. her beyliğin tarihi, aynı zamanda Anadolu'nun tarihi!.. O kadar üst üste, o kadar bütün.

Nerden bulup derdi, nasıl akıl ettiyse, eline yüreğine sağlık efendimin!.." alkışıyla, bir mesnevi ummanına dalar gibi yeniden kâğıtlara eğildi.

"Emir Gazi, damadını tahta çıkardıktan sonra da Anadolu olaylarına karışmayı sürdürür. Kılıçarslan'ın Malatya'yı ele geçirmesiyle zayıflayan Danişmendliler, Emir Gazi döneminde Anadolu'da etkinlik, hatta üstünlük sağlarlar. Belek'in ölümü Malatya meliki Tuğrul'la Harput Emiri Süleyman arasında uzlaşmazlık çıkarır. Emir Gazi'ye fırsat düşer. Malatya'ya saldırır. Bir aylık kuşatma sonuç vermeyince, oğlu Muhammed'i orada bırakarak geri döner.

O da kent kapılarında karakol kurarak giriş-çıkışları denetleye denetleye kuşatmayı altı ay daha sürdürür. Uzayan kuşatma kentte kıtlığa neden olur. Halk açlıktan kedi, köpek ve ağaç yaprakları yemeye başlar. Tuğrul, Haçlı Franklardan yardım ister.

Halep kuşatmasını kaldırıp gelemezler.

Tuğrul anası Ayşe Hatun'u da alarak, Minsar kalesine çekilir. Malatya Emir Gazi'ye teslim olur. Kıtlık halkın perişan direncini bile tüketmiştir. Avutmak Emir Gazi'ye düşer. Sivas'tan gelen yardımla kent yeniden yaşama kavuşur.

Böylece Kılıçarslan'in Gümüştekin Gazi'den aldığı Malatya yine Danişmendliler kenti olur. Emir Gazi'nin Malatya seferine Anadolu Selçuklu sultanı Mesud da katılır. Bunu soya ihanet sayan kardeşi Arapşah öfkeyle üzerine yürür. Ama Emir Gazi'nin desteklediği Mesud'a yenilir. Ertesi yıl yeniden sefer eyler. Yine bozguna uğrar. Ve Kayseri'yle Ankara Danişmendlilerin eline geçer.

Emir Gazi Malatya'dan sonra, Artuklu Harput'una göz diker. Ama Sökmenoğlu Davut'un daha erken davrandığını görünce Hanzit yöresini yağmalaya yağmalaya Davut'la karşılaşır. Artuklu yenilir.

Kurultay ve seçim unutulduğundan Sultan Mesud, Oğuz boy-

ları yerine kaynatasına dayanarak postunu korur. Ama Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan Selçuklu toprakları Danişmendlilerin eline geçer. Ve beylik Anadolu'nun en büyük gücü haline gelir. Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz kıyıları onun denetim ve gözetimindedir.

Ermeni Prensi Thoros ölür. Emir Gazi haberi duyar duymaz Kilikya'ya yönelir. Yıl geçmeden Antakya Prensi İkinci Bohemond, Ermeni Prensi Leon'un topraklarına girer. Anavarza işgal edilince, fırsat beyliğin ayağına gelir.

Prens Leon, Emir Gazi'den yardım diler.

Emir Gazi, işgalci Haçlı prensi Bohemond'u pusuya düşürür. Ordusuyla birlikte kendisini de kırar. Başı kesilip mumyalanır. Pek çok değerli ganimet payıyla bir söylentiye göre Abbasi halifesine, bir diğerine göre Büyük Selçuklu sultanına yollanır.

Rastlantı mı, yazgı mıdır, yüce Tanrı'nın işine karışılmaz!.. Gümüştekin –ki Danişmend Gazi bilinir– Birinci Bohemond'u tutsaklar, oğlu Emir Gazi de, onun oğlu İkinci Bohemond'u kırar. Biri fidyeyle kurtulur. Birinin başı mumyalanır.

Bu yengi, Ermeni Prensi Leon'un bağlılığıyla yıllık haracını sağlar.

Dönüşte Sümeysat'ın kuzeydoğusundaki Haçlı Güris kalesini kuşatır. Urfa Haçlı Kontu Joscelin ağır yaralıdır. Aynı adlı oğlunun komutasında..." Sözcüğün üstüne parmağını bastı. Gözlerini odanın köşesine dikti;

"Bu kâfir soyluları nedense hep aynı adı taşıyor. Herhalde onlarda egemenlik doğumla elde edilen bir üstünlük!.. Öyle olunca da, değişmeyen adlar sayılarla tanımlanıyor. Ve hangisinin hangisi olduğu ancak öylelikle ilk zorbadan ayrılıyor. Oysa Oğuz'da üstün yok. Seçilmiş soyla, seçilmiş kişi var. Ve herkes onunla eşit!.. Bu yüzden de, herkesin adı değişik.

Zaten galiba bizcileyin kul aklını karıştıran da, kefereye özendiren de bu!.. Kurultay unutulunca bizim sultanlarımız da, sayı he-

sabına girmekte. Ve hiç de iyi olmamakta. Çünkü onlarda soy mülkten ötürü sürekli üstünlük. Oğuz'da mülk kamunun!.. Üstün olan hüner. Bu da saltanata aykırı!..

Galiba beyliklerin de, hanlıkların da sonunu hazırlayan saltanat.

Soy üstünlüğü gelende, eşitlik yitmekte. Yiter yitmez de, egemenlik yıkım çukuruna yuvarlanmakta. Efendim Bibi, bunu kendine anlatmak amacıyla belirtmiş olmalı," varsayımıyla, serüvene eğildi;

"Güris kalesini kuşatan Danişmendlilere karşı büyük bir ordu yollamak ister. Ama oğul Joscelin, onların çok güçlü olduğu gerekçesiyle görevi kabul etmez.

Bunun üzerine birinci Joscelin, kendine bir sedye yaptırır. Haçlılarının başında sefere çıkar. Yarı yolda ömrü tükenir. Emir Gazi ölüm haberini alınca kuşatmayı kaldırır. Tek başına ordugâhlarına giderek Franklara başsağlığı diledikten sonra kendi sınırlarına çekilir.

Bizans İmparatoru Yuvan Komnen, onların Çukurova'ya inmesinden yararlanır Kastamonu'yu işgal eyler. Ama ülkesine dönen Emir Gazi, yitirilen yöreyi tekrar geri alır. Taht kavgasına giren kardeşi İsaak Komnen, yenilince Emir Gazi'ye sığınır. Emir Gazi'ye tıpkı görkemli dönemlerinde Anadolu Selçuklu hakanları gibi, Bizans'ın içişlerine karışma fırsatı doğar.

Onu tantanayla karşılar. Ve tören şölen sınırlarından geçirerek, bir başka sığınmacısı Trabzon Dükası Konstantin Gabras'ın yanına yollar.

Haçlılarla, Rum, Ermeni kâfirlerine karşı menakıpnameler doldurur kazanımları, hem Abbasi Halifesi Müstersid, hem Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in, Emir Gazi'ye Melik unvanıyla bir kös.. çok değerli bir gerdanlık ve bir zümrüt kakmalı altın âsâyla dört siyah sancak yanında, yükte de pahada da ağır pek çok armağan yollamalarına neden olur.

Yazık!..

Unvan ve armağanlar, söylence bahadır Emir Gazi'nin cenazesine yetişir.

Emir Gazi sonrasında posta büyük oğlu Melik Muhammed oturur. Yağıbasan, Yağan ve Aynüddevle adında üç kardeşi daha vardır. Aynüddevle ve Yağan seçimsiz beyliğe başkaldırır. Yeni Melik, ilk yıllarını kardeş kavgalarıyla, Bizans saldırılarını savmaya harcar.

İmparator İonnes Komnenos Danişmendlilerin post kavgasından yararlanır. Kastamonu ve Çankırı'yı işgal eder. Eniştesiyle bağıtlaşan Muhammed, Bizans ordusu çekilir çekilmez yöreyi yeniden Danişmendli sınırlarına katar. Kardeşi Yağan'ı öldürür, Aynüddevle Malatya'ya kaçar. Büyük bir orduyla Maraş'a girer. Keysûn'la yöresini yağmalar.

Baudouin, Bizans imparatorundan yardım dileyince, geri çekilir. Malatya egemeni kardeşi Aynüddevle üzerine yürüyerek Elbistan ve Ceyhun yörelerini alır. Aynüddevle, önce Malatya Hanzit'e, sonra Âmid'e kaçar. Ama orada da tutunamayarak Haçlı kontu Joscelin'e sığınır. Melikin bu seferi Sultan Mesud'a Haçlı egemenliğindeki Maraş'a saldırarak köyleri yakıp yıkma fırsatı verir. Danişmendliler yeniden Çukurova'ya saldırır. Feke ve Gabon kalelerini ele geçirirler.

Bizans İmparatoru İoannes, Danişmendlileri Bitinya ve Paflagonya'dan çıkarmaya karar verir. Konstantin Gabras'la anlaşır. Niksar'a sefer eyler. Zorlu bir yolculuktan sonra kenti kuşatır. Ne var ki Niksar, sarp dağların koruduğu bir kenttir. Oralarda destek ve ikmal yollarını açık tutmak neredeyse olanaksızdır.

Üstelik Danişmendli akıncıları baskında pek hünerlidirler. İmparator İoannes'in pek çok askeri, dağ yollarında tükenir.

Kuşatma uzadıkça uzar. O sırada imparatorun yeğeni İoannes Selçuklulara sığınır. Üstüne üstlük İslama dönerek Mesud'un kızıyla evlenir. Bunun üzerine imparator, bir türlü sonuçlandıramadığı kuşatmayı kaldırarak Konstantiniye'ye döner.

Ertesi bahar yeniden devinir.

Uluborlu ve Beyşehir gölü üzerinden Antalya'ya giden yolu ele geçirir. Danişmendliler bunu, Kasianus yöresiyle, Karadeniz kıyılarını Rumlardan geri alarak yanıtlar. Hemen sonrasında güneye yönelerek Elbistan'a saldıran Haçlıları püskürtürler.

Yenginin ardından bastıran kış onları yasa boğar. Melikleri Muhammed'i Kayseri'de yaptırdığı Ulu Cami medresesindeki türbeye gömerler.

Melik Muhammed'in üç oğlu vardır; Zünnun, Yunus ve İbrahim.

Posta Zünnun adaydır. Ama Sivas Meliki Yağıbasan, Muhammed'in genç duluyla evlenerek Kayseri'ye de egemen olur. Zünnun, Zamantı'ya kaçar. Kayseri halkının destek ve çabasıyla Kayseri postunu emmisinin elinden almayı başarır.

İlkin Artuklulara, sonra Haçlılara sığınan Aynüddevle, akasının ölümünden sonra Elbistan ve Malatya'ya bey olur. Yağıbasan Sivas'la yetinmek zorunda kalır.

Böylece Danişmendliler üç kola ayrılır.

Bu üleş, Anadolu Selçuklu sultanı Mesud'un egemenlik alanını genişletmesine yarar.

Kayınlarına karşı, eşinin yeğeni Zünnun'u destekler. Malatya beyi Aynüddevle'yle Sivas beyi Yağıbasan da Mesud'la Zünnun'a karşı antlaşırlar.

Aynüddevle, Yağıbasan'ın desteğiyle Elbistan'la Ceyhan yöresini egemenlik alanına katınca Sultan Mesud derhal Sivas'a yürür. Kısa zamanda kenti ele geçirerek oğlu Şahinşah'ı Ankara, Çankırı ve Kastamonu valiliğine getirir. Ardından Malatya'ya yürür. Kenti üç ay kuşatmasına karşın sonuç alamaz.

Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud, Bizans imparatoru İoannes'in ölümü üzerine rahatlar. Yeniden Danişmendli topraklarına saldırır. Aynüddevle yönetemindeki Elbistan ve Ceyhan'ı alarak oğlu Kılıçarslan'ı melik atar. Malatya'yı yeniden kuşatır. Ama Bizans'ın yeni imparatoru Manuel Komnenos'un Anadolu'da ilerlediğini duyunca kuşatmayı kaldırır.

Sultan Mesud'un genişleme hevesi Yağıbasan'la Aynüddevle'yi kaygılandırınca Bizans imparatorundan yardım dilerler. Dileğe uyan Manuel, Konya'yı kuşatırsa da sonuç alamaz.

Artuklu Karaarslan'la Haçlı topraklarına saldıran Aynüddevle Gerger, Kâhta, Adıyaman ve Palu'yu ele geçirerek çok sayıda tutsak alır.

Sultan Mesud'un damadı Yağıbasan aynı yıl Karadeniz kıyılarındaki Ünye, Samsun ve Bafra'yı ele geçirir. Yeğeni Zünnun Kayseri beyi olur.

Aynüddevle, ölünce yerine oğlu Zülkarneyn geçer. Yağıbasan başsağlığı dileğiyle onu Sultan Mesud'a karşı birlikte davranmaya çağırır.

Bu gelişmeyi öğrenen Sultan, Yağıbasan'ı tehdit eder. Yeğenini desteklemeyeceğine söz alır. Yağıbasan'ı kendine bağladıktan sonra üçüncü kez Malatya'ya saldırır. Kentin surlarını yıkar. Zülkarneyn annesiyle birlikte sultan katına çıkıp af diler. Sultan da kendine bağlılık koşuluyla Malatya beyliğine izin verir.

Sultan Mesud'un ölümü üzerine kurultay akla gelir.

Kılıçarslan posta oturtulur. Danişmendli damatlardan Yağıbasan'a Ankara, Amasya ve Kapadokya, Zünnun'a Kayseri ve Sivas verilir. Ama kardeşleri ayaklanır. Bunu fırsat sayan Sivas Danişmendli egemeni Yağıbasan, Şahinşah'la yeğenleri Zünnun ve İbrahim yanında Malatya Emiri Zülkarneyn'in desteğini sağlar. Büyük bir orduyla Kayseri'ye yürür. Kılıçarslan da bunu fırsat sayar, onun üzerine yürür. Savaş başlamak üzereyken sancakbeyleriyle bilginler araya girerler. Sancakbeyleri Oğuz, bilginler kardeş kanı dökülmesin diye diretir.. savaşı engellerler.

İki ordu da ülkesine döner. Ama Yağıbasan, bir süre sonra Nureddin Mahmut Zengi'nin kışkırtmasıyla Elbistan'a girer. Kılıçarslan ivecen divanı toplar.. ivecen sancak diker.. ivecen ordunun başına geçer. Yağıbasan, bir çırpıda yetmiş bin kişiyi Ceyhan dışına sürer. İki ordu yine karşı karşıya gelir. Sancakbeyleriyle bilginler yine araya girer. Yine savaşa engel olurlar.

Bizans imparatoru Manuel, Anadolu'nun genç hakanı Kılıçarslan'a ağır bir darbe vurmak amacıyla Zünnun'la Bafra ve Ünye'yi geri vermek koşuluyla anlaşır. Danişmendli Zünnun, Kılıçarslan'ın öteki eniştesi Zülkarneyn'i de bu bağdaşmaya alır. Kılıçarslan'la Divan, Bitinya şahnesi Süleyman'ı imparatora yollayarak anlaşma önerir. Yadsınınca Yağıbasan'a döner, Elbistan'ı Danişmendlilere sunarlar. Zünnun aldırmaz. Malatya Meliki Zülkarneyn ölünce, oğlu Muhammed Anadolu Selçuklusu'na bağlanır.

O evrede Erzurum Saltuklu Beyi İzzeddin'in kızı, Şahbanû Hatun, Kılıçarslan'la nikâhlanmış.. göz kamaştıran çeyizin fersah fersah kervanı ve bir alay korumayla Erzurum'dan Konya'ya gönderilmişti.

Yağıbasan, olmayacak bir iş etti!..

Gelin alayını bastı. Korumaları tutsakladı. Gelini Kayseri'ye götürdü.

Nikâhlıya, dinen nikâh düşmediğinden, hatunu zorla İslamdan çıkardı. Dinden çıkınca nikâhı düştü. Yeniden Müslüman etti, zorla Zünnun'la evlendirdiler.

Bu ağır saldırı, Kılıçarslan'ı öfkeyle yerinden sıçrattı. Divanı toplamadan salt sancakbeyleriyle, Yağıbasan'ın üstüne yürüdü. Yağıbasan, bağdaşığı Bizans'ın desteğiyle onu bekliyordu. Öfkeyle saldıran, akılla bekleyene beter yenildi.

Bu kez de Kılıçarslan Bizans'tan yardım ve destek istemeye Konstantiniye'ye gitti. Destek alamadı ama, Bizans'ın Yağıbasan'a desteğini eksiltti.

Konya'ya döner dönmez divanı topladı.

Büyük vezir İhtiyareddin'in önerisi ve karardan sonra elçilik çabasıyla, Artuklu Kara Arslan ve Necmettin Alp.. Erzen ve Bitlis Emiri Fahreddin Devletşah ve elbette kızının başına gelenlerden üzgün ve kızgın İzzeddin Saltık'la birlikte Sivas üzerine yürüdüler.

Dört bir yanından sarılan kent dayanamadı.

Yağıbasan can havliyle yardım sağlamaya damadı Çankırı Selçuklu Meliki Şahinşah'ın yanına savuştu.

Yazık!.. Dileğini gerçekleştiremeden orada öldü.

Cemaleddin Gazi, Muzaffereddin Mahmud, Zahreddin İli, Bedreddin Yusuf adlı oğulları vardı. Atalarının yanlışının ceremesini çocukları çekti. Yağıbasan'ın yerine beyliğe, duluyla evlenen İbrahim oğlu İsmail seçildi. Ve her hanedan için kaçınılmaz son onları da buldu.

Post kavgası başladı.

Elbistan Emiri Mehdî anında bağımsızlığını ilan etti. Onu Kayseri Meliki Zünnun ile Yağıbasan'ın yeğeni İbrahim'in öteki oğlu Muhammet izledi. Ve bölünen Danişmendli Beyliği, Kılıçarslan için kolay lokma haline geldi. Derhal Elbistan'a yürüdü. Kente girdikten sonra, teker teker Danişmendli illerini almaya başladı.

Elbistan'ın ardından, Tohma koyağını, Darende ve Gedük bölgelerini sınırlarına kattı. Zünnun'un direnişine karşın Kayseri'yi de alarak, beyliğe son verdi.

Zünnun, Kılıçarslan'ın kardeşi Şahinşah ve Malatya meliki Feridun'la birlikte, Atabek Nureddin Mahmud'a sığındı.

Anadolu Selçuklularının giderek güçlenmesinden rahatsız olan Nureddin, onlarla bağdaştı. Melik İsmail'i de kendi yanına çekmek amacıyla Sivas önüne bir ordu yolladı. Konya'ya giden elçisi ülkesinin Zünnun'a iadesini istedi. Kılıçarslan, elçiyi bir süre oyaladıktan sonra isteği reddetti. Bunun üzerine bağdaşık ordular, Sivas'tan Kayseri'ye yöneldi.

Atabek Nureddin Maraş, Göksun ve Behisni'yi isgal ettikten sonra Sivas'a vardı. O yıl Sivas'ta dehşetli bir kış ve sonrasında kıtlık oldu. İsmail ambarlarında buğday olduğu halde halka dağıtmadı. Bu yüzden çok kişi açlıktan öldü. Sonunda halk isyan etti. İsmail, karısı ve beş yüz koruması öldürüldü. Ambarları yağmalandı.

Kentli kurultay derdi. Nureddin'in sığıntı damadı Zünnun'u Sivas'a çağırdılar.

Zünnun, kaynatasının verdiği beş yüz atlıyla ivecen kapanmış yollara koştu. Halkın kürüdüğü kar yeniden birikmeden hızla Sivas'a vardı. Danişmendli postuna oturdu.

Ama Anadolu Selçuklusu yerleşmesine zaman tanımadı. Ordunun başına geçen Kılıçarslan Sivas'a yürüdü. Zünnun Niksar'a kaçarak Nureddin'den yardım diledi. Musul Atabeyi Aksungur'un oğlu Nureddin, Musul'dan çıktı. Selçuklu topraklarını işgale başladı. Selçuklu ordusu Sivas'ı bıraktı. İvecen güneye döndü. Ağır kış koşullarıyla birleşen Haçlı Seferi, iki Selçuklu'yu barış ve birliğe itti.

Antlaşmaya göre Musul Atabeyliği işgal ettiği yerlerden çekilecek, Anadolu Selçuklusu da Zünnun'un Sivas beyliğini ve Atabeyliğin Emirlerinden Fahreddin Abdülmesih'in üç bin kişilik bir birlikle Sivas'ta oturmasını onayacaktı. Haçlılara karşı tam bir birlik oluşturulması, Şahinşah'ın da Anakara'ya dönmesini sağladı.

Nureddin ölünce Sivas'taki garnizon Suriye'ye döndü. Anadolu Selçuklusu anlaşmayı yok saydı. Sivas, Niksar, Komana, Tokat'tan sonra, Danişmendlilerin tüm ülkesini aldı.

Dış gücün desteğiyle egemenlik taslayan Zünnun'la Şahinşah, Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Danişmendli Beyliği bütünüyle Konya'ya bağlandı."

ON SEKİZ

Fenerler birer ay parçası gibi dizildi.

Aydınlanan gecenin içinde saraydan kıyıya uzadılar.

Önce bohçalara dürülmüş.. sandıklara dizilmiş hatunun eşyaları elden ele taşındı. Sarayköşkünün yanındaki küçük ambara yerleştirildi. Geminin burnu, suya battı. Ardından Bibi'nin eşliğinde imparatora sunulacak armağanlar, taşındı. Kış ambar da dolunca, küpeşte denize yaklaştı. Alacakaranlık, fenerlerin ferini azaltırken, yükün tamam olduğunu bildirdi Bibi.

Yük tamamdı. Ama asıl yolcu, bir türlü iskeleye adım atmıyordu. Bibi küpeşteden sarkıp baktı.

"Hadi hatun kuzenleriyle yumak olmakta haklı!.. Trabzon İmparatoru Üçüncü Aleksiyos'un kızıyla, kardeşleri de buradaymış. Hepsinin kökü Komnen. Canibe Hatun da, aynı yumağa ip olmuş!.. Ona necik ki!..

Bu kadar kısa zamanda, bu kadar yakın dostluk olur mu? Oluyor demek ki!.. Kadın sıcaklığı mı, gençlik kenetlenmesi mi? Ne olur olsun, sımsıkı sarılmışlar. Ne tuhaf!.. Ağlaşıyorlar da!.." diyerek irkildi.

"Ulukiye Hatun'un gidişi bu kadar tez mi duyuldu?" sorusuna; "Konstantiniye'nin alındığı duyulmuştur. Biz nasıl kutlamaya gidiyorsak, prensesler de kutlamaya gelmişlerdir," yanıtını kendi verdi.

"Üstelik onlar yakından geliyor. Aynı yazgıyı paylaşan insanlar olarak uzun uzun koklaşmaları doğal!.. Babası onu İlhanlılara

gelin edince, Üçüncü Aleksiyos da kız kardeşleri, güzeller güzeli Despina Mariya'yı Akkoyunlu Turalı Bey'in oğlu Kutlu Bey'le.. Teodora'yı Ordu egemeni Emir Bey'le.. kızı Evdoksiya'yı da Kelkit Beyi Taceddin'le evlendirerek, Trabzon'u güvenceye almıştı.

Besbelli Canibe, dört prensesle de bir iyice kaynaşmış." İçten içe kıvandı. "Ben nasıl bir görüşte çarpıldıysam, onlar da öyle olmuşlardır. Bir Türkmen halayığının dillerini bilmesi hoşlarına gitmiş.. doğu ve batının kutuplarından gömeç eylediği bilgi birikimiyle söyleşilerine renk ve canlılık katmıştır. Buna bir de kaç zamandır onsuz adım atmayan Ulukiye Hatun'un destek ve övgüleri eklenince, tez zamanda güvenleri pekişmiş, et tırnak oluvermişlerdir.

Bu kızda şeytan tüyü var. İnsanların gönlüne bir güneş gibi doğuyor. Isıtıyor, kaynatıyor, kendi yüreğiyle bileştiriveriyor. Şunların ağlayışına baksana!.. Hıçkırıkları buraya kadar geliyor."

Bibi yel küpeştesine dayanmış, rıhtımda domuz topu gibi sarınaşıp ağlaşan kadınlara bakıyordu. Sonunda sim işli ipek mendillerle gözlerini burunlarını sile sile ayrıldılar. Haremağaları arkalarına sakladıkları fenerlerle iskeleyi gündüze çevirdiler. Hatunlar feracelerini örterek yürüdüler. Hıçkıra hıçkıra güverteye çıktılar. Burunlarını çekerek merdiven başına yürüdüler. İkisi aynı anda limana döndü. Mendillerini aynı anda, aynı yönde salladılar. Art ardına sarayköşküne inen merdivende kayboldular. Rıhtımı gemiye bağlayan iskele çekildi.

Bibi gözlerini hatunlara.. reis Bibi'ye dikmişti. Hatunla Canibe, güverteden sarayköşküne iner inmez başını salladı. Reis bunu bekliyordu. O da aşağıda bir yere bakarak başını salladı. Anında geminin karnında bir kös vurdu. Aynı anda, gemiyi iki yanından denize tutturmuş gibi duran kürekler kalktı. Akına çıkan ordunun kılıç üşürmesi gibi aynı anda suya indi. Serpintilerini şapırdata şapırdata yeniden hamle eylediklerinde perkende vira demir, rıhtımdan koptu.

Fora yelken, hışırtıyla geceyi yardı. Kafkaslarla Kaçkarlar arasından şorlayan seher yeli, yelkenlere doldu. Geminin hızı arttı. Kösün sesi kısıldı.

Lostromo, iki tayfanın taşıdığı kazan.. elindeki kocaman kepçeyle forsaların çorbasını dağıtırken, gün ışıdı. İlk ışın Zigana'nın buzulyalağını ateşlere düşürdü. İpek Yolu'nu aşmış yorgun bir kervan gibi orada bir süre dinlendi. Göğü dallarında tutmak için, bulutları aşan köknarlarla ladinlerin ibrelerini gümüş tozlarına buladı. Yükünü gemilere aktarmanın yeğniliğiyle üstlerinden kaydı. Gümüş tozlarını, altın mızrağına temren eylemiş gibi Karadeniz açığına uzandı. Bir gecenin doyumsuz özlemiyle eğildi. Işınlarının ucu civanını uyandıran bir gözdenin dudakları gibi, suyun yüzüne değdi. Karadeniz silkindi. Çırpındı. Yakamozlandı. Dalga dalga aydınlandı. Yağmur yüklü bulutlar Çin fenerlerine döndü. Rıhtım adım adım geriledi. Komutanların kalyonuyla, korumaların bestiyonu ve atların alamanaları yeke suyunun izine düştü. Beş gemilik donanma kayarcasına limandan koptu.

Bibi önce, hatunla Canibe'nin indiği merdivene yürüdü. "Daha ortalık tam aydınlanmadı," gerekçesiyle durdu. "Vakit çok," dedi kendi kendine. "Yol uzun. Bu taka azmanı bizi nasılsa epeyce konuk edecek. Kamaraya varsam, karanlıktır. Kandil yak, fitil ayarla, uğraşacaksın. Tam sen başaracaksın, gün aydınlanacak. Cebelleştiğinle kalacaksın.

Bu fırsat bir daha ele gelir mi?

Şimdiye bu kıyıları hiç denizden seyreylemedin. Yıllar yıllar önce, yüce Keykâvus'tan Sinop'a bir buyrultu götürdüğünde bu sıradağların iç kesimini görmüştün. Köknarlarla, ladinlerin kırk arşını aşan boyları topçama alışmış gözlerine nasıl dergâhının minaresi gibi görünmüş.. Gürcü Hatun'un pîrin Mevlana için o dergâhı yaptırırken, minaresini daha, daha yükselt deyişine; Eh buraları Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın ülkesi.. ulu Gürcü Hatunumuz da, Tuğrul şahımızın oğlu Mugısiddin şehzadeyle, Rusudan Beyçe'nin kızının kızı. Anasıyla, anneannesini ziyarete gittiklerini bilmeyen yok. Buraları bildiği belli!..

Bildiğinden öte, özlediği açık. O yüzden daha diyordu mina-

re için. Biz bu diretme neden, diyorduk. Haklıymış!.. Sadece atalarının kalıtı olarak değil!.. Yüce efendimiz Gıyaseddin Keyhusrev'in eşi olarak da buraların sahibi.

Nice inançlı, nice özverili bir ulu hatundu, nur içinde yatası!..

Bizcileyin bir tilmiz, bizcileyin gayretliydi. O perva etmemiş, biz utanmamıştık. Yani, ulu şeyhimiz, bu aciz ve hatunumuz, aynı halkada az mı sema eylediydik?

O ağaçlar gibi dümdüzdük. O ağaçlar kadar ulu!.. Döndükçe budaklarımızdan arındık. Döne döne aşk menziline yöneldiğimizde, gökten aldık, yere verdik. Yer dirildi, ten filizlendi, tin uyandı. Buharlaştık bulut olduk. Gökyüzünde cevelan eyleyip kurak topraklara indik. Açlar doydu. Çıplaklar giyindi. Hazreti Mevlana'nın bütün buyrukları yerine geldi," düşüncesinden silkindi. "Bu elvan ağaçlara ilk rastladığında, köküyle ucunun eşit genişliğine inanamamış.. taptuğun tapısına odun taşıyan Yunus benzeri, ölçmeye kalkmıştın, anımsadın mı?

Sonra konakladığın han, konuklandığın saray.. vardığın dergâh, gördüğün karargâhta, tavan döverlerini görünce nasıl tövbeye durmuş; 'Hikmetinden sual olunmaz Rabbim her bir şeyi gereksinime göre yaratıyor,' demiştin!..

Böylesi yüce dağlarda varolmanın koşulu bu olsa gerek. Güneşe erişmenin başka bir yolu var mı? Uzayacak, daha bir uzayacaksın. Tıpkı Gürcü Hatun'un dahası gibi!..

O zaman her şeyi tek tek görüyordun. Şimdi denizden kıyı tepe, dağ doruk, orman bulut toplu görme fırsatın var," uyarısıyla döndü, hafifçe eğilerek mizana yelkenini aştı. Kıç güvertede ayna küpeştesine dayandı. Bir süre yeke suyuna baktı. Kaftanının eteklerini toplayarak palamar çilesinin üstüne oturdu.

Gemi Karadeniz dalgalarının beşiğinde, hafifçe sallanıyor. Ninesinin ninnisini dinleyen bebeğin kıkırtılarını andırırcasına gıcırdıyordu.

Yoroz Feneri'nin feri yitmiş ışığı yüzünde yandı söndü. "Ne ça-

buk," diye irkildiği an, açık denizin alacakaranlıkta bile görüş mesafesini nasıl uzattığını ayırdı. "Gün doğanda da hava böyle berraksa, bir gözle Kafkas ve Hemşin dağlarını.. bir gözle Aya Mihail'in mermer çan kulesini aynı anda seyretmek mümkün olacak galiba!.. Deniz, güneş ve dağın etmeyeceği var mı? Hele sabreyle de, bak bakalım!.. Varsayımın doğru mu?" diye kaykıldı.

Reis, köşkünde başını bir o yana, bir bu yana çevirerek denizle kıyı, limanla Yoroz Feneri arasında kerteriz alıyordu. Bibi, denizden üst üste fışkırmış devasa denizanalarını andıran tepelere bakıyor.. eteklerindeki kızılçamların, çoğala çoğala köknarlarla buluşmasına.. uzaya uzaya ladinlere kavuşmasını izliyor.. gün ışığının yeşilin bütün tonlarıyla oynaşmasıyla oyalanıyordu.

Yoroz yamacında taşa oyulmuş kızlar manastırı ağaçlar arasında görünmez olmuştu. Bakmaktan vazgeçeceği an, tavanının kurşunundan yansıyan ışınlar yerini ele verdi. "Yani anlatmıştı," diye anımsadı. "Buralarda neredeyse, her yamaçta bir tapınak varmış. Manastırların çoğunu ilk Hıristiyanlar.. belki onlardan da önceki insanlar oymuş. Son gelen, öncekinin kalıtına konmuş. Azbiraz onarmış... Geberse, tepesine dokuz katlı bir baca, ortasına havuz benzeri bir ocak eklemiş... Museviyse, duvarlarına Süleyman yıldızını.. İseviler bacayı aşan bir kule çıkıp bir çan takmışlar... Selçuklular gelende, kuleleri yıkıp minareler dikmişler. Böylece ateşgede, havra, kilise, cami olmuş çıkmış, derken hınzır hınzır gülmüş; Ancak bizim inancımız birdir de, anlayışımız ayrı ayrı!.. Ermeniler Ortodoksların.. Rumlar Gürcülerin kilise ve manastırlarına gitmez... Her birinin kendi tapınağı vardır. Bu yüzden, bir türlü birlik sağlanamaz.

Oysa pîrimiz; 'Gel!.. İster puta tapar ol, ister Mecusi... İstersen yüz kere bozmuş tövbeni, gel yine gel' savsözünü ne güzel yinelerdi. O insanlık harmanıyla, bu ayrılık fermanı ne kadar farklı. Ve bana göre, din kavgalarından çok kan döker mezhep kavgaları."

Başka yamaçlarda, sık ormanların arasında görünüp yiten tapınakları saymaktan usandı. Usulca yerinden kalktı. Hatunun he-

men yanındaki kamara onlara ayrılmıştı. İçeri girdi. Lombozdan fışkıran ışın demeti, kamaranın içini güvertenin üstüne çevirmiş.. yekpare cevizden kitap sandığının sedef kakmaları gülümseyen Canibe'nin inci dişleri gibi ışımıştı.

Yel kesilince, kaftanı ağır geldi. Çıkardı. Ranzanın üstüne serdi. Sandığın önüne kuştüyü bir minder atılmış, yanına bir rahle konulmuştu. Yemenilerini çıkardı, ranzanın altına sürdü. Mindere bağdaş kurdu. Sandığın kapağını açtı. Tebriz'de özenle yerleştirdiği tomarı aldı. Billur küre dikkatiyle rahleye yerleştirdi. İlk sayfayı iki eliyle kavrayarak ışığa tuttu.

Merakla; "1198 yılının 8 Ocak sabahı Vatikan sarayının bacasından sarı duman fışkırdı" tümcesiyle başlayan yazıları okumaya başladı.

"Zangoçlar gözleri kulelerde bu anı bekliyordu. Dumanı aynı anda gördüler. Roma'nın bütün çanları aynı anda çınladı. Ve Roma'dan dünyaya yayılan çan sesleri, Roma Episkoposu, kardinal Lottario dei Conti di Segni'nin, III. İnnocentius adıyla papalık tahtına oturduğunu duydu.

Törenler biter bitmez, yeni Roma Episkoposu, kardinal Cencio Savelli, tahtın ayakucuna dikildi. Diğer kardinaller, olumsuz şeyler duyacaklarından emin.. asık yüzlerini zor taşıyan bükük boyunlarla, kardinal Bonaventura'nın yanına dizildiler. Susku salonu ıssızlığa gömmek üzereyken Kardinal Savelli'nin gür sesi patladı. Her papa seçiminde gelenek olduğu üzre, kucağına topladığı yıllıklara baka baka genel durum ve görünüm raporunu sunmaya başladı;

— Avrupa büyük bir karmaşa içinde efendimiz!.. Norman Sicilya ortadan kalktı. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, taht adayları arasında çıkan iç savaş yüzünden gün günden zayıflıyor. İngiltere'yle Fransa, Aslan Yürekli Richard'ın ardılı konusunda birbiriyle çekişmekte. Hemen önlem alınıp birlik yeniden sağlanmalı. Yoksa ayrılıklar savaşlara, savaşlar kan davalarına neden olacak. Korkarım bu da Hıristiyanlığın çözülmesiyle sonuçlanacak. Trablusşam kon-

tu budala Renaud de Chatillon, durup dururken başımıza iş açtı. Boudouin, kutsal Kudüs'ün bütün vasallarını sıkı bir disiplinle yönetiyordu. Oğulsuz ölünce, yerine geçen yeğeninin kocası Gui de Lusignan'dan cesaret mi aldı, yüz mü buldu? İkisi bir olup mertlik gösterisine mi kalkıştılar, bilinmez. Geçen Haçlı Seferi'ndeki düş kırıklığının yürürlüğe koyduğu anlaşmayı bozdu. Mısır'a giden bir kervanı soyması yetmemiş olmalı. Yıllık vergimi de ödemem diye Selahaddin'e meydan okumaz mı? Çok kızan Selahaddin, bütün İslam ülkelerinden büyük bir ordu toplayarak, onun kontluğunu başına yıkmakla yetinmedi. Kudüs'ü de alarak, damat Lusignan'ı kovdu. Kiliselerin haçlarını indirtti.. çanlarını susturdu. Mescid-i Aksa'yı namaza açtı. Sadece kutsal makamın haçına ve Suriyeli dört rahibin âyinine izin verdi. Bütün bunların, sizden önceki kutsal pederin kahrından ölümüne neden olduğunu biliyorsunuz. En yakınındaydınız.

— Öyle görünüyor ki, Hıristiyan dünyasını yeniden derneyip toparlamak gerekiyor.

Kardinaller altın püsküllü baratalarını sallaya sallaya papayı onayladılar.

— Beytüllahm'i o kâfirlerin elinden almak için hemen bir Haçlı Seferi düzenleyelim, dediği an, din gayretinin coşturduğu kardinaller, haç çıkararak elbirliğiyle papayı kutsadılar. Her biri verdiği oydan hoşnuttu. Az daha gerekeni hemen yapmaya başlayan papayı alkışlayacak, tören kutsallığını bozacaklardı. Kaşınan ellerini ivecen altın bezekli atlas cüppelerinin sırmalı yenlerinde kelepçelediler.

Papa sürdürüyordu. Can kulağıyla dinlediler;

— Böylece şövalyeler birbirlerine karşı çektikleri kılıçları.. kutsal kentimizi işgal eden kâfirlere karşı çıkarmak üzere kınlarına kor... deyince dayanamayan Savelli;

— Tanrı konuşuyor, diye diz çöktü.

Aynı anda, kutsal mermerlere değen on iki çift dizin kütürtü-

sü kapladı salonu. Papa doğru yolda olduğunu görmenin kıvancıyla sürdürdü;

— Sefer sonrasında ya kurban ya kahraman olarak yüce Tanrı'nın yarar kulları için hazırladığı cennete kavuşurlar.

Kardinallerin daha diz çöktükleri an gülen yüzleri büsbütün aydınlandı. Gözleri sevinç ışıkları saça saça onaylar biçimde baş salladılar... Papaya uzun ömürler dileyen, sefere katılacakları peşinen kutsayan dualar mırıldandılar.

Onların bu coşkun sevincini gören kutsal peder;

— Hatta konsili beklemeyelim, ivecenliğiyle duanın arasına girdi; — Hemen bir ferman çıkaralım. Bütün inananları bu kutsal gazaya çağıralım. Bakarsınız akıllar başa gelir. Hıristiyanlar arasındaki iç savaşlarla çekişmeler gerçek yönüne çevrilir.

Kutsal peder bu yeni seferin, daha öncekilerden değişik olmasını öngörüyordu. Öncekiler din adamı olmayan kral, dük, baron ve kont gibi yönetici soylularca komuta edilmişti. Bunu doğrudan doğruya Papalık düzenlemeli.. ve din büyükleri komuta etmeliydi. Bir başka öngörüsü, Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonuçsuz dönen Aslan Yürekli Richard'ın önerisiydi;

Anadolu'nun her dağı engebeli.. her geçidi tuzak.. her ili çok tehlikeliydi. Selçuklular sanıldığı gibi göçebe değil dağa taşa, köye kente kök salmışlardı. Müslümanlar en zayıf yerinden Mısır'dan vurulmalıydı. Buna göre yeni Haçlı ordusu önce gemilerle Mısır'a giderse Nil deltasını ele geçirir.. Müslüman otağını, Hıristiyan karargâhına dönüştürürdü. Oradan yola çıkan ordular, Filistin ve Kudüs'ü daha kolay geri alırdı.

Kutsal peder fermanını, Roma'nın batısıyla kuzeyindeki kiliselerin tüm âyinleri aracılığıyla Hıristiyanlara duyurdu. Heyhat, kendi aralarında çekişen soylulardan pek bir yanıt gelmedi. Kiliseler iki yıl her pazar, çağrıyı yineledi. 1200 yılına gelindiğinde Tanrı fedailerinin sayısı otuz beş bini bulmuştu. Kutsal pederin dileği bunların başına geçip kutsal kente, yüce Tanrı'ya yakışır biçimde yalınkılıç girmekti.

Yazık!..

Taht altından, kilise başından ayrılmasına izin vermiyordu.

Başkomutanlığa ilk gönüllülerden.. Kudüs'ün eski haçlı kralı Troyes Kontu'nun kardeşi.. Fransa'nın eski Kralı VI. Luis'nin torunu.. Arslan Yürekli Richard ve yeni Fransa Kralı Filip August'un yeğeni.. Champanya Kontu Tibauld getirildi.

Ertesi yılın Paskalya'sında, başkomutana altı şövalye daha katıldı. Bunlardan oluşan bir komuta kurulu Venedik'e yollandı. Kuzey İtalya'da toplanmaya başlayan Haçlı birliklerinin Mısır'a taşınması için pazarlık edeceklerdi.

Venedik Cumhuriyeti Doju Enrico Dandalo, seksen beş yıllık uzun ömrünün çok büyük bölümünü denizlerde ticaret ve korsanlıkla geçirmiş.. artık göz görmez, ayak tutmaz, kulak duymaz olunca, dojluk postuna oturmuştu. Çok deneyimli, çok kurnaz, çok becerikli bir devlet adamıydı. Ordunun toplanmaya başladığı haberiyle, güzergâhını o da öğrenmiş. Komutanlar gelip de taşıma ücretini sorar sormaz, daha önceden uyardığı Cumhuriyet konseyini toplamıştı.

Konsey komutanların, 4 bin 599 şövalye.. 9 bin şövalye yamağıyla atları.. ve 20 bin piyade neferiyle gereçlerinin taşınması isteğini uzun uzun tartışmış.. 84 bin gümüş markın peşin ödenmesi, alınan toprakların yarısının Venedik'e verilmesi karşılığında taşımayı kabul etmişti.

Cumhuriyet bunun için, elli kadırgalık bir filoyu da Haçlı komutasına katabilirdi. Komutanların tartışacak vakitleri yoktu. Koşulların tamamını hemen onayladılar. Dandalo'nun hazırladığı sözleşmeyi hemen imzaladılar.

Buna göre, Haçlı birlikleri Kuzey İtalya'da toplanacak.. 14 Haziran 1202 sabahı, Venedik'ten hareket edecekti. Kurnaz Dandalo, sözleşmeye Haçlı ordusunun önce doğru Mısır'a gideceğini yazmamıştı.

Komutanlar ya eksiğin ayırımına varmadılar. Ya kutsal sefer-

deki amacın ortaklığına inandılar. Ya da güzergâh baştan konuşuldu diye aldırmadılar. Çünkü bütün pazarlıklar gemilerin önce Mısır'a, oradan Filistin'e, oradan da Kudus'e gidilmesi üzerine yapılmıştı.

Oysa yaşlı kurt Dandalo, pazarlık biter bitmez, konsey üyelerinden bir kurul oluşturdu. Hızlı bir kalyonla, Mısır Kürtlerinin başı, söylence Selahaddin'in kardeşi ve ardılı Âdil'e yolladı. Giden kurul, elindeki sözleşmeyi göstere göstere önerisini sundu. Eğer Âdil, Haçlıların ödeyeceğinden fazlasını gözden çıkarırsa.. Mısır yönüne fora edilecek yelkenler, Bizans kıyılarında mayna edilebilirdi.

Âdil, kurul sözünü bitirir bitirmez, savaşla güvenin ederini karşılaştırdı. Barış ve güvenin bedeli çok daha ucuzdu. Hemen hemen hiç duraksamadan, 100 bin altın önererek, onda birini kurulun fal taşı gibi açılan gözlerinin önüne seriverdi.

Bir koyundan birkaç post çıkarmanın hünerbazı Dandalo, olayı dilediği gibi kotarma kıvancına erdi. Süslenip püslenerek sedyesine yerleştirilmesini buyurdu. Ve o pazar, Cumhuriyet Dojluğunun bütün görkemiyle San Marko Katedrali'ne götürüldü. Konsey üyelerinin imecesiyle kürsüye çıktı. Venedik'in yeni Haçlı seferine katılacağını ilan etti.

Rastlantı, o 1201 kışında, Başkomutan Tibauld öldü. Yerine deneyimli asker Bonifaco de Monferrant atandı. Swabiyalı Filip Bonifacio'nun kuzeni.. Filip'in karısı Prenses İrene ise, İmparator II. İsaakios Angelos'un kızıydı. İsaakios, 8 Nisan 1195'te ağabeyi, III. Aleksiyos Angelos'un düzenlediği darbeyle tahttan indirilmiş, gözlerine mil çekilerek, oğlu Aleksiyos'la birlikte, Anemas zindanına atılmıştı.

Ne var ki, insan yapısı hiçbir zindan, Rab İsa'nın cehennemi gibi aşılmaz değil!.. Bu yüzden, Aleksiyos bir yolunu bulur. Çıkılması olasız zindandan kaçar. Bizans'tan çıkar. Ve nasıl olduğu bilinmeyen bir yolla, kız kardeşinin yanına sığınır.

Bonifocio Başkomutanlık Noelini, Swabiya'da kutlamaya karar verir. Baden'in o şirin kasabasına gider. Orada, Aleksiyos Angelos'la karşılaşır.

Yeni Haçlı Seferi'nin başkomutanıyla, Bizans tahtının kalıtçısı, bu rastlantıyı Tanrı'nın mucizelerinden biri sayarlar.

Birlikte geçen günler boyunca Prens, babasının yeniden tahta geçirilmesi... Başkomutan, en yüksek bedeli koparmaktan başka şey düşünmez, konuşmazlar.

Aleksiyos, tahtın karşılığında salt hazinenin yarısını değil!.. Her tür besin ve ulaşımı sağlamanın üstüne Anadolu'da alınacak topraklarla, Mısır ve Suriye halkını da, Haçlılara bağışlamakta duraksamaz.

Başkomutan, bu parlak bağışı kutsal papanın onaylaması koşuluyla, hemen kabul eder. Bonifacio ve Aleksiyos Noel Yortusu biter bitmez, birbirinden habersizmiş gibi ayrı ayrı Roma'nın yolunu tutarlar. Ama Papa III. İnnocentius, her ikisini de ayrı ayrı dinledikten sonra, her ikisinin de yüzüne; 'Seferin kutsal Kudüs'ü kurtarmak amacıyla, İslam kâfiri üzerine düzenlendiğini.. her ne kadar Ortodoks sapkını.. Union kaçağı.. aforoz edilmiş olsa da Tanrı'nın sevgili kulu hiçbir Hıristiyana saldıramayacağını' açık açık belirtir. Aleksiyos kös kös kardeşinin yanına döner. Bonifacio aldığı kesin buyruğu uygulamak üzere Venedik'e gider.

Venedikliler o yıl, ticaretten vazgeçer, çoluk çocuk, kadın erkek tersanelere üşüşürler. Bir yandan gemi yaparlar.. bir yandan araç gereç ve tayfa devşirerek üç türde yapılan gemileri donatırlar.

Savaş kadırgaları dört direkli, yüz kürekli.. ve burunları su düzeyinde demir mahmuzludur. Çıkartma alamanalarının her biri, otuz metre boyunda, dokuz metre eninde, on iki metre yüksekliğindedirler. Her biri yüz tayfa, altı yüz piyade taşıyabilir. Şövalye kalyonlarının ambarları tavlalara bölünür. Her birine özel askılar yapılır. Güverteleri mancınık, merdiven ve kulelerle donatılır. Sukesiminin altına iner kalkar iskeleler takılır. Hem geminin karayla bağlantısı.. hem şövalyelerin saldırıya at üstünde girişmeleri sağlanır.

Ne var ki, sefere katılma sözü verenlerden bazıları, Venedik'in de katılışını.. bazıları ödenecek ücretin yüksekliğini neden sayarak cayar. Kimi deniz tutmasına sığınır. Filistin'e karadan gitmek ama-

cıyla Akdeniz'in yakın limanlarına yelken açar. Kara yoluyla hâlâ Haçlılar elinde bulunan Akka kalesinde toplanmaya başlar. Bu yüzden 14 Haziran geldiğinde, Venedik'in Lido adasında, 35 bin Haçlı yerine ancak 12 bin kişi toplanabilir. Bu da haliyle sözleşilen 84 bin gümüş markı ödemeye yetmez. Sefere katılan soyluların keseleri.. kiliselerin sadaka sandıkları.. can yerine parayla destekleyenlerin katkıları.. ve yamaklarla piyadelerden devşirilenin tamamı 51 bin gümüş markta kalır. Bu eksik yaşlı Doj Dandalo için fırsata dönüşür.

Eğer toplanan asker Mısır'a gitmeden, Moglie, Trieste ve Zara'nın isyanını bastırırsa, eksiğin büyük bölümü karşılanmış sayılacak. Gerisinin Mısır'dan elde edilecek ganimetlerinden ödenmesi kabul edilecektir.

Bu üç Adriyatik limanının da, halk çoğunluğu Katolik, ama İtalyan değil Slav'dır. Venedik'e bağlıyken, 1183'te isyan etmiş, Papa üçüncü Lucius'la, Macaristan Kralı Emerik'ten bağımsızlık güvencesi almışlardır. Oysa şimdi, o güvencenin ikisi de, Dördüncü Haçlı Seferi'ndedirler. Papa III. İnnocentius, öneriyi öğrenir öğrenmez, hemen bir ferman yayınlar. Bu kentlere saldıranı aforoz edecektir. Katılanlardan kimileri fermana uyar. Katılımdan vazgeçer. Ama çoğunluğun gözünü ganimet hırsı bürümüştür. Hırsı papa fermanını örtecek bir bohçaya sarmanın yolunu bulurlar. Gerekçelerine göre asıl amaç, kutsal Kudüs'tür. Onu tekrar Hıristiyanların eline geçirme sevabı, her günahı siler!.. iştahıyla aforozu unutup Dandalo'nun önerisini kabul eylerler.

Venedik'ten altmış kadırga, elli kalyon, at yüklü yüz on alamanayla yola çıkar, Zara körfezine demir atarlar. Venedikliler, limana gerilmiş zinciri kırar, yığılmış yüzer engelleri temizler temizlemez kente girerler. Hiçbir direniş görmedikleri halde kenti üç gün, üç gece talan eylerler. Papa III. İnnocentius ferman buyurduğu üzere, bu olaya katılanları aforoza kalkışır. Ama onların kandırıldıklarına inandırılır. Ve hiçbir geçerliği olmayan bir buyrultuyla Venedik'i aforozla yetinir.

Haçlıların asıl amaçlarını, bu olayın ışığında pek iyi değerlendiren Aleksios Angelos yeniden ortaya çıkar. Eğer önce Konstantiniye'ye gidilerek taht, amcasından alınıp ona verilirse; Venedik'e kalan borçlarını ödeyecek, Konstantiniye'den Mısır'a gidiş yolluğunu karşılayacak, sefere on bin Bizans askeri daha ekleyecek, kutsal toprakların korunmasına beş yüz şövalye atayacak, Papalık'tan ayrılan Doğu kilisesi'ni Roma'ya bağlayacaktır.

Bu son koşul Haçlılar, özellikle de Papa III. İnnocentius'a çok uygun geldi. Ortodoks Bizans'ı, Katolik kilisesine bağlama fikri, kaç yüzyılın özlemini giderecek.. Hıristiyanlığı yeniden birleştirecekti.

Bu kutsal yem, kutsal Kudüs'ü geri alma düşünü unutturdu. Elbette Hıristiyan Haçlıların Hıristiyanlara karşı kullanılması yasağını da!..

Bu büyük sevaba bir de Konstantiniye'nin olağanüstü varlık kaynağı söylencesi, önceki Haçlı Seferlerinden dönenlerin tanıklığıyla eklenince, ordunun tamamı aynı düşü gördü.

Haçlıları taşıyan donanma nisanda Zara'dan ayrıldı; önce Draç limanı, sonra Korfu adasında kumanya düzdü. Ve 24 Haziran 1203'te Boğaz girişine demir attı. İmparator Üçüncü Aleksiyos'un donanmanın geleceğinden haberi vardı; ama engelleyecek gücü yoktu. İkinci İsaakiyos Angelos, Bizans gemilerinin yapım ve bakımını Venediklilerin eline bırakalı on altı yıl olmuş.. kayınbiraderi, donanma drungariyosu, Manuel de donanmanın çıma, yelken ve halatlarını satmış.. Bizans donanması donanımsız birkaç tekneden ibaret kalmıştı.

Ama Bizans, Haliç'i beş yüz metre uzunluğunda bir zincirle kapattığından donanmanın Konstantiniye limanına girmesi olanaksızdı. Bu nedenle Venedik/Haçlı donanması önce Anadolu yakasında, imparatorluğun Kalkedon sarayı önünde demirledi. Çevredeki tarla, bostan ve bahçeleri yağmaladı. Küçük bir Bizans süvari birliği Haçlılara saldırdıysa da hemen püskürtüldü.

İmparator Üçüncü Aleksios'un yolladığı elçi; 'Eğer imparator,

yeğeni için tahttan çekilirse bağışlanması için dua edecekleri.. yoksa bir daha elçi göndermeyip öz canıyla kentini savunmaya hazırlaması' tehdidiyle kovuldu.

Haçlı birlikleriyle donanması 5 Temmuz'da Avrupa yakasına geçti. Haliç'in kuzey doğusuna Galata yakınına demir atarak ordugâh kurdular. Orada Haliç'in ağzındaki zinciri indirip kaldıran makaraların bulunduğu yuvarlak bir kule vardı. Bu kule ve çevresini büyük bir Bizans birliği savunuyor.. komutasını bizzat imparator üstleniyordu. Fakat Haçlıların ağır süvari birlikleri saldırınca, Bizans birlikleri, başlarındaki imparatorla birlikte kaçtılar. Kule içindeki güçlerin direnişi de ancak bir gün sürdü. Böylece Haliç'i kapatan zincirin bir ucunu ele geçiren Haçlılar onu denize indirdiler ve Haliç'e girdiler.

Bizanslılar kentlerini savunmaya kararlıydılar.

Kara surları çok korunaklıydı. Yüzyıllardır Hun barbarları, Arap ve Bulgar kuşatmalarına dayanmış.. direnen halk, hepsine karşı kentini başarıyla savunmuştu.

Ne var ki, Haliç kıyısındaki surlar daha alçak, daha dar ve bu yüzden daha az korunaklıydı. Ve Haçlıların ortağı Venedikliler, Haliç surlarının.. özellikle de Blaçarnae Sarayı çevresindeki birleşme eğiminin daha da zayıf olduğunu biliyorlardı.

Temmuzun 17'sinde Latinler karadan, Venedikliler denizden o bölüme şiddetle saldırdılar.

Venedik gemileri mancınıklı ve her biri taş doluydu. Gemi direkleri arasına çekilen halatlara onlarca merdiven bağlanmış.. güvertelerdeki her boşluğa, tekerlekli bir kule sıkıştırılmıştı. Gemiler karaya oturacak kadar kıyıya yaklaştırıldı. Mancınıklar o zayıf noktadan ambarları boşalıncaya taş yağdırdı. Kuleler sıkıştırıldıkları yerden çıkarıldı. Merdivenlerin bağı çözüldü. Venedik denizcileri, bir karınca ordusu gibi surlara tırmandı. Venedik doju seksenlik Enriko Dandolo ele geçirilen kulelerden birine sedyeyle çıkarıldı.

Görmeyen gözlerle uzun uzun Bizans'a baktı. Blaçarnae sara-

yıyla, Havariyun Kilisesi'nin kurşun kubbelerinden yansıyan güneşığı körlüğünü oğuşturmak zorunda bıraktı.

Günün sonunda yirmi beş kule ele geçti. Venedikliler taş güllelerin surda açtığı gediklerden kente girdi. Ve Haliç kıyısındaki ahşap mahalleleri ateşe verdi. O gece, Konstantiniye'yi çevreleyen üç deniz, yirmi bin Bizans evinin alevleriyle, sabaha kadar gündüz gibi aydınlandı.

Üçüncü Aleksios Angelos yangının hemen ardından, zırhlı bir alayın başında Aya Romanus Kapısı'ndan huruç eyledi. Fakat hiçbir başarı sağlayamadı. Ezik, yenik kös kös geri döndü. Mavisi Yeşiliyle Bizans'ın bütün partileri, Aleksios'u yeni bir huruç için zorladılar. Onlara Rab İsa'ya ant içerek söz vermişken 17'yi, 18'e bağlayan gece yarısı, küçük kızı Eirene'yle, hazinedeki bin libra altını küçük bir yelkenliye yükledi. Karısıyla iki kızını cayır cayır yanan kentte bırakarak, Trakya'ya kaçtı. Konstantiniye imparatorsuz kaldı.

İvecen toplanan devlet konseyi, gözlerini oyduğu İkinci İsaakos Angelos'u Anemas zindanından çıkartarak imparatorluk tahtına oturttu. Bizans yasalarına göre kör imparator olamazdı. Ama darbe öncesi seçilmiş bir imparatordu. Bizans partileri onu yeniden imparator yapmakla, Haçlıların isteklerini karşıladıklarını sanıyorlardı. Oysa bu isteklerden sadece biriydi. Haçlı iştahını susturmak için gerekli ödemelerin yapılması, Aleksiyos'un da Dördüncü Aleksiyos Angelos adıyla ortak imparator olmasına bağlıydı. 1 Ağustos'ta o istek de karşılandı.

Bunun üzerine Venediklilerle Latinler kentten çıktı. Haliç'in Galata yakasındaki ordugâha çekilip Aleksios Angelos'un Zara vaatlerinin gerçekleşmesini beklemeye başladılar.

Dördüncü Aleksiyos olanı amcası götürdüğünden hazineyi bomboş buldu. Sözünü yerine getirmesi için halkın kesesine el atması.. eski vergileri artırıp yenilerini salması gerekiyordu.

Onlar toplanıncaya kilise ve manastırlardaki altın ve gümüş haç, ikona, vaftiz kabı ve benzeri ne kadar değerli ve kutsal gereç varsa

el kondu. Eritildi, halkın işgalci, rahiplerin kâfir saydığı düşmana verildi. Yeni bir süre kazanılarak, hazineyi alıp kaçan.. onunla Trakya'da yeni bir ordu düzerek Bizans'a saldırmaya hazırlanan amcası Üçüncü İsaakios'a haddini bildirmek amacıyla, Selçuklu birlikleri de içinde bütün Bizans ordusunu alarak Trakya'ya gitti. Bu durum barbar Latinlerle Venediklilerin Bizans'ı bir açık kent.. bir av alanı saymasına yetti.

Canları istedikçe harami toplulukları halinde Konstantiniyeye giriyor.. gündüzse çarşı pazarı.. geceyse evleri soyup soğana çevirerek çekilip gidiyorlardı.

Böyle soygunlardan birinde, çetelerden biri, Aya İrene Kilisesi'nin hemen arkasında, Konstantiniye'deki Müslüman mahallelerinden birini keşfetti. Eder etmez, bir zebani kitlesi halinde sokaklara daldılar. Kaç yüzyıldır antlaşmalarla korunan insanların nesi var nesi yoksa aldılar. Aç gözleri doymadı, barbar iştahları sönmedi. Mahallenin kaç yüzyıllık mescidini yıktılar. Evlerini ateşe verdiler. Ahşap mahalle, öteki mahallelerin ahşap binaları için çıra işlevi gördü. İmparator İyonnes Çemiskes zamanından beri görülmeyen çaptaki yangın her yere yayıldı. Kentin en varlıklı, kesimi yerle bir oldu. İmparator Aleksiyos Angelos, başarısız seferinden döndüğünde, Konstiniye'yi kül.. halkını düşmana karşı öfke ve direnç içinde ateş yığını halinde buldu.

Daha teri kurumamıştı ki, üç Latin, üç Venedikli'den oluşan Haçlı kurulu, tantanayla saraya vardı. Dördüncü Aleksiyos'tan Zara'da söz verdiği miktarın hemen ödenmesini istedi. İmparatorun o ödemeyi yapma olanağı yoktu. Durumu açıklayarak, zaman istedi. Kurulun Latin bölümü zamanın tanınmasından yanaydı. Çünkü onlar din uğruna, kutsal Kudüs için yola çıkmışlar.. Bizans'ta saplanıp kalmışlardı. Bir an önce yola düşmek, önce Mısır, o yolla Filistin'e Kudüs'e gitmek istiyorlardı.

Bizanslılar da, bu acayip kılıklı, garip âyinli kâfirlerin bir an önce, sokaklarından, mahalle ve kentlerinden çekilip gitmesini diliyor.. gemilere binip yelken açmalarını bekliyorlardı.

Ancak Venedikliler, özellikle Doj Enriko Dandolo'nun amacı başkaydı.

Bir kukla imparatorla Bizans tam teslim alınır.. onun korumasında her kentte Venedik kolonileri kurulursa, Venedik bir denizler imparatorluğuna dönüşürdü. Bunun yanında din görevlerinin de, kutsal Kudüs'ün de lafı bile edilmezdi. Bunun için de, İkinci İsaakiyos'la oğlu Dördüncü Aleksiyos'un hemen tahttan indirilmeleri gerekiyordu. İşin tuhafı, soygun, talan ve yangından yılgın Bizans halkı da, kendilerini koruyamayan imparatorların devrilmesini istiyordu.

Saray korumalarının başı, kaşlarının kalınlığı yüzünden Murtzuflos denilen Aleksiyos Dukas, 21 Ocak 1204'te işe girişti. Odasına girdi. Uyuyan imparatoru uyandırdı. Halkın ayaklandığı yalanıyla, kaçmaya kandırdı. Sıkıca bir yorgana sarıp Anemas zindanına attı. Ve bu kez kaçamasın diye, hemen oracıkta boğdurdu. Gün doğar doğmaz Ayasofya'da toplanan konsey, öğle olmadan Aleksiyos Dukas'ı, Beşinci Aleksiyos adıyla imparator ilan etti. Kör imparator İsaakiyos da, oğul acısına dayanamayıp ölünce, tek başına kaldı. Kent savunması için hemen önlem almaya başladı.

Haçlıların gelişinden beri, kule nöbetleri ilk kez tutuldu. Kitleler surların pekiştirilip yükseltilmesi için gece gündüz ter döktü, emek verdi. Giriş çıkışları denetime alınan Latinlerle Venediklilerin hem hiç hoşlarına gitmedi, hem çok kaygılandırdı. Ellerinde kendilerini oraya davet eden yasal imparatorun öldürülmesi gibi bir gerekçe de vardı. Yaşlı dojun, Bizans cezalandırılmazsa, gemilerini de alıp ülkesine döneceği tehdidi de ona eklendi.

Haçlı komutanları, Mart başında kendi aralarında toplandı. Hiç birinin bu kadar geniş bir ülke, böylesine büyük bir kenti yönetme deneyimi yoktu. Kenti aldıktan sonra ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Dandalo, hemen çözüm buldu. Altısı Latin, altısı Venedikli on iki kişilik bir imparatorluk Konseyi kurulur.. Latinlerin aralarından

seçecekleri biri imparator ilan edilir.. kentin eski ve yeni sarayları da içinde dörtte biri imparatora verilir.. kalan dörtte üçün yarısını Latinler, yarısını Venedikliler yönetirdi.

Latinler imparatora sadakat yemini verecek, Venedikliler vermeyecekti. İşgalden sonraki yağma ve talan ganimeti bir alanda toplanarak, herkese eşit paylaştırılacak.. ve kuşatmaya katılan hiçbir kesimle kişi, gerekçesi ne olursa olsun, 1205 Martı'ndan önce Konstantiniye'den ayrılmayacaktı.

Aralarında anlaşır anlaşmaz devindiler. Yeni imparatordan, öldürülenin yerine getirilmesi olanaksız sözlerinin hemen tutulmasını istediler. Bekledikleri gibi, yanıt olumsuzdu. 9 Nisan sabahı Venediklilerle Latinler ortak saldırıya geçtiler.

Dokuz ay önce, merdiven, kule ve kıyıya yanaşan gemilerin direklerine tırmanarak surları aşanlar bu kez neye uğradıklarını şaşırdılar.

Surlar hem daha yüksek, hem daha korunaklıydı.

Geçen kuşatmada taş güllelerin tamamını tüketmiş, mancınıklarını işe yaramaz duruma düşürmüşlerdi. Oysa Bizanslılar, bunların attıkları taşlarla hem surları yükseltmiş, hem de artanı kulelerıyle, yaklaşan gemilerine iadeyle yerle bir etmeye girişmişlerdi. Üstelik sert lodos, Venedik gemilerinin Haliç surlarına bindirmesini engellemekle yetinmiyor.. çalkalaya çalkalaya bodoslama birbirine vurarak batmasına da neden oluyordu.

Daha akşam uzakken saldırıyı bırakmak zorunda kaldılar. İki gün ara verip hazırlandıktan sonra saldırıyı tazelemeye karar verdiler.

Bu sırada Hıristiyanın Hıristiyana saldırısından çekinenler oldu. Papanın görevlendirdiği Katolik papazlar hemen toplandı. Neredeyse tartışmasız, ortak bir bildiri yayınladılar. Bizanslılar yasal imparatorlarını hunharca öldürecek kadar gözü dönmüş bir katiller sürüsüydü. Canilerin cezalandırılması kutsal baba, ruh ve oğulun hoşuna gider.. katılana cennetin en görkemli köşesinin bağışlanmasını sağlardı. Çünkü bu Ortodoks kâfirleri yüzyıllardır Katolik kili-

seyle, ulu babanın 'Yahudilerden beter' düşmanları.. ve o kutsalın lânetiyle kirlenmiş, insanlık dışı günahkârlardı. Kutsal Kudüs seferi, bir sevapsa, bu günahkârların kırılması daha büyük sevaptı. Bu yüzden Ortodoks sapkınlarının canları da, malları da Kutsal Roma Kilisesi yandaşlarına helaldi.

Böylece çekinceleri ortadan kaldırılan Haçlılar 11 Nisan'da yeniden saldırıya giriştiler. Bu kez Venedik gemileri birbirine bağlanmış ikiz tekneler halinde, daha fazla ağırlıkla Haliç surlarına bindirmeye yürüdü. Güçlü poyraz da bu girişime yardımcı oldu. Çok geçmeden iki kule Venediklilerle Latinlerin eline geçti. Ardından kentin kapılarından biri kırıldı. Haçlı orduları kente girdi.

Ayırımsız halkı kılıçtan geçirmeye, gözlerinin gördüğü her şeyi yağmalamaya başladılar.

Bir Haçlı bölüğü, o akşam salt ısınmak için, bütünüyle kentin kuzeyini yaktı. Fransa kralınca, sefer güncesi tutmaya görevlendirilen Villeharoudin kralına; 'Haçlıların kasten çıkardığı üç yangında yanan ev sayısı, Fransa Krallığı'nın en büyük üç kentindeki bütün evlerin sayısından fazlaydı' diye bildirmek zorunda kalmış.

İmparatorluğun Varangian korumaları başlarında imparator kahramanca sokak savunması yaparlar. Kentin kuzeybatısını ele geçiren Haçlılar, o akşam için ateşkes ilan ederler. Ama yangın hasarına devam eder. Bu yeni imparator Beşinci Aleksiyos'un umudunu tüketir. Yasallık ispatı adına evlendiği eski imparatoriçe Evodoksiya ve onun çocuklarını yanına alır. Haçlılara karşı direnişi kent dışından yönetme gerekçesiyle kaçar.

Ertesi gün tüm Bizans direnişi sona erer. Fakat Konstantiniye'deki Selçuklu birlikleri, kırılıncaya kadar çarpışmayı sürdürürler. Onlar da tükenince kentin acı yazgısı işlemeye başlar. Dördüncü Haçlı Seferi'nin çapulcuları üç gün boyunca, kenti talan eylerler. O demi yaşayan Akamonitas, ele geçen notunda;

'Boru sesleri arasında, kanlı kılıçlarını sallayarak evleri, çarşı ve kiliseleri yağmaya koyuldular. Bu kötü adamların işledikleri dinsizliği

nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Müminlerin önünde tapındığı kutsal ikonaları kırdılar. Azizlerin kemiklerini adını anmaktan utanç duyduğum kötü yerlere attılar. Kurtarıcının bedeni ve kanı yerlere saçıldı. Bu kıyamet habercisi günahkârlar; kiliselerden kutsal şarap ve ekmek kaplarını aldılar. Üzerlerindeki değerli taşlarla süsleri söktükten sonra murdar içkilerine kupa olarak kullandılar.

Büyük kiliseye karşı gösterdikleri hakaret dehşete düşmeden tanımlanamaz. Her görenin hayran hayran defalarca baktığı altın mihrabı kırdılar. Her parçasını kilisedeki değer biçilmez her şey gibi paylaştılar. Kutsal vazoları hoyratça yere yığdılar. Minber, kürsü, kapı, duvar ve merdivenlerde ne kadar gümüş oyma, altın kakma varsa teker teker söktüler. Onlara ekledikleri nice kutsal eşyayı yüklemek için katırlarla atları kilisenin içine soktular. Bu hayvanlardan bazıları kaygan zeminde düştü. Onları kılıçlarıyla delik deşik ederek oracıkta acımasızca cezalandırdılar. Kan ve pislikleriyle kiliseyi kirlettiler.

Zevk ve günah dükkânı bir fahişeyi, önce ulu patriğin kutsal kürsüsüne oturtup açık saçık şarkılar söylettiler. Sonra vaaz ve vaftiz basamağında oynattılar.

Kentin altını üstüne getirerek her şeyi talan ettiler. Halka her türden dinsel, kamusal ve kişisel işkence yaptılar. Anıt, yapı ve eşyaya değerbilmezlikle büyük zarar verdiler. Yağmalananların bir bölümü zaman içinde bozuldu, dağıldı, yitti. Bir bölümü Venedik'e, bir bölümü Vatikan'a götürüldü. Büyük bir bölümü kendi kiliselerine konulmak üzere Katolik papazlarca toplandı. Hipodrom'daki yontular, Rab İsa'ya ait kefen.. dört altın at bunların arasındaydı.

Erdemli, saygıdeğer, namuslu kadınlara.. koklamaya kıyılmaz birer goncaya benzer genç kızlara.. daha da dayanılmazı, kendilerini yüce Tanrı'ya adamış bakire rahibelere, aygır azgınlığıyla sokaklarda, herkesin gözleri önünde tecavüz ettiler.

O üç güne değin Konstantiniye, insanların yaşamak, hatta sadece görmekten onur ve kıvanç duyduğu söylence bir kentti. O üç

günün sonundaysa, sadece umutsuzluk, gözyaşı, feryat ve iniltiden başka bir şey kalmadı.

Ve Haçlı Ordusu, Kutsal Kudüs yerine, kendi eliyle ören eylediği düş kent Konstantiniye'yi işgal etti. Frank şövalyeleri, sözleşme gereği başkomutanları Boniface de Monferrat'ın imparator olmasını istiyorlardı. Doj Dandalo ondan çekindi. Anında veto ederek, söz geçirebileceği Flandr Kontu Bodouin'ın, seçilmesini sağladı.'"

Miço kapıyı vurunca, okuduğu sayfadan başını kaldırdı. Daha ağzını açmadan içeri süzülen delikanlı, neredeyse yere kadar eğilerek;

— Reis baba, kendisiyle sofraya oturmanızdan onur duyacağını bildirmemi istedi, deyince bir gence, bir elindeki sayfaya baktı. Rahlenin üstüne yerleştirirken bağdaşını çözdü. O yerinden doğrulduğunda miço, olurunu çoktan reise bildirmişti.

ON DOKUZ

Gün Magarus dağlarının doruklarını yalamaya başlamıştı. Bektaş can, Çat tepesine yaslanan tekkenin duvarına sırtını dayadı.

Uzun uzun ufka bakarak aklına geliveren; *"İki nesne her daim en büyüktür, / Biri bilgi, diğeri yumuşaklık, / Bilgiyle doğruya yol görünür, / Yumuşaklık insanlara tahammül gücüdür. / Cinsiyet ne, sorulmaz, muhabbetin dilinde, / Hak'ın yarattığı can, her dem yerli yerinde, / Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok, / Noksanlıkla, eksiklik senin görüşlerinde"* sözlerini sıraladı. "İlk kez böylesi laflar geliyor aklıma," diye duvara büsbütün yaslandı. Sırtında taşın serinliğini duyuncaya kaykıldı.

"Ne Horasan'da aklım yetmişti, nefeslere düvazlara.. Ne Malatya'da dilim çözüldü, bir tek dize için. Kısmet Çat'a, İlyas Bab'ın tapısınaymış. 'Üşenmen' demişti cemlerden birinde. 'Semah için üşenmeyen gövde, nefes için gücü de üretir. Yeter ki üşenmeyin. Sözün hası kötü olmaz. Kişi aklından kopan söz, yarbaşından suya düşen taş gibidir. Pürüzlüdür, çeperlidir. Su o taşı alır, yıkar paklar, yuvarlar. Taş taşa değer, çeper çeperi alır. Pürüzünden arınır. Nice yüz, bin yılda sevdalı yüreğe döner. Yumuşar, güzelleşir, incinse de incitmez.

İşte söz de öyledir. Söz zinciri demir baklalardan oluşsa da, akıldan akıla erişir. Dengi dengine geldiyse, gönül suyuna düşer. Arınır, paklanır, yumuşar. İncinenleri hoşlar. O yüzden canlar, söz dizmekten üşenmeyin. Bir olmaz, iki tutmaz, üç aklınıza yatmaz, dört gönlünüze yatar.

Yattı mı da gönülden gönüle ulaşır. Gücenenler barışır o sözün büyüsünde. Düşman düşmana yanaşır. Dostluk söz üstüne dahi olsa yerleşti, kökleşti mi insanda, cenk biter, çeng öter. Haksızlıkla kötülük de toplar eteğini gider. Alçakların, kötülerin, zalimlerin diyarına kök salar.

Söz kötüdür. Akıl kötüye çalışır. Duygu günaha uçkur açar. Ve insan insanlığından çıkar. Sözden üşenmen erenler. Dinlemekten de, söylemekten de üşenmen!.. Her bir kötülük üşenmeden çıkar,' derdi her daim. Demek bunun içinmiş."

Dizelerini yineledi yeniden. Ezberindekilerle karşılaştırmadan beğendi. Anlamlı bir bütün oluşturmanın kıvancıyla sırtını duvara sürte sürte çöndü. "Nefes eyledim," dedi. "Ben de nefes eyledim. Belki tam oturmadı. Belki henüz ham!.. Önce deyişe uysun. Sözcükler yerli yerine otursun. Sonra vururum ustaların mihengine. Uyanı, uygunu kalır. Sırıtanı atarsın, yine de olmadıysa, varırsın Taptuk Bab'ın tapısına. Bulursun Yunus canı orada. Sıralarsın sana hoş gelen sözleri. Olduysa, alkış sana can, der. İyi söyledin. Olmadı, aklına yüreğine yatmadıysa, Mevlana Celaleddin'e dediğini der. Bunca ağdalı, bunca uzun söze ne gerek; *Ete kemiğe büründüm, / Yunus diye göründüm,* dersin olur biter demiş ya Konya'da. Sana da bir kulp bulur Bektaş can.

Tutar da; *Er nedir, avrat nedir, / Hepsi Yunus içredir,* deyiverirse, ben bunu niye düşünmedim diye döğünemezsin. Pîrin neden üşenmen dedi. Niye çakıl taşını örnek verdi. Kimine Yunus gibi haktan iniverdiyse, kimi de Hayyam gibi bilgisi ve tükenmez emeğiyle üretti. Hem Yunus cana haktan boşa mı geldi? Taptuk tapısına kırk yıl odun taşımış, biri eğri olmamış. Salt düzgün odun bulmayı, yarar sözcük bulmaktan farklı mı sanmaktasın?

Değil Bektaş can değil!..

Her birini aklından düşmüş taş sayacaksın. Gönül suyu içinde, arıtıp paklayacaksın. Onca bilge erenin miyarına vuracak.. dikkatle tartacaksın. Olmadı yeni baştan, bir daha yeni baştan almak-

tan yılmayacaksın. İlyas Bab öyle dedi. Durmayı unutacak, yılıp üşenmek yasak." Sırtını basa basa duvardan kaydırdı. Dizlerini büktü. Kalın serin taşlara var gücüyle yaslanarak çöndü. Gözlerini kapadı. Güneş gözkapaklarında horona kalkışırken, dizelerine daldı.

Sözcüklerin yerini değiştirdi, dizeleri aktardı dönderdi. İçine sinmedi.

Yeni baştan başladı; "İki şey en büyüktür," ilk dizede nefese olmasa da deyiş hecesine yetişmekten sevindi. "Sanırım olacak," diye cesaretini kamçıladı. "Ha gayret Bektaş can. Uğraş biraz. Uğraş ki, her şey yerini bulsun," diye gözlerini kırpıştırdı.

"Bilgi ve yumuşaklık," diye sürdürdü. Parmaklarıyla, parmak boğumlarına dokuna dokuna heceleri saydı. "Oldu," dedi güvenle. "Olacak!.." dedi inatla. "Pîrlere hiç özenme," diye uyardı bu kez; "Hikmet söyleyemezsin!.." Bir an duraksadı. Sanki kendi içinde kendini sınava soktu; "Firdevsi'ye özenme bir düzine dizede şallak mallak şaşırdın. Yüz yirmi bin dizeyi ezberlesen zor gelir. Hayyam her şeyden büyük, ister esri, ister er, yanaşman olanaksız!.. Yunus desen bir âlem!.. Ne biri iki âlem. Hem tin hem de ten. Demiyor mu kendi de? Sen sana sahibol Hacı Bektaş can!.. Bir yoksul can benzeri, kendi kendinle yetin" dedikten sonra üçüncü dizeyi yineledi. *"Bilgi doğru bir yüktür, / Katlanmak yumuşaklık. / Muhabbetin dili tek, / Erkek dişi aranmaz, / Hakkın yarattığı yek, / Dahası sorgulanmaz. / Eşitlikte fark yoktur, / Eril dişil ayrılmaz, / Noksanlıkla eksiklik, / Gözünden perdeyi çek"* deyince "Bir an önce pîrime diyeyim," sevinciyle doğrulduğu an, Komana'dan fışkıran güneş gözüne girdi.

Elini gözüne siper etti. Çat suyu, gümüş bir kemer gibi ışıladı. Bakışları kıvrım kıvrım uzayan suyu izledi. Dar bir koyağı yalaya yalaya Çekerek'e karıştı. Bir an belleği çayın ardına düştü. Tekkeyi ararken geçtiği yollardan geçti. Çekerek'le vara vara vardı, İris'e kavuştu. Güneş gözüne battı. Kirpiklerini kırptı. Bakışları Haraşna patikasına kaydı. Geldiği yol burnunda tüttü. Kıvrıla kıvrıla Çat'ı geçti,

Hamamözü'ne, Amasya'ya, Malazgirt'e Horasan'a, Yesevi dergâhına gitti geldi.

Birden irkildi!..

Gözlerini açtı kapadı. İnanmaz inanmaz oğuşturdu. Dikkatle baktı. Yolun başından beriye bir gölge kayıyordu. Dikkati, sırtında aba, başında kebe, elinde asasıyla İpek Yolu'na dikilmiş bir balbalı andıran Tokat pîri Gajgaj Bab'ı hemen tanıdı.

"Pîrin çağrısına ilk yeten o anlaşılan. Alacakaranlıktan beri buradayım. Deyiş uyutmadı. Söz sanatı ne mene bir iştir? Bir kez kişinin aklına takılmasın. Laf üstüne uygun laf koymaya çabalarken gözümü kırpmadım. Yatak batınca doğruldum. Bin yıl uyumuş gibi dingindim. Kendimi buraya attım. Dizeler dökülmeye başladı. Ama kapıyı pîre bıraktım.

Gözü görmez, kulağı duymaz, ayağı basmaz, eli tutmaz bilirdik. Gajgaj Bab'ın Tokat'tan İris yukarı çıktığını görmüş. Herhal daha bir nicesinin ayak sesini duymuş. Basmaz ayağının üstüne basmış.. tutmaz elile kapıyı açmış. Söveye yaslanıp beklemeye başlamış.

Erenlerin gönlü yüce Tanrı'yla bilece, gökyüzünde cevelan eylemekte. Darısı başımıza!.. Buradaydım!.. Tekkeye şafaktan beri ne gelen, ne de oradan benden gayrı bir çıkan oldu. Çıkarken güzelce kapattığıma ant içerim. Pîri öyle söveye yaslanmış biri suretinde görmesem, ya açık bıraktığıma.. ya da birinin açtığına inanacağım. Erenle başolur mu?

Hızır Aleyhisselam gibidir. Kendine yıldızların gereksinimi olsa tığı bendine asılır, gökyüzüne tırmanır. Görür haceti, yerinde pusar kalır. Bunlar da, öncüleri Hızır Aleyhisselam da bütün bunları üfürük gücüyle yapıyor olmasın. Hey Bektaş can, sen de nefes eylemektesin. Üfürük gücünün gücünü bilmez misin? Burak'a Hazreti Muhammet Sallallahu vesellem gibidir. İşte kanıtı, neredeyse çorbasını ağzına akıtacağın pîr, dimdik ayakta. Senin zor açtığın kapıyı ardına değin açmış, bir de yanında dikilerek konuğunu bekliyor," düşüncesini tamamlamadan bir daha irkildi. Gajgaj Bab, aklından

geçenleri bilmiş gibi, sanki kanatlanmıştı. Her adımında derenin bir kıvrımını aşıyor. Her adımıyla tekkeye biraz daha yaklaşıyordu.

Onların gölgesi suyun üstüne düşmeden, Yozgat halifesi Emirci Osman Bab ince bedeni, kınalı sakalıyla sökün etti. Onu Çorum'dan Emircem, Sivas'tan Hasan Onar, Hubyar'dan Ayna Dola izledi. Bir daha göz kırpışında kalın gövdesiyle Amasya pîri Aybek Babı gördü. Bir diğerinde, patikada önlü arkalı, Aksaray'dan Marendî, Eskişehir'den Taptuk Emre ile Yunus Emre'yi gördü.

Bakmaya doyamadığı kervana, Konya'dan Hayranî, Adaf'tan Şih Bahşiş, Malatya'dan İshak, Manisa'dan Dur Hasan, Alaşar'dan Sinan Bab'ın torunu Doyran, Serik Tekke'den Balı Bab'lar eklendi.

Pîri erenin çarıkları ıslak gibiydi. "Hazreti Musa benzeri, Dardanel'i yürüyerek geçmiş besbelli!.. Keramet gösteriyor. Gelibolu'dan Amasya'ya çarık mı kalır ki, hem yepyeni, hem de ıslak görünsün?" demesine kalmadı. Nevşehir ereni Nusret Bab sıraya girdi.

İlyas Bab söveye yapışmış bir yontuydu sanki. Kıpırdamaksızın yolu gözlüyor. Sanki görmez bakışlarından eylediği bir kanat, Anadolu erenlerini turna katarı gibi Çat tepesine çekiyordu. Hacı Mihman, Barak Bab, Sarı Saltuk, Geyikli Bab, o Hacı Bektaş-ı Veli olduğunda, adının sonuna sultanlık eklenen Karacaahmet.. İlyas Bab'ın Alamut yoldaşı Ahmed-i Daî, Emircem pîrle, bıldır Ahi baba seçilen Şeyh Edebalî ivecen katara katıldı. Bir ucu tekkeye vardığında, katarın diğer ucu Çat sapağından görünmeyi sürdürüyordu.

Bektaş ilk bab kapıdan girerken, her gelenin altına bir pösteki sermek için koştu. Pîr kapıda dikiliyordu. Duraksadı. Gözleri, "gir" buyurdu. Girdi. Semahanenin tabanı baştan sona pöstekiyle örtülmüştü. "Her bir şeyi kendi yapmış," diye düşündü. "Toplantı çok önemli olmalı. Uzayabilir. Bari su küpünü doldurayım," diye yaklaştı. Kapağını açar açmaz küpün içinden kendi gözleri baktı.

"Hiçbirimize hiçbir iş bırakmamış. Hani her bir yük paylaşınca hafiflerdi? Kişi kendini yalanlar mı?" sorusunun yanıtı; "Ömrü eşitlik ve paylaşım öğretisiyle geçmiş biri, bir nice aciz olursa olsun, bir

başkasına yük olabilir mi hey Bektaş can? Olursa bunun hesabını kendi öğretisine nasıl verir?

Halifelerini çağırdığı an, sezdirmeden bizim kotarmamız gerekirdi. Bilmezse yasaklayamaz. Belki yasaklamaz. Yasakçı olmadığından!.. Bilmez mi? O bilmese onca zamandır nerede semah dönersin hay Bektaş veli!.. Tavana mı çıkacaktın? Pîr istesin yeter ki!.. Çıkar da baş aşağı bile dönerim. Kanat takmışlar diye az mı düşündüm deminden beri. Onun istenci, benim çabamla birleşince baş olmayan ayak, ayak olmayan baş mı kalırmış? Al işte örnek önünde. Başka zaman dizinin üstünde duramayan ulu pîr, şimdi gelin alayına karşıcı çıkmış muzır gibi dikiliyor," diye geldi.

İlyas Bab, bedenini taşıyamaz ayaklarına aldırmadan iç kapıda dikilmiş, her geleni karşılıyor. Sarılıp üçer kez omuzlarından öpüyor. Semahane duvarlarının dibine sıralanmış postlara oturttuktan sonra, yenisini karşılamaya koşuyordu. Başka zaman postundan zor kalkan bedeni, kuş gibi yeğnelmiş, semahanenin bir ucundan kapıya kayan bir yıldız gibi gidip gidip geliyordu.

Bektaş'ın tanımadıklarıyla birlikte altmış halife tamam olunca, İlyas Bab, onları kapıya dek izleyen Bektaş'a işaret etti. O da girince, kapıyı eliyle kapadı. Onca yıldıza güneş gibi ortalarına geçip oturdu. Oturur oturmaz; *"Bismişah, Allah Allah,"* diye başladığı gülbankı; *"Horasandan kalktık, sökün eyledik, / Düşürdüler bizi tozlu yollara, / Omuzda parlayı uzun bir cıda, / Aşırdılar bizi karlı dağlara, / Bölük bölük oldu, yüklendi göçler, / Kocalar atlıydı, yayandı gençler, / Başımıza geldi, gördüğüm düşler, / Bizden sonra bir nam kalsın dillere,"* deyişini yineledikten sonra;

— Erenler!.. dedi herkesin gözünün içine bakarak; — Hakka yürüme zamanı geldi çattı. Dileriz ki, içimiz pak, alnımız ak varalım annacına. Diyelim ki bize düşen her bir ödevi yerine getirdik. Hiçbir işi yarım bırakmadan katına geldik. Diyebilir miyiz?

— Denilebilemez pîrim, diye atıldı İshak Bab; — Denilmesi mümkün değil. Selçuklu yozdu.. düzen bozuldu. Hakanlık gitti, sul-

tanlık geldi. Seçim unutuldu, soy egemen oldu. Han hakan bilgeydi. Bilge kişi bilge dinler, erdemli işler. Bilgeliğe erişemezse bilgi biriktirir, bilgine saygı duyardı. Bahadırı bir nice bilimden uzak olsa, ereni bilir, erenle düşer kalkardı. Sarı öküzün yanında duran, ya huyundan ya tüyünden denilmiş. Meyle kabağın yanında duran esriklikle çılgınlıktan öte ne bulabilmiş. O hanlarla beyler, ârı bilirlerdi. Zamane kârı biliyor. Onlar haramdan sakınırlardı, bunlar dalkavuklarına haramı helal kıldırıyor. Eskiler bir yoksulun bir damla hakkı geçecek diye titrerlerdi. Şimdikiler yoksulun son nefesinden haraç alamayacak diye titriyor. Seçilmiş hanlarla beyler gazadan fırsat bulup postlarında oturamazlardı. Sultanlarla beyzadeler işretten başlarını kaldıramıyor. Hanlarla beyler, sürekli buyurduğunuz gibi, halkı hak, hakkı halk bilirlerdi. Sultanlarla beyler, safahatı hak, halkı kul sanıyorlar. Her biri harama öyle bulaştı ki, kendi helalleriyle bakışmaya yüzleri kalmadı. Bildiğimiz Selçuklu, ömrünü at üstünde ya okla, ya mızrakla, ya kılıçla tamamlardı. Şimdiki badeyle, meyle, afyonla tüketiyor. Üzüm üzüme baka baka kararır. İlk azan sultan olanda, bey ona bakarak sapıyor. Balığın başı da kuyruğu da koktu bana sorarsanız. Selçuklu mundar oldu.

— Oldu ki, hem de nasıl, diye tamamladı Marendî Bab; — Tekkeden uzaklaştı. Çoğu yaptırdığı camide varıp namaz kılmıyor. Medreseyi görende, çarpılmışa dönüyor. Bir bilgin, ya da bilge azbiraz öğüt verse, kızıyor, azarlıyor. Ürktü bütün bilginler. O ne düşünüyorsa, öyle fetva veriyor. Veriyor ya, hem haksızlık yürüyor, hem vicdanlar sızlıyor. Bilginleri uyardım!.. Başımız değerlidir, dediler. Vardım bey kapısına içeri almadılar. Oturdum eşiğine, çıkmasını bekledim. Kaç gün oldu, haremden, işretten baş almamış. Sonunda gözleri kan çanağı, başını omzunda tutamaz esriklikte sefer edecek değil, ava gitmeye kalktı. Binektaşına vardı. Üzengiye basmadan, ata binecek yiğit!.. Esrik başı deprendi. Sarsak gövde sallandı. O yandan kalkmasıyla, beri yana düşmesi aynı ana rast geldi. Orda bağdaş kurmuştum. Başı dizime değdi, yarılmaktan kurtuldu. "Sen miy-

din Marendî Bab, tam deminde erişen başkası olamazdı," diye bir silkelendi. Dikildi ya, kaç para. Bir eli ötekinin tersine kaykılıyor. Dili ağzı içinde dönüyor, ses vermiyor. Önce pek öfkelendim. Katı katı söz edip azarlayayım dedim. Sonra da ulu pîrin, buralara salmadan, üstüne basa basa verdiği o örneği anımsadım, yutkundum.

Erenlerin gözüne hangisi sorusunun çengelleri asıldı.

Örnek öyle çoktu ki, anlatmazsa hepsi de, hepsini anımsardı. Uzun ara vermeden, anlatmaya girişti;

— Hani Semerkent yazmasında okudu diye anlattığı vardı ya!..

Hepsi birden, bir ağızdan;

— He!.. diye çığrıştılar.

Hepsinin aklı o an, dergâha gitti geldi. Pîr postuna oturmuş, gökteki güneş gibi. Her ağzını açışta, ışınlar saçılıyor. Bablar pöstekilere saf saf diz çökmüşlerdi. Önlerinde rahleler. Rahlelerde kitaplar. Dersleri öfke sevgi çelişkisi üstüne. Bir nice filozoftan, nice mesel dedikten sonra birden durarak;

— Semerkant yazmasında okuduydum vaktiyle, girişiyle yeniden anlatmaya başladı:

"Üç arkadaş, Elbruz'un yüksek yaylalarında gezip söyleşirlermiş. Ormanın kıyısında ıssız bir yer bulmuşlar. Yorgunluk ağır basmış, söyleşi de derinmiş, varıp oturdukları anda, ağaçlar arasından koca bir pars belirmiş. Dünyanın bu en güçlü, yırtıcı yaratığı, acıkmış ava çıkmış. Biri en varsılları, en semizleri imiş. Parsı gördüğü anda, can havliyle haykırmış; 'Ben bütün buraların sahibi, beyi ve de egemeniyim. Mülkümde benden gayrı söz edecek olamaz. Hele bir yırtıcının, ortaklık hevesine asla izin veremem!..' diyerek bağlı duran itlerini çözüp de parsın üstüne salmış.

İtler ürüyerekten varmış parsın yanına, avkmaya başlamışlar.

Pars önce bir n'oluyor diyerek duraklamış. Bakmış ki itler azgın. Dişleri sivri, keskin. Duraksasınlar için, şöyle bir naralanmış. İtler aldırmamışlar. Çünkü tüm korkuları, salt sahiplerindenmiş. Durup duraksamadan ürüyüp dişlemeyi daha bir artırmışlar. Birinin

dişi geçmiş. Parsın canı acımış. Narayı yenilemiş. İtlerin gözleri kör, kulakları sağırmış. Bildikleri tek şeyse sahiplerini hoşnut kılarak yaranmakmış. Ne görmüş, ne duymuşlar. Saldırmışlar durmadan. Pars bakmış olmayacak!.. Sağa dönmüş bir pençe, itin biri savrulmuş. Ağaçlar arasında imi izi belirsiz. Sonra da sola dönmüş bir pençe diğer ite, o da soluksuz yerde. Ve onları öylece telef ettikten sonra, efendiye saldırmış. Ve bir pençe de ona çalmış ki, nice çalmış!.. Pençesi hançer gibi karnını deşivermiş. Bu meselde vahşi pars halkı temsil ediyor. Yoksun, yoksuldur belki. Ama pek bir güçlüdür. Aç açık bırakılır, bir de ucuzlanırsa, öfkelenir pars gibi. Ava çıkar avlanır. Avı efendilerdir. Bir de yaranmak için kevkiren itler elbet. Bizce bu benzetmede, efendi gösterilen, oyu geçersiz kılan egemenler olmalı.

Bildiğimiz kadarı, bu öykü çok eskidir. Kimbilir kaç bilgece, kaç kez efendilere anlatılıp durmuştur. Anlamadıklarından, devran yine o devran, insan yine o insan. O zamanın sapkını bilge ve ulu vezir Nizamülmülk olsa da, günümüz sapkın dolu. Tüm sultanlarla beyler, şimdi o efendiyle tıpa tıp benzeşirler."

Benzetme beğenildi!..

Erenlerin tamamı kıpırdandı sallandı. İlyas Bab kamburunu düzeltti kaykılarak. Tüm gözler ona döndü;

— Marendî Abdal, dedi soluk bir nefes gibi; — Meseli çok yerinde aklımıza getirdi. Besbelli vakterişti. Varıp parsı ormandan çıkarma günü geldi. Biz de bir yol görelim, efendiler n'eylermiş? N'eyler azgın itleri!.. dedikten sonra yine öyküyü tamamlasın diye bakışlarını Marendî'ye çevirdi;

— O o zaman öyleymiş. Seçimsiz sultan kılan bir tek Nizamülmülk varmış. Şimdi mirasyedi de, itleri de çoğaldı. Bilginlerse haklıya hak vereceklerine, zorbanın buyruğuna fetva düzmektedirler, deyince hepsi birden kendi bölgelerinde, zulmeden her kim varsa, bir bir anımsadılar. Eğer tekke içinde alkış ayıp olmasa, alkışlayacaklardı. Gözleri onayladı. Marendî Bab kıvandı. Işıldak bakışları

altmış ereni tek tek okşadı, aydınlattı. Dilini dudakları üstünde gezdirerek;

— İkincisi pek büyük, pek ünlü bir bilginmiş!.. diye tam sırasına getirme fırsatına gülümseyerek hemen meselini sürdürdü; — Bakmış pabuç pahalı!.. Şöyle demiş kendine; "Benim işim bilimdir. Bilgi derer, gözlemler, dener sınar işlerim. Avdan cenkten anlamam. Pars çok güçlü yırtıcı... Üstelik de karnı aç!.. Efendiyle itleri, egemenlik uğruna parsa saldırmaktalar. Belli işin içinde mübalağa cenk vardır. Cenkte benim işim ne? Ben barış insanıyım, canım da çok değerli, öksüz bırakılır mı dünya ahret bilimi? Başım, canım banaysa, bilgim bu dünyaya, insanlığa gerekli. Burada dikilirsem, başıma bir iş gelir. Bu canavar pek azgın. Kolayca doymayacak saldırısından belli. Efendi ona yetmez, ben dervişten semizim. Ondan önce beni yer. İyisi mi buradan tez sıvışıp gitmeli," diye korku belası tabanları yağlamış!.. Ve kendini gördüğü ilk mağaraya atmış. Ama ödü patlamış!.. Ömrünün sonuna dek, her gece düşlerinde, her gündüz yüreğinde, yırtıcı bir hayvanın onu izlediğini sanıp saklanmış durmuş... Ne var ki bilgisini unutup kurtulmuş da, korkudan kurtulmamış.

— Elbet öyle olacak, diye kestirip attı hemencecik İlyas Bab; — Haksız lokmayı yutan, titrer her an korkudan. Hangi mağara saklar, hangi karanlık gizler, yürekteki korkuyu? Yüreği el verse de, dikilse annacına. Ölse öldürülse de, kırk katırla kırk satır içinde olsa dahi, herkes gibi bir defa ölmek, her an ölmeye yeğdir demiş, bilgeler. Ne ki kaçgun ödlekler, asla bunu bilmezler. Büyüdükçe büyüyen korkunun sığınacak, sığacak yeri var mı? deyip sustu yeniden.

Her biri sözü yine Marendî'ye aktarıp beklediğini bildi. O arada örneği bildiği, tanıdığı, hatta sevdiği biri olsa dahi saymadan söyleştiği olsa da, onlara yakıştırdı.

Kimi Firdevsî, dedi. Ozanların sultanı, geçmişten geleceğe iz süren derin bilgin. Hakkını yedi diye hem öfkeli ve hem de firar eden Gazne'den. Kimi beriye geldi, Mevlana'ya kondurdu, kendisi bir Türkmen'ken, Türklere sövdü diye!.. Kimi daha eskiye, Hilafet Bağ-

dat'ına vardı Halaç yanına... Bu Ebu Hanife'dir, Mansur'un fermanını hemen mühürlemişti, diye en büyüklerden başlamıştı saymaya.

Marendî pîr, kimseyi çok fazla bekletmedi;

— Bize göre bu mesel, Hayyam'ın payı olur, deyince şaştı herkes!..

Olur olmaz üstüne düşünceye daldılar.

Kimi; *"Ne yazık tüm çeşmeler, / Haramiler elinde, / Ne yazık ulu töre, / Eşkıyanın dilinde, / Ne yazık güzelim Türk, / Yobaz, üfürüğüyle, / Tükürük erbabının, / irinli ellerinde,"* diyen biri olamaz diye geçirdi içten!..

Kimi; *"İç bade, güzeli sev, / Varsa aklı şuurun, / Dünya var ya ki yokmuş, / Esensen ne umurun"* tuyuğunu düşünüp olabilir, diyordu.

Marendî Bab suskuyu, çok fazla uzatmadı;

— Üçüncü bir erenmiş. Hasan Sabbah Bab gibi!.. Bakmış ki pars öfkeli. Kollarını açarak dilinde türkülerle ona doğru yürümüş. Canım sana fedadır. Başım yoluna kurban. Kendini, kutsal mülkü, iyi koru, kolla da, yurt sana sefa olsun. Bir dostum pek bir yaman bir devlet sahibiydi. Yurdu kendinin saydı, seni kulu kölesi. Diğeri büyük bilgin. Lâkin pek yüreksizdi. Ama her ikisi de onur küpü gibiydi. Sen onları alçalttın. Şimdi birisi ölü, diğeriyse firari!.. Hoş geldin, onur verdin hem yurda, hem yurtluya. Gazan mübarek ola, diye alkışlayanda, o azgın vahşi hayvan kuzuya dönmüş birden. Meleyerek yaklaşmış, el öpmüş, yüz yalamış. O demden bu zamana, pars bir daha kimseye görünmeyince beyler, sultanlar azıtmışlar. Yüreksiz ve çıkarcı bilginler de onlara hoş görünsünler diye, parsı ya küçümsemiş, yahut da yok saymışlar, deyince bütün bablar, ezberlemişler gibi hepsi de bir ağızdan;

— He!.. dediler. Sonra da kimileri;

— Dün bugün, bugünse dün olmakta!..

— Efendiler, itleri, aynı ödlek bilginler, diye sürdürmekteyken, Şeyh Ahmet Tânî birden;

— Galiba yolsuzluktan uzak dururlar diye erenler unutulmuş, diye atılmasın mı?

İlyas Bab ağır aksak, sakal sığazlayarak;

— Unutulmasınlar da, adamların başına iş açıp yüzlerine utanç mı sıvasınlar? Kişi vardır erenler, bir koca çınar gibi gölge verir çevreye!.. Kişi vardır gördüğü her gölgeye sığınır. Erdem sahibi biri, harama el uzatır, haksızlığa göz yumar, yolsuzluğa bulaşır mı ki yağma sofrası, ona da açık olsun?

— Buyurduğun iyi hoş pîrim, dedi Şıh Bahşiş; — Bulaşmamak uğruna, çağrılmamak onurdur. Ama çağrılmadan da, varıp tam annacına azbiraz öğüt versen.. boş bulunup dinlese, zamane efendisi!.. Daha sözün bitmeden asalaklar çemberi etrafını sarıyor. Ve tıpkı meseldeki itler gibi başlıyor, kevkirip saldırmaya. Kimi; "Bunun dediği, dinimize aykırı. Zındıklık, sapkınlık ve dahası Mazdekîlik..." demekteyken ağzını, yüzünü çarpıtarak. Bir başkası atılır; "Babek de böyle dermiş!.. Belli bu eren değil, sapkınlığın tortusu!.." Daha o söz bitmeden, başkası başka telden çalmaya başlamakta; "Eşitlik safsatadır!.. Beş parmak bir olur mu? Paylaşım bu düzene, hıyanetin bohçası!.. Hiç sıradan bir çoban, soyluların soylusu, yücelerin yücesi efendimizle aynı hakka sahip olur mu? Soylu bir kaplan ile, bir nice soylu olsa, kedi nasıl olur da aynı şeyi paylaşır? Bu saltanat düşmanı!.." diye çemkirir hemen. Orda dursalar ne gam!.. Başkaları da hemen, fasıla katılıyor. "İnsanlar ayrı ayrı!.. Cinsler renkler değişik. Tanrı'nın hikmeti bu!.. Bir olmayacak ki, birlik olsun," diyorlar. Ayrılıklardan nasıl birlik olacaksa? Kan damlayan mı desem, kemik yalayanlar mı, nice kem söz üreten diller yarışa girer; "Sakının efendimiz. Bunun dedikleriyle, Hamdan Karmat'ın sözü bire bir çakışıyor. Siz hem dünyaya hem de insanlığa Tanrı'nın yüce bağışısınız. Dünyada her ne varsa, sizin kulluğunuza yaratıldı Hüdâca. Eşitlik nasıl olur? Paylaşımsa hak mıdır? Kurtla kuzu eşit mi? Biri et yer, biri ot. Gel paylaştır bakalım, neyi paylaştırırsın. Kafanız karışmasın. Sapkınların ilk işi atın önüne eti, ite otu koyarak ka-

fa karıştırmaktır. Aman çok dikkat edin. Sizinle ve bizimle bu derviş bir olur mu? Bu sapkın öğüt vermez. İstencinize karşı, direnme hakkı diler. Verirseniz bilin ki, Hasan Sabbah hançeri yeninde bekliyordur," diye kışkırtıyorlar. O da hemen ossaat dinlemekten cayıyor. Kasnak gibi gerilip; "Söyle bakalım," diyor. Mazdekî misin, Bababekî, Karmatî mi? Yoksa daha beteri, daha tehlikelisi Hasan Sabbahçı mısın?

—Posta hıyanet eden, elinde bir fenerle hayın avına çıkar. Hırsız mal sahibinden fazla ses çıkarırsa, haklı çıkacak sanır. Tıpkı kurdun sürüye uluyarak girmesi gibi. Karabaş aldanırsa, telefatın haddi ve hesabı bulunamaz. Oysa kendini çoban sayan hamervah için, sürü saydığı kitle, kuzu kadar masumdur. Karnı tok, sırtı pekse.. başını sokacağı bir de damı var ise, semirdikçe semirir. Yazık akılsız çoban, kurtla ortaklık edip, sürüyü artıracak hevesine kapılır. Bunun sonu hüsrandır. Selçuklu beyleri de, sömürüyü artırmak, safahatı çoğaltmak amacıyla birbiri alanına göz diker oldu çağda. Ve kendi kardeşini tepelemek için de Bizans'la Haçlılarla, elin yabanlarıyla, ortaklığa girişti. Oysa Moğol kapıda. Cengiz Han kurultaysız bir tek adım atmazmış... Bunların işi gücü, zehir, hançer ve yayla kardeşini yok etmek. Oyun ve dolap yani!.. Ne insanlık kalmıştır, Keyhusrev'den aşağı. Ne erdem kırıntısı. Azar öğüt kâr etmez!.. Şimdi şamardan gayrı, diye kalktı İshak Bab. İlyas Bab, sanki birden gençlik demine döndü.

İlyas Bab ilk adımı attı ya da atmadı;

— Dur hele İshak Eren, sözüyle durakladı; — Dur hele otur biraz. Daha yapacağımız pek çok iş bizi bekler. Erenlerin tamamı fikrini söylemedi. Belki biri çıkıp da, isyansız direnişsiz, eşitlikle paylaşım düzeni için bir yol, yöntem önerecektir.

İshak Bab erenlere şöyle bir göz atınca, hepsinin de İlyas Bab gibi düşündüğünü anladı, duraksadı. Yerine otururken;

— Yol yöntem kaldı mı ki? sorusu uzun süre sessizliğin üstüne takılmış çengel gibi asıldıktan çok sonra, Marendî Bab davrandı;

— İshak Babın hakkı var, dedi çavlana benzer, gür ve berrak sesiyle; - Şıh Bahşiş gibi biz de, hazır sorgulamakta, çanak tutuldu diye, Mazdek halkı hak bilir, tapısı eşitliktir.. dünyaya çıplak geldik, aynı kefen beziyle gideriz yerimize, der demez ona olduğu gibi lafı değiştirler; "Öyleyse Babekîsin?" Adımızın ardında Bab eki taşıyoruz. O ne olduğumuzu apaçık belirtiyor. Belki sizlere ayıp, bizim onurumuzdur diye dikiliyoruz. Susturabildiğimiz anı kullanmak için; Karmatîlik insanın insan olma hakkıdır... Nizamülmülk'le Sultan Melikşah iki birle saltanat kurmasalar, isyan tutunur muydu. Hasan Sabbah neylesin? İsyanı tezleştirdi. Padişahla veziri parsı kızdırmışlardı. İtler nice kevkirse, hançer yakından geldi, deyince öğüt alır umduğumuz efendi, boş küplere biniyor.. o azbiraz kızdı ya, bir nice dalkavuğu varsa etrafımızda üstümüze geliyor. Onların başı nasıl alındıysa omzundan, seninki de aynıyla öyle alınmalı, diye çemkiriyorlar.

— Biz duyup öğrenmeden sizi tamamlamışız!.. Çevremiz sarılanda, dedik ki, sözleriyle başladı, Alaşar'dan Doyran Bab. Nuşirevan Mazdek'in başını kılıçla aldırmıştı. Kendi kaldı mı bâki? Sâsâni nerde hani? Hilafetle Haçlılar, Babek'i öldürdüler!.. Hilafet Bağdat'taki şahnenin oyuncağı, Bizans'ın başkentinde Franklar cirit atar... İmparatoru Boğaz özlemiyle durmadan İznik Gölü'ne bakar. Haçlının kaç kere kaç yüz bini Anadolu yaylasında kefensiz yatmış çürümektedir. Karmat'ı öldürdüler, Büyük Selçuklu nerde?

Hasan Onar Bab devindi;

— Biz ötesine geçtik. Horasan'dan Yesevi dergâhından geliriz. Yurdumuz Anadolu. Biz o sayılanların toplamı değil miyiz? Haksızlıkla yolsuzluk, kardeş kavgası bir de, kargaşaya dönerse, bizim günümüz başlar. Selçuk ve Tuğrul beyden iyi mi bilirsiniz? Onlarla kurucular, atalarınız yani, eşitlik ve paylaşım üzre düzen tutarak, Umman'dan Atlas'a dek yaymayı bilmişlerdi. Soyunuzla postunuz onların eseridir. Kalıtınız eşitlik ve paylaşım düzeni. Asıl hayın sizsiniz. İhaneti soyunuz, sopunuza ve dahi postunuza ettiniz, desek dinlemiyorlar!..

— Dinlemeseler iyi, der demez bir ağızdan, sizin öncüleriniz türbede mi yatıyor? Her biri bir çukurda kurda kuşa yem oldu. Şimdi de sıra sizde, diye hem tepiniyor hem de birer kurt gibi uluyorlar ulu pîr, dedi bu kez de Bigadiç'ten Barak Bab.

— İt ürür kervan yürür erenler. Biz burada niye toplandık? Hem it ürüsün, hem kervan yürüsün diye. Marendî Bab pek güzel örnekledi. Haramdan geçinenin sözle ayma çağı geçti. Hanlık bir kez sultanlığa döndü mü, oyun yerini çıkar, paylaşımın yerini zulüm alır. Zulüm insana aykırı. Zamanımızın egemenleri aykırıda yarışır.

— Ve onlar yarıştıkça, halkın rızkı azalır. Elde avuçtakiyle yetinmiyor soyhalar!.. Yuttuğu lokmayı da çıkarıp almak için, üstünde tepiniyor, tefeci kolcuları. Azbirazcık yakınsa, azıcık acı baksa hemen bir kulp takıyor, zindana atıyorlar. Anasından emdiği süt burnundan geliyor, sözleriyle başladı, konuşmaya Gajgaj Bab; — Gazi hanlarımızla, akıncı beylerimiz, yürük atlara bindiler.. bu dünyadan gittiler. Her birinin postuna, soy hakkı savunarak yerleşti mirasyedi. Kaç zamandır her biri, Rum beyi özentisi. İktalar vakıf oldu, kiraya veriliyor. Kira geliri azsa, tümüyle satılıyor. Çiftçi topraksız n'eyler? Eli hamur olsa da, karnı aç dolanıyor. Bunca aç gezen varken, ahi doysun mümkün mü? Gediği kapatıyor. İşsiz güçsüz artıyor. Yurdun her köşesinde haksız kazanç erbabı, tefeciler türedi. Yoksul ister istemez, borç alıyor onlardan. Üst üste binen faiz, ödenmeze varıyor. Ödeyemeyeninse malı mülkü yetmezse, oğlu kızı gidiyor tefeci rehinine. Çiftçiler toprağını, ahiler gediğini yitirirse elinden, ne ekip neyi biçer? Ne yer içer, bilinmez. Zorba umursamıyor!.. Eli kılıçlı kolcu yolluyor üzerine!.. Yağma talan eyliyor. Kişi üretir de yer. Kendini yiyen biter. Olgörüp anlamıyor. Talanı yetmeyince vergi üstüne vergi salmaktalar üst üste. İki keçili yoksul, birisini vermekte.. yüğürtmek için teke aramaya çıkmakta. Kılıç, kamçı korkusu son lokmayı verende, açlığın dehşetinde şallak mallak kalmakta, deyince Hubyar'dan Ayna Dola belli belirsiz kıpırdandı.

Oturumdaki altmış erenin de yüzü hemen ona döndü.

İlyas Bab dizinin üstündeki işaret parmağını kaldırıp indirdi. Ayna Dola;

— Bu böyle gitmez, diye kestirmeden başladı; — Oğuz öğretisine aykırı bir sapkınlık!.. İnsanlığa aykırı bir sömürü düzeni, diyerek devam etti; — Seçilmiş han atından yere ayak basmazdı. Akının biri biter, hemen biri başlardı. Akın, gaza, ganimet, kamu hazinesini, cengâverlerle halkı varsıllaştırır idi. Zamane sultanları, beyleri, emirleri, ata mirasyedisi. Anasının rahmine sırtı mühürlü düşmüş. Dünyaya hükmetmeye geldiğini sanmakta. Ataları gazadan gazaya gider imiş, buna gam mı tasa mı? Biner süslü atına, horantasını alır yanına arkasına, bu da geziye gider. Ataları dönüşte ganimet paylaşırdı. Bunlar armağan diye, haraç devşiriyorlar. Selçuklu kentlerine konmayı bağış sayar. Zahmetine karşılık deveden hamudunu, atıyla eyerini, pusattan kemerini, almakla yetinmezler... Söylemesi ayıptır, el sürmeye kıyılmaz kızlarla oğlanları, bataklıklardan hayıt sökercesine söküp alırlar, anasının döşünden, utanmadan. Azbiraz gücü olan dağa taşa kaçıyor. Olmayansa neylesin, yakınıp katlanıyor. Yolsuzlukla haksızlık bu kerteye vardı mı, kaçan da katlanan da, onlar kadar suçludur. Ortak olan utansın!..

— Utanç ortadan kalktı!.. Utanmıyor, tersine iş bilip kazanmakla övünüyor alçaklar. Ve sırıtkan reziller, semirdikçe daha bir azıp semiriyorlar. Yoksullar umarsızlık içinde kıvranıyor, dedi hemen Aksaray pîri Marendî Baba; — Yoksulla yoksunların figanına aldıran bir kimse bulunmuyor!.. Kamu mülkünü vakıf kılandan kiralayan. Ya da ucuza alan, verdiğini en kısa zamanda çıkarmakla yetinmemekte asla!.. Üstüne de fazladan, kat kat kâr eklemekte. Bu zulüm değildir de, nedir diye sorana, kamçılı zalimleri ve de yardakçıları, kitapta yeri vardır, kazanç helaldir diye, bir de azarlıyorlar. Vergici haraççısı, en küçük eksiklikte, yoksulların sırtından abasıyla kebeyi.. anası kucağından kundağıyla bebeyi soya çeke almakta bir an duraksamıyor. Yoksullar utancından kendini rehnediyor. Ömrünün kalanını tacir kılığındaki eşkıyaya satıyor. Ağlıyor, yakınıyor. Ama

kulaklar sağır, vicdanlarsa kör kuyu. Ne derde derman olan, ne gidişi durduran, ne hakkı bilen kaldı.

Alaşar Abdalı Doyran, başını dikti. İlyas Bab sözü ona aktardı;

— Zalimlerin itleri, kendilerinden beter!.. Kim ki az dur, etme der, düşmanı ilan eder. Ne bir sözden anlıyor, ne de öğüt dinliyor. Her belayı yüklenip eğittiğinde ise, kürkünü kabartıyor. Baktı gücü yetmiyor. Varıp horantasını bilece getiriyor. Gayrı cenk kaçınılmaz. Nedeni açık belli!.. Balığın başı koktu. Kuyruk temiz kalır mı? Toplum kan ağlamakta!.. Bunca zulüm reva mı? Biri bir ceht gösterip dikildi mi zalimin annacına hak diye, halkın nerdeyse tümü ardına yığılıyor. Ve o yığını gören haksız, yolsuz, çıkarcı diliyle kuyruğunu apışına kısıyor. Bir sıçan deliğini bin dirheme alıyor. O sayede haksızlık bir süre duraksıyor. Yolsuz yolsuzluğuna biraz ara veriyor. Ama en tepedeki, hak etmediği yerde lök gibi oturmuşsa... İstenci erki için haksızlık, yolsuzluk ve zulümden gayrısını bilmemekteyse eğer, yeniden uç veriyor. Yeniden yayılıyor. Ve her gelen gideni mumla arattırıyor. Oysa seçilmiş hanlar üretmeye koşulu, hizmet erbabı idi. Kalıtçı sultan ise, hem buyurgan, hem zalim. İşretten baş alırsa, avdan yüz çevirmiyor. Bir dert yanan çıkarsa, üstüne çiy et yiyen itlerini salıyor. Kimsede yakınmaya derman dahi kalmadı. Seçilmiş han ya da bey, buyurduğunuz gibi; "Haklı olan halk, çünkü halktır hak," inancındaydı. Kalıtçı yaratan da yok eden benim, diyor. Hani Allahı da var. Kendini Tanrısayan, bir nice iti varsa, yoksulda et kalmadı, kemiğiyle besliyor.

— Eşitlik ve adalet, emeğiyle katılım, erdem ile paylaşım göğe çekildi sanki. Ülkeye karabasan benzeri haramiler, yeniden el koydular. Hırsızlar asesleri, suçlular kadıları, yolsuzlar önleyeni dövüyor, tutukluyor. Yolsuza kolcu duran, haramiye yanaşan, bir de kılıç kuşandı, çıktı mı ortalığa, kız kızan ayırmadan önüne ilk gelenin ırzına geçmektedir, diye başladı Porsuk halifesi Taptuk Bab;

— Hallac-ı Mansur eren "Enel Hak!.." buyurmuştu. Ulu pîr Yesevi ise; "Yaratan, yaratılan" diye çoğalttı bunu. Siz bunu; "Halk

haklıdır, halk Tanrı" gerçeğiyle tamamladınız ama savsözün zamanı da,hoşgörünün tavı da geçti gitti efendim!.. Şimdi eylem zamanı. Savsözünüz doğruysa bilin ki sultanlarla, soylu beyler ve dahi yardakçılar, gücün dalkavukları, her doğruyu unuttu!.. Her eğriye herkesten çok daha önde koştu. Şu yıkılası devran, deveranını öyle ters döndürdü ki gayrı, ne söz kâr eder ona, ne öğüt fayda verir.

İlyas Bab, ülkenin dört bir yanındaki babın, aynı düşündüğünü içine sindirince;

— Madem düzen bozuktur. Düzeltecek yozmuştur. Ve madem halk yakınır, hak ve eşitlik ister. Hak verilmez alınır, doğrusu gereğince düzeltmek ona düşer. İstediği öncüyse, can baş üstüne deriz. Biz burdan yekiniriz. İshak Bab Malatya'dan. Biz bizden geçtik ama, İshak Bab cengâverdir. Ürküp sıvışırlarsa, cenk gereksizdir ama, durup direnirlerse, bize başbuğ gerekir. Oyum İshak Babadır. Siz ola der misiniz? sorusunun son sesi, havaya karışmadan, dergâh; "Ola!.. Ola"yla göklere çıktı indi. Pîr başını dikerek; — Öyleyse vakit tamam. Varalım tekkelere; Ey ahali!.. Erenler, bacılar, alpyiğitler, abdal, derviş, yarenler, böyleyken böyle deriz. Gayrı iş başa düştü. Davranıp dikilmenin, haramiye gereken dersi vermenin vakti gelip çatmıştır şimdi. Biz böyle derişince, haksız yolsuz, çıkarcı boş durur sanmayın ha!.. Şu anda birbiriyle kanlı bıçaklı olan nice eşkıya varsa, anında birleşirler. Köhne Bizans, pörsümüş Selçuklu, haçlı Gürcü, demir donlu Franklar, üstümüze hörlerler. Öyle olanda geçmiş, geleceğimiz olur. Mazdek'i unutmayın!.. Babek'i unutmayın!.. Karmat ve pîrimizi, dahi Hasan Sabbah'ı akıldan çıkarmayın. Bu kalkışma sonunda ya devlet başa olur.. hak alınır, eşitlik yeniden geri gelir.. ya da leşlerimize kuzgunlar çöreklenir. Her iki duruma da varız, beteri olmaz diyebiliyorsanız, biz sancağı açarız, denilerek mutlaka onay alınmalıdır. Eğer ki canlarına tak dediyse bozukluk!.. Eğer sancağı dikin, varız, derse çoğunluk, diyen yerdeki eren Ağustos'un ikinci cumasında devinsin. Demeyen yer beklesin. Halk yoksa isyan olmaz. Onlar da dayancını tüketene beklensin. Bu düzen böyle gitmez. Hak-

sızlıkla yolsuzluk onlara da erişir. Belki biz kırılırız. Ama haramzadeler, yıpranır bir iyice. Sonrasında bir fiske, postları elden gider. Bu demek ki yoldaşlar, insanları ölüme çağrılayacaksınız. Hak yolunda bilerek, isteyerek ölenler, ölürler mi gerçekten? Bu şimdi bilinemez. Yanıtı zamandadır. Bir de bakarsınız ki, bir ölen bin dirilir, öldüren yiter gider. Biz konuştuğumuz gün sancağı açacağız. Amasya beyleriyle, Selçuklu sultanıyla hesaplaşacağımız gün geldi işte. Artık bölgenizdeki ödev üstünüzedir. Hele bir kalkalım da, yürüyüş eyleyelim. Pars neyler, itler neyler ibretle öğrenelim, deyip sustuğu anda tekke boşalıverdi. Pîr, kapıdan çıkmakta olan Ede Balı'yı, Şeyh Osman, Ayna Döle, Hacı Mihman, Emircem, Geyikli babalarla, Hacı Bektaş ve Taptuk Emre'yle Karacaahmet ve de Doyran Abdal'ı gidenlerden ayırdı; — Siz İshak Bab'la gidin, dedi sıkı sıkıya. — O sizi sakınacak, siz de sakının sizi. Ya vurup alacağız, ya alacaklar bizi!.. Duydunuz işittiniz!.. Kalp gözüyle gördünüz!.. Ne asalak iştahı, ne insanlığın kanı biter tükenir değil!.. Bir kez haramı tadan, ondan vazgeçmeyecek. Bu devran yine böyle bir sömürü bir isyan, sürüp de gidecektir.O yüzden sonrasına, bilgili ve yürekli, bahadır gerekecek. O sizin ödeviniz!.. İmdi tez varın gidin, hak yolu budur diye, bir olun birlik olun ve katılın isyana!..

*

* *

Canibe bir telaşla kamaraya girdi.

Ulukiye Hatun, onu dinlemek istiyordu.

Kamara kapısına minderini koydurmuş, çağırmaya koşmuştu. Bibi yerinde yoktu. Yazma sandığının kapağı, rahleye çevrilmişti. Hokkasıyla diviti, kâğıtların yanında boyunlarını bükmüş onu bekliyorlardı. Yarım kalmış sayfaya göz atar atmaz, gerisini okumak hevesine kapıldı.

Sandığın durduğu yer az ışık alıyordu. İlk sayfayı lumboza doğru kaldırmak için eline aldığında, kâğıdın arkasından eline bir şey değdi. Bir pütür, bir çıkıntı ya da bir girintiye benzer bir şeydi bu.

Parmağının ucunu kaşıdı, gıdıkladı. Çevirip bakınca da, üstü rıhla örtülmüş yazıyla karşılaştı. Işığa tuttuğunda satırları belirdi;

"Gıyaseddin Keyhusrev," diye başlıyordu; "Sultan Alaaddin'in büyük oğluydu ama veliahdı değildi. Annesi Kolonoros tekfurunun kızıydı. Kâfir tekfuru Kirfad, barış imzalanırken söz almıştı Sultan'dan. Kızı dinibütün bir İsevî kâfiriydi. İslam olması için, asla zorlanmayacak, eğer söz tutulmazsa, derhal boş olacaktı. Kişi istenci garip. Keyhusrev doğduğu gün, hatun Müslüman oldu. Ona Mahperi dendi, Kolonoros da onu izledi Alaiye!.. Bildiğimiz pek dindar ve de pek hayırsever bir hatun olduğudur.

Oğlu altı yaşına girende atabey, Mübarizeddin Ertokuş desteğinde Erzincan meliki atanınca o da birlikte gitti. Ertokuş ölünce de atabeyi Şemseddin Altun-aba olmuştu. Kişi ölümlü derler. Sultan Alaeddin de mevlasına kavuştu. Selçukluların tümü, tahta veliaht olan Kılıçarslan'ın gelip çıkmasını bekledi. O demde ulu vezir, Kemalettin Kamyar'dı. En güçlü vezir ise, Saadettin Köpek'ti. Divanı ulu vezir olmadan toplayarak, nasıl ettiyse etti, Gıyaseddin Keyhusrev, yas için Konya'daydı. Tahta davet edildi. Üstünde yas giysisi, önce tahta oturdu. Taziyeler bitince saraya geçilerek cülûs töreni oldu.

Âdettir, saltanat el değiştirdi mi cülûs fermanıyla birlikte zindanlar boşaltılır.

Ferman eriştiğinde, tüm tutuklular kurtuldu.

Gıyaseddin Keyhusrev, Vezir Saadettin Köpek dayatmasıyla, tahta oturtulmuştu, ama bazı beyler de burulmuştu. Onlara göre tahtın sahibi o değildi. Veliaht Kılıçarslan tahta çağrılmalıydı. Görüş ayrılıkları, vezirlerle beylerin arasında şiddetli bir çekişme başlattı. Çekişme çatışmaya döndü kısa zamanda. Veliaht destekçisi Kayır Han, bir baskınla tutuldu, bir zindana atıldı. Buna alınan beyler, boylarıyla birlikte Malatya'ya giderek, Kılıçarslan yanında saf tutmak amacıyla o yönde devindiler. Kemalettin Kamyar'sa ulu vezir olarak, geri çevirmek için boşuna çabaladı. O birliği yeniden kur-

maya uğraşırken Saadettin Köpek bu kez, Kamyar'ın çok önemli komutanlarını bir dolapla öldürttü. Sultanı, analığı Eyyubi melikesi ve iki oğlunu da Konya'dan çıkararak Uluborlu'ya gitti. Sultanla kardeşleri orada rehineydi. Ve ona o süreçte, pek çok ferman çıkarttı. Pek çok, bey başı aldı, mallarına el koydu. Kılıçarslan'a yandaş beyleri Sumeysat'ta perişan eyleyince, büsbütün palazlandı. İçki ve eğlenceye itilmiş genç sultanın aymaz esrikliğiyle, aciz mahmurluğundan iyice yararlandı. Yetmedi, tahtı ele geçirmek hevesiyle hemen bir düzen kurdu.

Oğuz'da yasa kesin!.. Kurultay derilerek post soyu değişmeden, her heves, heveslinin kursağında kalırdı. O ne Kınık boyundan ne Selçuk soyundandı.

Kurultay deremezdi. Buna yetkisi yoktu!..

Onu ancak ulu pîr Yesevi halifesi çağırırsa dererdi. Oysa Marendî Bab da, yanına vardığında halifelerin başı İlyas Bab da onu çok beter azarlamışlar.. düşkün tanımlamakla tehdit eylemişlerdi.

Başka yöntem denedi.

El altından Birinci Gıyaseddin Keyhusrev'in bir piçi olduğu şayiasını yaydı. Selçuklu divanıyla, yandaşı beyler dahi, tehlikeyi gördüler. Marendî Bab'la varıp hünkârı Uluborlu, kentinden çıkardılar. Beyşehri'ne varana iyice ayılttılar. Ve göl kıyısındaki, Kubâdâbad sarayı tahtına oturttular. Vezir ister istemez, o sarayda toplanan divana koştu geldi. Oturum açılanda ilk sözü Marendî Bab alarak olanları bir bir saydıktan sonra, Saadettin Köpek'i düşkün etti, oturdu. En başta ulu vezir ve bilge Kemalettin Kamyar olmak üzere, Mühezzebüddin Ali, Şemsettin Isfahanî, Celaleddin Karatay üstüne üşüştüler. Hünkârın onayıyla orada öldürdüler.

Ortalık yatışmıştı!..

Esrik ve yeteneksiz sultan safahata tez döndü.

Bilge vezirler çağı ömürleriyle birlik çabucak sona erdi.

Vezirlerle beylerin, kadı ve muhzırların, tefeci muhtesibin çekişmesi başladı. Çatışma arttı arttı, kargaşaya dönüştü. Bir yolsuz

öldürülmüş, yüzlercesi hortlayıp yoksulun tepesine soyguna çökmüşlerdi. Feryatlar göğe ağdı. Erenlerden gayrısı kulak verip duymadı. Ya da duydu, tınmadı. Bütün bunlara karşın; hâlâ Eyyubilerle, Artuklular ve Küçük Ermeni kralları, Trabzon tekfurları Komnenoslar içinde pek çok egemen hâlâ Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlıydı.

Ne var ki, post üstüne gölge düştü mü bir kez, gayrı bir fayda gelmez!..

Faydası şöyle dursun, zarar üstüne zarar biner her gün dönümü.. acı üstüne acı yüklenir her geceye.. yakarılar yığılır, yığılır her tekkeye. Rüzgâr gülü benzeri değişen egemenler.. elden ele dolaşan vakıf iktası köyler. Her an bir parça daha artan açlık yoksulluk, her dem halkı bunaltır.

Bunalttı da nitekim!..

İlyas Bab Amasya'nın Haraşa'sında, İshak Bab Malatya'nın Kefersud'unda sancakları diktiler. Yoksullar ve haksızlık, yolsuzluktan yakınan, bir nice insan var, din dil ayırmaksızın; İslam, Zerdüşt, Musevi, Şaman yahut İsevi... Kürt, Rum, Arap, Ermeni, Laz, Gürcü ve Türkmen'i, atı olan atını, Katırlısı katırı, kimi tek eşeğini satıp süngü, ok ve yay, yeterse kılıç mızrak alarak; "Tohumda ve toprakta hakça bir düzen için", emzikteki bebesi, sırtındaki ninesi, kadını kızanıyla oba oymak sürüler, açılan sancakların altına üşüştüler.

Gün yetti, vakterişti. İlyas Bab'a katılan bin kişiden artıktı. İshak Bab'ın neferi altı bini bulmuştu. İlyas Bab Haraşa'dan.. İshak Bab Kefersud'dan, yürüyüş eylediler. Malatya subaşısı Alişir donanımlı askerle Sumeysat'ta yetişti. Mübalağa cenk oldu. Alişir sancağını, davuluyla malını bıraktı otağında. Canını zor kurtardı. Onun sancağını da yanlarına aldılar. Malatya'nın önünde, davulunu vurdular. Halk kapıları açtı. Amasya, ardı sıra Çorum, Tokat ve Sivas.. Malatya'nın ardından Maraş, Antep ve Amid duraksamadı. Onları bekliyordu. Gıyaseddin Keyhusrev, olanları duyunca Konya'da duramadı. Devlet hazinesini ve divanı alarak Kubadâbâd'a kaçtı. İl-

yas Bab ne dediyse hepsi de gerçekleşti. Babek'in söylencesi, dillere destan idi. Erenlerine kılıç, ok, mızrak işlemezdi. O yüzden her cenk eden mutlaka yenilirdi. Hem bin kez ölseler de, bin kez dirilirlerdi. Söylenceyi işiten Selçuklu askerinin istediği tek şeydi. Hiç zaman yitirmeden, er meydanından çıkmak. Askersiz kalan kentler, yoksulların eline bunun için düşüyor.. ilk sultan, dehşetlere gark olup sıvışıyor.. vezirleri görevdir diye onu izliyor.. ve toptancı tefeci, halkı soyan sömüren bir nice varsıl varsa, daha da ötelere, Mısır'a kaçıyordu.

Ama dehşet anları, bütün hazineleri bir araya getirdi. Babaileri kıran ücretinin dışında, ödül kazanacaktı... Tam üç yüz bin filori!.. Demir donlu Franklar bir araya geldiler. Yüzlerine haç çizip saldırıya geçtiler. Ve Kırşehri'nin Mali ovasında, ereni velisiyle, yoksulu haklısıyla, varsıl inançlısıyla, kız kızan, insan hayvan ayırmadan kılıçtan geçirip tükettiler.Onlar da tükendiler. Moğol geldi Selçuklu sınırında belirdi. Komutan Baycu Noyan, Selçuklu ordusunu, Kösedağ'da bozarak bütün efendileri Moğol'a kul eyledi."

"Neden üstünü örtmüş, şimdi anladım," diye mırıldanırken Bibi içeri girdi. Canibe suçüstünde yakalandığı güne gitti geldi çabucak. Yine her cezaya hazır bir suçlu gibi başını eğmekteyken Bibi'nin gözlerinden akan sevecenlikle bakışları çakıştı. Kâğıdı usullacık yerine bırakırken;

— Hatun dinlediğinden pek bir hoşnut kalmışlar. Yine çağrılıyorlar.

— Sen hepsini okudun. Anlatsaydın güzelce.

— Okudum, anlatırım. Ama efendiciğim, bunlar çok tehlikeli.

— Hepsi yazılmayacak ki!.. Senden başka bilen yok.

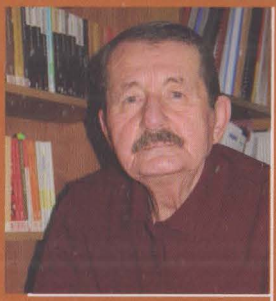
— Öyle demeyin efendim. Siz bir büyük ilhandan, imparatora giden elçisiniz şu günde. Hatun bir söyleşide; "Bizans'ın çaşıtları öyle hünerlidir ki!.. Bilgi çıkacağını umuyorsa, kişinin burnundaki sümüğü, gözündeki yaşı dahi çalarlar. Hem de hiç sezdirmeden," dediydi. Bu yüzden dikkat edin.

— Hepsi ezberinde mi?

— Sayenizde okudum, ezberledim efendim!..

— Çok iyi olmuş. Yazmaların tamamı en güvenli sandığa yerleşmiştir böylece, diyerek sandığı kaptı. Canibe'nin şaşkın bakışlarına aldırmadan güverteye çıktı. Sağa sola bakındı. Herhalde hatunun kamarası hemen altında diye, kıç güverte bomboştu. Kasaraya dayandı. Gemi, yelkenler fora, Kefken açıklarında hızla seyrediyordu. Sandığı dizinin dibine yerleştirdi. Kapağını açarak bir tomar yazma aldı. Her sayfayı suya tez varsın diye top edip Karadeniz'e attı.

SON

EROL
TOY

İLK KIRILMA

Kırılmalara Ağıt

Erol Toy, "Bade Harab" dizisinin üçüncü ve son kitabı olan *İlk Kırılma*'da da, Selçukluların serüvenini, o dönemde, olayların içindeymişçesine anlatmayı sürdürüyor.

Genişleyen Selçuklu devletinin sınırları Bizans'a dayanmıştır. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya sarkar. Selçuklu sancakbeyleri, Anadolu içlerinde, Yesevi erenlerinin kılavuzluğunda derinleşir. Selçuklu sınırları Hint Okyanusu'ndan Akdeniz'e ulanır.

Ne var ki toplum, bir suikast ve hemen ardından ilk dayatmayla karşılaşır. Kurultay yerini saltanata bırakır. Dayatanlar nice başarılı olsalar da, toplumun içine sinmeyen saltanat, büyük Selçuklu'yu dağıtır. Yıkıntıdan yeni devletler doğar.

Bu egemen ve başat devletlerden biri olan Anadolu Selçuklu Devleti, tıpkı Büyük Selçuklu Devleti gibi, saltanatı dayattığında isyanla karşılaşır. Ve Kösedağ'da Moğollara yenilerek tam anlamıyla bir uydu devlete dönüşür.

İlk Kırılma, her iki devlette de sonu hazırlayan bu saltanat dayatmalarının öyküsüdür.

THG
368299
EAB
2018
THG 0368299 EAB

ISBN 978-605-5525-24-8
9 786055 525248
15.34.Y.0298.21

24 TL

Cumhuriyet Kitapları